

**Cynulliad Cenedlaethol Cymru
The National Assembly for Wales**

**Cofnod y Trafodion
The Record of Proceedings**

**Dydd Mercher, 6 Gorffennaf 2011
Wednesday, 6 July 2011**

Cynnwys
Contents

- 3 Cwestiynau i'r Gweinidog Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol
Questions to the Minister for Health and Social Services
- 27 Cwestiynau i'r Cwnsler Cyffredinol
Questions to the Counsel General
- 48 Cynnig o dan Adran 17(3) o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006 mewn cysylltiad ag
Anghymhwysio Aled Roberts
Motion under Section 17(3) of the Government of Wales Act 2006 in relation to the
Disqualification of Aled Roberts
- 107 Dadl Ceidwadwyr Cymru: Cymunedau
Welsh Conservatives Debate: Communities

Yn y golofn chwith, cofnodwyd y trafodion yn yr iaith y llefarwyd hwy ynndi yn y Siambr.
Yn ogystal, cynhwysir cyfieithiad Saesneg o gyfraniadau yn y Gymraeg.

In the left-hand column, the proceedings are recorded in the language in which they were
spoken in the Chamber. In addition, an English translation of Welsh speeches is included.

*Cyfarfu'r Cynulliad am 1.30 p.m. gyda'r Llywydd (Rosemary Butler) yn y Gadair.
The Assembly met at 1.30 p.m. with the Presiding Officer (Rosemary Butler) in the Chair.*

The Presiding Officer: Good afternoon.

Y Llywydd: Prynhawn da.

**Cwestiynau i'r Gweinidog Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol
Questions to the Minister for Health and Social Services**

Blaenoriaethau

Priorities

I. Andrew R.T. Davies: A wnaiff y Gweinidog amlinellu ei blaenoriaethau ar gyfer Canol De Cymru am y chwe mis nesaf. OAQ(4)0006(HSS)

I. Andrew R.T. Davies: Will the Minister outline her priorities for South Wales Central for the next six months. OAQ(4)0006(HSS)

The Minister for Health and Social Services (Lesley Griffiths): Priorities for South Wales Central are in our manifesto. As for the whole of Wales, they include improving health and reducing inequalities, improving access to general practitioners, annual health checks for those aged over 50, improving cancer, cardiac, stroke services and children's health, ambulance response times and working to reduce unnecessary attendance at emergency departments.

Y Gweinidog Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol (Lesley Griffiths): Mae'r blaenoriaethau ar gyfer Canol De Cymru yn ein manifest. Fel ar gyfer Cymru gyfan, maent yn cynnwys gwella iechyd a lleihau anghydraddoldebau, gwella mynediad at feddygon teulu, archwiliadau iechyd blynyddol ar gyfer pobl dros 50 oed, gwella gwasanaethau canser, cardiaidd a strôc ac iechyd plant, amseroedd ymateb ambiwlansys a gweithio i leihau presenoldeb diangen mewn adrannau achosion brys.

Andrew R.T. Davies: Thank you, Minister, for that answer. You may or may not have heard me yesterday, in relation to the business statement, ask for a statement on access to exception committees, and, in particular, on the advice given to patients and their relatives should a drug treatment be refused by a local health board. Could you update me on your understanding of LHB exception committees? Can you confirm that they are working and that there is a flow of information to patients? Constituency evidence that I have suggests that that is not happening in the Cardiff and Vale University Local Health Board area.

Andrew R.T. Davies: Diolch i chi, Weinidog, am yr ateb hwnnw. Efallai, neu efallai ddim, fe'm clywsoch ddoe, o ran y datganiad busnes, yn gofyn am ddatganiad am fynediad at bwyllgorau eithriadau, ac, yn arbennig, am y cyngor a roddir i gleifion a'u perthnasau os yw triniaeth o gyffuriau yn cael ei gwrthod gan fwrdd iechyd lleol. A allech chi roi'r wybodaeth ddiweddaraf imi am eich dealltwriaeth o bwyllgorau eithriad byrddau iechyd lleol? A allwch chi gadarnhau eu bod yn gweithio a bod llif o wybodaeth i gleifion? Mae gennyf dystiolaeth etholaethol sydd yn awgrymu nad yw hynny'n digwydd yn ardal Bwrdd Iechyd Lleol Prifysgol Caerdydd a'r Fro.

Lesley Griffiths: Local health boards and the Welsh Health Specialised Services Committee have been working to establish an all-Wales policy for individual patient funding requests. That will implement the Welsh Government's expectations, set out in October 2009. The process will involve clinicians making applications on behalf of patients, which will then be considered by the relevant panel. Those who remain dissatisfied

Lesley Griffiths: Mae byrddau iechyd lleol a Phwyllgor Gwasanaethau Iechyd Arbenigol Cymru wedi bod yn gweithio i sefydlu polisi Cymru gyfan ar gyfer ceisiadau cyllido cleifion unigol. Bydd hynny'n gweithredu disgwyliadau Llywodraeth Cymru, a amlinellwyd ym mis Hydref 2009. Bydd y broses yn cynnwys clinigwyr yn gwneud ceisiadau ar ran cleifion, a fydd wedyn yn cael eu hystyried gan y panel perthnasol. Gall

can then go on to the Public Services Ombudsman for Wales, and the policy will set out timescales for consideration. Health boards, once it is finalised, will be publishing the all-Wales policy, so that it is easily accessible, with clear information. A copy of the finalised policy will be placed in the Library.

Julie Morgan: Is the Minister aware of the success of the new kidney transplant unit at the University Hospital of Wales, in my constituency of Cardiff North? It has increased the number of transplants undertaken from 90 to 150 per year. Does she not agree that, with the increase in organ donors that we are already seeing and with the proposed Welsh Government legislation, the situation for kidney patients in Wales is rapidly improving?

Lesley Griffiths: Yes. I am delighted that, through the implementation of the organ donation taskforce recommendations, we have seen real progress in the number of organ donations that take place—the number has gone up by 48 per cent in three years. However, as you mentioned, we are committed to bringing forward legislation, and we must continue to build on the progress that we have made. The additional transplant capacity created by the unit to which you referred is just one part of the complex programme. This week is National Transplant Week, and I spent a very pleasant half hour yesterday with the very aptly named Big Buzzard and the Organ Grinders in Queen Street, highlighting the need to get more donors on the register.

Leanne Wood: Minister, many Members will be aware of the unsatisfactory situation whereby some managers earning over £50,000 per annum received 10-year pay protection following NHS reorganisation. Top-heavy management is bound to have an impact on front-line services. What do you intend to do to ensure that the upper echelons of NHS management are not top heavy? Would you be prepared to conduct a review into the pay of top managers within the NHS? Would you also be prepared to consider introducing a maximum wage for management within the NHS, aiming for a

y rhai sy'n parhau i fod yn anfodlon fynd at Ombwdsmon Gwasanaethau Cyhoeddus Cymru, a bydd y polisi yn nodi amserlenni ar gyfer ystyried. Unwaith y caiff y polisi Cymru-gyfan ei gwblhau, bydd byrddau iechyd yn ei gyhoeddi, fel ei fod yn hawdd i gael gafael arno, gyda gwybodaeth glir. Caiff copi o'r polisi terfynol ei osod yn y llyfrgell.

Julie Morgan: A ydyw'r Gweinidog yn ymwybodol o lwyddiant yr uned trawsblannu arenau newydd yn Ysbyty Athrofaol Cymru, yn fy etholaeth i, sef Gogledd Caerdydd? Mae wedi cynyddu nifer y trawsblaniadau a wneir mewn blwyddyn o 90 i 150. Onid yw hi yn cytuno, gyda'r cynnydd mewn rhoddwyr organau yr ydym eisoes yn ei weld, ac â'r deddfwriaeth arfaethedig gan Lywodraeth Cymru, bod sefyllfa cleifion arenol yng Nghymru yn gwella yn gyflym?

Lesley Griffiths: Ydw. Yr wyf yn falch iawn ein bod, drwy weithredu argymhellion y tasglu rhoi organau, wedi gweld cynnydd gwirioneddol yn nifer yr organau sy'n cael eu rhoi—mae'r nifer wedi cynyddu 48 y cant mewn tair blynedd. Fodd bynnag, fel y soniasoch, yr ydym wedi ymrwymo i gyflwyno deddfwriaeth, ac mae'n rhaid i ni barhau i adeiladu ar y cynnydd a wnaed gennym. Mae'r capasiti ychwanegol ar gyfer trawsblaniadau a grëwyd gan yr uned y cyfeiriasoch ati ddim ond yn un rhan o'r rhaglen gymhleth sydd ar waith. Wythnos Genedlaethol Trawsblannu yw hi yr wythnos hon, a threuliais hanner awr bleserus iawn ddoe gyda Big Buzzard and the Organ Grinders, a enwyd yn addas iawn, yn Heol y Frenhines, yn tynnu sylw at yr angen am gael mwy o roddwyr ar y gofrestr.

Leanne Wood: Weinidog, bydd llawer o Aelodau'n ymwybodol o'r sefyllfa anfodddhaol lle mae tâl rhai rheolwyr sy'n ennill dros £50,000 y flwyddyn wedi ei ddiogelu am 10 blwyddyn yn dilyn addrefnu'r gwasanaeth iechyd gwladol. Mae rheoli pendrwm yn sicr o gael effaith ar wasanaethau rheng flaen. Beth ydych yn bwriadu ei wneud i sicrhau nad yw'r lefelau uwch o reolwyr y GIG yn bendrwm? A fydddech yn barod i gynnal adolygiad i mewn i dâl rheolwyr uchaf y GIG? A fydddech hefyd yn barod i ystyried cyflwyno cyflog uchaf ar gyfer rheolwyr o fewn y GIG, gan anelu at

ratio of around 10:1?

Lesley Griffiths: Following the reorganisation in 2009, the number of top tier managers was greatly reduced. Their salary is set by a very well-known public sector organisation, and it is something that I may look at later in the year.

Amseroedd Aros

2. Andrew R.T. Davies: *A wnaiff y Gweinidog ddatganiad am amseroedd aros yng Nghanol De Cymru. OAQ(4)0007(HSS)*

You wait for a bus and two come along at once.

Lesley Griffiths: Excluding orthopaedic patients, over 96 per cent of Welsh patients are waiting less than 26 weeks from referral to treatment. Plans are well advanced to bring about similar performance in orthopaedics. We are ensuring that all patients, including those in South Wales Central, continue to benefit from shorter waits.

Andrew R.T. Davies: Thank you for that answer, Minister. You will be aware that orthopaedic waiting times have been a particular problem in the Cardiff and Vale University Local Health Board area. Indeed, the previous Minister for health took special measures against the health board regarding its waiting times. One thing that would alleviate some of the pressure on orthopaedic waiting times is access to physiotherapists. Indeed, some research indicates that some of the problems of 60 per cent of those waiting for such a procedure could be alleviated were they to have access to physiotherapy. Are you confident that there is a robust system in place to allow referral to physiotherapy and that there are enough physiotherapists to address some of the long waiting times faced by those in the Cardiff and Vale area in particular, but also by those in other local health board areas?

Lesley Griffiths: You will be aware of the additional £65 million that was announced earlier this year to target orthopaedic waiting

gymhareb o ryw 10:1?

Lesley Griffiths: Yn dilyn yr ad-drefnu yn 2009, lleihawyd nifer y rheolwyr haen uchaf yn fawr. Mae eu cyflog yn cael ei bennu gan sefydliad adnabyddus iawn yn y sector cyhoeddus, ac mae'n rhywbeth y gallaf edrych arno, o bosibl, yn ddiweddarach eleni.

Waiting Times

2. Andrew R.T. Davies: *Will the Minister make a statement on waiting times in South Wales Central. OAQ(4)0007(HSS)*

Yr ydych yn aros am fws ac y mae dau yn dod ar yr un pryd.

Lesley Griffiths: Gan eithrio cleifion orthopedig, mae dros 96 y cant o gleifion yng Nghymru yn aros llai na 26 wythnos wedi iddynt gael eu cyfeirio am driniaeth. Mae cynlluniau wedi eu datblygu cryn dipyn i sicrhau perfformiad tebyg ym maes orthopedeg. Yr ydym yn sicrhau bod pob claf, gan gynnwys cleifion yng Nghanol De Cymru, yn parhau i gael budd o amseroedd aros byrrach.

Andrew R.T. Davies: Diolch i chi am yr ateb hwnnw, Weinidog. Byddwch yn ymwybodol bod amseroedd aros orthopedig wedi bod yn broblem arbennig yn ardal Bwrdd Iechyd Lleol Prifysgol Caerdydd a'r Fro. Yn wir, cymerodd y Gweinidog blaenorol dros iechyd fesurau arbennig yn erbyn y bwrdd iechyd ynglŷn â'i amseroedd aros. Un peth a fyddai'n lleddfu rhywfaint o'r pwysau ar amseroedd aros orthopedig fyddai mynediad i ffisiotherapyddion. Yn wir, mae peth ymchwil yn dangos y gallai rhai o broblemau 60 y cant o'r sawl sy'n aros am weithdrefn o'r fath gael eu lleddfu pe baent yn cael mynediad at ffisiotherapi. A ydych yn hyderus bod system gadarn ar waith i ganiatáu cyfeirio at ffisiotherapi a bod digon o ffisiotherapyddion i fynd i'r afael â rhai o'r amseroedd aros hir a wynebier gan gleifion yn ardal Caerdydd a'r Fro yn benodol, ond hefyd gan gleifion mewn ardaloedd byrddau iechyd lleol eraill?

Lesley Griffiths: Byddwch yn ymwybodol o'r £65 miliwn ychwanegol a gyhoeddwyd yn gynharach eleni i dargedu amseroedd aros

times. It is not just a waiting list initiative; we are looking at all aspects of reducing the need for orthopaedic surgery and, obviously, physiotherapy is a part of that. I am confident about the system.

Leanne Wood: The Cwm Taf Local Health Board workforce plan for 2011 to 2017 says that, due to financial challenges, a major reconfiguration of acute services is required to ensure that a sustainable model is developed. It spells out what this means, namely the delivery of the equivalent of a single district general hospital across two sites: the Prince Charles Hospital in Merthyr and the Royal Glamorgan Hospital in Llantrisant. Minister, there is no appetite locally to do this; in fact, there would be a strong opposition to the downgrading of services at the Royal Glamorgan Hospital and Prince Charles Hospital. Do you agree that any downgrading of services would be detrimental to these areas, which traditionally have high levels of poor health? What assurances can you provide to the people in the areas that are served by those hospitals?

Lesley Griffiths: I have had the opportunity to visit both those hospitals in the past month and I can see that there are specific concerns about both of them. I have also met the chair and chief executive of Cwm Taf Local Health Board—as I have for all health boards apart from one, whom I will meet next week—and they will send me their detailed plans by the middle of September. Until then, we will not decide on any downgrading, as you call it. I said yesterday in my response to the short debate that there is far too much talk about downgrading. We should be focusing on the upgrading that is going on in the NHS.

Jenny Rathbone: Earlier this week, I met the specialist Parkinson's disease nurse for Cardiff and the Vale. The recommended number of people whom she should be caring for is 300, but the actual number, based on the population profile, is 880 in Cardiff and the Vale. I understand that this is one of only four health boards in Wales that do not meet the recommended standard. Is there anything that you, as the Minister, can do about that

orthopedig. Nid dim ond menter rhestrau aros ydyw; yr ydym yn edrych ar bob agwedd ar leihau'r angen am lawdriniaeth orthopedig, ac mae'n amlwg bod ffisiotherapi yn rhan o hynny. Yr wyf yn hyderus am y system.

Leanne Wood: Mae cynllun gweithlu Bwrdd Iechyd Lleol Cwm Taf ar gyfer 2011 i 2017 yn dweud bod, o ganlyniad i heriau ariannol, angen ail-gyflunio sylweddol ar wasanaethau aciwt i sicrhau bod model cynaliadwy yn cael ei ddatblygu. Mae'n manylu ar beth y mae hyn yn ei olygu, sef darpariaeth sy'n cyfateb i ysbyty cyffredinol dosbarth sengl ar draws dau safle: Ysbyty'r Tywysog Siarl ym Merthyr Tudful ac Ysbyty Brenhinol Morgannwg yn Llantrisant. Weinidog, nid oes unrhyw awydd yn lleol i wneud hyn; yn wir, byddai gwrthwynebiad cryf i israddio gwasanaethau yn Ysbyty Brenhinol Morgannwg ac Ysbyty'r Tywysog Siarl. A ydych yn cytuno y byddai unrhyw israddio gwasanaethau yn niweidiol i'r ardaloedd hyn, sydd yn draddodiadol â lefelau uchel o iechyd gwael? Pa sicrwydd y gallwch ei roi i bobl yn yr ardaloedd sy'n cael eu gwasanaethu gan yr ysbytai hynny?

Lesley Griffiths: Yr wyf wedi cael y cyfle i ymweld â'r ddau ysbyty hynny yn y mis diwethaf a gallaf weld fod pryderon penodol am y ddau ohonynt. Yr wyf hefyd wedi cwrdd â chadeirydd a phrif weithredwr Bwrdd Iechyd Lleol Cwm Taf—fel yr wyf wedi gwneud ar gyfer pob bwrdd iechyd ac eithrio un, a byddaf yn eu cyfarfod wythnos nesaf—a byddant yn anfon eu cynlluniau manwl i mi erbyn canol mis Medi. Tan hynny, ni fyddwn yn penderfynu ar unrhyw israddio, fel yr ydych yn ei alw. Dywedais ddoe yn fy ymateb i'r ddadl fer bod llawer gormod o siarad am israddio. Dylem fod yn canolbwyntio ar yr uwchraddio sy'n digwydd yn y GIG.

Jenny Rathbone: Yn gynharach yr wythnos hon, cefais gyfarfod â'r nyrs arbenigol ar gyfer clefyd Parkinson ar gyfer Caerdydd a'r Fro. Argymhellir y dylai hi fod yn gofalu am 300 o bobl, ond 880 yw'r nifer gwirioneddol, yn seiliedig ar y proffil poblogaeth, yng Nghaerdydd a'r Fro. Yr wyf yn deall mai un o ddim ond pedwar bwrdd iechyd yng Nghymru nad ydynt yn cyrraedd y safon a argymhellir ydyw. A oes unrhyw beth y

situation?

Lesley Griffiths: I am very keen on specialist nurses. They are very important, they improve access to high-quality care for people with long-term neurological conditions, such as Parkinson's disease, and the care can be delivered as close to the patient's home as possible. You will be aware that dementia intelligent targets have also been developed, and we are looking to roll this out further. You will also be aware of the financial constraints within which we operate. We would love to have every service for everybody, but we have to prioritise and we have to look at demand. I am doing that in relation to Parkinson's disease.

Trefniadau Gweithio ar y Cyd

3. Lindsay Whittle: *Pa gamau ymarferol fydd y Gweinidog yn eu cymryd i sicrhau bod awdurdodau lleol yng Nghymru yn sefydlu trefniadau gweithio ar y cyd ar gyfer y Gwasanaethau Cymdeithasol pan fydd angen iddynt gydweithio. OAQ(4)0005(HSS)*

The Deputy Minister for Children and Social Services (Gwenda Thomas): Our policy is set out in 'Sustainable Social Services: A Framework for Action', which requires local authorities to work together in the commissioning and development of services. It requires local government to present outline proposals to us by the end of 2011 on how our expectations will be met.

Lindsay Whittle: Would the Minister agree that the merging of the social services departments in Caerphilly and Blaenau Gwent councils in my region is to be commended and that this form of collaboration should be encouraged across Wales, and audited to identify examples of best practice?

Gwenda Thomas: In March, I wrote to council leaders asking them how they were going to lead and implement those parts of 'Sustainable Social Services' that fall to them. The collaboration between Caerphilly

gallwch chi, fel y Gweinidog, ei wneud am y sefyllfa honno?

Lesley Griffiths: Yr wyf yn frwdfrydig iawn am nyrsys arbenigol. Maent yn bwysig iawn, maent yn gwella mynediad i ofal o ansawdd uchel i bobl sydd â chyflyrau niwrolegol hirdymor, megis clefyd Parkinson, a gall y gofal gael ei ddarparu mor agos at gartref y claf ag y bo modd. Byddwch yn ymwybodol bod targedau dementia deallus hefyd wedi cael eu datblygu, ac yr ydym yn edrych i gyflwyno hyn ymhellach. Byddwch hefyd yn ymwybodol o'r cyfyngiadau ariannol yr ydym yn gweithredu o'u mewn. Byddem wrth ein bodd yn cael pob gwasanaeth i bawb, ond mae'n rhaid i ni flaenoriaethu ac mae'n rhaid i ni edrych ar y galw. Yr wyf yn gwneud hynny ynghylch clefyd Parkinson.

Joint Working Arrangements

3. Lindsay Whittle: *What practical steps will the Minister be taking to ensure that local authorities in Wales set up joint working arrangements for Social Services when there is a need for collaboration. OAQ(4)0005(HSS)*

Y Dirprwy Weinidog Plant a Gwasanaethau Cymdeithasol (Gwenda Thomas): Mae ein polisi wedi'i nodi yn 'Gwasanaethau Cymdeithasol Cynaliadwy i Gymru: Fframwaith Gweithredu', sy'n ei gwneud yn ofynnol i awdurdodau lleol weithio gyda'i gilydd wrth gomisiynu a datblygu gwasanaethau. Mae'n ei gwneud yn ofynnol i lywodraeth leol gyflwyno cynigion amlinellol i ni erbyn diwedd 2011 ynghylch sut y bodlonir ein disgwyliadau.

Lindsay Whittle: A fyddai'r Gweinidog yn cytuno bod uno'r adrannau gwasanaethau cymdeithasol yng nghynghorau Caerffili a Blaenau Gwent yn fy rhanbarth i'w ganmol ac y dylai'r math hwn o gydweithredu gael ei annog ar draws Cymru, a'i archwilio er mwyn nodi enghreifftiau o arfer gorau?

Gwenda Thomas: Ym mis Mawrth, ysgrifennais at arweinwyr cynghorau yn gofyn iddynt sut yr oeddynt yn mynd i arwain a gweithredu'r rhannau hynny o 'Gwasanaethau Cymdeithasol Cynaliadwy'

and Blaenau Gwent is exactly what we want to see and I wish them well with that work.

William Graham: Deputy Minister, at last month's conference on the future of social care in Wales, the Association of Directors of Social Services Cymru's president, Parry Davies, made clear the need to increase the pace of collaboration and integration to meet the projected greater need for social care. How is the Welsh Government facilitating collaboration and ensuring that efficient and much-needed services, such as the community meals service provided by Monmouthshire County Council, are examined as examples of good practice to be adopted elsewhere in Wales?

Gwenda Thomas: Thank you, William Graham, for that. I am glad that you have taken an interest in the social services conference and that you are aware of what the president said. No doubt, you will have read the speech that I made to the conference as well. I made it absolutely clear to that conference that collaboration is not a thing that we must now choose to do, but a thing that we are required to give attention to. There are examples of fine practice and you will be aware of the Gwent frailty project, for example. As I have said, I have written to local authorities and we received some responses before the interim date of 1 July, which I am considering at the moment. By the end of the year, I hope to be able to move forward positively with the implementation of the first phase of 'Sustainable Social Services'.

Peter Black: Deputy Minister, I think that we all accept that the collaboration agenda is the way forward in terms of social services. What is not clear is what direction is being given by the Welsh Government on collaboration between the health boards and social services and putting in place joint structures to ensure that any duplication between health spend and social service spend is eliminated. Can you give some

sy'n dod iddynt. Mae'r cydweithio rhwng Caerffili a Blaenau Gwent yn union yr hyn yr ydym am ei weld a dymunaf yn dda iddynt gyda'r gwaith hwnnw.

William Graham: Ddirprwy Weinidog, yn y gynhadledd fis diwethaf ar ddyfodol gofal cymdeithasol yng Nghymru, gwnaeth llywydd Cymdeithas Cyfarwyddwyr Gwasanaethau Cymdeithasol Cymru, Parry Davies, yn glir bod angen cynyddu cyflymder cydweithredu ac integreiddio i ateb yr angen mwy a ragwelir ar gyfer gofal cymdeithasol. Sut mae Llywodraeth Cymru yn hwyluso cydweithio a sicrhau bod gwasanaethau effeithlon y mae mawr eu hangen, fel y gwasanaeth prydu bwyd cymunedol a ddarperir gan Gyngor Sir Fynwy, yn cael eu harchwilio fel enghreifftiau o arfer da i'w mabwysiadu mewn mannau eraill yng Nghymru?

Gwenda Thomas: Diolch i chi, William Graham, am hynny. Yr wyf yn falch eich bod wedi cymryd diddordeb yn y gynhadledd gwasanaethau cymdeithasol ac eich bod yn ymwybodol o'r hyn a ddywedodd y llywydd. Mae'n siŵr y byddwch wedi darllen yr araith a draddodais yn y gynhadledd hefyd. Yr oeddwn yn gwbl glir yn y gynhadledd nad yw cydweithio yn rhywbeth y mae'n rhaid inni ddewis ei wneud yn awr, ond yn rhywbeth y mae'n ofynnol i ni dalu sylw iddo. Ceir enghreifftiau o arfer gwych a byddwch yn ymwybodol o brosiect eiddilwch Gwent, er enghraifft. Fel y dywedais, yr wyf wedi ysgrifennu at awdurdodau lleol, a derbyniasom rai ymatebion cyn y dyddiad dros dro o 1 Gorffennaf, yr wyf yn eu hystyried ar hyn o bryd. Erbyn diwedd y flwyddyn, yr wyf yn gobeithio gallu symud ymlaen yn gadarnhaol gan weithredu'r cyfnod cyntaf o 'Gwasanaethau Cymdeithasol Cynaliadwy'.

Peter Black: Ddirprwy Weinidog, yr wyf yn meddwl ein bod i gyd yn derbyn mai'r agenda cydweithio yw'r ffordd ymlaen o ran gwasanaethau cymdeithasol. Yr hyn nad yw'n glir yw pa gyfarwyddyd sy'n cael ei roi gan Lywodraeth Cymru ar gydweithio rhwng y byrddau iechyd a gwasanaethau cymdeithasol a rhoi strwythurau ar y cyd ar waith i sicrhau bod unrhyw ddyblygu rhwng gwariant iechyd a gwariant gwasanaethau

clarity on that, please?

Gwenda Thomas: Our intention to collaborate is not confined to local government. Within local government and between local government, such collaboration with health will be the key to success. We have examples of good practice: I have mentioned the Gwent frailty project and you will know of projects in children's services as well. There is concern that the commissioning guidance does not extend to the NHS and these are all matters that we are considering and that are considered in 'Sustainable Social Services'.

Blaenoriaethau ar gyfer Tor-faen

4. Lynne Neagle: *Beth yw blaenoriaethau'r Gweinidog ar gyfer Tor-faen am y pum mlynedd nesaf. OAQ(4)0017(HSS)*

Lesley Griffiths: For the whole of Wales, including Torfaen, our manifesto confirmed that our priorities include improving health and reducing inequalities, improving access to GPs, annual health checks for those aged over 50, improving cancer, cardiac, stroke services and children's health, ambulance response times and working to reduce unnecessary attendance at emergency departments.

Lynne Neagle: I have recently tabled a question to you seeking an update on the Government's plans for an all-Wales policy for the handling of individual patient funding decisions. I understand that you are expecting LHBs to deliver on this policy in the next few weeks. My experience of dealing with a recent case in my constituency leads me to believe that Aneurin Bevan Local Health Board is not ready to deliver on this, despite the fact that it has been a work in progress for nearly two years. In view of the fact that, for some patients, these are literally life-and-death decisions, do you agree that it is essential that patients and their clinicians are given a full and clear explanation of any refusal and of the appeals process available? What assurances can you offer that there will not be a gap between a very well-intentioned

cymdeithasol yn cael ei ddileu. A allwch roi rhywfaint o eglurder ar hynny, os gwelwch yn dda?

Gwenda Thomas: Ni chyfyngir ein bwriad i gydweithio i lywodraeth leol. O fewn llywodraeth leol a rhwng llywodraethau lleol, bydd cydweithio o'r fath gyda iechyd yn allwedd i lwyddiant. Mae gennym enghreifftiau o arfer da: yr wyf wedi sôn am brosiect eiddilwch Gwent a byddwch yn gwybod am brosiectau yng ngwasanaethau plant yn ogystal. Mae pryder nad yw'r canllawiau comisiynu yn ymestyn i'r GIG ac mae'r rhain i gyd yn faterion yr ydym yn eu hystyried ac sy'n cael eu hystyried yn 'Gwasanaethau Cymdeithasol Cynaliadwy'.

Priorities for Torfaen

4. Lynne Neagle: *What are the Minister's priorities for Torfaen for the next five years. OAQ(4)0017(HSS)*

Lesley Griffiths: Cadarnhaodd ein manifesto fod ein blaenoriaethau ar gyfer Cymru gyfan, gan gynnwys Tor-faen, yn cynnwys gwella iechyd a lleihau anghydraddoldebau, gwella mynediad at feddygon teulu, archwiliadau iechyd blynyddol ar gyfer pobl dros 50 oed, gwella gwasanaethau canser, cardiaidd a strôc ac iechyd plant, amseroedd ymateb ambiwlansys a gweithio i leihau presenoldeb diangen mewn adrannau achosion brys.

Lynne Neagle: Yn ddiweddar, cyflwynais gwestiwn i chi yn gofyn am y wybodaeth ddiweddaraf am gynlluniau'r Llywodraeth ar gyfer polisi Cymru gyfan ar gyfer trin penderfyniadau cyllido cleifion unigol. Yr wyf yn deall eich bod yn disgwyl i fyrddau iechyd lleol i gyflawni'r polisi hwn yn ystod yr wythnosau nesaf. Mae fy mhrofiad o ymdrin ag achos diweddar yn fy etholaeth yn peri imi gredu nad yw Bwrdd Iechyd Lleol Aneurin Bevan yn barod i gyflawni hyn, er gwaethaf y ffaith ei fod wedi bod ar y gweill ers bron i ddwy flynedd. A hithau'n ffaith bod, ar gyfer rhai cleifion, y rhain yn llythrennol yn benderfyniadau rhwng byw a marw, a ydych yn cytuno ei bod yn hanfodol bod cleifion a'u clinigwyr yn cael esboniad llawn a chlir am unrhyw wrthodiad ac am y broses apeladau sydd ar gael? Pa sicrwydd y

Government policy and its implementation on the ground?

Lesley Griffiths: You will have heard my answer to Andrew R.T. Davies. I met this week with the chair and chief executive of Aneurin Bevan health board and no particular concerns were raised with me on that. However, we will confirm that there are no such concerns. The new policy is not dissimilar to the process already being undertaken in many LHBs, but it will bring more consistency and openness to the process. My officials will be contacting LHBs on an individual basis for feedback and to see how the new arrangements are working. However, if you were to write to me about any specific concerns, I would then be able to look into those.

Mohammad Asghar: Minister, I am concerned by the findings of the recent GP access survey. Accessibility to general practitioners and healthcare professionals is a particularly big issue in Torfaen. I am aware of the initiatives that the Welsh Government is looking at to improve access to GPs across Wales, but do you have any specific plans to target the worst-performing areas in this field, such as Torfaen, to ensure that there are not significant gaps in performance across Wales?

1.45 p.m.

Lesley Griffiths: We are committed to introducing more accessible GP services so that local people are able to access their GP at times convenient to them. The detail is currently being worked out. You will probably be aware that the British Medical Association Cymru recently announced that Welsh doctors are pleased to be practising medicine in Wales, and I know that the BMA is keen to work with us on that scheme.

gallwch ei gynnig na fydd bwlech rhwng polisi Llywodraeth a fwriadwyd er da a'r ffordd y mae'n cael ei weithredu ar lawr gwlad?

Lesley Griffiths: Byddwch wedi clywed fy ateb i Andrew R.T. Davies. Cyfarfûm yr wythnos hon gyda chadeirydd a phrif weithredwr bwrdd iechyd Aneurin Bevan ac ni chodwyd unrhyw bryderon penodol gyda mi ar hynny. Fodd bynnag, byddwn yn cadarnhau nad oes unrhyw bryderon o'r fath. Nid yw'r polisi newydd yn annhebyg i'r broses sydd eisoes yn bwrw rhagddi mewn nifer o fyrdau iechyd lleol, ond bydd yn arwain at broses mwy cyson ac agored. Bydd fy swyddogion yn cysylltu â byrdau iechyd lleol ar sail unigol ar gyfer adborth ac i weld sut mae'r trefniadau newydd yn gweithio. Fodd bynnag, pe baech yn ysgrifennu ataf am unrhyw bryderon penodol, wedyn gallwn edrych i mewn iddynt.

Mohammad Asghar: Weinidog, mae canfyddiadau'r arolwg diweddar am fynediad i feddygon teulu yn fy mhryderu. Mae hygyrchedd meddygon teulu a gweithwyr gofal iechyd proffesiynol yn fater arbennig o fawr yn Nhor-faen. Yr wyf yn ymwybodol o'r mentrau y mae Llywodraeth Cymru yn edrych arnynt i wella mynediad at feddygon teulu ledled Cymru, ond a oes gennych unrhyw gynlluniau penodol i dargedu'r ardaloedd sy'n perfformio waethaf yn y maes hwn, megis Tor-faen, er mwyn sicrhau nad oes bylchau arwyddocaol mewn perfformiad ar draws Cymru?

Lesley Griffiths: Yr ydym wedi ymrwymo i gyflwyno gwasanaethau meddygon teulu mwy hygyrch fel bod pobl leol yn gallu cael mynediad at eu meddyg teulu ar adegau sy'n gyfleus iddynt. Mae'r manylion yn cael eu gweithio allan ar hyn o bryd. Mae'n debyg y byddwch yn ymwybodol y cyhoeddodd Cymdeithas Feddygol Prydain Cymru yn ddiweddar bod meddygon yng Nghymru yn falch o fod yn ymarfer meddygaeth yng Nghymru, a gwn fod Cymdeithas Feddygol Prydain yn awyddus i weithio gyda ni ar y cynllun hwnnw.

Ffiotherapi Niwroggyhyrol Arbenigol

Specialist Neuromuscular Physiotherapy

5. Bethan Jenkins: *Pa sicrwydd y gall y Gweinidog ei roi y caiff camau eu cymryd i wneud yn siwr bod ffisiotherapi niwrogyhyrol arbenigol yn cael ei ddatblygu yng Nghymru fel y caiff yr arbenigedd ei drosglwyddo i ffisiotherapyddion cymunedol.*
 OAQ(4)0012(HSS)

Lesley Griffiths: Local health boards are supporting and developing the expertise of general physiotherapists through funding paediatric neuromuscular physiotherapists. Additionally, as part of their professional development, physiotherapists will rotate through different work areas to develop their skills and gain experience in all areas. This includes staff delivering services in the community.

Bethan Jenkins: Diolch am yr ateb hwnnw. Yr wyf yn siwr eich bod yn ymwybodol o'r cwestiwn a ofynnais i'r Prif Weinidog ychydig wythnosau yn ôl am ffisiotherapi niwrogyhyrol. Yn dilyn ei gyngor, yr wyf wedi ysgrifennu atoch. Mae tua £4 miliwn yn cael ei wario bob blwyddyn ar dderbyniadau brys i'r ysbyty heb eu cynllunio yng Nghymru ar gyfer pobl sydd â phroblemau niwrogyhyrol. A allech roi'r wybodaeth ddiweddaraf i ni ynghylch sut y bydd gwasanaethau gofal amlddisgyblaethol yn cael eu gwella er mwyn lleihau'r gost sylweddol o dderbyniadau o'r fath? Hoffwn ddiolch i chi am gytuno i gwrdd â mi a phobl yn y maes i drafod hyn yn nes ymlaen yn y flwyddyn.

Lesley Griffiths: I am very happy to meet you and I know that we are trying to arrange a date in the diary. The local health boards in mid and south Wales have agreed to ring-fence and fund one whole-time paediatric specialist neuromuscular physiotherapist and discussions are ongoing about the demand for specialist adult neuromuscular physiotherapy and whether a similar service for adults is needed. There are over 60 types of muscular dystrophy and neuromuscular conditions, as you know, and they are very complex. It will take time for services to develop, but we are looking at this and we can discuss it in detail when we meet.

5. Bethan Jenkins: *What assurances can the Minister give that action will be taken to ensure that specialist neuromuscular physiotherapy will be developed in Wales so that specialist expertise will be passed on to community physiotherapists.*
 OAQ(4)0012(HSS)

Lesley Griffiths: Mae byrddau iechyd lleol yn cefnogi a datblygu arbenigedd ffisiotherapyddion cyffredinol drwy ariannu ffisiotherapyddion niwrogyhyrol pediatrig. Yn ogystal, fel rhan o'u datblygiad proffesiynol, bydd ffisiotherapyddion yn cylchdroi drwy wahanol feysydd gwaith i ddatblygu eu sgiliau ac ennill profiad ym mhob maes. Mae hyn yn cynnwys staff sy'n darparu gwasanaethau yn y gymuned.

Bethan Jenkins: Thank you for that response. I am sure that you will be aware of the question that I asked the First Minister a few weeks ago about neuromuscular physiotherapy. Following his advice, I have written to you. Some £4 million is spent per annum on the unplanned emergency admission to hospital of people with neuromuscular problems. Can you give us an update on how multidisciplinary care services will be improved in order to reduce the substantial cost of such admissions? I would like to thank you for agreeing to meet with me and people working in the field to discuss this later in the year.

Lesley Griffiths: Yr wyf yn hapus iawn i gwrdd â chi a gwn ein bod yn ceisio trefnu dyddiad yn y dyddiadur. Mae'r byrddau iechyd lleol yng nghanolbarth a de Cymru wedi cytuno i neilltuo ac ariannu un ffisiotherapydd niwrogyhyrol pediatrig arbenigol llawn amser ac mae trafodaethau yn mynd rhagddynt yn glŷn â'r galw am ffisiotherapi niwrogyhyrol arbenigol i oedolion ac a oes angen gwasanaeth tebyg ar gyfer oedolion. Mae dros 60 o fathau o gyflyrau nychdod cyhyrol a niwrogyhyrol, fel y gwyddoch, ac maent yn gymhleth iawn. Bydd yn cymryd amser i wasanaethau ddatblygu, ond yr ydym yn edrych ar hyn a gallwn ei drafod yn fanwl pan fyddwn yn cyfarfod.

Darren Millar: Minister, this is an area where we all agree that there needs to be additional physiotherapy provision for these particular conditions. Can you tell us what the current state of play is in terms of neuromuscular physiotherapy in north Wales, as I understand that the provision is better in the south and that there is a need to develop more provision in the north?

Lesley Griffiths: I think that that is right; it is better in south Wales and I have discussed that with the Betsi Cadwaladr University Local Health Board.

Darren Millar: Weinidog, mae hwn yn faes lle'r ydym i gyd yn cytuno bod angen cael darpariaeth ffisiotherapi ychwanegol ar gyfer y cyflyrau penodol hyn. A allwch ddweud wrthym beth yw'r sefyllfa bresennol o ran ffisiotherapi niwrogyhyrol yng ngogledd Cymru, gan fy mod yn deall bod y ddarpariaeth yn well yn y de a bod angen datblygu mwy o ddarpariaeth yn y gogledd?

Lesley Griffiths: Yr wyf yn meddwl bod hynny'n gywir; mae'n well yn ne Cymru, ac yr wyf wedi trafod hynny gyda Bwrdd Iechyd Lleol Prifysgol Betsi Cadwaladr.

Blaenoriaethau

6. Janet Finch-Saunders: *A wnaiff y Gweinidog amlinellu ei blaenoriaethau ar gyfer gofal cymdeithasol yn y Pedwerydd Cynulliad. OAQ(4)0014(HSS)*

Gwenda Thomas: I thank the Member for Aberconwy for that question. My priorities for social care during the current Assembly are set out in 'Sustainable Social Services for Wales: A Framework for Action', which I published earlier this year. I would also refer Assembly Members to the debate on social services that took place on 28 June.

Janet Finch-Saunders: Deputy Minister, there is too much variability across Wales in the performance, standard and quality of social services and they face real and unsustainable increases in demand. The Welsh Government's White Paper stated:

'The Dilnot Commission on how we all pay for care will require significant decisions by Welsh Ministers.'

The commission has made strong recommendations on funding social care for adults in England. People in Wales face similar issues with their social care funding, especially in the face of cuts to their social care budget. Deputy Minister, what actions are being taken to recognise the recommendations of the Dilnot report, when

Priorities

6. Janet Finch-Saunders: *Will the Minister outline her priorities for social care for the Fourth Assembly. OAQ(4)0014(HSS)*

Gwenda Thomas: Diolch i'r Aelod dros Aberconwy am y cwestiwn hwnnw. Mae fy mlaenoriaethau ar gyfer gofal cymdeithasol yn ystod y Cynulliad presennol yn cael eu gosod allan yn 'Gwasanaethau Cymdeithasol Cynaliadwy i Gymru: Fframwaith Gweithredu', y cyhoeddais yn gynharach eleni. Byddwn hefyd yn cyfeirio Aelodau'r Cynulliad at y ddadl ar wasanaethau cymdeithasol a gynhaliwyd ar 28 Mehefin.

Janet Finch-Saunders: Ddirprwy Weinidog, mae gormod o amrywiaeth ar draws Cymru ym mherfformiad, safon ac ansawdd gwasanaethau cymdeithasol ac maent yn wynebu cynnydd gwirioneddol ac anghynaliadwy mewn galw. Nodwyd ym Mhapur Gwyn Llywodraeth Cymru:

'Bydd angen i Weinidogion Cymru wneud penderfyniadau mawr hefyd am sut y bydd pob un ohonom yn talu am ofal yn sgil Comisiwn Dilnot.'

Mae'r comisiwn wedi gwneud argymhellion cryf ar ariannu gofal cymdeithasol i oedolion yn Lloegr. Mae pobl yng Nghymru yn wynebu problemau tebyg gyda'u cyllid gofal cymdeithasol, yn enwedig yn wyneb y toriadau i'w cyllideb gofal cymdeithasol. Ddirprwy Weinidog, pa gamau sy'n cael eu cymryd i gydnabod argymhellion adroddiad

will we see these significant decisions, and when can we expect a statement from the Welsh Government detailing how it will respond to the Dilnot Commission?

Gwenda Thomas: I agree that there is inconsistency in performance and standards. We know that. However, we also know that in Wales we are starting from a very strong point, which we should not forget.

With regard to the Dilnot Commission's report, I met Mr Dilnot during the period of evidence-taking, and I impressed upon him the position in Wales. I referred to the Green Paper—I do not know whether it was a Green Paper, but it was a paper that was green—and the paper that was white, which followed it, and the publication of 'Sustainable Social Services for Wales: A Framework for Action'. This is now a matter for the UK Government to respond to. It was a commission that looked at services in England, but that is not to say that it will not have an impact on Wales. I have gone on record to welcome this report, but responding to it in the first instance is a matter for the UK Government. I have asked for a meeting with Paul Burstow, and I will be pleased to continue to put Wales's case and to set our standards and visions in Wales for paying for continuing care.

Kenneth Skates: Deputy Minister, since 2000 the work of multiple sclerosis specialist nurses in Wales has helped countless thousands of patients across the country with this debilitating condition. There are 10 specialist multiple sclerosis nurses in Wales, and I know that the nurse who is based in north Wales at the Royal Alexandra Hospital has become a much valued link in the treatment of patients with MS in the region, and has built up an important and vital relationship with health professionals across the NHS. What assurances can you give me and my constituents that this essential network of specialist MS nurses in Wales will be protected over the next few years, so that we can continue to give patients with this disease the treatment and support that they so desperately need as they get older?

Dilnot, pryd welir y penderfyniadau pwysig hyn, a phryd allwn ni ddisgwyl datganiad gan Lywodraeth Cymru yn nodi sut y bydd yn ymateb i Gomisiwn Dilnot?

Gwenda Thomas: Yr wyf yn cytuno bod anghysondeb mewn perfformiad a safonau. Gwyddom hynny. Fodd bynnag, gwyddom hefyd ein bod ni yng Nghymru yn dechrau o bwynt cryf iawn, ac ni ddylem anghofio hynny.

O ran adroddiad Comisiwn Dilnot, cyfarfûm â Mr Dilnot yn ystod y cyfnod o gymryd tystiolaeth, a phwysleisiais wrtho beth oedd y sefyllfa yng Nghymru. Cyfeiriais at y Papur Gwyrdd—nid wyf yn gwybod a oedd yn Bapur Gwyrdd, ond yr oedd yn bapur a oedd yn wyrdd—a'r papur a oedd yn wyn, a'i dilynodd, a chyhoeddi 'Gwasanaethau Cymdeithasol Cynaliadwy i Gymru: Fframwaith ar gyfer Gweithredu'. Mae hwn bellach yn fater i Lywodraeth y DU ymateb iddo. Yr oedd y comisiwn yn edrych ar wasanaethau yn Lloegr, ond nid yw hynny'n golygu na fydd yn cael effaith ar Gymru. Yr wyf wedi ei gwneud yn hysbys fy mod yn croesawu'r adroddiad hwn, ond mater i Lywodraeth y DU yw ymateb iddo yn y lle cyntaf. Yr wyf wedi gofyn am gyfarfod gyda Paul Burstow, a byddaf yn falch o barhau i gyflwyno achos Cymru ac i osod ein safonau a gweledigaethau yng Nghymru ar gyfer talu am ofal parhaus.

Kenneth Skates: Ddirprwy Weinidog, ers 2000 mae gwaith nyrsys arbenigol sglerosis ymledol yng Nghymru wedi helpu miloedd di-rif o gleifion ar draws y wlad â'r cyflwr gwanychol hwn. Mae 10 nyrs sglerosis ymledol arbenigol yng Nghymru, a gwn fod y nyrs sydd wedi'i lleoli yng ngogledd Cymru, yn Ysbyty Brenhinol Alexandra, wedi dod yn gyswllt gwerthfawr iawn wrth drin cleifion ag MS yn y rhanbarth, ac y mae wedi datblygu perthynas bwysig ac allweddol â gweithwyr iechyd proffesiynol ar draws y GIG. Pa sicrwydd y gallwch ei roi i mi a'm hetholwyr y bydd y rhwydwaith hanfodol o nyrsys sglerosis ymledol arbenigol yng Nghymru yn cael ei ddiogelu yn ystod y blynyddoedd nesaf, fel y gallwn barhau i roi i gleifion o'r clefyd hwn y driniaeth a'r cymorth y maent eu hangen mor daer wrth iddynt heneiddio?

Gwenda Thomas: Thank you very much for that question. I very much recognise, as does the Minister for Health and Social Services, the valuable role that specialist neurology nurses play in supporting people with MS and other debilitating neurological conditions, as we have already heard from the response to Jenny Rathbone's question. The efforts of the local health boards to implement the recommendations from the independent review of adult neurosciences will address the roles of these specialist nurses, to ensure that patients have access to the nursing care that they need as close to home as possible.

Lindsay Whittle: Deputy Minister, I have two urgent questions, one of which is on the Dilnot report, which I will not ask now. Do you agree that a high priority over the next five years must be given to the protection and wellbeing of children, in particular the full implementation of the United Nations Convention on the Rights of the Child?

Gwenda Thomas: Thank you for making that important point. You will know from the publication of 'Sustainable Social Services for Wales: A Framework for Action' that we are committed to the protection of all vulnerable people, both adults and children. I will set up a national safeguarding forum to take this forward under an independent Chair, and you will also know that the Assembly as a legislature has accepted the United Nations Convention on the Rights of the Child, and that this forms the basis of the Rights of Children and Young Persons (Wales) Measure 2011, which has already been accepted by the Assembly. I am absolutely committed to the principles of the UNCRC, and this will be developed as we move our legislative process forward.

Kirsty Williams: Deputy Minister, is it preferable for a young man with learning disabilities with a high need for social care to receive that care in his own home, delivered by his grandparents and paid for Powys County Council, or is it preferable for him to have to leave the only home that he has ever known and receive that care from strangers in a residential setting?

Gwenda Thomas: Diolch yn fawr iawn am y cwestiwn hwnnw. Yr wyf yn ymwybodol iawn, fel y mae'r Gweinidog Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol, o'r rôl werthfawr y mae nyrsys niwroleg arbenigol yn ei chwarae wrth gefnogi pobl â sglerosis ymledol a chyflyrau niwrolegol gwanychol eraill, fel yr ydym eisoes wedi clywed yn yr ymateb i gwestiwn Jenny Rathbone. Mae ymdrechion y byrddau iechyd lleol i weithredu argymhellion yr adolygiad annibynnol o niwrowyddorau i oedolion yn mynd i'r afael â rolau'r nyrsys arbenigol hyn, er mwyn sicrhau bod gan gleifion fynediad at y gofal nyrsio y mae arnynt ei angen mor agos i'w cartrefi â phosibl.

Lindsay Whittle: Ddirprwy Weinidog, mae gennyf ddau gwestiwn brys. Mae un ohonynt ar adroddiad Dilnot, ond ni wnaf ei ofyn yn awr. A ydych yn cytuno bod yn rhaid rhoi blaenoriaeth uchel dros y pum mlynedd nesaf i amddiffyn a lles plant, yn enwedig gweithredu Confensiwn y Cenhedloedd Unedig ar Hawliau'r Plentyn yn llawn?

Gwenda Thomas: Diolch i chi am wneud y pwynt pwysig hwnnw. Byddwch yn gwybod o gyhoeddi 'Gwasanaethau Cymdeithasol Cynaliadwy i Gymru: Fframwaith Gweithredu' ein bod wedi ymrwymo i amddiffyn pawb sy'n agored i niwed, yn oedolion a phlant. Byddaf yn sefydlu fforwm diogelu cenedlaethol i fwrw ymlaen â hyn o dan gadeirydd annibynnol, a byddwch hefyd yn gwybod bod y Cynulliad fel deddfwrfa wedi derbyn Confensiwn y Cenhedloedd Unedig ar Hawliau'r Plentyn, a bod hyn yn ffurfio sail Mesur Hawliau Plant a Phobl Ifanc (Cymru) 2011, sydd eisoes wedi cael ei dderbyn gan y Cynulliad. Yr wyf yn gwbl ymrwymedig i egwyddorion y confensiwn, a bydd hyn yn cael ei ddatblygu wrth inni symud ein proses ddeddfwriaethol ymlaen.

Kirsty Williams: Ddirprwy Weinidog, a ydyw'n well i ddyn ifanc ag anableddau dysgu sydd ag angen mawr am ofal cymdeithasol i gael y gofal hwnnw yn ei gartref ei hun gan ei dad-cu a'i fam-gu, gofal a dalwyd gan Gyngor Sir Powys, neu a ydyw'n well iddo orfod gadael yr unig gartref y mae erioed wedi ei hadnabod a chael y gofal hwnnw gan ddiethriaid mewn lleoliad

preswyl?

Gwenda Thomas: The care must be provided around the needs of the citizen. If you have a specific individual matter that you want to take up with me, I will be pleased to give it my serious attention.

Kirsty Williams: I thank the Deputy Minister for her statement that care should be delivered around the needs of individuals. Therefore, I urge her in the social care Bill that she intends to bring before the Assembly to look seriously at ensuring that there is flexibility within the system to allow individuals to commission, plan and organise the care that best suits them, rather than being dictated to by statutory bodies or be limited by the law.

Gwenda Thomas: As you know, provision is a matter for local authorities, but we looked in detail with regard to the Carers Strategies (Wales) Measure 2010 at how we respond to individuals' needs. I will not comment on the provision in Powys, but I take your point and I believe that, within 'Sustainable Social Services for Wales: A Framework for Action', we have made it absolutely clear that we support integrated social services within local government and that we will support local government in responding to the needs of individuals and groups.

Mike Hedges: I think that we all agree that the unsung heroes in social care are the families who provide care for children who are severely disabled. I have serious concerns about the cutbacks being made in respite care in Wales, particularly in my local authority. Do you agree, Minister, that respite care plays a tremendously important part in supporting individuals and their families, and that, with respite provision already in short supply at a local level, the cuts being made will put further pressure on hard-pressed families and also on other services? Do you intend to give any advice to local authorities regarding this?

Gwenda Thomas: Mae'n rhaid i'r gofal gael ei ddarparu o gwmpas anghenion y dinesydd. Os oes gennych fater unigol penodol yr ydych am ei godi gyda mi, byddaf yn falch o roi sylw difrifol iddo.

Kirsty Williams: Diolch i'r Dirprwy Weinidog am ei datganiad y dylai gofal gael ei ddarparu ar sail anghenion unigolion. Felly, yr wyf yn annog iddi edrych o ddifrif yn y Bil gofal cymdeithasol y mae'n bwriadu dwyn gerbron y Cynulliad ar sicrhau bod hyblygrwydd yn y system er mwyn caniatáu i unigolion gomisiynu, cynllunio a threfnu'r gofal sydd fwyaf addas iddynt hwy, yn hytrach na bod cyrff statudol yn eu gorchymyn neu eu bod yn cael eu cyfyngu gan y gyfraith.

Gwenda Thomas: Fel y gwyddoch, mater i awdurdodau lleol yw darpariaeth, ond edrychasom yn fanwl o ran Mesur Strategaethau ar gyfer Gofalwyr (Cymru) 2010 ar sut yr ydym yn ymateb i anghenion unigolion. Nid wyf am wneud sylw ar y ddarpariaeth ym Mhowys, ond yr wyf yn derbyn eich pwynt ac yr wyf yn credu, o fewn 'Gwasanaethau Cymdeithasol Cynaliadwy i Gymru: Fframwaith Gweithredu', ein bod wedi bod yn hollol glir ein bod yn cefnogi gwasanaethau cymdeithasol integredig o fewn llywodraeth leol ac y byddwn yn cefnogi llywodraeth leol wrth ymateb i anghenion unigolion a grwpiau.

Mike Hedges: Credaf ein bod i gyd yn cytuno mai'r arwyr di-glod ym maes gofal cymdeithasol yw'r teuluoedd sy'n darparu gofal ar gyfer plant sydd ag anableddau difrifol. Mae gennyf bryderon dwys am y toriadau sy'n cael eu gwneud mewn gofal seibiant yng Nghymru, yn enwedig yn fy awdurdod lleol. A ydych yn cytuno, Weinidog, fod gofal seibiant yn chwarae rhan eithriadol o bwysig o ran cefnogi unigolion a'u teuluoedd, a gyda darpariaeth seibiant eisoes yn brin ar lefel leol bydd y toriadau sy'n cael eu gwneud yn rhoi pwysau pellach ar deuluoedd sydd dan wasgfa a hefyd ar wasanaethau eraill? A ydych yn bwriadu rhoi unrhyw gyngor i awdurdodau lleol ynglŷn â hyn?

Gwenda Thomas: I absolutely agree that respite care plays a tremendously important part in supporting individuals and their families. That is why we have recently consulted on how we can further improve access to respite care. It is, of course, a matter for local authorities to ensure that they have necessary respite placements. As you know, we have protected the social services budget through the local government settlement. Funding for social services will increase in cash terms by £35 million by 2013-14, and we are currently considering the responses to our consultation and will publish the consultation report in due course. Access to respite care will form an important part of our work on refreshing our carers strategy.

Rebecca Evans: The last Assembly saw the publication of the autism spectrum disorder strategic action plan for Wales, which outlined how the Welsh Government and local agencies would seek to meet the needs of people with autism, their families and carers. We have seen some positive developments in terms of services and support for people with autism and raising awareness of the condition. I particularly welcome the establishment of an all-Wales adult diagnostic network with pre and post-diagnostic support, and a number of projects that have been funded in mid and west Wales. However, in some areas of implementation, progress has been quite slow. Will the Minister ensure that the implementation of the ASD strategic action plan remains a priority in the fourth Assembly; and will the Minister commit to engaging with people with autism to determine the priorities for the second phase of its implementation?

Gwenda Thomas: I thank Rebecca Evans for that question. I pay tribute to the work that you did in the field of autism, and to the way that you participated in the consultation and in the implementation of the strategic action plan on autism. As you know, the plan is

Gwenda Thomas: Cytunaf yn llwyr fod gofal seibiant yn chwarae rhan eithriadol o bwysig o ran cefnogi unigolion a'u teuluoedd. Dyna pam yr ydym wedi ymgynghori'n ddiweddar ynghylch sut y gallwn wella mynediad at ofal seibiant ymhellach. Wrth gwrs, mater i awdurdodau lleol yw sicrhau bod ganddynt y lleoliadau seibiant angenrheidiol. Fel y gwyddoch, yr ydym wedi diogelu'r gyllideb gwasanaethau cymdeithasol drwy'r setliad llywodraeth leol. Bydd cyllid ar gyfer gwasanaethau cymdeithasol yn cynyddu yn nhermau arian parod gan £35 miliwn erbyn 2013-14, ac ar hyn o bryd yr ydym yn ystyried yr ymatebion i'n hymgynghoriad a byddwn yn cyhoeddi'r adroddiad am yr ymgynghoriad maes o law. Bydd mynediad at ofal seibiant yn rhan bwysig o'n gwaith ar adnewyddu ein strategaeth gofalwyr.

Rebecca Evans: Yn ystod y Cynulliad diwethaf cyhoeddwyd 'Cynllun Gweithredu Strategol Cymru ar gyfer Anhwylderau'r Sbectrwm Awtistig', a amlinellodd sut y byddai Llywodraeth Cymru ac asiantaethau lleol yn ceisio diwallu anghenion pobl ag awtistiaeth, eu teuluoedd a'u gofalwyr. Yr ydym wedi gweld rhai datblygiadau cadarnhaol o ran gwasanaethau a chefnogaeth i bobl ag awtistiaeth ac i godi ymwybyddiaeth o'r cyflwr. Croesawaf yn arbennig sefydlu rhwydwaith diagnostig i oedolion Cymru gyfan gyda chefnogaeth cyn ac yn dilyn diagnosis, ac mae nifer o brosiectau sydd wedi cael eu hariannu yng nghanolbarth a gorllewin Cymru. Fodd bynnag, mewn rhai meysydd o weithredu, mae'r cynnydd wedi bod yn eithaf araf. A wnaiff y Gweinidog sicrhau bod gweithredu'r cynllun gweithredu strategol ar gyfer anhwylderau'r sbectrwm awtistig yn parhau i fod yn flaenoriaeth yn y pedwerydd Cynulliad; ac a wnaiff y Gweinidog ymrwymo i ymgysylltu â phobl ag awtistiaeth i benderfynu ar y blaenoriaethau ar gyfer ail gam gweithredu'r cynllun?

Gwenda Thomas: Diolch i Rebecca Evans am y cwestiwn hwnnw. Yr wyf yn rhoi teyrnged i'r gwaith a wnaethoch ym maes awtistiaeth, ac i'r ffordd y gwnaethoch gymryd rhan yn yr ymgynghoriad ac yng ngweithredu'r cynllun gweithredu strategol ar

unique and it places Wales at the forefront of provision for autism. I take your point about the adult diagnostic network. In terms of implementing the plan—and you know of the reviewed progress over the first two years—now is the time to move forward, having learned from that review. I give a commitment that the implementation of this plan will be one of our highest priorities.

Mynediad At Feddygon Teulu

7. David Rees: *Pa gamau fydd Llywodraeth Cymru yn eu cymryd i gyflawni'r addewid yn ei manifesto i wella mynediad at Feddygon Teulu. OAQ(4)0008(HSS)*

Lesley Griffiths: I am currently considering the options on how to implement our manifesto commitments.

David Rees: According to a recent Welsh GP access survey by the Welsh Government, the ability to access a GP or healthcare professional has improved over the last 12 months, both in terms of same-day access and advanced booking access. However, there are still some patients who have not been able to do this, and 17.2 per cent have had difficulty in contacting their surgeries via telephone. Added to this, some surgeries are still using numbers beginning with 084, which incur a higher call charge. Will the Minister identify when she believes that the manifesto pledge of allowing patients access to their own GP on early evenings and weekends will be enacted; and in the light of the review of contracts in approximately 18 months, can you ensure that such sessions will be extra and not at the cost of existing sessions? Can you also confirm that the use of 084 numbers to contact GP surgeries will be halted; and what progress has been made for the wider use of online booking to access GP surgeries?

The Presiding Officer: I think that the Minister can answer the five questions but if you choose to answer only two, Minister, that

gyfer awtistiaeth. Fel y gwyddoch, mae'r cynllun yn unigryw ac mae'n gosod Cymru ar flaen y gad o ran darpariaeth ar gyfer awtistiaeth. Derbyniaf eich pwynt am y rhwydwaith diagnostig i oedolion. O ran gweithredu'r cynllun—yr ydych yn gwybod am y cynnydd a adolygyd yn ystod y ddwy flynedd gyntaf—dyma'r amser i symud ymlaen, ar ôl dysgu o'r adolygiad hwnnw. Yr wyf yn rhoi ymrwymiad y bydd gweithredu'r cynllun hwn yn un o'n blaenoriaethau uchaf.

Access to General Practitioners

7. David Rees: *What action will the Welsh Government be taking to meet its manifesto pledge of improving GP access. OAQ(4)0008(HSS)*

Lesley Griffiths: Ar hyn o bryd, yr wyf yn ystyried yr opsiynau ar sut i weithredu ein hymrwymiaidau manifesto.

David Rees: Yn ôl arolwg diweddar am fynediad at feddygon teulu Cymru gan Lywodraeth Cymru, mae'r gallu i gysylltu â meddyg teulu neu weithiwr gofal iechyd proffesiynol wedi gwella dros y 12 mis diwethaf, o ran mynediad ar yr un diwrnod a mynediad wedi ei drefnu ymlaen llaw. Fodd bynnag, mae yna rai cleifion sydd heb allu gwneud hyn o hyd, ac mae 17.2 y cant wedi cael anhawster wrth gysylltu â'u meddygfeydd dros y ffôn. Yn ychwanegol, mae rhai meddygfeydd yn dal i ddefnyddio rhifau sy'n dechrau gyda 084, sy'n golygu tâl galwadau uwch. A wnaiff y Gweinidog nodi pryd y mae hi'n credu y bydd yr addewid manifesto i ganiatáu i gleifion gael mynediad diwetydd a phenwythnos at eu meddyg teulu eu hunain yn cael ei gyflwyno; ac yn sgîl yr adolygiad o gontractau mewn tua 18 mis, a allwch sicrhau y bydd sesiynau o'r fath yn ychwanegol ac nid ar draul y sesiynau sy'n bodoli eisoes? A allwch hefyd gadarnhau y bydd y defnydd o rifau 084 i gysylltu â meddygfeydd meddygon teulu yn cael ei atal; a pha gynnydd sydd wedi'i wneud ar gyfer y defnydd ehangach o neilltuo lle ar-lein i gael mynediad at feddygfeydd meddygon teulu?

Y Llywydd: Yr wyf yn meddwl y gall y Gweinidog ateb y pum cwestiwn, ond pe baech yn dewis ateb dim ond dau, Weinidog,

would be fine.

byddai hynny'n iawn.

2.00 p.m.

Lesley Griffiths: I will start with online booking. The First Minister and I recently visited a surgery in Caerphilly where we saw the online scheme in operation. That will free up the phone and allow patients to contact surgeries much more easily by phone, if they are not online. On the point about access to GPs, I welcome the improvement shown, but as you referred to, a minority of patients still experience difficulties. We will continue to work on this. Next week, I will meet the chair of the GP committee within BMA Cymru Wales to discuss how we can deliver on the access commitments that we made in our manifesto. On the 084 telephone numbers, I know that regulations were introduced in April 2010 that prevented GPs from entering into, renewing or extending contracts for 084 numbers so that they could be phased out by 1 April this year. If it has not been possible to do that, I understand that the practice must consider introducing a system under which, if a caller asks to be called back, that will be done at the expense of the practice. Health boards have been asked to confirm that all general medical services contractors have complied with the regulations.

Lesley Griffiths: Dechreuaf gyda chadw lle ar-lein. Bu'r Prif Weinidog a minnau yn ymweld â meddygfa yng Nghaerffili yn ddiweddar lle gwelsom y cynllun ar-lein ar waith. Bydd hynny yn gwneud y ffôn yn llai prysur ac yn galluogi cleifion i gysylltu yn haws â meddygfeydd dros y ffôn, os nad ydynt ar-lein. O ran y pwynt am fynediad at feddyg teulu, rwy'n croesawu'r gwelliant a fu, ond fel y dywedaso, mae nifer fach o gleifion yn dal i gael trafferthion. Byddwn yn dal ati i weithio ar hyn. Yr wythnos nesaf, byddaf yn cwrdd â chadeirydd y pwyllgor meddygon teulu o fewn BMA Cymru Wales i drafod sut y gallwn weithredu ar yr ymrwymadau mynediad a wnaethom yn ein maniffesto. O ran y rhifau ffôn 084, gwn y cafodd rheoliadau eu cyflwyno ym mis Ebrill 2010 a rwystrai meddygon teulu rhag cychwyn, adnewyddu neu ymestyn contractau ar gyfer rhifau 084 fel eu bod yn dod i ben erbyn 1 Ebrill eleni. Os na fu'n bosibl gwneud hynny, rwy'n deall bod yn rhaid i'r feddygfa ystyried cyflwyno system lle, os yw'r galwr yn gofyn am gael galwad yn ôl, y feddygfa fydd yn talu am yr alwad honno. Gofynnwyd i fyrddau iechyd gadarnhau bod pob contractwr gwasanaethau meddygol cyffredinol wedi cydymffurfio â'r rheoliadau.

Darren Millar: Minister, I am a little surprised that all the evidence seems to suggest that you have had no formal meetings whatsoever with the BMA, the GP committee or the Royal College of General Practitioners regarding this key Labour Party manifesto commitment for the Assembly elections. We are now two months on. If this is such a priority for you as a Minister, why have you not held any meetings?

Darren Millar: Weinidog, rwy'n synnu braidd bod yr holl dystiolaeth yn ymddangos fel pe bai'n awgrymu na chawsoch unrhyw fath o gyfarfod ffurfiol gyda'r BMA, y pwyllgor meddygon teulu na Choleg Brenhinol y Meddygon Teulu am yr ymrwymiad maniffesto allweddol hwn gan y Blaid Lafur ar gyfer etholiadau'r Cynulliad. Mae deufis ers hynny bellach. Os yw hyn yn gymaint o flaenoriaeth i chi fel Gweinidog, pam na chawsoch unrhyw gyfarfodydd?

Lesley Griffiths: Your information is not right. I have met with the BMA—

Lesley Griffiths: Nid yw eich gwybodaeth yn gywir. Rwyf wedi cwrdd â'r BMA—

Darren Millar: You have not met to discuss this—

Darren Millar: Nid ydych wedi cwrdd i drafod hyn—

The Presiding Officer: Order. Darren Millar, the Minister is replying.

Y Llywydd: Trefn. Darren Millar, mae'r Gweinidog yn ateb.

Lesley Griffiths: I repeat that I have met with the BMA. I would have thought that my discussions with the BMA's representatives would have been confidential and that they would not have come running to you, so I find it hard to believe that you know the content of my discussions with the BMA. I mentioned that I am meeting the chair of BMA Cymru Wales's GP committee next week and I am also meeting the Royal College of General Practitioners next week. I am seven weeks into the post. If you want to have a look at my diary, you are welcome to do so.

Darren Millar: I do not know the content of your discussions with the BMA, but I know that, when I put the question to its representatives earlier today as to whether they had had a formal meeting with you to discuss the GP access proposals in your manifesto, they indicated that no such formal meeting had taken place. The other facts that we know are that only two GP practices in Wales offer appointments at weekends and only 36 currently offer appointments in the evenings. There is a long way to go if we are going to get access as per the commitment in your Labour manifesto and it will clearly cost a lot more than is currently available in the NHS system in Wales. You are planning to cut the NHS budget by £1 billion over the next three years. How do you propose to pay for these manifesto commitments?

Lesley Griffiths: We will start with the facts. We have not cut the budget by £1 billion. The only main expenditure group across the whole of the Welsh Government not to be reduced was the health MEG. I reiterate that I have met with the BMA. We have excellent working relationships with GPs in Wales and I am confident that we will be able to continue to work constructively with them.

Elin Jones: Mae Plaid Cymru o blaid mwy o hyblygrwydd yn oriau agor meddygon teulu, fel yr oedd yn ymrwymiad yn eich manifesto, felly hefyd ym manifesto Plaid Cymru. Yn eich ystyriaethau dros yr wythnosau nesaf ynglŷn â sut y gellid

Lesley Griffiths: Rwy'n dweud eto fy mod wedi cwrdd â'r BMA. Tybiaf y byddai fy nhrafodaethau gyda chynrychiolwyr y BMA wedi bod yn gyfrinachol ac na fyddent wedi dod i redeg atoch chi, felly mae'n anodd gen i gredu y byddech yn gwybod beth a drafodais gyda'r BMA. Soniais fy mod yn cwrdd â chadeirydd pwyllgor meddygon teulu BMA Cymru Wales yr wythnos nesaf ac rwyf hefyd yn cwrdd â Choleg Brenhinol y Meddygon Teulu yr wythnos nesaf. Rwyf wedi bod yn y swydd ers saith wythnos. Os ydych chi eisiau edrych ar fy nyddiadur, mae croeso i chi wneud.

Darren Millar: Nid wyf yn gwybod beth y gwnaethoch ei drafod gyda'r BMA, ond gwn pan ofynnais i'w chynrychiolwyr yn gynharach heddiw a oeddynt wedi cael cyfarfod ffurfiol gyda chi i drafod y cynigion i gael mynediad at feddyg teulu yn eich manifesto, eu hateb oedd nad oedd cyfarfod ffurfiol o'r fath wedi digwydd. Y ffeithiau eraill y gwyddom amdanynt yw mai dim ond dwy feddygfa yng Nghymru sy'n cynnig apwyntiad ar y penwythnos a dim ond 36 sy'n cynnig apwyntiadau gyda'r nos ar hyn o bryd. Mae ffordd bell i fynd os ydym am gael mynediad fel yr un y sonnir amdano yn yr ymrwymiad yn eich manifesto Llafur, ac mae'n amlwg y bydd yn costio llawer mwy na'r hyn sydd ar gael ar hyn o bryd yn y GIG yng Nghymru. Rydych yn bwriadu torri £1 biliwn o gyllideb y GIG dros y dair blynedd nesaf. Sut ydych chi'n bwriadu talu am yr ymrwymadau manifesto hyn?

Lesley Griffiths: Dechreuwn gyda'r ffeithiau. Nid ydym wedi torri £1 biliwn o'r gyllideb. Yr unig brif grŵp gwariant ar draws y cyfan o Lywodraeth Cymru na chafodd ei leihau oedd y grŵp iechyd. Dywedaf eto fy mod wedi cwrdd â'r BMA. Mae gennym berthynas waith ragorol gyda meddygon teulu yng Nghymru ac rwy'n hyderus y gallwn ddal ati i weithio'n adeiladol gyda hwy.

Elin Jones: Plaid Cymru is in favour of greater flexibility in GP opening hours; it was a commitment in your manifesto and also in the Plaid Cymru manifesto. In your considerations over the ensuing weeks as to how to achieve this, will you consider

gwireddu hyn, a fyddwch yn ystyried ail-negodi'r cytundeb gyda meddygon teulu er mwyn gwireddu'r polisi hwn?

Lesley Griffiths: As I said, I will be meeting next week with both the chair of the GP committee of BMA Cymru Wales and the Royal College of General Practitioners. I do not think that we need to look at renegotiating the whole contract. There are aspects that we need to discuss, and we will be starting there.

Elin Jones: A ydych yn edrych ar hyn o bryd ar gyllido niwtral ar gyfer y polisi hwn—hynny yw, byddai'n rhaid i feddygon teulu wneud hyn o fewn eu cytundebau ariannu presennol—neu a ydych yn edrych ar eich cyllideb i roi mwy o arian i feddygon teulu er mwyn iddynt allu agor ar benwythnosau ac yn ystod y nosweithiau? Os felly, o ble fyddwch yn dod o hyd i'r arian hwnnw?

Lesley Griffiths: I am aware that it will affect the work patterns of general practitioners and practice staff, but patients are telling GPs and us as politicians that that is what they want. I cannot provide details of the cost until we have developed the detail of the initiative.

Mike Hedges: Minister, earlier this month, I welcomed the news of a new GP out-of-hours telephone call service that was being launched by the Abertawe Bro Morgannwg University Local Health Board. I am well aware that many of my constituents have great difficulty in getting time off work in order to visit GPs and that they have difficulties with the opening hours of GP surgeries. What action is being taken by the Welsh Government to encourage other local health boards in Wales to implement such a scheme so that more people can benefit from a scheme that is being warmly welcomed by many of my constituents?

Lesley Griffiths: One of the reasons that that was one of our manifesto commitments was because of the difficulties that working people experience in being able to access their GPs. There are a number of possible delivery models; you referred to one of them, and you will understand that this is not a

renegotiating GP contracts in order to realise this policy?

Lesley Griffiths: Fel y dywedais, byddaf yn cwrdd wythnos nesaf gyda chadeirydd pwyllgor meddygon teulu BMA Cymru Wales a Choleg Brenhinol y Meddygon Teulu. Nid wyf yn meddwl bod angen i ni edrych ar ailnegodi yr holl contract. Mae agweddau mae angen i ni eu trafod, a byddwn yn cychwyn yn y fan honno.

Elin Jones: Are you looking at present at neutral funding for this policy—namely, GPs would have to achieve this within their current funding contracts—or are you looking at your budget in order to give GPs more money in order to open at weekends and in the evenings? If so, from where will you find that funding?

Lesley Griffiths: Rwy'n gwybod y bydd yn effeithio ar batrymau gwaith meddygon teulu a staff y feddygfa, ond mae cleifion yn dweud wrth feddygon teulu a ni fel gwleidyddion mai dyna y maent ei eisiau. Ni allaf roi manylion y gost nes ein bod wedi datblygu manylion y fenter.

Mike Hedges: Weinidog, yn gynharach y mis hwn croesewais y newyddion am wasanaeth galwad ffôn y tu allan i oriau i feddygon teulu a oedd yn cael ei lansio gan Fwrdd Iechyd Lleol Prifysgol Abertawe Bro Morgannwg. Gwn yn dda fod llawer o'm etholwyr yn cael trafferth mawr cael amser o'r gwaith i weld meddyg teulu a'u bod yn cael trafferthion gydag oriau agor meddygfeydd teulu. Pa gamau sy'n cael eu cymryd gan Lywodraeth Cymru i annog byrddau iechyd lleol eraill yng Nghymru i gyflwyno cynllun o'r fath fel bod mwy o bobl yn gallu manteisio ar gynllun o'r fath sy'n cael croeso mor gynnes gan lawer o'm etholwyr?

Lesley Griffiths: Un o'r rhesymau pam yr oedd hynny yn un o'n hymrwymiaidau manifesto oedd achos yr anawsterau y mae pobl sy'n gweithio yn eu cael o ran cael mynediad i'w meddyg teulu. Mae nifer o fodolau gweithredu posibl; gwnaethoch sôn am un ohonynt, a byddwch yn deall nad yw'n

matter for the Welsh Government, but for local health boards in their own areas. I am aware, however, that the out-of-hours contracts recently came to an end for the two separate providers covering the former three LHB areas of Swansea, Bridgend and Neath Port Talbot. Abertawe Bro Morgannwg University LHB recently tendered the contract to bring the service together across the whole health board area and an in-house team was awarded the GP triage and service provision element of the out-of-hours contract.

fater i Llywodraeth Cymru, ond i fyrddau iechyd lleol yn eu hardaloedd eu hunain. Fodd bynnag, rwy'n gwybod y daeth y contractau y tu allan i oriau i ben i ddau ddarparwr ar wahân sy'n cwmpasu yr hen dair ardal bwrdd iechyd, sef Abertawe, Pen-y-bont ar Ogwr a Chastell Nedd Port Talbot. Yn ddiweddar, tendrodd Bwrdd Iechyd Lleol Prifysgol Abertawe Bro Morgannwg y contract i ddod â'r gwasanaeth at ei gilydd ar draws holl ardal y bwrdd iechyd lleol a dyfarnwyd yr elfen ddarparu gwasanaeth brysbennu meddyg teulu ac elfen ddarparu gwasanaeth y contract tu allan i oriau i dîm mewnol.

Cynllun Iechyd Gwledig

8. Simon Thomas: *A wnaiff y Gweinidog ddatganiad am y Cynllun Iechyd Gwledig. OAQ(4)0018(HSS)*

Lesley Griffiths: The rural health plan was published in 2009 and a rural health implementation group was set up to support its delivery. A sum of £1 million was provided to establish a rural health innovation fund, from which 15 local innovation projects and two development sites have been testing models of delivery in rural communities.

Simon Thomas: Diolch i'r Gweinidog am yr ateb hwnnw. Cadarnhaodd ddoe fod y cynllun iechyd gwledig yn parhau i fod mewn grym ac yn un o'i chyfrifoldebau hi yn y Llywodraeth bresennol. Gŵyr y Gweinidog bod y cynllun yn cyfeirio at y cyfoeth o ysbytai mewn ardaloedd gwledig sy'n ganolbwynt i'r gwasanaethau. O ran gwasanaethau ac arloesi mewn gwasanaethau, pa ganllawiau, help neu anogaeth y mae hi'n eu rhoi i fyrddau iechyd er mwyn sicrhau bod staff priodol yn cael eu recriwtio i ysbytai mewn ardaloedd cefn gwlad? Gŵyr y Gweinidog fod problemau recriwtio staff addas yn Llwyn Helyg, Bronglais ac, yn awr, yn uned Meirion yn Nolgellau, ac mae diffyg gwasanaethau lleol oherwydd nid oes staff priodol ar gael. Pa gamau mae hi'n eu cymryd i sicrhau bod y byrddau iechyd yn recriwtio i ardaloedd cefn gwlad?

Lesley Griffiths: There are specific rural

Rural Health Plan

8. Simon Thomas: *Will the Minister make a statement on the Rural Health Plan. OAQ(4)0018(HSS)*

Lesley Griffiths: Cyhoeddwyd y cynllun iechyd gwledig yn 2009 a sefydlwyd grŵp gweithredu iechyd gwledig i gynorthwyo'r gwaith o'i gyflwyno. Darparwyd swm o £1 miliwn i sefydlu cronfa dyfeisgarwch iechyd gwledig. O'r swm hwnnw, mae 15 project dyfeisgarwch lleol a dau safle datblygu wedi bod yn rhoi modelau darparu ar brawf mewn cymunedau gwledig.

Simon Thomas: I thank the Minister for that reply. She confirmed yesterday that the rural health plan is still in place under the current Government and that it is one of her responsibilities. The Minister is aware that the plan refers to the wealth of hospitals in rural areas, which are a centrepiece for those services. With regard to services and innovation in services, what guidance, encouragement or help does she give to health boards in order to ensure that the appropriate staff are recruited to hospitals in rural areas? The Minister is aware that there are problems in recruiting the appropriate staff in Worthybush, Bronglais and, now, in uned Meirion in Dolgellau, and there is a deficiency in local services because the appropriate staff are not available. What steps is she taking to ensure that the health boards recruit to rural areas?

Lesley Griffiths: Mae problemau gwledig

issues, of which recruitment is one, and I discussed with the BMA how we can attract doctors and medical staff to rural areas. The other thing that I am looking at is that all policies have to be rural-proofed. We obviously want the best services right across Wales, but there are specific rural issues. I reiterate again that the rural health plan is very much alive.

Antoinette Sandbach: As I am sure that the Minister can appreciate, the difficulties in accessing general and emergency health services causes a great deal of concern in the rural and isolated areas of north Wales. Given the importance in an emergency of being able to reach treatment within the golden hour, particularly for neo-natal services, which is being emphasised by the BMA in north Wales, can the Minister provide an update on plans to reorganise specialist maternity services in north Wales and give a commitment to parents across the region that neo-natal services will be reachable by those from rural communities within that golden hour?

Lesley Griffiths: As I said in my answer to an earlier question, I am currently meeting with all chairs and chief executives of the LHBs, who will be submitting their detailed plans to me by the middle of September.

William Powell: As the Minister will be aware, the ambulance response time issue is a particular concern across Wales and particularly in mid and west Wales, given its rurality. On St David's Day this year, Air Ambulance Wales celebrated its tenth birthday. I believe that it costs somewhere in the region of £5 million a year to deliver that service and that there have been over 14,000 flights in the first 10 years of the service. In the context of the rural proofing that the Minister has mentioned, will she consider making a contribution to the core funding of that vital service?

Lesley Griffiths: I would like to pay tribute to the Wales Air Ambulance, which plays an

penodol, y mae recriwtio yn un ohonynt, a thrafodais gyda'r BMA sut y gallwn ddenu meddygon a staff meddygol i ardaloedd gwledig. Y peth arall rwy'n edrych arno yw bod yn rhaid i bob polisi gael ei brawfesur o safbwynt anghenion cefn gwlad. Rydym yn amlwg eisiau'r gwasanaethau gorau ledled Cymru, ond mae problemau gwledig penodol. Dywedaf eto fod y cynllun iechyd gwledig yn fyw ac yn iach.

Antoinette Sandbach: Fel rwy'n siŵr y bydd y Gweinidog yn ei werthfawrogi, mae'r trafferthion o ran cael mynediad i wasanaethau iechyd brys a chyffredinol yn achosi cryn bryder yn y rhannau gwledig ac anghysbell o'r gogledd. O ystyried pa mor bwysig ydyw mewn achos brys i gyrraedd triniaeth o fewn yr awr euraidd, yn enwedig ar gyfer gwasanaethau newyddenedigol, sy'n cael eu pwysleisio gan y BMA, a all y Gweinidog roi gwybod i ni am y cynlluniau diweddaraf i ad-drefnu gwasanaethau mamolaeth arbenigol yn y gogledd ac addo wrth rieni ar draws y rhanbarth y bydd y rheiny sy'n byw mewn cymunedau gwledig yn gallu cyrraedd gwasanaethau newyddenedigol o fewn yr awr euraidd honno?

Lesley Griffiths: Fel y dywedais yn fy ateb i gwestiwn cynharach, rwyf ar hyn o bryd yn cwrdd â holl gadeiryddion a phrif weithredwyr y byrddau iechyd lleol, a fydd yn cyflwyno eu cynlluniau manwl i mi erbyn canol mis Medi.

William Powell: Fel y bydd y Gweinidog yn gwybod, mae'r broblem amser ymateb ambiwlans yn bryder arbennig ledled Cymru ac yn enwedig yn y canolbarth a'r gorllewin, o ystyried eu natur wledig. Ar Ddydd Gŵyl Dewi eleni, dathlodd Ambiwylans Awyr Cymru ei degfed penblwydd. Rwy'n credu ei bod yn costio tua £5 miliwn y flwyddyn i ddarparu'r gwasanaeth hwnnw ac y bu dros 14,000 o ehediadau yn 10 mlynedd cyntaf y gwasanaeth. Yng nghyd-destun prawfesur o safbwynt anghenion cefn gwlad y soniodd y Gweinidog amdano, a wnaiff hi ystyried cyfrannu at arian craidd y gwasanaeth pwysig hwnnw?

Lesley Griffiths: Hoffwn dalu teyrnged i Ambiwylans Awyr Cymru, sy'n chwarae rhan

important part here in Wales. I understand that the previous Minister for Health and Social Service had never been asked for a contribution, and I have certainly not been asked for a contribution, but if something came before me, I would have to consider it.

Colli Golwg

9. Sandy Mewies: *A wnaiff y Gweinidog roi'r wybodaeth ddiweddaraf am sut y mae Llywodraeth Cymru yn mynd i'r afael ag atal pobl rhag colli'u golwg yng Nghymru. OAQ(4)0002(HSS)*

Lesley Griffiths: Our Welsh eye care initiative is recognised as a significant advance in the work to prevent sight loss. It has often been quoted as a triumph for devolution. We are also developing a focus on ophthalmology to improve services for glaucoma, age-related macular degeneration and emergency eye care conditions.

Sandy Mewies: More than 100,000 people in Wales live with sight loss and that figure is predicted to significantly increase over the next 25 years because of our ageing population. The cost implications to the NHS are estimated at a staggering £107 million a year, with that figure set to double over the next 20 years. The Royal National Institute of Blind People Cymru states that 50 per cent of sight loss is preventable, particularly if people have regular eye tests. Despite that, and the provision of free eye tests for those aged over 60 in some areas of Wales, nearly half of those eligible do not take them up. One of the reasons for that is the price of glasses and another is a lack of understanding of the importance of sight tests. Minister, do you agree that a public awareness campaign is needed to inform people of the benefits of sight tests?

Lesley Griffiths: I agree that we should do all that we can to prevent avoidable sight loss and increasing public awareness is one thing that we could consider. I am currently looking at our current public health campaigns. I am a big fan of public health campaigns and it is something that I will consider in due course. The Welsh Government is leading the way in the UK in

mor bwysig yma yng Nghymru. Rwy'n deall na ofynnwyd erioed i'r Gweinidog iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol blaenorol am gyfraniad, ac yn sicr ni ofynnwyd i mi am gyfraniad, ond pe bai rhywbeth yn cael ei roi ger fy mron, byddai'n rhaid i mi ei ystyried.

Sight Loss

9. Sandy Mewies: *Will the Minister provide an update on how the Welsh Government is tackling the prevention of sight loss in Wales. OAQ(4)0002(HSS)*

Lesley Griffiths: Mae ein menter gofal llygaid yn cael ei gydnabod fel datblygiad sylweddol yn y gwaith i atal colli golwg. Cafodd ei dyfynnu'n aml fel un o lwyddiannau datganoli. Rydym hefyd yn datblygu ffocws ar offthalmoleg i wella gwasanaethau ar gyfer glawcoma, dirywiad macwlaidd sy'n gysylltiedig â henaint a chyflyrau gofal llygaid brys.

Sandy Mewies: Mae mwy na 10,000 o bobl yng Nghymru yn byw gyda cholli golwg a rhagwelir y bydd y ffigur hwnnw yn cynyddu dros y 25 mlynedd nesaf oherwydd ein poblogaeth sy'n heneiddio. Y goblygiadau i'r GIG o ran costau yw £107 miliwn y flwyddyn, sy'n ffigur anhygoel, a fydd yn dyblu dros yr 20 mlynedd nesaf. Mae RNIB Cymru yn dweud y gellir atal colli golwg o 50 y cant, yn enwedig os yw pobl yn cael profion llygaid rheolaidd. Er hynny, a bod profion llygaid am ddim ar gael i'r rhai dros 60 oed mewn rhai rhannau o Gymru, nid yw bron i hanner o'r rhai sy'n gymwys i'w cael yn eu cymryd. Un rheswm am hynny yw pris sbectolau, ac un arall yw diffyg dealltwriaeth am bwysigrwydd profion llygaid. Weinidog, a ydych yn cytuno bod angen ymgyrch ymwybyddiaeth gyhoeddus i ddweud wrth bobl am fanteision profion llygaid?

Lesley Griffiths: Rwy'n cytuno y dylem wneud popeth yn ein gallu i atal colli golwg lle gellir ei atal ac mae cynyddu ymwybyddiaeth y cyhoedd yn un peth y gallem ei ystyried. Rwy'n edrych ar hyn o bryd ar ein hymgyrchoedd iechyd cyhoeddus presennol. Rwy'n gefnogwr brwd o ymgyrchoedd iechyd cyhoeddus ac y mae'n rhywbeth y gwnaf ei ystyried maes o law.

its provision of primary eye care services and, as I said, the Wales eye care initiative is recognised as a significant advance in the work to prevent sight loss. I pay tribute to the Member for Delyn on her work as chair of the cross-party group on vision.

Jenny Rathbone: I will focus on the issue of people who are losing their sight and their hearing, which is a particular concern when people are waiting to see a specialist. Could the Minister tell us whether there needs to be specific focus on managing waiting times for people who are suffering from both of these issues, particularly the need to take account of how they are invited for appointments?

Lesley Griffiths: We have targets for secondary care access to ophthalmology services, which are included in the 26-week referral-to-treatment target. The majority of patients continue to be seen and treated within these targets. On hearing loss, we have a target for the first fitting of adult hearing aids, which is part of the overall target, but there is a standard of 14 weeks to be met. We aim for more services to be provided at local opticians across Wales, closer to where people live, and I know that in my constituency of Wrexham, there is a dual clinic that deals with both hearing and sight loss issues.

Rhodri Glyn Thomas: Croesawaf y math o ymgyrch y cyfeiriasoch ato yn gynharach i ddwyn sylw at y math o ddarpariaeth sydd ar gael ar gyfer pobl sy'n cael trafferthion gyda'u llygaid. A wnewch chi gynnal trafodaethau gyda Bwrdd Iechyd Lleol Hywel Dda, oherwydd yr wyf wedi derbyn nifer o gwynion gan etholwyr nad ydynt yn gallu cael mynediad at driniaeth ar eu llygaid? Mae rhai ohonynt yn dweud, pan fod problem gyda'r ddau lygad, triniaeth ar un llygad yn unig a gynigir, yn enwedig os yw'r etholwr yn digwydd bod o oedran arbennig.

Lesley Griffiths: I am aware of the issues to which you refer at Hywel Dda Local Health Board, and I was concerned to hear of a number of concerns about ophthalmic services in the Hywel Dda area. Our

Mae Llywodraeth Cymru yn arwain y blaen yn y DU o ran darparu gwasanaethau gofal llygaid sylfaenol, ac, fel y dywedais, caiff y fenter gofal llygaid yng Nghymru ei chydabod fel datblygiad sylweddol yn y gwaith i atal colli golwg. Rwy'n talu teyrnged i'r Aelod dros Ddelyn am ei gwaith fel cadeirydd y grŵp trawsbleidiol ar olwg.

Jenny Rathbone: Canolbwyntiaf ar y pwnc am bobl sy'n colli eu golwg a'u clyw, sy'n bryder arbennig pan fo pobl yn aros i weld arbenigwr. A all y Gweinidog ddweud wrthym a ddylai bod ffocws arbennig ar reoli amseroedd aros i bobl sy'n dioddef o'r ddwy broblem hon, yn enwedig o ran ystyried sut y cânt eu gwahodd i gael apwyntiad?

Lesley Griffiths: Mae gennym dargedau ar gyfer cael mynediad i wasanaethau offthalmoleg, sydd wedi eu cynnwys yn y targed 26 wythnos cyfeirio-i-driniaeth. Mae'r rhan fwyaf o gleifion yn parhau i gael eu gweld a'u trin o fewn y targedau hynny. O ran colli clyw, mae gennym darged ar gyfer ffitio cymorth clyw cyntaf i oedolion, sy'n rhan o'r targed ar y cyfan, ond mae safon o 14 wythnos i gwrdd â hi. Ein bwriad yw bod mwy o wasanaethau yn cael eu darparu mewn optegwyr lleol ledled Cymru, yn agosach at lle mae pobl yn byw, a gwn fod clinig deuol yn fy etholaeth yn Wrecsam sy'n ymdrin â phroblemau colli golwg a cholli clyw.

Rhodri Glyn Thomas: I welcome the sort of campaign that you referred to earlier, which draws attention to the kind of provision that is available for people who have problems with their eyes. Will you hold discussions with the Hywel Dda Local Health Board, because I have received a number of complaints from constituents who have been unable to access treatment for their eyes? Some of them have said that, when there is a problem with both eyes, they are offered treatment for only one eye, particularly if the constituent happens to be of a particular age.

Lesley Griffiths: Rwy'n gwybod am y problemau yr ydych yn cyfeirio atynt ym Mwrdd Iechyd Lleol Hywel Dda, ac roedd yn ddrwg gennyf glywed am sawl pryder am wasanaethau offthalmoleg yn ardal Hywel

optometric adviser has been working with the local health board to try to bring about a resolution so that the local health board has a clear and detailed strategic picture for clinical service delivery for the next five years and beyond. I have been assured by the local health board that it is putting in place measures to improve access to cataract operations and support for patients who do not require surgery. There has also been an investment of £80,000 in ophthalmic capacity in February and March in Abertawe Bro Morgannwg University Local Health Board.

Dda. Bu ein hymgyngorydd optometrig yn gweithio gyda'r bwrdd iechyd lleol i geisio ateb fel bod gan y bwrdd iechyd lleol ddarlun strategol clir a manwl er mwyn darparu gwasanaeth clinigol am y pum mlynedd nesaf a thu hwnt. Cefais sicrwydd gan y bwrdd iechyd lleol ei fod yn rhoi mesurau ar waith i wella mynediad i lawdriniaethau cataract a chymorth i gleifion nad oes arnynt angen llawdriniaeth. Cafwyd buddsoddiad hefyd o £80,000 mewn capasiti offthalmoleg ym mis Chwefror a mis Mawrth ym Mwrdd Iechyd Lleol Prifysgol Abertawe Bro Morgannwg.

2.15 p.m.

Gwasanaethau Iechyd Meddwl

10. Mark Drakeford: *A wnaiff y Gweinidog ddatganiad am wasanaethau iechyd meddwl yng Nghymru. OAQ(4)0003(HSS)*

Lesley Griffiths: Mental health services in Wales remain a key priority. Within the last year, the Mental Health (Wales) Measure 2009 has been introduced, a mental health programme board has been established to provide direction and leadership to drive forward improvements to services, and a national action plan to improve children's mental health services has been launched.

Mark Drakeford: We know that economic recession is closely associated with an increase in the demand for mental health services. Will your department monitor any increase in the use of prescribed drugs in response to that increased demand? While pharmaceutical solutions to the economic recession may alleviate individual symptoms, they do little to address the underlying social and economic distress that caused the problem in the first place.

Lesley Griffiths: You raise a vital point, and I recognise and share your concern on this issue. Prescribing patterns for key groups of medication are already monitored, and, earlier this year, we completed work to examine the prescribing patterns for hypnotics and the newer generation of Z drugs, to give but two examples. Local health boards have been asked to keep this matter under review, and will be expected to report

Mental Health Services

10. Mark Drakeford: *Will the Minister make a statement on mental health services in Wales. OAQ(4)0003(HSS)*

Lesley Griffiths: Mae gwasanaethau iechyd meddwl yn parhau i fod yn flaenoriaeth allweddol. Yn y flwyddyn ddiwethaf, cyflwynwyd y Mesur Iechyd Meddwl (Cymru) 2009, sefydlwyd bwrdd rhaglen iechyd meddwl i roi trywydd ac arweinyddiaeth i yrru gwelliannau i wasanaethau, a lansiwyd cynllun gweithredu cenedlaethol i wella gwasanaethau iechyd meddwl plant.

Mark Drakeford: Gwyddom fod dirwasgiad economaidd â chysylltiad agos â chynnydd yn y galw am wasanaethau iechyd meddwl. A wnaiff eich adran fonitro unrhyw gynnydd yn y defnydd o gyffuriau wedi eu rhagnodi mewn ymateb i'r galw cynyddol hwnnw? Er y gallai atebion fferyllol i'r dirwasgiad economaidd liniaru rhai symptomau unigol, prin iawn y maent yn ei wneud i ymdrin â'r trallod cymdeithasol ac economaidd sylfaenol a achosodd y broblem yn y lle cyntaf.

Lesley Griffiths: Rydych yn codi pwynt pwysig, ac rwy'n cydnabod ac yn rhannu eich pryder am y broblem hon. Mae patrymau rhagnodi ar gyfer grwpiau allweddol o feddyginiaeth eisoes yn cael eu monitro, ac yn gynharach eleni gwnaethom gwblhau gwaith i edrych ar y patrymau rhagnodi ar gyfer hypnotigau a'r genhedlaeth ddiweddaraf o gyffuriau Z, i roi dim ond dwy enghraifft. Gofynnwyd i fyrddau iechyd lleol

progress in reducing inappropriate prescribing and in developing services to support individuals who are dependent on such drugs. We are also developing mechanisms to facilitate access to psychological therapies, in line with our manifesto commitment to review access to talking therapies in Wales.

Darren Millar: I am pleased to hear your response with regard to access to talking therapies, Minister. What specific support will the Welsh Government put in place for the veteran community in Wales in relation to people who suffer from post-traumatic stress disorder? I know that the Government has been committed to improving services on this front in the past, and you have our party's support in making sure that extended services are available. With regard to the talking therapies, in particular, it appears that veterans have to wait far too long to receive treatment. What is the Government doing to provide access to those therapies for veterans?

Lesley Griffiths: I am particularly proud of our record of supporting general psychiatric services in managing cases of post-traumatic stress disorder. You may be aware that there is recurrent funding of nearly £0.5 million a year, which has been provided to expand the veterans' mental health and wellbeing service throughout Wales, following an initial successful pilot scheme in south Wales.

Rebecca Evans: Since 2008, the Welsh Government has invested an extra £9.6 million in specialist mental health services for children and young people and has allocated £8 million to the development of school-based counselling services. An independent report that has been published this week shows that that is paying off: mental health services for children and adolescents in Wales have expanded and changed for the better; there is faster access to treatment and there has been an increase in specialist staff. That success is testament to the importance of partnership working between local health and education departments. Will the Minister commit to further supporting and expanding such multi-agency working in the field of mental health?

gadw golwg ar y mater hwn, a disgwylir iddynt roi gwybod pa gynnydd a wnaed o ran lleihau rhagnodi amhriodol ac o ran datblygu gwasanaethau i gefnogi unigolion sy'n ddibynol ar gyffuriau o'r fath. Rydym hefyd yn datblygu ffyrdd i hwyluso mynediad at driniaethau seicolegol, yn unol â'n hymrwymiad maniffesto i adolygu'r mynediad i driniaethau siarad yng Nghymru.

Darren Millar: Mae'n dda gennyf glywed eich ymateb o ran mynediad i driniaethau siarad, Weinidog. Pa gymorth penodol a fydd Llywodraeth Cymru yn ei roi i'r gymuned cyn-filwyr o ran pobl sy'n dioddef o anhwylder straen wedi trawma? Gwn fod y Llywodraeth wedi ymrwymo i wella gwasanaethau yn hyn o beth yn y gorffennol, ac mae gennych gefnogaeth ein plaid i sicrhau bod gwasanaethau estynedig ar gael. O ran y triniaethau siarad yn benodol, ymddengys bod cyn-filwyr yn gorfod aros lawer yn rhy hir cyn derbyn triniaeth. Beth mae'r Llywodraeth yn ei wneud i roi mynediad i gyn-filwyr i'r triniaethau hynny?

Lesley Griffiths: Rwy'n arbennig o falch o'n record o gefnogi gwasanaethau seiciatryddol cyffredinol o ran rheoli achosion o anhwylder straen wedi trawma. Efallai y gwyddoch bod arian rheolaidd o bron i £0.5 miliwn y flwyddyn, a ddarparwyd er mwyn ehangu'r gwasanaeth iechyd meddwl a lles cyn-filwyr ledled Cymru, yn dilyn cynllun peilot cychwynol yn y de.

Rebecca Evans: Ers 2008 mae Llywodraeth Cymru wedi buddsoddi £9.6 miliwn ychwanegol mewn gwasanaethau iechyd meddwl i blant a phobl ifanc ac mae wedi dyrannu £8 miliwn i ddatblygu gwasanaethau cwnsela mewn ysgolion. Mae adroddiad annibynnol a gyhoeddwyd yr wythnos hon yn dangos bod hynny'n gweithio: mae gwasanaethau iechyd meddwl i blant a'r glasoed wedi ehangu a newid er well; mae mynediad cyflymach i driniaeth a bu cynnydd yn nifer y staff arbenigol. Mae'r llwyddiant hwnnw yn dangos pa mor bwysig yw gweithio mewn partneriaeth rhwng adrannau iechyd ac addysg lleol. A wnaiff y Gweinidog ymrwymo i gefnogi ac ehangu ymhellach gwaith aml-asiantaeth o'r fath ym maes iechyd meddwl?

Lesley Griffiths: I was pleased to see the independent report published this week, which illustrates the substantial growth to which you referred in the specialist workforce, and I believe that that has led to improved access to services. We hope to continue to build on that.

Lesley Griffiths: Roeddwn yn falch o weld yr adroddiad annibynnol yn cael ei gyhoeddi yr wythnos hon, sy'n dangos y twf sylweddol y gwnaethoch gyfeirio ato yn y gweithlu arbenigol, a chredaf fod hynny wedi arwain at well mynediad i wasanaethau. Rydym yn gobeithio adeiladu ar hynny.

Cwestiynau i'r Cwnsler Cyffredinol Questions to the Counsel General

Blaenoriaethau

Priorities

1. Simon Thomas: Beth yw eich blaenoriaethau fel Cwnsler Cyffredinol. OAQ(4)0006(CGE)

1. Simon Thomas: What are your priorities as Counsel General. OAQ(4)0006(CGE)

Croeso, Gwnsler Cyffredinol, a llongyfarchiadau.

Welcome, Counsel General, and congratulations.

The Counsel General (Theodore Huckle): Thank you for the welcome. I can set out my priorities concisely. First, my priority is to give good, sound legal advice to the Welsh Government. Secondly, my priority is to do what I can to assist the Assembly, from a legal standpoint, to be effective in the work that it does.

Y Cwnsler Cyffredinol (Theodore Huckle): Diolch am y croeso. Gallaf nodi fy mlaenoriaethau yn gryno. Yn gyntaf, fy mlaenoriaeth yw rhoi cyngor cyfreithiol da a chadarn i Lywodraeth Cymru. Yn ail, fy mlaenoriaeth yw gwneud beth y gallaf i gynorthwyo'r Cynulliad, o safbwynt cyfreithiol, i fod yn effeithiol yn ei waith.

Simon Thomas: A ydych yn gweld sefydlu awdurdodaeth gyfreithiol ar wahân i Gymru yn rhan o'r gwaith yn ystod y Cynulliad hwn? Byddwch yn gwybod i'r Prif Weinidog gyfeirio at hynny yn ôl ym mis Mawrth gerbron y Pwyllgor Craffu ar Waith y Prif Weinidog yn y Cynulliad, a chyfeiriwyd at y posibilrwydd o ddatblygu hynny gan y ganolfan Hywel Dda newydd yn Abertawe. Bydd dadl fer yn cael ei chynnal yr wythnos nesaf ar y pwnc hwn. A fyddwch yn gallu ymuno â ni, efallai, ar gyfer y ddadl honno, gan amlinellu rhai o'ch syniadau ynghylch sut yr hoffech drafod y mater o sefydlu awdurdodaeth gyfreithiol i Gymru gyda chwmsleriaid eraill y Deyrnas Gyfunol?

Simon Thomas: Do you wish to see the establishment of a separate jurisdiction for Wales during this Assembly? You will know that the First Minister referred to this in March when he appeared before the Committee for the Scrutiny of the First Minister, and reference was made to the possibility of developing that by the new Hywel Dda centre in Swansea. A short debate will be held on this issue next week. Will you, perhaps, be able to join us for that debate, to highlight some of your ideas on the issue of how you would like to discuss establishing legal jurisdiction for Wales with the UK's other counsels general?

Theodore Huckle: As far as I know, I will be able to join you for the debate next week. As far as the issue of jurisdiction is concerned, it is not one upon which I am immediately invited to advise. My personal views on the subject are probably a matter of irrelevance. I will certainly consider with

Theodore Huckle: Hyd y gwn i, byddaf yn gallu ymuno â chi am y ddadl yr wythnos nesaf. O ran y cwestiwn am awdurdodaeth, ni chefais wahoddiad hyd yma i roi cyngor arno. Mae fy marn bersonol ar y pwnc siŵr o fod yn amherthnasol. Yn sicr, gwnaf ystyried gyda'm cydweithwyr pa agenda polisi sydd,

colleagues what policy agenda there is, if any, in relation to that, from the point of view of the Welsh Government, and I will make such observations about it as seem appropriate.

William Graham: I join my colleagues in welcoming you, Counsel General. What talks have you already had with the Attorney General concerning United Kingdom legal issues that affect the Welsh Government, with particular regard to previous pronouncements by the Attorney General?

Theodore Huckle: I am happy to answer this question now; I know that there is a question further down the list that touches on the same issues. I have not, as of yet, had any discussions with the Attorney General.

Deddfwriaeth y Llywodraeth

2. Yr Arglwydd Elis-Thomas: *A wnaiff y Cwnsler Cyffredinol amlinellu ei swyddogaethau o ran deddfwriaeth y Llywodraeth. OAQ(4)0005(CGE)*

Theodore Huckle: I hope that Members will be aware that I have a number of separate roles as Counsel General. The first is to provide legal advice to the Government. I may, therefore, advise the Government on legislation and on proposed legislation. The second role is to consider—perhaps ‘supervise’ is too strong a word—the extent to which legislation and proposed legislation is within competence. I have certain powers to refer matters to the Supreme Court, for example. Those are the primary aspects of my role in relation to legislation.

Yr Arglwydd Elis-Thomas: Hoffwn ymuno ag eraill i longyfarch a chroesawu'r Cwnsler Cyffredinol yma i ateb cwestiynau am y tro cyntaf. Hoffwn hefyd fynd ymlaen i geisio ei berswadio i ateb un cwestiwn arall. Wrth drafod materion gyda'i gydweithwyr, a fyddai'n eu cynghori, fel mater o egwyddor, y byddai sicrhau amser digonol ar gyfer cyflawni gwaith craffu cyn-ddeddfwriaethol ar gyfer pob Bil a gyflwynir gan Lywodraeth Cymru yn ystod y pedwerydd Cynulliad yn syniad da?

os o gwbl, mewn perthynas â hynny, o safbwynt Llywodraeth Cymru, a byddaf yn gwneud sylwadau o'r fath arno os yw hynny'n briodol.

William Graham: Ymunaf â'm cyd-Aelodau yn eich croesawu, Gwnsler Cyffredinol. Pa drafodaethau a gawsoch gyda'r Twrnai Cyffredinol am faterion cyfreithiol y Deyrnas Unedig sy'n effeithio ar Lywodraeth Cymru, yn enwedig o ran datganiadau blaenorol a wnaed gan y Twrnai Cyffredinol?

Theodore Huckle: Rwy'n fodlon ateb y cwestiwn hwn yn awr; gwn fod cwestiwn ymhellach i lawr y rhestr sy'n cyffwrdd ar yr un peth. Hyd yma, ni chefais unrhyw drafodaeth gyda'r Twrnai Cyffredinol.

Government Legislation

2. Lord Elis-Thomas: *Will the Counsel General outline his roles with regard to Government legislation. OAQ(4)0005(CGE)*

Theodore Huckle: Yr wyf yn gobeithio y bydd Aelodau yn gwybod fod gennyf sawl rôl wahanol fel Cwnsler Cyffredinol. Y cyntaf yw rhoi cyngor cyfreithiol i'r Llywodraeth. Felly, gallaf gynghori'r Llywodraeth ar ddeddfwriaeth ac ar ddeddfwriaeth arfaethedig. Yr ail rôl yw ystyried—efallai bod ‘goruchwylio’ yn rhy gryf—i ba raddau y mae deddfwriaeth a deddfwriaeth arfaethedig o fewn cymhwysedd. Mae gennyf rai pwerau i gyfeirio materion i'r Goruchaf Lys, er enghraifft. Dyna yw'r prif agweddau ar fy rôl mewn perthynas â deddfwriaeth.

Lord Elis-Thomas: I would like to join colleagues in congratulating the Counsel General and welcoming him here to answer questions for the first time. I would also like to go on to try to persuade him to answer one further question. In discussing matters with his colleagues, would he advise them, as a matter of principle, that building in time for pre-legislative scrutiny for all Bills introduced by the Welsh Government during the fourth Assembly would be a good idea?

Theodore Huckle: I thank Lord Elis-Thomas for the invitation, but I will decline to give indications as to what my advice may be as a lawyer on any matter. I think that this is a matter for Assembly business.

Antoinette Sandbach: I also welcome the Consul General. Consul General, you indicated that assisting the Assembly is one of your roles. What are your main objectives in providing that assistance, particularly in terms of advising the Government on the implementation of European regulations in Wales, given the often far-reaching implications that they have in disrupting the operation of Welsh businesses? Could you also confirm whether you have had any discussions with the Deputy Minister for Agriculture, Food, Fisheries and European Programmes concerning the legal advice given to the previous Assembly Government following the 2006 annual report of the European Court of Auditors? This advice appears to constitute the justification for moving away from dual payments in Wales, despite there being no comparable move in England.

Theodore Huckle: I can confirm that I have not been asked to advise on the latter matter. In general, in relation to the first series of questions, my position is that I will advise, as invited, on legal issues affecting the activities of Government on the one hand, and affecting proposed legislation on the other.

Cynigion Caniatâd Deddfwriaethol

3. Mark Drakeford: *A wnaiff y Cwnsler Cyffredinol nodi cyfrifoldebau ei swydd o ran pwyso a mesur Cynigion Caniatâd Deddfwriaethol. OAQ(4)0001(CGE)*

Theodore Huckle: I take it that by 'office', what is meant is the office of Counsel General, namely the position of the Counsel General. In relation to that, my responsibilities are no different, as I understand it, to any other aspect of advising on legal issues that may arise. I notice that Standing Order No. 29 states that, where appropriate, a member of the Government must lay a memorandum and so on. I am a

Theodore Huckle: Diolch i'r Arglwydd Elis-Thomas am y gwahoddiad, ond nid yw'n fwrriad gen i ddweud beth fyddai fy nghyngor fel cyfreithiwr ar unrhyw fater. Credaf mai mater i fusnes y Cynulliad yw hynny.

Antoinette Sandbach: Rwyf hefyd yn croesawu'r Cwnsler Cyffredinol. Gwnsler Cyffredinol, dywedasoeh mai cynorthwyo'r Cynulliad yw un o'ch rolau. Beth yw eich prif amcanion o ran rhoi'r cymorth hwnnw, yn enwedig o ran cynghori'r Llywodraeth ar weithredu rheoliadau Ewropeaidd yng Nghymru, o gofio am y goblygiadau pellgyrhaeddol yn aml sydd ganddynt o ran tarfu ar waith busnesau yng Nghymru? A wnewch chi gadarnhau hefyd a ydych wedi cael unrhyw drafodaeth gyda'r Dirprwy Weinidog Amaethyddiaeth, Bwyd, Pysgodfeydd a Rhaglenni Ewropeaidd am y cyngor cyfreithiol a roddwyd i'r Llywodraeth Cynulliad blaenorol yn dilyn adroddiad blynyddol 2006 gan Lys Archwilwyr Ewrop? Ymddengys bod y cyngor hwn yn sail i'r cyfiawnhad dros symud oddi wrth daliadau deuol, er nad oes symudiad cyfatebol yn Lloegr.

Theodore Huckle: Cadarnhaf na ofynnwyd i mi roi cyngor ar y mater olaf. Yn gyffredinol, o ran y gyfres gyntaf o gwestiynau, fy safbwynt yw y byddaf yn cynghori, os y caf fy ngwahodd, ar faterion cyfreithiol sy'n effeithio ar y Llywodraeth ar y naill law, ac sy'n effeithio ar ddeddfwriaeth arfaethedig ar y llall.

Legislative Consent Motions

3. Mark Drakeford: *Will the Counsel General set out the responsibilities of his office in relation to the consideration of Legislative Consent Motions. OAQ(4)0001(CGE)*

Theodore Huckle: Rwy'n cymryd bod 'swydd' yn golygu swyddfa'r Cwnsler Cyffredinol, sef gwaith y Cwnsler Cyffredinol. O ran hynny, nid yw fy nghyfrifoldebau yn wahanol, yn ôl yr hyn rwy'n ddeall, i unrhyw agwedd arall ar gynghori ar faterion cyfreithiol a allai godi. Sylwaf fod Rheol Sefydlog Rhif 29 yn dweud bod yn rhaid i aelod o'r Llywodraeth, lle y bo'n briodol, osod memorandwm ac yn y

member of the Government so, in theory, I could be called upon to do that.

Mark Drakeford: It seems to me that the fourth Assembly is in a slightly different position in relation to legislative consent motions and their predecessors in that, whereas legislative consent motions previously were most often a vehicle for adding to the powers that the Assembly could exercise, in the post-referendum world, they may prove more useful in resisting attempts to place responsibilities on the Assembly that the Assembly may not wish to exercise. In that context, will you, through your office, continue to take a close interest in this matter so that we may be fully legally advised should such an occasion arise?

Theodore Huckle: I will of course take a close interest in any legal issue that I am asked to advise on. It is a matter for departments and legal services to monitor what is proposed by the UK Government as far as legislation is concerned; it will then be for us to consider the need for a legislative consent memorandum and motion under Standing Order No. 29.

Nick Ramsay: I take this opportunity to welcome the Counsel General to his new role.

With regard to Mark Drakeford's question on legislative consent motions, there has been a degree of confusion in some quarters in previous years, certainly in the last Assembly. As Mark Drakeford said, following the referendum, there is a different settlement here, and different questions on the way in which this place works now need to be asked. Following your answer to him, can you clarify for the Assembly exactly what role you see legislative consent motions playing in the coming months and years? Indeed, how do you see your role with the new Cabinet and the new Ministers with regard to acknowledging legislation that the Westminster Government might want us to introduce here, but which we might not want?

Theodore Huckle: There are separate agencies in play: the Assembly has its own

blaen. Rwy'n aelod o'r Llywodraeth, felly mewn theori gellid galw arnaf i wneud hynny.

Mark Drakeford: Ymddengys i mi bod y pedwerydd Cynulliad mewn sefyllfa fymryn yn wahanol o ran cynigion cydsyniad deddfwriaethol a'u rhagflaenwyr yn yr ystyr, lle'r oedd cynigion cydsyniad deddfwriaethol yn cael eu defnyddio o'r blaen gan amlaf fel cyfrwng i ychwanegu at y pwerau y gallai'r Cynulliad eu harfer, yn yr oes ôl-ddatganoli, efallai y byddant yn fwy defnyddiol yn ymwrthod ag ymdrechion i roi cyfrifoldebau ar y Cynulliad nad yw'n dymuno eu harfer. Yn hynny o beth, a wnewch chi, yn rhinwedd eich swydd, ddal ati i dalu sylw manwl i'r mater hwn fel ein bod yn cael cyngor cyfreithiol llawn pe bai achlysur o'r fath yn codi?

Theodore Huckle: Byddaf wrth gwrs yn talu sylw manwl i unrhyw fater cyfreithiol y gofynnir i mi roi cyngor arno. Mater i adrannau a gwasanaethau cyfreithiol yw monitro beth a gynigir gan Lywodraeth y DU o ran deddfwriaeth; bydd yn fater wedyn i ni ystyried a oes angen memorandwm cydsyniad deddfwriaethol a chynnig o dan Reol Sefydlog Rhif 29.

Nick Ramsay: Manteisiaf ar y cyfle i groesawu'r Cwnsler Cyffredinol i'w rôl newydd.

O ran cwestiwn Mark Drakeford am gynigion cydsyniad deddfwriaethol, bu rhywfaint o ddryswch mewn rhai lleoedd yn y blynyddoedd a fu, yn sicr yn y Cynulliad diwethaf. Fel y dywedodd Mark Drakeford, yn dilyn y refferendwm, mae setliad gwahanol yn y fan hon, ac mae angen gofyn cwestiynau gwahanol bellach ar y ffordd y mae'r lle hwn yn gweithio. Yn dilyn eich ateb iddo, a allwch egluro pa rôl a welwch i gynigion cydsyniad deddfwriaethol yn y misoedd a'r blynyddoedd i ddod? Yn wir, sut y gwelwch eich rôl chi gyda'r Cabinet newydd a'r Gweinidogion newydd o ran cydnabod deddfwriaeth y gallai Llywodraeth San Steffan eisïau i ni ei gyflwyno yma, ond nad ydym ei eisïau o bosibl?

Theodore Huckle: Mae asiantaethau ar wahân ar waith; mae gan y Cynulliad ei

legal advisers, the Government has me as its senior legal adviser and then there are the departments, all of which, no doubt in different ways, will keep an eye on legislation proposed by the UK Government that will, or may, affect devolved areas. I can only reiterate the fact that I will advise as and when I am asked to do so.

Deddf Cyfathrebiadau

4. Bethan Jenkins: *A yw'r Cwnsler Cyffredinol wedi ymateb i ymgynghoriad Llywodraeth y DU ar y Ddeddf Cyfathrebiadau. OAQ(4)0004(CGE)*

Theodore Huckle: Am I allowed a one-word answer? No.

Bethan Jenkins: You mentioned the impact of UK Government legislation on the devolved nations. I think that it is important for this institution to respond. I acknowledge the fact that the Minister has made a response in this regard, but if there are any legal issues, especially to do with regional quotas changing and disputes about where work carries on with broadcasting in the UK, I would appreciate some guidance from you on how you see your role panning out on that kind of legislation and how it affects Wales.

Theodore Huckle: As I have already said, the starting point is that I will advise on issues as I am asked. They will be legal issues. It is important that Members appreciate that I am in this role primarily as a lawyer. Also, it will depend on the nature of the legislation at issue. The example that you have identified, the Communications Act 2003, covers areas that will fall within the remit of Ministers of this Government. Ordinarily, if matters in relation to the remit of Government colleagues are out for consultation, I would expect them to be the ones to respond. If there is a specific matter concerning legal affairs, however, on which it is thought appropriate for me to respond, I will be happy to respond. I note that previous Counsels General have responded on a few occasions to consultations on, for example, the constitutional role of the Attorney

gyngorwyr cyfreithiol ei hun, mae gan y Llywodraeth fi fel ei huwch gynghorydd cyfreithiol ac wedyn mae adrannau, y bydd pob un ohonynt, yn ddi-amau, yn cadw golwg ar ddeddfwriaeth a gynigir gan Lywodraeth y DU a allai effeithio ai peidio ar feysydd datganoledig. Ni allaf ond dweud eto y byddaf yn cynghori pan y gofynnir i mi wneud hynny.

Communications Act

4. Bethan Jenkins: *Has the Counsel General provided any response to the UK Government's consultation on the Communications Act. OAQ(4)0004(CGE)*

Theodore Huckle: A ydwyf yn cael rhoi ateb un gair? Nac ydwyf.

Bethan Jenkins: Soniasoch am effaith deddfwriaeth Llywodraeth y DU ar y cenhedloedd datganoledig. Credaf ei bod yn bwysig i'r sefydliad hwn ymateb. Rwy'n cydnabod bod y Gweinidog wedi ymateb yn hyn o beth, ond os oes unrhyw faterion cyfreithiol, yn enwedig o ran cwtâu rhanbarthol yn newid ac anghydfod am le mae gwaith yn parhau gyda darlledu yn y DU, byddwn yn gwerthfawrogi rhyw arweiniad gennych ar sut y gwelwch eich rôl yn gweithio o ran y math hwnnw o ddeddfwriaeth a sut y mae'n effeithio ar Gymru.

Theodore Huckle: Fel y dywedais yn barod, y man cychwyn yw y byddaf yn cynghori ar faterion pan ofynnir i mi wneud. Byddant yn faterion cyfreithiol. Mae'n bwysig i Aelodau ddeall fy mod yn y rôl hon yn bennaf fel cyfreithiwr. Bydd hefyd yn dibynnu ar natur y ddeddfwriaeth dan sylw. Mae'r enghraifft y nodwyd gennych, Deddf Cyfathrebiadau 2003, yn cwmpasu meysydd a fydd o fewn cylch gorchwyl Gweinidogion y Llywodraeth hon. Fel arfer, os yw materion o ran cylch gorchwyl cydweithwyr yn y Llywodraeth allan i ymgynghori arnynt, byddaf yn disgwyl mai nhw fydd y rhai a wnaiff ateb. Os oes mater penodol am faterion cyfreithiol, fodd bynnag, lle tybir ei bod yn briodol i mi ymateb, byddaf yn hapus i ymateb. Sylwaf fod Cwnsleriaid Cyffredinol blaenorol wedi ymateb ambell waith i ymgynghoriadau ar, er enghraifft, rôl gyfansoddiadol y Twrnai

General and the question of judicial appointments. One must be careful to remember that we work within the scope of the devolved issues primarily, and that is what I must do, too.

2.30 p.m.

Suzy Davies: I also welcome you to your new role, Counsel General. If you are not preparing a reply yourself to the review that Bethan Jenkins mentioned, will you speak with Ministers to see whether your point of view might be included in a Government response? The recommendations made in the Hargreaves report deserve inclusion in any such response. Will you perhaps consider coming back to the Chamber, or at least making a written statement, with any observations as to whether any of the recommendations in the Hargreaves report could give rise to legal challenge if implemented?

Theodore Huckle: I think that your question operates more as an invitation to the relevant Ministers and their specific advisers from legal services to raise issues with me. If they do so, I will be happy to respond.

Bil Llywodraeth Cymru

5. Peter Black: *A wnaiff y Cwnsler Cyffredinol amlinellu'r hyn y mae'n ei ystyried wrth bwysu a mesur cyfreithlondeb Bil Llywodraeth Cymru. OAQ(4)0002(CGE)*

Theodore Huckle: Primarily, the legality of a Welsh Government Bill, and therefore of an Assembly Act, will relate to the matter of legislative competence within the devolved areas. As Members will know, this is dealt with by sections 107 and 108 of the Government of Wales Act 2006, as well as by Schedule 7 itself. The issue of competence includes such matters as European Community law and human rights law, and I will take account of all relevant matters in the individual cases.

Peter Black: Thank you for that answer. I also welcome you to your role as Counsel General. You will know that there has been some controversy over the presumed consent

Cyffredinol a phenodiadau barnwrol. Dylid gofalu i gofio ein bod yn gweithio'n bennaf o fewn sgôp y materion datganoledig, a dyna mae'n rhaid i minnau wneud hefyd.

Suzy Davies: Rwyf innau hefyd yn eich croesawu i'ch rôl newydd, Gwnsler Cyffredinol. Os nad ydych yn paratoi eich ateb eich hun i'r adolygiad y soniodd Bethan Jenkins amdano, a wnewch chi siarad â Gweinidogion i weld a ellid cynnwys eich safbwynt mewn ymateb gan y Llywodraeth? Mae'r argymhellion a wnaed yn adroddiad Hargreaves yn haeddu cael eu cynnwys mewn ymateb o'r fath. A wnewch chi ystyried dod yn ôl i'r Siambr, neu o leiaf wneud datganiad ysgrifenedig, gydag unrhyw sylwadau ynghylch pa un a allai unrhyw o'r argymhellion yn adroddiad Hargreaves esgor ar her gyfreithiol os cânt eu gweithredu?

Theodore Huckle: Credaf fod eich cwestiwn yn fwy o wahoddiad i'r Gweinidogion perthnasol a'u hymgyngorwyr penodol o'r gwasanaethau cyfreithiol i godi materion gyda mi. Os gwnânt, byddaf yn hapus i ymateb.

Welsh Government Bill

5. Peter Black: *Will the Counsel General outline what he takes into account when considering the legality of a Welsh Government Bill. OAQ(4)0002(CGE)*

Theodore Huckle: Yn bennaf, mae cyfreithlondeb Bil Llywodraeth Cymru, ac felly Deddf Cynulliad, yn ymwneud â chymhwysedd deddfwriaethol o fewn y meysydd datganoledig. Fel y gŵyr Aelodau, ymdrinnir â hyn gan adrannau 107 a 108 Deddf Llywodraeth Cymru 2006, yn ogystal ag Atodlen 7 ei hun. Mae'r mater o gymhwysedd yn cynnwys materion fel cyfraith y Gymuned Ewropeaidd a chyfraith hawliau dynol, a byddaf yn ystyried pob mater perthnasol mewn achosion unigol.

Peter Black: Diolch am yr ateb hwnnw. Rwyf innau hefyd yn eich croesawu i'ch rôl fel Cwnsler Cyffredinol. Gwyddoch y bu rhywfaint o ddadlau am y Bil cydsyniad

Bill that that Government is to bring forward, as some members of the UK Government have indicated that it might not be within our competence. Have you given any consideration to that? If not, when you do come to consider it, will you enter into discussions with the UK Government on that matter?

Theodore Huckle: The answer to your first question is 'no'. As to your second question, it will depend.

Swyddogion y Gyfraith

6. Julie James: *I ba raddau fydd y Cwnsler Cyffredinol yn gweithio gyda Swyddogion eraill y Gyfraith yn y DU. OAQ(4)0003(CGE)*

Julie James: I add my voice to the general congratulations on your appointment.

Theodore Huckle: I know that my predecessors in this role have taken the opportunity to meet with law officers in the UK to discuss matters of mutual interest. They found those meetings to be beneficial and I hope that I will be able to do the same. There are no meetings scheduled immediately, but I have already asked my officials in Legal Services to arrange meetings.

Julie James: Thank you for that, Counsel General. You have partly answered my question already. In light of the Lord Chief Justice of England and Wales's visit to Swansea recently, when he referred to the common law of England and Wales, to what extent do you consider that the implementation of Part 4 of the Government of Wales Act 2006 impacts on England and Wales in terms of separate legal jurisdictions?

Theodore Huckle: Members may know that one of the first things that I did was appear in the Supreme Court to make submissions about the primacy of Acts of the Assembly. We await the view of the Supreme Court on that matter. The jurisdiction is currently the jurisdiction of the law of England and Wales. Whether that changes will remain to be seen.

tybiedig y mae'r Llywodraeth yn ei gyflwyno, oherwydd dywedodd rhai aelodau o Lywodraeth y DU nad yw o bosibl o fewn ein cymhwysedd. A ydych wedi rhoi unrhyw ystyriaeth i hynny? Os nad, pan ddewch i'w ystyried, a wnewch chi drafod y mater hwnnw gyda Llywodraeth y DU?

Theodore Huckle: Yr ateb i'ch cwestiwn cyntaf yw 'nac ydwyf'. O ran eich ail gwestiwn, bydd yn dibynnu.

Law Officers

6. Julie James: *To what extent will the Counsel General be working with other Law Officers in the UK. OAQ(4)0003(CGE)*

Julie James: Ychwanegaf fy llais at y llongyfarchion cyffredinol ar eich penodiad.

Theodore Huckle: Gwn fod fy rhagflaenywyr yn y rôl hon wedi manteisio ar y cyfle i gwrdd â swyddogion y gyfraith yn y DU i drafod materion sydd o gyd-ddiddordeb. Canfuwyd bod y cyfarfodydd hynny o fudd a gobeithio y byddaf yn gallu gwneud yr un peth. Nid oes cyfarfodydd ar y gweill ar hyn o bryd, ond rwyf eisoes wedi gofyn i'm swyddogion yn y Gwasanaethau Cyfreithiol i drefnu cyfarfodydd.

Julie James: Diolch am hynny, Gwnsler Cyffredinol. Rydych eisoes wedi ateb fy nghwestiwn yn rhannol. Yng ngoleuni ymweliad Arglwydd Brif Ustus Cymru a Lloegr ag Abertawe yn ddiweddar, pan gyfeiriodd at gyfraith gyffredin Cymru a Lloegr, i ba raddau ydych yn ystyried bod gweithredu Rhan 4 Deddf Llywodraeth Cymru 2006 yn effeithio ar Gymru a Lloegr o ran awdurdodaethau cyfreithiol ar wahân?

Theodore Huckle: Efallai y bydd Aelodau yn gwybod mai un o'r pethau cyntaf a wneuthum oedd ymddangos yn y Goruchaf Lys i wneud sylwadau ar oruchafiaeth Deddfau'r Cynulliad. Rydym yn aros am farn y Goruchaf Lys ar y mater hwnnw. Yr awdurdodaeth yw awdurdodaeth cyfraith Cymru a Lloegr ar hyn o bryd. Rhaid aros i

However, I think that we all recognise—as do the Lord Chief Justice, whom you mentioned, and the President of the Supreme Court—that, as a matter of fact, and therefore law, there will be some element of divergence as this Assembly passes more and more legislation.

Antoinette Sandbach: You have already answered my question in large part. However, when your meeting with the other law officers is scheduled, what matters are you likely to raise with them?

Theodore Huckle: You identify an issue that perhaps it is as well that I should set out now. In such meetings, I will represent Welsh Government. I am advised, and it is my view, that matters that are the subject of discussion in those meetings in the first instance will not be the subject of immediate disclosure. Therefore, I am not at liberty to engage in speculation as to what might be discussed or to set out any form of agenda.

The Presiding Officer: I call Jenny Rathbone to ask question 7.

Jenny Rathbone: I, too, welcome you to your post. I have already heard your earlier answer, and the one that you have just given to—

The Presiding Officer: Ask the question on the agenda, please.

Jenny Rathbone: Okay. What discussions will you have with the Attorney General, once you get to see him?

The Presiding Officer: That is not quite the tabled question.

Trafodaethau gyda Swyddfa'r Twrnai Cyffredinol

7. Jenny Rathbone: *Pa drafodaethau y mae'r Cwnsler Cyffredinol wedi'u cael gyda swyddfa'r Twrnai Cyffredinol ers iddo gael ei benodi. OAQ(4)0007(CGE)*

Theodore Huckle: As I have already said, I have not as yet had any direct contact with

weld a wnaiff hynny newid. Fodd bynnag, credaf ein bod i gyd yn cydnabod—fel ag y mae'r Arglwydd Brif Ustus, y sonioch amdano, a Llywydd y Goruchaf Lys, y bydd, fel mater o ffaith, ac felly'r gyfraith, rhyw elfen o ymrannu wrth i'r Cynulliad hwn basio mwy a mwy o ddeddfwriaeth.

Antoinette Sandbach: Rydych eisoes wedi ateb rhan helaeth o'm cwestiwn. Fodd bynnag, pan gaiff eich cyfarfod gyda swyddogion eraill y gyfraith ei drefnu, pa faterion ydych chi'n debygol o'u codi gyda hwy?

Theodore Huckle: Rydych wedi codi pwnc y byddai cystal i mi ei drafod yn awr. Mewn cyfarfodydd o'r fath, byddaf yn cynrychioli Llywodraeth Cymru. Fe'm cynghorir, a dyna yw fy marn, na fydd y materion sy'n destun trafod yn y cyfarfodydd hynny yn cael eu datgelu ar unwaith. Felly, nid wyf mewn sefyllfa i ddamcaniaethu am beth y gellid ei drafod nag i amlinellu unrhyw fath o agenda.

Y Llywydd: Galwaf ar Jenny Rathbone i ofyn cwestiwn 7.

Jenny Rathbone: Rwyf innau hefyd yn eich croesawu i'ch swydd. Clywais eich ateb cynharach eisoes, a'r un yr ydych newydd ei roi—

Y Llywydd: Gofynnwch y cwestiwn ar yr agenda, os gwelwch yn dda.

Jenny Rathbone: O'r gorau. Pa drafodaethau y byddwch yn eu cael gyda'r Twrnai Cyffredinol, pan fyddwch yn ei weld?

Y Llywydd: Nid dyna'n union oedd y cwestiwn a gyflwynwyd.

Discussions with the Attorney General's Office

7. Jenny Rathbone: *What discussions has the Counsel General had with the Attorney General's office since his appointment. OAQ(4)0007(CGE)*

Theodore Huckle: Fel y dywedais yn barod, ni chefais unrhyw gyswllt uniongyrchol gyda

the Attorney General's office. However, I have asked such contact to be put in train, and I look forward to the opportunity to meet with the attorney.

Jenny Rathbone: There has been considerable concern this week about the misuse of people's personal data. Leaving aside the allegations against News International Ltd about paying the police for information, as well as hacking into people's phones, which will, hopefully, be dealt with elsewhere, I wish to focus our attention on the way in which personal details of crash victims end up in the hands of ambulance-chasing solicitors. Two weeks ago, Jack Straw, the former Home Secretary, announced that the police were involved—something that has been denied by the Association of Chief Police Officers—in unlawful trade in the personal data of crash victims, which is perhaps not unrelated to the doubling of the number of personal injury claims in the last 10 years, despite a reduction in the number of accidents involving personal injury. What is your role in preventing the unlawful trade in people's personal details?

Theodore Huckle: In the particular instance that you identify, I do not think that I have a role as they are not issues that are devolved to the Assembly and the Welsh Government. I am clear that I must not let my personal opinions impact on the advice that I give to Government or on the expressions that I make in this Chamber. You identify an area of civil justice and aspects around it that is not a devolved area, and I do not think that I am at liberty to open up discussion on that at this stage. However, it is an area, like many others, where there are all sorts of different agendas in play, and one man's compensation culture is another man's access to justice.

Suzy Davies: Counsel General, we all remember the embarrassment surrounding the initial advice that Tony Blair received from his Attorney General, Lord Goldsmith, regarding the legality of the Iraq war. More recently in this place, the former Minister for Rural Affairs hit difficulties when she was on the wrong end of an appeal against her decision to pilot a badger cull as a result of

swyddfa'r Twrnai Cyffredinol hyd yma. Fodd bynnag, rwyf wedi gofyn am gael cysylltiad o'r fath, ac edrychaf ymlaen at y cyfle i gwrdd â'r twrnai.

Jenny Rathbone: Bu pryder sylweddol yr wythnos hon ynglŷn â chamddefnyddio data personol pobl. A rhoi i'r neilltu yr honiadau yn erbyn News International Ltd am dalu'r heddlu am wybodaeth, yn ogystal â hacio ffonau pobl, yr ymdrinnir ag ef, gobeithio, yn rhywle arall, hoffwn ganolbwyntio ein sylw ar sut mae manylion personol y rhai sydd wedi dioddef mewn damwain yn cyrraedd dwylo cyfreithwyr sy'n dilyn ambiwlansys. Bythefnos yn ôl, dywedodd Jack Straw, y cyn Ysgrifennydd Cartref, fod yr heddlu yn rhan—rhywbeth a gafodd ei wadu gan Gymdeithas y Prif Swyddogion Heddlu—o'r fasnach anghyfreithlon mewn data personol y rhai sydd wedi dioddef mewn damwain, a allai fod yn gysylltiedig â'r ffaith bod nifer y ceisiadau am anaf personol wedi dyblu yn y 10 mlynedd diwethaf, er y bu lleihad yn nifer y damweiniau a oedd yn cynnwys anaf personol. Beth yw eich rôl o ran atal y fasnach anghyfreithlon hon mewn manylion personol pobl?

Theodore Huckle: Yn yr enghraifft benodol a nodwyd gennych, nid wyf yn credu bod gennyf ran i'w chwarae gan nad ydynt yn faterion a ddatganolwyd i'r Cynulliad a Llywodraeth Cymru. Rwy'n glir na ddylwn adael i'm barn bersonol effeithio ar y cyngor a roddaf i'r Llywodraeth nag ar y sylwadau a wnaif yn y Siambr hon. Rydych yn nodi maes yn ymwneud â chyfiawnder sifil ac agweddau o'i gwmpas nad yw yn faes a ddatganolwyd, ac nid wyf yn credu fy mod mewn sefyllfa i agor trafodaeth ar hynny ar hyn o bryd. Fodd bynnag, mae'n faes, fel sawl un arall, lle mae pob mathau o agendâu ar waith, ac mae diwylliant iawndal un dyn yn fynediad i gyfiawnder i un arall.

Suzy Davies: Gwnsler Cyffredinol, rydym i gyd yn cofio'r embaras am y cyngor a gafodd Tony Blair ar y cychwyn gan ei Dwrnai Cyffredinol, yr Arglwydd Goldsmith, ynglŷn â chyfreithlondeb rhyfel Iraq. Yn fwy diweddar yn y lle hwn, cafodd y cyn Weinidog Materion Gwledig anawsterau pan gollodd apêl yn erbyn ei phenderfyniad i sefydlu cynllun peilot i ddifa moch daear o

incomplete legal advice, shall we say, to which we were not privy. Counsel General, can you conceive of any circumstances in which the privileged nature of the advice that you give to Government might be waived?

Theodore Huckle: Yes, but the matter of waiver is a matter for the client. So, just as with the Prime Minister in the instance that you identified, it may be that the First Minister or Welsh Ministers more generally may decide to waive the privilege that they will enjoy with regard to the advice that I as a lawyer may give to them. As I hope will be clear to Members, any privilege that arises is not my privilege—it is a privilege of the person who received the advice. However, I was assured on appointment by the First Minister that he had no present intention to seek to invade any other country. [*Laughter.*]

ganlyniad i gyngor cyfreithiol anghyflawn, gawn ni ddweud, na chawsoch ei weld. Gwnsler Cyffredinol, a allwch chi ragweld unrhyw amgylchiadau lle bydd natur freintiedig y cyngor yr ydych yn ei roi i'r Llywodraeth yn cael ei ildio?

Theodore Huckle: Gallaf, ond mae ildio yn fater i'r cleient. Felly, yn union fel Prif Weinidog y DU yn yr enghraifft a nodwyd gennych, gallai'r Prif Weinidog neu Weinidogion Cymru yn fwy cyffredinol benderfynu ildio'r fraint y byddant yn ei mwynhau o ran y cyngor yr wyf i fel cyfreithiwr yn ei roi iddynt. Fel yr wyf yn gobeithio y bydd yn glir i Aelodau, nid fy mraint i yw unrhyw fraint a allai godi—braint y sawl sy'n derbyn y cyngor ydyw. Fodd bynnag, cefais fy sicrhau pan gefais fy mhenodi gan y Prif Weinidog nad oes ganddo fwriad ar hyn o bryd i heidio i unrhyw wlad arall. [*Chwerthin.*]

Cwestiynau i Gomisiwn y Cynulliad Questions to the Assembly Commission

Cofnod y Trafodion Hollol Ddwyieithog

A Fully Bilingual Record of Proceedings

1. Suzy Davies: *A oes gan Gomisiwn y Cynulliad unrhyw gynlluniau i ailsefydlu Cofnod y Trafodion hollol ddwyieithog. OAQ(4)0007(AC)*

1. Suzy Davies: *Does the Assembly Commission have any plans to restore a fully bilingual Record of Proceedings. OAQ(4)0007(AC)*

3. Bethan Jenkins: *A fydd Comisiwn y Cynulliad yn ailgyflwyno Cofnod hollol ddwyieithog. OAQ(4)0001(AC)*

3. Bethan Jenkins: *Will the Assembly Commission be re-introducing a fully bilingual Record. OAQ(4)0001(AC)*

7. Simon Thomas: *Pa sylwadau y mae Comisiwn y Cynulliad wedi'u derbyn eleni ynglyn â chyhoeddi Cofnod y Trafodion. OAQ(4)0011(AC)*

7. Simon Thomas: *What representations has the Assembly Commission received this year regarding the publishing of the Record of Proceedings. OAQ(4)0011(AC)*

Comisynydd y Cynulliad (Rhodri Glyn Thomas): Y mis diwethaf, cyhoeddodd Bwrdd yr Iaith Gymraeg adroddiad yn nodi canfyddiadau ei ymchwiliad i benderfyniad y Comisiwn i roi'r gorau i gynhyrchu cofnod cwbl ddwyieithog o drafodion y Cynulliad. Yr oedd y Comisiwn o'r farn bod y newid hwn yn cydymffurfio â'i gynllun iaith, ond daeth y bwrdd i'r casgliad nad oedd yn cydymffurfio.

Assembly Commissioner (Rhodri Glyn Thomas): Last month, the Welsh Language Board published a report setting out the findings of its investigation into the Commission's decision to stop producing a completely bilingual record of proceedings. The Commission considered that this change complied with its Welsh language scheme, but the board reached the conclusion that it did not.

Yng nghyfarfod y Comisiwn yr wythnos nesaf, byddwn yn ystyried sut y gallwn

At our Commission meeting next week, we will consider how we should respond

ymateb yn gadarnhaol i ganfyddiadau a chynigion y bwrdd. Byddwn yn dwyn i ystyriaeth yr ymatebion yr ydym wedi'u cael gan nifer o unigolion a sefydliadau. Bydd gofyn inni ystyried yn fanwl y materion ynghylch gwerth am arian a oedd yn sail i'r penderfyniad gwreiddiol.

Yn ogystal ag adolygu'r opsiynau ar gyfer Cofnod y Trafodion, byddwn hefyd yn ystyried sut i fwrw ymlaen â chynigion i gryfhau a diweddarau'r fframwaith deddfwriaethol gyda chynllun ieithoedd swyddogol newydd a Bil drafft. Ar ôl y cyfarfod, byddwn yn cynnal ymgynghoriad eang ar y materion a'n cynigion.

Suzy Davies: Yr wyf yn falch o glywed bod y mater yn cael ei ystyried. A ydych yn cytuno ei bod yn afresymegol i'r Cynulliad osod rhwymedigaethau o ran dwyieithrwydd ar gyrrff cyhoeddus eraill os nad yw'n barod i gymryd sylw ohonynt ei hun? A ydych yn cytuno hefyd gallai'r Comisiwn fod yn fwy uchelgeisiol yn hyrwyddo'r adnodd gwerthfawr hwn?

Rhodri Glyn Thomas: Yn sicr, credaf dylai'r sefydliad hwn fod yn gosod safon o ardderchogrwydd yng nghyd-destun ei ddarpariaeth ddwyieithog. Rhaid cofio mai dim ond un elfen o'r gwasanaethau dwyieithog yw Cofnod y Trafodion. Mae'r Cynulliad yn buddsoddi'n helaeth mewn nifer o agweddau o ddwyieithrwydd ac y mae'n sicr yn galluogi pob Aelod Cynulliad i ddefnyddio'r naill iaith neu'r llall yn ôl eu dewis. Byddwn yn annog yr Aelodau sy'n medru'n Gymraeg i ddefnyddio'r Gymraeg mor aml ag sy'n bosibl. Byddai hynny yn hwyluso ein gwaith o baratoi cyfieithiad oherwydd mae'r gost yn gostwng mwyaf yn y byd mae pobl yn defnyddio'r iaith Gymraeg.

Bethan Jenkins: Credaf fod y sefyllfa wedi creu cryn embaras i'r Cynulliad yn sgil yn ffaith nad yw'r Cofnod bellach yn cael ei gyfieithu. Mae'r ffaith bod bwrdd yr iaith wedi gorfod dod i'r casgliad hwn yn ddigon gwael, ond yn awr yw'r amser i adfer y ddarpariaeth hon. Yr wyf yn gwybod nad yw'r gost i fod yn ffactor mewn trafodaethau o'r fath, ond a oes modd edrych ar ddulliau cyfrifiadurol megis cyfieithu ar-lein, er

constructively to the board's findings and proposals. We will be taking into account the representations that we have received from a number of individuals and organisations. We will also need to give careful consideration to the issues of value for money that lay behind the original decision.

In addition to reviewing the options for the Record of Proceedings, we will also consider how to take forward proposals for strengthening and updating the legislative framework through a new official languages scheme and a draft Bill. Following our meeting, we will be consulting widely on the issues and our proposals.

Suzy Davies: I am pleased to hear that the issue is being considered. Do you agree that it is irrational for the Assembly to place restrictions in terms of bilingualism on other bodies if it is not willing to adhere to them itself? Do you also agree that the Commission could be more ambitious in promoting this valuable asset?

Rhodri Glyn Thomas: Certainly, I believe that this institution should set a standard of excellence in the context of its bilingual provision. We must bear in mind that the Record of Proceedings is just one element of the bilingual provision. The Assembly invests heavily in a number of aspects of bilingualism and it certainly enables every Assembly Member to use either language in accordance with their choice. I would encourage those Members who are able to speak Welsh to use the Welsh language as frequently as possible. That would facilitate our work of preparing a translation because the cost will reduce the more that people use the Welsh language.

Bethan Jenkins: I think that the situation arising from the fact that the Record is no longer translated has caused some embarrassment to the Assembly. The fact that the Welsh Language Board has had to come to this conclusion is bad enough, but now is the time to restore this provision. I know that cost is not supposed to come into these discussions, but could we look at computerised methods, such as online

enghraifft Google Translate, er mwyn hwyluso gallu'r Comisiwn i gyfieithu'n effeithiol?

Rhodri Glyn Thomas: Yr ydym yn edrych ar y dechnoleg ddiweddaraf, ond bydd pobl sydd wedi defnyddio'r dechnoleg honno yn ymwybodol nad yw'n cynnig cyfieithiad cywir na safonol ar hyn o bryd. Serch hynny, mae'n gwella. Yn eironig ddigon, mae'r eirfa sy'n sail i'r dechnoleg honno wedi'i chymryd, i raddau helaeth, o Gofnod y Trafodion, pan oedd Cofnod dwyieithog llawn ar gael yma—dyna sail datblygiad y gronfa ddata. Yr ydym yn edrych ar hynny ac ar sut y gallwn, fel Cynulliad a Chomisiwn, gyfrannu at wella'r ddarpariaeth honno, nid yn unig er mwyn sicrhau bod gennym Gofnod dwyieithog yn y Cynulliad, ond hefyd er mwyn hwyluso gwaith sefydliadau eraill wrth ddarparu cofnodion dwyieithog heb wynebu cost afresymol. Wrth reswm, yn nhrafodaethau'r Comisiwn yr wythnos nesaf, bydd y gost yn elfen y bydd yn rhaid inni ei hystyried. Mae gennym gyllideb benodol, ac ni allwn fynd y tu hwnt i'r gyllideb honno, felly mae'n rhaid inni ddarganfod y math o arian sydd ei angen er mwyn sicrhau ein bod yn gallu ymateb i adroddiad Bwrdd yr Iaith Gymraeg o fewn y gyllideb honno.

Simon Thomas: A yw'r Comisiynydd yn cytuno bod gan y Cofnod ddau bwrpas? Yn gyntaf, mae angen inni gael Cofnod, y diwrnod wedyn, o'r hyn a ddywedwyd yn y Siambr, yn yr iaith y'i llefarwyd. Yn ail, mae angen Cofnod hanesyddol, dwyieithog llawn o drafodion y Senedd, er mwyn i bobl yn y dyfodol allu edrych ar ein trafodion a gweld sut y daethpwyd i benderfyniadau o bwys. A oes modd felly gwahanu o'r ddau beth drwy greu Cofnod dros nos sydd yn unig yn air am air o'r hyn yr ydym yn ei ddweud yn y fan hon a Chofnod mewn tri, pump, saith diwrnod neu beth bynnag sy'n rhesymol, dwyieithog, llawn o'n trafodion?

2.45 p.m.

Rhodri Glyn Thomas: Diolch yn fawr am y cwestiwn. Yr wyf yn cytuno'n llwyr mai, yn ymarferol, yr unig beth sydd yn bosibl yw Cofnod o fewn 24 awr sydd yn cofnodi'r drafodaeth yn yr iaith a ddefnyddiwyd, gan gyfieithu'r Gymraeg i'r Saesneg er mwyn i

translation, for example Google Translate, in order to facilitate the Commission's ability to translate effectively?

Rhodri Glyn Thomas: We are looking at the latest technology, but those who have used that technology will be aware that it does not offer accurate or quality translation at present. However, it is improving. Ironically enough, the database that forms the basis of that technology is taken, to a great extent, from the Record when there was a fully bilingual Record of Proceedings. The vocabulary database has been developed from the Record. We are looking at that technology and at how we, as an Assembly and a Commission, can contribute to improving that provision, not only to ensure that we have a bilingual Record in the Assembly, but also in order to facilitate other institutions in producing bilingual records without facing a prohibitive cost. During the Commission's discussions next week, the cost will be an element that we will have to consider. We have a specific budget and we cannot go beyond it, and therefore we have to find within the budget the money that is required to ensure that we can respond to the Welsh Language Board's report.

Simon Thomas: Does the Commissioner agree that the Record has two purposes? First, we need, on the following day, a full Record of what was said in the Chamber in the language in which it was said. Secondly, we need a historic, fully bilingual Record of the Senedd's proceedings so that people in the future can look at our proceedings and see how important decisions were reached. Therefore, could we separate those two things by creating a 24-hour verbatim Record of what is said here and a Record in three, five or seven days, or whatever is reasonable, which is a fully bilingual Record of our proceedings?

Rhodri Glyn Thomas: Thank you very much for the question. I agree completely that the only thing that is possible in practice is a Record within 24 hours that records the discussion in the language that was spoken, in which Welsh contributions are translated

bawb allu deall yr hyn a ddywedwyd. Byddwn yn ystyried hwnnw yn Gofnod drafft ac wedyn yn gweithio tuag at Gofnod llawn sydd yn ddwyieithog. Mae'n rhaid dweud bod y penderfyniad gwreiddiol wedi ei seilio ar y ffaith bod elfennau eraill o gofnod yn bosibl, megis Senedd.tv, a'r bwriad, yn y pen draw, oedd symud tuag at wneud Cofnod clyweledol llawn ar gael. Fodd bynnag, nid ydym wedi cyrraedd y pwynt hwnnw ar hyn o bryd. Felly, wythnos nesaf, byddwn yn ystyried sut y gallwn ymateb yn gadarnhaol i gais Bwrdd yr Iaith Gymraeg i edrych ar y sefyllfa hon eto.

into English so that everyone can understand what has been said. I would consider that to be a draft Record and we would then work towards having a full Record that is bilingual. It has to be said that the original decision was based on the fact that other elements of a record were possible, such as Senedd.tv, and the intention, ultimately, was to move towards making a full audio-visual Record available. We have not reached that point at present. Therefore, next week, we will be considering how we can respond positively to the Welsh Language Board's request to look again at this situation.

Materion Beunyddiol

2. Kenneth Skates: *A wnaiff y Comisiynydd ddatganiad am swyddogaeth Comisiwn y Cynulliad o ran gweinyddu materion beunyddiol y Cynulliad. OAQ(4)0009(AC)*

Assembly Commissioner (Angela Burns): Thank you for your question this afternoon, Ken Skates. The Assembly Commission's principal statutory function is to provide the National Assembly for Wales with the staff, property and services needed to fulfil our work. Each of the Commissioners has a portfolio of responsibilities for particular areas of service provided by the Commission. Delegations to the Chief Executive and Clerk of the Assembly are in place for the day-to-day running of the services and management of Assembly staff, but Commissioners have regular discussions with Assembly staff about the issues that affect Members. At Commission meetings, Commissioners consider reports about significant or topical issues, as well as reports on Assembly services more generally. At its first meetings, the Commission has begun to consider its strategic priorities for the fourth Assembly.

Kenneth Skates: The importance of regular exercise is well known, for the body especially, as well as the mind. What efforts are being made by the Commission to provide staff with access to good, healthy exercise and may I invite you, your staff and your colleagues to join me on a Wednesday morning pre-work run so that I can illustrate the benefits of pre-work exercise?

Assembly Affairs

2. Kenneth Skates: *Will the Commissioner make a statement on the role of the Assembly Commission in the day to day running of Assembly affairs. OAQ(4)0009(AC)*

Comisiynydd y Cynulliad (Angela Burns): Diolch am eich cwestiwn y prynhawn yma, Ken Skates. Prif swyddogaeth statudol Comisiwn y Cynulliad yw darparu Cynulliad Cenedlaethol Cymru gyda'r staff, eiddo a gwasanaethau y mae eu hangen i gyflawni ein gwaith. Mae gan bob Comisiynydd bortffolio o gyfrifoldebau am feysydd gwasanaeth penodol a ddarperir gan y Comisiwn. Mae gwaith wedi ei ddirprwyo i'r Prif Weithredwr a Chlerc y Cynulliad i redeg y gwasanaethau a rheoli staff y Cynulliad yn feunyddiol, ond mae Comisiynwyr yn trafod y materion sy'n effeithio ar Aelodau yn rheolaidd gyda staff y Cynulliad. Yng nghyfarfodydd y Comisiwn, mae Comisiynwyr yn ystyried adroddiadau am faterion arwyddocaol neu amserol, yn ogystal ag adroddiadau ar wasanaethau'r Cynulliad yn fwy cyffredinol. Yn ei gyfarfodydd cyntaf, mae'r Comisiwn wedi dechrau ystyried ei flaenoriaethau strategol ar gyfer y pedwerydd Cynulliad.

Kenneth Skates: Mae pwysigrwydd gwneud ymarfer corff rheolaidd yn wybyddus, i'r corff yn arbennig, ac hefyd i'r meddwl. Pa ymdrech sy'n cael ei wneud gan y Comisiwn i staff gael mynediad i ymarfer corff da ac iach ac a gaf eich gwahodd chi, eich staff a chyd-Aelodau i ymuno â mi i redeg ar fore Mercher cyn dod i'r gwaith fel fy mod yn gallu dangos manteision ymarfer corff cyn

dod i'r gwaith?

Angela Burns: I thank the Member for Clwyd South for his kind invitation. I saw you running early one morning, not so long ago, as I drove by in my car. [*Laughter.*] Just watching you practically gave me a heart attack. On a serious note, you are absolutely right. We spend a lot of time in a sedentary job and it would be of benefit to me, among others, to get out and do far more exercise and live as healthy a life as possible. With regard to what we have done to date, we have encouraged our caterers to provide healthy eating options, smaller portions, and so on. We are encouraging sport and exercise through activities such as the Healthy Heart walks, informal running groups, such as yours, and team sports. I emphasise that we have a Bike to Work Week, bike-purchase schemes and we provide cycle parking. I encourage Members to have a good look at that. We provide changing and shower facilities and occupational health services. We have positive management of Assembly staff for ill-health absence. As to whether I would personally join you on a run, if you could promise me that I would be able to do a fairly strong walk, I would be persuaded one day.

Russell George: Will the Commissioners give some thought to introducing ambient microphones for the Chamber? I have been told by constituents who have watched proceedings live from the public gallery that the atmosphere is very different from when they watch broadcasts of the proceedings. They feel that the background noise from AMs during debates—

Darren Millar: Hear, hear. [*Laughter.*]

Russell George: The background noise and the excitement bring a different atmosphere to the Chamber. Will the Commission give serious consideration to this request and look at the costings involved, because it would add real value to the democratic process that this institution undertakes on behalf of the people of Wales?

Angela Burns: Thank you for that question. I

Angela Burns: Diolch i'r Aelod ar gyfer De Clwyd am ei wahoddiad caredig. Fe'ch gwelais yn rhedeg yn gynnar un bore yn eithaf diweddar, wrth i mi yrru heibio yn fy nghar. [*Chwerthin.*] Bu bron i mi gael trawiad ddim ond yn eich gwylio. Ar nodyn difrifol, rydych yn hollol gywir. Rydym yn treulio llawer o amser mewn swydd eisteddog a byddai o fudd i mi, ymysg eraill, i fynd allan a gwneud llawer mwy o ymarfer corff a byw bywyd mor iach â phosibl. O ran yr hyn a wnaethom hyd yma, rydym wedi annog ein harlwywyr i ddarparu opsiynau bwyta'n iach, dogneau llai, ac ati. Rydym yn annog chwaraeon ac ymarfer corff drwy weithgareddau fel teithiau cerdded Calon Iach, grwpiau rhedeg anffurfiol, fel eich un chi, a chwaraeon tîm. Pwysleisiaf fod gennym Wythnos Beicio i'r Gwaith, cynlluniau prynu beic ac rydym yn darparu lleoedd parcio beic. Rwy'n annog Aelodau i edrych yn fanwl ar hynny. Rydym yn darparu cyfleusterau newid a chawod a gwasanaethau iechyd galwedigaethol. Rydym yn rheoli staff y Cynulliad yn bositif ar gyfer absenoldeb salwch. O ran a fyddaf yn ymuno â chi'n bersonol i redeg, pe baech yn addo i mi y byddwn yn gallu gwneud taith gerdded eithaf sionc, efallai y caf fy narbwylllo ryw ddydd.

Russell George: A wnaiff y Comisiynwyr roi rhywfaint o ystyriaeth i gyflwyno meicroffonau amgylchol ar gyfer y Siambr? Dywedodd etholwyr sydd wedi gwylio trafodion yn fyw o'r oriel gyhoeddus wrthyf fod yr awyrgylch yn wahanol iawn i pan maent yn gwylio darllediadau o'r trafodion. Maent yn teimlo bod y sŵn cefndir gan Aelodau Cynulliad yn ystod dadleuon—

Darren Millar: Clywch, clywch. [*Chwerthin.*]

Russell George: Mae'r sŵn cefndir a'r cyffro yn dod ag awyrgylch wahanol i'r Siambr. A wnaiff y Comisiwn edrych o ddifrif ar y cais hwn ac edrych ar y gost gysylltiedig, gan y byddai'n ychwanegu gwir werth i'r broses ddemocrataidd y mae'r sefydliad hwn yn ymgymryd â hi ar ran pobl Cymru?

Angela Burns: Diolch i chi am y cwestiwn

am not sure whether ambient microphones are the same as induction loop hearing systems, but I have had that raised with me as well, and I know that, occasionally, people in the public gallery find it difficult to hear our questions. Therefore, I will ensure that we will have a look at this, scope it out, cost it, and that I will come back to you with a written answer, which I am also happy to share with the rest of the Assembly.

Mynediad y Cyhoedd i Gyfarfodydd Llawn

4. Darren Millar: A wnaiff y Comisiynydd ddatganiad am fynediad y cyhoedd i gyfarfodydd llawn. OAQ(4)0002(AC)

Rhodri Glyn Thomas: Standing Order No. 12.1 states that Plenary meetings of the Assembly must take place in public and broadcasting access must be permitted. Members of the public may observe Plenary from the public gallery and facilities are available for people with disabilities. Plenary proceedings are broadcast live on Senedd.tv. An archive of previous Plenary meetings is also available on Senedd.tv. This public access is a vital part of the Commission's wider aim to ensure that people in Wales can understand and participate in the work of the Assembly.

Darren Millar: Thank you for that response. I am well aware of the Commission's commitment to ensure that there is access to Plenary meetings of the National Assembly. However, I am aware of an incident which occurred around a fortnight ago where the public were denied access to the Senedd because of an event that was taking place at the Pierhead building opposite. Do you think that that is acceptable, and what assurances can you give to Assembly Members and members of the public who want to access our meetings that no such event will ever take place again?

Rhodri Glyn Thomas: I presume that you are referring to 15 June. On that date, the Senedd was closed to the public at 4.30 p.m., before Plenary concluded at 6.12 p.m., due to an unexpected shortage of security staff. The decision should not have been taken, and we

hwnnw. Nid wyf yn siŵr a ydyw meicroffonau amgylchol yr un peth â systemau clywed dolen sain, ond mae hynny wedi cael ei godi gyda mi hefyd, a gwn fod pobl yn yr oriel gyhoeddus yn ei chael yn anodd weithiau i glywed ein cwestiynau. Felly, byddaf yn sicrhau ein bod yn edrych ar hyn o ran ei gwmpas a'i gost, a byddaf yn dod yn ôl atoch gydag ateb ysgrifenedig, yr wyf hefyd yn fodlon ei rannu gyda gweddill y Cynulliad.

Public Access to Plenary Meetings

4. Darren Millar: Will the Commissioner make a statement on public access to plenary meetings. OAQ(4)0002(AC)

Rhodri Glyn Thomas: Mae Rheol Sefydlog Rhif 12.1 yn dweud bod rhaid i Gyfarfodydd Llawn y Cynulliad ddigwydd yn gyhoeddus a bod yn rhaid caniatáu mynediad darlledu. Gall y cyhoedd edrych ar y Cyfarfod Llawn o'r oriel gyhoeddus ac mae cyfleusterau ar gael i bobl ag anableddau. Caiff trafodion y Cyfarfod Llawn eu darlledu'n fyw ar Senedd.tv. Mae archif o gyfarfodydd blaenorol y Cyfarfod Llawn hefyd ar gael ar Senedd.tv. Mae mynediad i'r cyhoedd yn rhan allweddol o nod ehangach y Comisiwn i sicrhau y gall pobl yng Nghymru ddeall a chymryd rhan yng ngwaith y Cynulliad.

Darren Millar: Diolch i chi am yr ymateb hwnnw. Gwn yn iawn am ymrwymiad y Comisiwn i sicrhau bod mynediad i Gyfarfodydd Llawn y Cynulliad Cenedlaethol. Fodd bynnag, gwn am ddigwyddiad bythefnos yn ôl lle gwrthodwyd mynediad i'r cyhoedd i'r Senedd gan fod digwyddiad yn cael ei gynnal yn adeilad y Pierhead gyferbyn. A ydych yn credu bod hynny'n dderbyniol, a pha sicrwydd allwch chi ei roi i Aelodau Cynulliad a'r cyhoedd sydd eisiau cael mynediad i'n cyfarfodydd na fydd hyn yn digwydd eto?

Rhodri Glyn Thomas: Rwy'n cymryd eich bod yn cyfeirio at 15 Mehefin. Ar y dyddiad hwnnw, roedd y Senedd wedi'i chau i'r cyhoedd am 4.30 p.m., cyn i'r Cyfarfod Llawn ddod i ben am 6.12 p.m., oherwydd prinder annisgwyl o staff diogelwch. Ni

take the matter very seriously. Instructions have been issued, and it will not happen again. We apologise fully for the inconvenience caused to any member of the public.

ddylid wedi gwneud y penderfyniad hwnnw, ac rydym yn cymryd y mater yn ddifrifol iawn. Mae cyfarwyddyd wedi cael ei roi, ac ni fydd yn digwydd eto. Rydym yn ymddiheuro'n llawn am yr anghyfleustod a achoswyd i unrhyw aelod o'r cyhoedd.

Pwyllgorau i Gwrdd y Tu Allan i Gaerdydd

5. Mark Drakeford: Pa ddarpariaeth y mae Comisiwn y Cynulliad wedi'i gwneud i alluogi Pwyllgorau Cynulliad Cenedlaethol Cymru i gyfarfod y tu allan i Gaerdydd? OAQ(4)0006(AC)

Rhodri Glyn Thomas: Y pwyllgorau sydd i benderfynu pa weithgareddau maent am eu cynnal, os o gwbl, y tu allan i Gaerdydd. Pe byddai'r gweithgaredd yn effeithio ar unrhyw fusnes arall gan y Cynulliad, yr arfer yn ystod Cynulliadau blaenorol oedd i'r Pwyllgor Busnes benderfynu a ddylid caniatáu cyfarfodydd neu ymweliadau o'r fath. Pan fydd gweithgaredd o'r fath yn cael ei gymeradwyo, bydd y Comisiwn yn gwneud y trefniadau angenrheidiol ac yn sicrhau bod gwasanaethau a chyfleusterau ar gael i ddiwallu unrhyw anghenion gweithdrefnol neu gyfreithiol perthnasol.

Mark Drakeford: Diolch yn fawr am yr ateb hwnnw. Ar ôl mwy na degawd o ddatganoli, a yw'r Comisiwn yn mynd i feddwl am y profiad yr ydym wedi ei gael dros y blynyddoedd a dysgu unrhyw wersi sydd ar gael o'r profiad o fynd â'r pwyllgorau allan i Gaerdydd?

Rhodri Glyn Thomas: Fel yr ydych wedi ei nodi, mae enghreifftiau wedi bod yn y gorffennol o bwyllgorau'n cyfarfod y tu allan i'r Cynulliad. Yr wyf wedi bod yn aelod o bwyllgorau sydd wedi ymweld â gwahanol rannau o Gymru. Yn arferol, mae un neu fwy o'r pwyllgorau yn cynnal cyfarfod yn Sioe Frenhinol Cymru, a fydd yn digwydd cyn bo hir. Mae'r cyn Bwyllgor Materion Ewropeaidd ac Allanol wedi cynnal cyfarfodydd ym Mrwsel. Felly, mae digon o dystiolaeth yn y fan honno. Yr wyf yn derbyn yr hyn yr ydych yn ei ddweud; hynny yw, y dylem edrych ar hynny ac ar werth hynny. Wrth gwrs, mae cryn lawer o waith yn mynd i mewn i drefnu'r ymweliadau hyn, a bydd yn

Committees to Meet Outside Cardiff

5. Mark Drakeford: What provision has the Assembly Commission made to allow Committees of the National Assembly for Wales to meet outside Cardiff? OAQ(4)0006(AC)

Rhodri Glyn Thomas: It is for committees to decide what, if any, activity they wish to undertake outside Cardiff. If the activity would impact on other Assembly business, practice in previous Assemblies has been for the Business Committee to decide whether any such meetings or visits should be permitted. Once approved, the Commission will make the necessary arrangements and ensure that services and facilities are available to meet any relevant procedural or legal requirements.

Mark Drakeford: Thank you very much for that reply. After more than a decade of devolution, will the Commission think about our experience over the years and learn any lessons from the experience of taking committees outside Cardiff?

Rhodri Glyn Thomas: As you have noted, there have been instances in the past where committees have met outside the Assembly. I have been a member of committees that have visited different parts of Wales. One or more of the committees usually holds a meeting in the Royal Welsh Show, which will take place soon. The former Committee on European and External Affairs held meetings in Brussels. Therefore, there is sufficient evidence there. I accept what you have said; that is, that we should look at that and consider the value of doing that. Of course, a lot of work goes into planning such visits and we would have to measure that against the value that is placed on those visits by the

rhaid i ni bwysu a mesur hynny yn erbyn y gwerth sy'n cael ei osod ar yr ymweliadau hynny gan y bobl sy'n gallu eu mynychu.

Mark Isherwood: As you know, there are often complaints from north Wales that it is ignored by this place. Nevertheless, there is a hunger to engage. In the first and second Assemblies, the regional committee meetings in north Wales were always extremely well attended. Even in the third Assembly, a number of cross-party groups—on autism and neurosciences—met in north Wales to packed meetings with huge numbers of people coming along and engaging positively. Do you think that there is a leadership role that the Commission might take, notwithstanding the resources to which you have referred, to promote this as a positive way of engaging the Assembly with the regions of Wales, utilising the resources that are available, for example in the Assembly's Colwyn Bay offices?

Rhodri Glyn Thomas: There is no intention at this time to reinstate the regional committees. However, as I said in response to Mark Drakeford, it is a matter for committees to decide whether they wish to meet outside Cardiff bay, and if some of them want to visit north Wales, they could do so. We have suitable venues, which have been used in the past, and we have four outreach managers based across Wales who are able to source appropriate and relevant venues for committee meetings.

Manylion Personol

6. Jenny Rathbone: *Ac ystyried bod hacwyr wedi cael gafael ar fanylion personol chwaraewyr gemau ar-lein a gadwyd gan ddau gwmmni mawr, pa fesurau sy'n cael eu cymryd i sicrhau nad yw hyn yn digwydd i Gynulliad Cenedlaethol Cymru.* OAQ(4)0010(AC)

Assembly Commissioner (Peter Black): We take the security of our network and information technology systems seriously, and ensure that our systems conform to the highest levels of security. We use up-to-date security technology combined with rigorous monitoring processes. Recent upgrades to the system have provided more security.

people who are able to attend those meetings.

Mark Isherwood: Fel y gwyddoch, ceir cwynion o'r gogledd ei fod yn cael ei anwybyddu gan y lle hwn. Er hynny, mae awydd cryf i gymryd rhan. Yn y Cynulliad cyntaf a'r ail, roedd cynulleidfau gref yn y cyfarfodydd pwyllgor rhanbarthol yn y gogledd. Hyd yn oed yn y trydydd Cynulliad, roedd nifer o grwpiau trawsbleidiol—ar awtistiaeth a niwrowyddorau—yn cwrdd yn y gogledd gyda chynulleidfaoedd cryf gyda niferoedd helaeth o bobl yn dod ac ymgysylltu'n bositif. A gredwch bod rôl arweinyddol y gallai'r Comisiwn ei chymryd, serch yr adnoddau y cyfeiriasoch atynt, i hybu hyn fel ffordd bositif o gael y Cynulliad i ymwneud â rhanbarthau Cymru, gan ddefnyddio'r adnoddau sydd ar gael, fel swyddfeydd y Cynulliad ym mae Colwyn?

Rhodri Glyn Thomas: Nid oes bwriad ar hyn o bryd i aildechrau'r pwyllgorau rhanbarthol. Fodd bynnag, fel y dywedais mewn ymateb i Mark Drakeford, mater i bwyllgorau yw penderfynu a ydynt yn dymuno cwrdd y tu allan i fae Caerdydd, ac os yw rhai ohonynt yn dymuno ymweld â'r gogledd, gallant wneud hynny. Mae gennym leoliadau addas, ac mae gennym bedwar rheolwr allgymorth ledled Cymru sy'n gallu canfod lleoliadau priodol a pherthnasol ar gyfer cyfarfodydd pwyllgor.

Personal Information

6. Jenny Rathbone: *Given that two major online gaming companies have had the personal information they hold about their users hacked into, what measures are being taken to ensure this does not happen to the National Assembly for Wales.* OAQ(4)0010(AC)

Comisiynydd y Cynulliad (Peter Black): Rydym yn cymryd diogelwch ein rhwydwaith a'n systemau technoleg gwybodaeth o ddifrif, ac yn sicrhau bod ein systemau yn cydymffurfio a'r lefelau diogelwch uchaf. Rydym yn defnyddio'r dechnoleg diogelwch fwyaf diweddar ynghyd â phrosesau monitro trylwyr. Mae

However, we are not complacent about this, and where security weaknesses are discovered or reported, we take immediate action to put things right and to ensure that the problem does not happen again.

Jenny Rathbone: I do not have a specific supplementary question. You will understand that we constantly need to be kept aware of this issue, particularly in light of the fact that one of our constituents might become the subject of a major criminal investigation that would then encourage people to try to hack into our information systems. We need to be assured that information that we hold about our constituents is kept private.

Peter Black: Thank you for that supplementary point. We are always conscious of people who are trying to hack into our systems for a number of reasons. We will continue to maintain our vigilance and to keep an eye on the level of security that we operate and upgrade it at every possible opportunity to protect the integrity of the information that is held by the Assembly Commission and by Assembly Members and their staff.

Antoinette Sandbach: Given how important it is to protect the confidentiality of constituents and to ensure that any personal information they provide is stored in a secure way, can the Commissioner give assurances that with, as I understand it, the Assembly casework system being stored on a cloud system, due diligence will be exercised in assuring that the security arrangements are sufficiently robust in the cloud, and that that cloud storage system conforms to the Information Commissioner's requirements?

Peter Black: I can give that assurance. The Assembly's casework management system contains some very sensitive personal data, and we are conscious of the need to ensure that that data is held securely and can be accessed only by the people who have the permission to access that data. We will continue to monitor that rigorously and enforce that as and when we can.

uwchraddiadau diweddar i'r system wedi darparu mwy o ddiogelwch. Fodd bynnag, nid ydym yn gorffwys ar ein rhwyfau o ran hyn, a lle caiff gwendidau diogelwch eu darganfod neu eu cofnodi, rydym yn cymryd camau ar unwaith i'w datrys ac i sicrhau nad yw'n digwydd eto.

Jenny Rathbone: Nid oes gennyf gwestiwn atodol penodol. Byddwch yn deall bod angen i ni fod yn ymwybodol yn gyson o'r mater hwn, yn enwedig o gofio y gallai un o'n hetholwyr ddod yn destun ymchwiliad troseddol o bwys a fyddai wedyn yn annog pobl i geisio hacio ein systemau gwybodaeth. Mae angen i ni gael sicrwydd bod y wybodaeth a gadwn am ein hetholwyr yn cael ei chadw'n breifat.

Peter Black: Diolch i chi am y pwynt atodol hwnnw. Rydym bob amser yn ymwybodol o bobl sy'n ceisio hacio ein systemau am sawl rheswm. Byddwn yn parhau i fod yn ochelgar a chadw golwg ar lefel y diogelwch fel ein bod yn ei weithredu a'i uwchraddio bob cyfle posibl er mwyn diogelu integriti y wybodaeth a gedwir gan Gomisiwn y Cynulliad a gan Aelodau Cynulliad a'u staff.

Antoinette Sandbach: O gofio pa mor bwysig ydyw i ddiogelu cyfrinachedd etholwyr ac i sicrhau bod unrhyw wybodaeth bersonol y maent yn ei rhoi yn cael ei chadw yn ddiogel, a all y Comisiynydd roi sicrwydd, gan fod system gwaith achos y Cynulliad yn cael ei chadw ar system gwmwl, yn ôl yr hyn yr wyf yn ei ddeall, y bydd diwydrwydd dyladwy yn cael ei arfer o ran sicrhau bod trefniadau diogelwch yn ddigon cadarn yn y cwmwl, a bod system storio'r cwmwl yn cydymffurfio â gofynion y Comisiynydd Gwybodaeth?

Peter Black: Gallaf roi'r sicrwydd hwnnw. Mae system reoli gwaith achos y Cynulliad yn cynnwys data personol sensitif iawn, ac rydym yn ymwybodol o'r angen i sicrhau bod y data hwnnw'n cael ei gadw'n ddiogel ac mai dim ond y bobl sydd â chaniatâd i gael mynediad i'r data hwnnw sy'n gwneud hynny. Byddwn yn dal ati i fonitro hynny yn drylwyr a gorfodi hynny pan y gallwn.

The Presiding Officer: Question 8, OAQ(4)0008(AC), is withdrawn.

Y Llywydd: Mae Cwestiwn 8, OAQ(4)0008(AC), wedi ei dynnu'n ôl.

Glanhawyr a Staff Arlwyo

Cleaners and Catering Staff

9. Ann Jones: *A wnaiff y Comisiynydd ddatganiad am gontractau Comisiwn y Cynulliad ar gyfer glanhawyr a staff arlwyo. OAQ(4)0004(AC)*

9. Ann Jones: *Will the Commissioner make a statement on Assembly Commission contracts for cleaners and catering staff. OAQ(4)0004(AC)*

Assembly Commissioner (Sandy Mewies): Assembly cleaning and catering services are provided by Total Support Services and Charlton House respectively. While both suppliers are responsible for the direct employment of staff to deliver the services, Assembly contracts require all our suppliers to ensure equality of opportunity for staff. We require contractors to pay staff a living wage, based on the national minimum wage plus 15 per cent at the moment, and improved levels of time off with pay.

Comisiynydd y Cynulliad (Sandy Mewies): Caiff gwasanaethau glanhau ac arlwyo y Cynulliad eu darparu gan Total Support Services a Charlton House. Er bod y ddau gyflenwr yn gyfrifol am gyflogi eu staff yn uniongyrchol i ddarparu'r gwasanaethau, mae contractau'r Cynulliad yn gofyn i bob un o'n cyflenwyr sicrhau bod cyfle cyfartal i staff. Rydym yn gofyn i gontractwyr dalu cyflog byw, yn seiliedig ar yr isafswm cyflog cenedlaethol a 15 y cant ar hyn o bryd, a gwell lefelau o amser i ffwrdd â thâl.

Ann Jones: Thank you for that answer; I am pleased to hear those comments. Towards the end of the previous Assembly term, while I was still Chair of the Committee on Equality of Opportunity, I undertook to ask about the rash attempt by the contractor Total Support Services to change the terms and conditions of cleaners in a wholly unprofessional and unfair manner, which particularly affected women cleaners. They were asking people to change their shifts to be from 4.30 p.m. to 5 a.m., which, as you will understand, is completely unworkable for staff who have children or other commitments. A number of my colleagues on these benches are continuing to closely monitor the situation, therefore can the Commissioner provide assurances that the National Assembly for Wales will protect cleaning and catering staff from radical and rushed changes to the terms and conditions of their employment when that contract is next open?

Ann Jones: Diolch i chi am yr ateb hwnnw; rwy'n falch o glywed y sylwadau hynny. Tuag at ddiwedd y tymor Cynulliad blaenorol, tra'r oeddwn yn dal i fod yn gadeirydd ar y Pwyllgor Cyfle Cyfartal, gofynnais am yr ymdrech fyrbwyll gan y contractiwr Total Support Services i newid telerau ac amodau glanhawyr mewn ffordd gwbl amhroffesiynol ac annheg, a oedd yn effeithio yn arbennig ar lanhawyr a oedd yn ferched. Roeddent yn gofyn i bobl newid eu shifftiau i fod o 4.30 p.m. tan 5 a.m., sydd, fel y byddwch yn gwybod, yn hollol anymarferol i staff sydd â phlant neu ymrwymadau eraill. Mae nifer o'm cyd-Aelodau ar y meinciau hyn yn dal ati i fonitro'r sefyllfa yn ofalus, felly a all y Comisiynydd roi sicrwydd y bydd Cynulliad Cenedlaethol Cymru yn amddiffyn staff glanhau ac arlwyo rhag newidiadau radical a brysiog i delerau ac amodau eu cyflogaeth pan fydd y contract nesaf yn cael ei hysbysebu?

3.00 p.m.

Sandy Mewies: I am aware of the concerns of the Member for the Vale of Clwyd, and indeed the concerns of others, about the proposals involving the cleaning contract. The issue that has arisen is that there is a morning cleaning service in the Senedd and

Sandy Mewies: Yr wyf yn ymwybodol o bryderon yr Aelod dros Ddyffryn Clwyd, ac yn wir pryderon pobl eraill, ynghylch y cynigion sy'n ymwneud â'r contract glanhau. Y mater sydd wedi codi yw bod gwasanaeth glanhau bore yn y Senedd ac yn y Pierhead, a

in the Pierhead, and an evening service in Tŷ Hywel. That has resulted in inefficiencies because the management, supervision and monitoring of the contract is split between the early morning and the evening. Consistent standards are difficult to maintain across the estate, and briefings and training involving the whole team are difficult to organise. The proposal is to standardise the regular cleaning so that it takes place in the morning. I understand that TSS has undertaken a consultation process with all staff, which has included writing individual letters about the proposals and holding informal and one-to-one meetings with cleaning staff. No decisions have yet been taken by TSS. Feedback from the consultation process is now being looked at and it is likely to lead to revised proposals. That will, of course, include an equality impact assessment before any decision is taken. The new Commission is reviewing the approach to contract changes as part of its consideration of the budget strategy, and I am sure that, as is the case now, a main objective will be to ensure that contractors comply with our equality objectives.

Andrew R.T. Davies: Commissioner, one thing around the contracts that the Commission awards is the desire to try to have local produce and local sourcing. How confident are you that the local procurement aspect that can legally be put into the contracts that the Commission is devising is as robust as possible and that best practice is being followed? We are encouraging the public sector to procure locally, but are we setting the benchmark high enough for our own procurement?

Sandy Mewies: Thank you for that question. Procurement is an issue that is kept high on the agenda of the Commission. We have talked about changes to contracts recently and we have a timetable for what we will be changing in future. The issue of local produce has been raised in the Assembly many times, and you will know that we have seen a satisfactory change in our catering arrangements and the produce that is used. I will take your question on board and make sure that, when any changes to the contract are made, procurement and the issues that you have raised in that respect are discussed

gwasanaeth gyda'r nos yn Nhŷ Hywel. Mae hynny wedi arwain at aneffeithlonrwydd oherwydd bod y gwaith o reoli, goruchwyllo a monitro'r contract yn cael ei rannu rhwng cyfnod yn gynnar yn y bore a'r nos. Mae safonau cyson yn anodd eu cynnal ar draws yr ystâd, ac mae sesiynau briffio a hyfforddiant sy'n cynnwys y tîm cyfan yn anodd eu trefnu. Y cynnig yw safoni'r glanhau rheolaidd fel ei fod yn digwydd yn y bore. Yr wyf yn deall bod TSS wedi cynnal proses ymgynghori â'r holl staff, sydd wedi cynnwys ysgrifennu llythyron unigol am y cynigion a chynnal cyfarfodydd anffurfiol un-i-un gyda staff glanhau. Nid oes unrhyw benderfyniadau wedi cael eu cymryd gan TSS eto. Mae adborth o'r broses ymgynghori nawr yn cael ei ystyried ac mae'n debygol o arwain at gynigion diwygiedig. Bydd hynny, wrth gwrs, yn cynnwys asesiad o'r effaith ar gydraddoldeb cyn i unrhyw benderfyniad gael ei wneud. Mae'r Comisiwn newydd yn adolygu'r dull o newid contractau fel rhan o'i ystyriaeth o strategaeth y gyllideb, ac yr wyf yn siŵr, fel sy'n wir nawr, mai un o'r prif amcanion fydd sicrhau bod contractwyr yn cydymffurfio â'n hamcanion cydraddoldeb.

Andrew R.T. Davies: Gomisiynydd, un peth sy'n rhan o'r contractau y mae'r Comisiwn yn dyfarnu yw'r awydd i geisio cael cynnyrch lleol a ffynonellau lleol. Pa mor hyderus ydych chi fod yr agwedd caffael lleol y gellir ei roi yn gyfreithiol yn y contractau y mae'r Comisiwn yn eu llunio mor gadarn ag y bo modd a bod yr arfer gorau yn cael ei ddilyn? Rydym yn annog y sector cyhoeddus i gaffael yn lleol, ond a ydym yn gosod y meincnod yn ddigon uchel ar gyfer ein caffael eu hunain?

Sandy Mewies: Diolch ichi am y cwestiwn hwnnw. Mae caffael yn fater sydd bob amser yn uchel ar agenda'r Comisiwn. Rydym wedi sôn am newidiadau i gontractau yn ddiweddar ac mae gennym amserlen ar gyfer yr hyn y byddwn yn ei newid yn y dyfodol. Mae'r mater o gynnyrch lleol wedi cael ei godi yn y Cynulliad sawl gwaith, a byddwch yn gwybod ein bod wedi gweld newid boddhaol yn ein trefniadau arlwygo a'r cynnyrch sy'n cael ei ddefnyddio. Byddaf yn ystyried eich cwestiwn ac yn sicrhau, pan fydd unrhyw newidiadau yn cael eu gwneud i'r contract, y bydd caffael a'r materion yr

in full. We will ensure that it is fair to everyone, including Welsh producers, but we have to obey procurement rules.

ydych wedi eu codi yn hynny o beth yn cael eu trafod yn llawn. Byddwn yn sicrhau ei bod yn deg i bawb, gan gynnwys cynhyrchwyr o Gymru, ond mae'n rhaid i ni gydymffurfio â rheolau caffael.

Cynllun yr Iaith Gymraeg

Welsh Language Scheme

10. Elin Jones: *Beth yw ymateb y Comisiwn i adroddiad Bwrdd yr Iaith Gymraeg ar Gynllun Iaith Comisiwn y Cynulliad. OAQ(4)0003(AC)*

10. Elin Jones: *What is the Commission's response to the Welsh Language Board's report on the Assembly Commission's Welsh Language Scheme. OAQ(4)0003(AC)*

Rhodri Glyn Thomas: Fel y dywedais mewn ymateb i gwestiwn blaenorol, byddwn yn ystyried sut y dylem ymateb yn ffurfiol i ganfyddiadau'r bwrdd yng nghyfarfod y Comisiwn yr wythnos nesaf. Mae'n bwysig nodi bod adroddiad y bwrdd, ar sawl ystyr, yn canmol ymrwymiad y Comisiwn i ddwyieithrwydd. Yr oedd yn cynnwys nifer o awgrymiadau adeiladol ynghylch sut i wella'r gwasanaethau dwyieithog yn y Cynulliad, a bydd ein swyddogion yn ymchwilio ymhellach i'r rhain. Hoffwn sicrhau Aelodau fod y Comisiwn wedi ymrwymo i sicrhau bod y Cynulliad Cenedlaethol yn sefydliad dwyieithog rhagorol. Dros y misoedd sydd i ddod, byddwn yn gweithio i sicrhau ein bod yn gwneud y defnydd gorau o'n hadnoddau a'n technoleg er mwyn sicrhau bod busnes y Cynulliad yn gwbl hygyrch i bobl Cymru, yn Gymraeg ac yn Saesneg. Bydd ein hymateb i Fwrdd yr Iaith Gymraeg yn adlewyrchu'r penderfyniad hwn.

Rhodri Glyn Thomas: As I said in answer to the earlier question, at our Commission meeting next week we will be considering how we should respond formally to the board's findings. It is important to note that the board's report was, in many respects, complimentary about the Commission's commitment to bilingualism. It included a number of constructive suggestions for further improving the Assembly's bilingual services, and our officials will be pursuing these. I want to assure Members that the Commission is committed to ensuring that the National Assembly is an exemplar bilingual institution. We will be working in the coming months to guarantee that we make best use of our resources and technology to ensure that Assembly business is properly accessible to everyone in Wales in both Welsh and English. Our response to the Welsh Language Board will reflect that determination.

Elin Jones: Yr wyf yn falch y bydd y Comisiwn yn trafod adroddiad Bwrdd yr Iaith Gymraeg, ac yr wyf yn gobeithio bydd yr ymateb yn gadarnhaol. Fel Aelod, yr wyf yn gweithio drwy gyfrwng y Gymraeg yn bennaf, ac yr wyf angen defnyddio'r Cofnod yn Gymraeg ac yn Saesneg i ganiatáu imi wneud agweddau ar fy ngwaith. Er enghraifft, pan oeddwn eisiau anfon copi o Gofnod o'r drafodaeth ar ddatganiad y Gweinidog addysg ar ffioedd myfyrwyr i bob chweched ddosbarth yng Ngheredigion, nid oeddwn yn gallu gwneud hynny oherwydd yr oedd y Cofnod yn Saesneg, ac yr oedd dros hanner yr ysgolion yn ysgolion Cymraeg. Felly, yn ogystal â'r gost a'r egwyddor o sefydlu dwy iaith gyfartal, gofynnaf i'r Comisiwn ystyried anghenion gwaith Aelodau'r Cynulliad wrth wasanaethu eu

Elin Jones: I am pleased that the Commission will be discussing the Welsh Language Board's report and I hope that it will respond positively. As a Member, I work mainly through the medium of Welsh, and I require the Record in both Welsh and English to allow me to complete certain aspects of my work. For example, when I wanted to send a copy of the Record of the debate on the Minister for education's statement on tuition fees to every sixth form in Ceredigion, I could not do so because the Record was in English only and over half the schools were Welsh-medium schools. Therefore, in addition to the cost and the principle of having two languages on the basis of equality, I ask the Commission to consider the working needs of Assembly Members as they serve their constituents when you

hetholwyr wrth drafod yr angen i ailgyflwyno Cofnod yn y Gymraeg a'r Saesneg.

discuss the need to reinstate a fully bilingual Record.

Rhodri Glyn Thomas: Yn sicr, mae'r Comisiwn yn gyfrifol am sicrhau bod Aelodau'r Cynulliad yn gallu cyflawni eu dyletswyddau yn y naill iaith neu'r llall, yn unol â'u dewis. Yr wyf yn nodi'r hyn yr ydych wedi ei ddweud ynglŷn â'r diffygion yr ydych yn eu gweld yn y system ar hyn o bryd. Byddwn yn rhoi ystyriaeth lawn i sut y gallwn ymateb yn gadarnhaol i'ch cais, yn ogystal ag ymateb yn gadarnhaol i adroddiad Bwrdd yr Iaith Gymraeg.

Rhodri Glyn Thomas: Certainly, the Commission is responsible for ensuring that Assembly Members are able to undertake their duties in either language in accordance with their choice. I note what you have said regarding the deficiencies that you perceive in the current system. We will give full consideration to how we can respond positively to your request, and also respond positively to the Welsh Language Board's report.

The Presiding Officer: I hope Members found that new approach to answering Commissioners' questions helpful.

Y Llywydd: Yr wyf yn gobeithio bod Aelodau yn credu bod y dull newydd o ateb cwestiynau Comisiynwyr o gymorth.

Cynnig o dan Adran 17(3) o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006 mewn cysylltiad ag Anghymhwysio Aled Roberts
Motion under Section 17(3) of the Government of Wales Act 2006 in relation to the Disqualification of Aled Roberts

Cynnig NDM4724 Peter Black

Motion NDM4724 Peter Black

Cynnig bod Cynulliad Cenedlaethol Cymru, yn gweithredu o dan adran 17(3) o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006:

The National Assembly for Wales, acting under section 17(3) of the Government of Wales Act 2006:

1. Yn nodi bod Aled Roberts, pan gafodd ei ethol yn yr etholiad a gynhaliwyd ar 5 Mai 2011 fel Aelod Cynulliad dros ranbarth etholiadol Gogledd Cymru, yn aelod o Dribiwnlys Priso Cymru, a'i fod felly wedi ei anghymwysio rhag bod yn Aelod Cynulliad o dan adran 16(1) o'r Ddeddf ac Erthygl 2 o Orchymyn Cynulliad Cenedlaethol Cymru (Anghymhwysio) 2010;

1. Notes that Aled Roberts, when returned at the poll held on the 5 May 2011 as an Assembly member for the North Wales electoral region, was, by reason of the fact that he was a member of the Valuation Tribunal for Wales, disqualified from being an Assembly member under section 16(1) of the Act and Article 2 of the National Assembly for Wales (Disqualification) Order 2010;

2. Hefyd yn nodi bod y sail ar gyfer anghymwysio nawr wedi'i diddymu;

2. Further notes that the ground of disqualification has now been removed;

3. Yn cytuno ei bod yn iawn fod y Cynulliad yn arfer ei bwerau o dan adran 17(3); a

3. Agrees that it is proper that the Assembly should exercise its powers under section 17(3); and

4. Felly yn penderfynu bod gwaharddiad Aled Roberts rhag bod yn Aelod Cynulliad, ar sail yr hyn a nodir ym mharagraff 1, yn cael ei ddiystyru.

4. Therefore resolves that the disqualification of Aled Roberts from being an Assembly member, set out in paragraph 1, be disregarded.

Peter Black: I move the motion.

Peter Black: Cynigiau y cynnig.

In moving this motion today, I wanted to start by referring to the legal advice that has been sent to all Assembly Members. This is that:

‘The Assembly may resolve that the disqualification of any person who was, or is alleged to have been, disqualified from being an Assembly member on a ground within section 16(1) or (4) is to be disregarded if it appears to the Assembly—

(a) that the ground has been removed, and

(b) that it is proper so to resolve.’

I should therefore confirm that Aled Roberts has resigned from the Valuation Tribunal for Wales and did so immediately after the existence of the 2010 Order was brought to his attention. I can therefore categorically assure the Assembly that the ground for disqualification has now ceased. Furthermore, although the Gerard Elias report makes it clear that Aled Roberts did everything that he could have reasonably been expected to do in ensuring that he was not a disqualified person for the purposes of nomination or election to the National Assembly, we regret that Assembly Members have been put in the situation of having to vote on this matter. We express our appreciation to all of the Commission staff, the returning officer and his staff, the National Assembly for Wales Commissioner for Standards, the police and everyone else who has been involved in trying to resolve this matter. We are sorry that they and Assembly Members have had to deal with the fallout as they have had to.

The second issue is whether it is proper for Assembly Members to disregard the disqualification and reinstate Aled Roberts as an Assembly Member. The Welsh Liberal Democrats have taken this very seriously. We have taken the view that, unless there is an exceptional case, we would not put a motion in front of the Assembly. It is for that reason that we withdrew the motion on John Dixon, as it is clear from the Gerard Elias report that his case did not meet those strict criteria. In

Wrth gynnig y cynnig hwn heddiw, rwy’n awyddus i ddechrau drwy gyfeirio at y cyngor cyfreithiol sydd wedi cael ei anfon at bob Aelodau Cynulliad. Dywed hynny:

‘Gall y Cynulliad benderfynu y dylid anwybyddu anghymwysio unrhyw berson a oedd, neu a honnir ei fod, yn anghymwys i fod yn aelod o’r Cynulliad ar sail o fewn Adran 16(1) neu (4) os ymddengys i’r Cynulliad—

(a) bod y sail wedi ei ddileu, a

(b) ei bod yn briodol penderfynu felly.’

Dylwn felly gadarnhau bod Aled Roberts wedi ymddiswyddo o Dribiwnlys Priso Cymru, a’i fod wedi gwneud hynny yn syth ar ôl iddo ddod yn ymwybodol o fodolaeth Gorchymyn 2010. Felly, gallaf sicrhau’r Cynulliad bod y sail ar gyfer anghymwysio bellach wedi cael ei ddileu. Yn ogystal â hynny, er bod adroddiad Gerard Elias yn ei gwneud yn glir bod Aled Roberts wedi gwneud popeth y gellid yn rhesymol fod wedi disgwyl iddo ei wneud i sicrhau nad oedd yn anghymwys at ddibenion cael ei enwebu neu ei ethol i’r Cynulliad Cenedlaethol, rydym yn gresynu bod Aelodau’r Cynulliad wedi cael eu rhoi yn y sefyllfa o orfod pleidleisio ar y mater hwn. Rydym yn mynegi ein gwerthfawrogiad i holl staff y Comisiwn, y swyddog canlyniadau a’i staff, Comisiynydd Safonau Cynulliad Cenedlaethol Cymru, yr heddlu a phawb arall sydd wedi bod yn rhan o geisio datrys y mater hwn. Mae’n ddrwg gennym eu bod hwy ac Aelodau’r Cynulliad wedi gorfod ymdrin â’r canlyniadau fel sydd wedi digwydd.

Yr ail fater yw a ydyw’n briodol i Aelodau Cynulliad anwybyddu’r gwaharddiad ac adfer Aled Roberts fel Aelod Cynulliad. Mae Democratiaid Rhyddfrydol Cymru wedi cymryd hwn yn ddifrifol iawn. Rydym ni o’r farn, oni bai bod achos eithriadol, na fyddem yn rhoi cynnig o flaen y Cynulliad. Am y rheswm hwnnw y bu inni dynnu yn ôl y cynnig a oedd yn ymwneud â John Dixon, gan ei bod yn amlwg o adroddiad Gerard Elias nad oedd ei achos yn bodloni’r meini

contrast, the report makes a very strong case for reinstating Aled Roberts. In setting out that case, I want to address some of the issues that have been raised with me and others regarding this motion.

The first of these is the validity of the nomination itself. The legal advice makes it clear that there is no evidence that either of the two individuals was not validly nominated. That is because a valid nomination only requires the candidate to declare that he or she is not disqualified

‘to the best of my knowledge and belief.’

The issue of whether the candidates knew or believed that they were disqualified has now been investigated by the police and by Mr Elias. In both cases, no evidence has been found to suggest that they did. The advice continues:

‘For the purpose of considering the motions under section 17(3) of the Act, the Assembly must therefore proceed on the basis that both individuals were validly nominated.’

I note that more extensive advice has already been circulated to Assembly Members this afternoon. I could go through this in more detail, and I will if any Member wishes to raise the issue during the debate. However, the advice of the Chief Legal Adviser is that the nomination stands as valid unless it is challenged in the election court within a specified time period. That has not happened, so there are no issues around this process that would put the Assembly in difficulty if it voted to reinstate Aled Roberts.

Secondly, I wanted to address the addendum to the legal advice that comments on the Electoral Commission’s challenge to one passage in the Gerard Elias report. The Assembly’s Chief Legal Adviser makes it clear that this should not affect the conclusion that Aled Roberts did everything that he could have reasonably been expected to do in ensuring that he was not a disqualified person. However, careful reading of the Electoral Commission’s objection

prawf caeth hynny. Fodd bynnag, mae’r adroddiad yn gwneud achos cryf iawn ar gyfer adfer Aled Roberts. Wrth osod allan yr achos hwnnw, rwyf am fynd i’r afael â rhai o’r materion a godwyd gyda mi ac eraill ynglŷn â’r cynnig hwn.

Y cyntaf o’r rhain yw dilysrwydd yr enwebiad ei hun. Mae’r cyngor cyfreithiol yn ei wneud yn glir nad oes tystiolaeth i brofi nad oedd enwebiad y naill neu’r llall o’r ddau unigolyn yn ddilys. Mae hynny oherwydd bod enwebiad dilys ond yn gofyn i’r ymgeisydd ddatgan nad yw ef neu hi wedi’i anghymwysu

‘hyd eithaf fy ngwybodaeth a chred.’

Mae’r mater o pa un a oedd yr ymgeiswyr yn gwybod neu yn credu eu bod yn anghymwys bellach wedi cael ei ymchwilio gan yr heddlu a Mr Elias. Yn y ddau achos, nid oes unrhyw dystiolaeth wedi dod i law i awgrymu eu bod wedi gwneud. Mae’r cyngor yn parhau:

‘At bwrpas ystyried y cynigion dan adran 17(3) y Ddeddf, rhaid i’r Cynulliad felly weithredu ar y sail y cafodd y ddau unigolyn eu henwebu yn ddilys.’

Nodaf fod cyngor mwy helaeth eisoes wedi cael ei gylchredeg i Aelodau Cynulliad y prynhawn yma. Gallaf fynd drwy hyn yn fwy manwl, a gwnaf hynny os bydd unrhyw Aelod yn dymuno codi’r mater yn ystod y ddadl. Fodd bynnag, cyngor y Prif Gyngorydd Cyfreithiol yw bod yr enwebiad yn dal i fod yn ddilys oni chaiff ei herio yn y llys etholiad o fewn cyfnod penodol. Nid yw hynny wedi digwydd, felly nid oes unrhyw faterion yn ymwneud â’r broses hon a fyddai’n peri trafferth i’r Cynulliad os ydyw’n pleidleisio i adfer Aled Roberts.

Yn ail, hoffwn fynd i’r afael â’r atodiad i’r cyngor cyfreithiol sy’n rhoi sylwadau ar her y Comisiwn Etholiadol o ran un darn o adroddiad Gerard Elias. Mae Prif Gyngorydd Cyfreithiol y Cynulliad yn ei wneud yn glir na ddylai hwn effeithio ar y casgliad bod Aled Roberts wedi gwneud popeth yr oedd yn rhesymol i ddisgwyl iddo ei wneud er mwyn sicrhau nad oedd yn berson anghymwys. Fodd bynnag, wrth ddarllen gwrthwynebiad y Comisiwn

shows that it is not just challenging Aled Roberts's evidence, but also the Gerard Elias account of the evidence that the commission gave. In his police interview, Aled Roberts was shown a PowerPoint presentation that was provided by the Electoral Commission in its statement. This presentation made reference to the 2006 Order. He was asked if he had been at a particular session at the Welsh Liberal Democrat conference and he confirmed that he had been. He was also asked if he had seen the slide. He said, reasonably, that he could not remember the exact slides, but relied on the sworn statement of the commission. Irrespective of what the Electoral Commission now says, it seems that it provided the police with a copy of the slideshow, which it told the police had been presented at the Welsh Liberal Democrat conference, and that this paper copy referred to the incorrect Order.

It is a fact that Aled Roberts is a first-language Welsh speaker for whom Welsh is the language of his home. He communicated with the relevant electoral services officer solely through the medium of Welsh. That is why he was provided with the Welsh-language link to the Electoral Commission website first in an e-mail. The advice on the Welsh-language website of the Electoral Commission and on the Assembly's website was inaccurate in Welsh. That is a clear breach of the equality principles that the Assembly supports, and it is possibly a breach of Welsh language legislation. The Welsh Language Board has confirmed that it is looking into the matter.

I have been made aware that some people have questioned why this matter was not raised immediately and publicly in defence of Aled's position. In fact, the issue was raised in the proper way during the police interview. Aled had agreed throughout not to make any comments to anyone other than the police, because they were conducting a criminal investigation in which witnesses were to be interviewed. It would therefore have been inappropriate to have discussed this issue in public. This defence was not put in the public domain by Aled Roberts because to have done so would have been improper.

Etholiadol yn ofalus, gwelwch nad dim ond tystiolaeth Aled Roberts y mae'n ei herio, ond hefyd yr hyn a ddywedodd Gerard Elias am y dystiolaeth a roddwyd gan y comisiwn. Yn ei gyfweiliad gyda'r heddlu, dangoswyd i Aled Roberts gyflwyniad PowerPoint a ddarparwyd gan y Comisiwn Etholiadol yn ei ddatganiad. Mae'r cyflwyniad yn cyfeirio at Orchymyn 2006. Gofynnwyd iddo a ydoedd wedi mynychu sesiwn arbennig yng nghynhadledd Democratiaid Rhyddfrydol Cymru, a chadarnhaodd ei fod wedi gwneud hynny. Gofynnwyd iddo hefyd a ydoedd wedi gweld y sleidiau. Dywedodd, yn rhesymol, na allai gofio'r union sleidiau, ond ei fod yn dibynnu ar ddatganiad ar lw y comisiwn. Waeth beth y mae'r Comisiwn Etholiadol yn ei ddweud nawr, ymddengys ei fod wedi darparu i'r heddlu gopi o'r sioe sleidiau y dywedwyd iddo ei gyflwyno yng nghynhadledd Democratiaid Rhyddfrydol Cymru, a bod y copi papur hwn yn cyfeirio at y Gorchymyn anghywir.

Mae'n ffaith bod Aled Roberts yn siaradwr Cymraeg iaith gyntaf a'r Gymraeg yw iaith ei gartref. Bu iddo gyfathrebu â'r swyddog gwasanaethau etholiadol perthnasol drwy gyfrwng y Gymraeg yn unig. Dyna pam y derbyniodd y ddolen iaith Gymraeg i wefan y Comisiwn Etholiadol yn gyntaf mewn e-bost. Roedd y cyngor ar wefan Gymraeg y Comisiwn Etholiadol ac ar wefan y Cynulliad yn anghywir yn y Gymraeg. Mae hynny'n gwbl groes i'r egwyddorion cydraddoldeb y mae'r Cynulliad yn eu cefnogi, ac mae'n bosibl ei fod yn tramgwyddo'r ddeddfwriaeth ar yr iaith Gymraeg. Mae Bwrdd yr Iaith Gymraeg wedi cadarnhau ei fod yn edrych i mewn i'r mater.

Rwyf wedi cael gwybod bod rhai pobl wedi cwestiynu pam na chodwyd y mater hwn yn syth ac yn gyhoeddus i amddiffyn sefyllfa Aled. Fodd bynnag, codwyd y mater yn y ffordd briodol yn ystod y cyfweiliad heddlu. Cytunodd Aled drwy gydol y broses i beidio â gwneud unrhyw sylwadau i unrhyw un ar wahân i'r heddlu, oherwydd eu bod yn cynnal ymchwiliad troseddol ac y byddai tystion yn cael eu cyfweld fel rhan o hynny. Felly, byddai wedi bod yn amhriodol i drafod y mater hwn yn gyhoeddus. Ni wnaethpwyd yr amddiffyniad hwn yn gyhoeddus gan Aled Roberts oherwydd byddai gwneud hynny

wedi bod yn amhriodol.

It has also been suggested that, because Aled Roberts completed an English-language nomination form, this defence might somehow not be valid. The fact is that the form was printed off for him by a staff member who does not speak Welsh and it was she who subsequently witnessed the form. She was not comfortable witnessing a form in a language that she could not read. It should be noted, however, that in filling out the form, Aled used Welsh spellings for place names.

As AMs, we must have regard only for the evidence set out by Gerard Elias QC. It would fly in the face of this clear report and the advice of the Chief Legal Adviser if Members were to treat as evidence rumour or hearsay picked up in the media. The real issue at stake, however, is that anyone should be able to choose which language to work in without prejudice. If he or she reads something in Welsh, he or she should be able to expect it to be the same in English. The failure of the Electoral Commission to provide Aled Roberts with the correct advice in his chosen language severely prejudiced his position. As someone who does not speak Welsh, I would expect any advice that I received in English to be reliable. I would be very put out indeed if it transpired that I was being penalised because the Welsh-language version was different. Why should the reverse not be true?

Two hundred and twelve days ago, the National Assembly unanimously supported a new law that guaranteed that Wales would see the Welsh language treated no less favourably than the English language. It confirmed the validity of the use of the Welsh language. As an institution, we must stand by the principle that it is the right of everyone in Wales to use Welsh as their language of first choice with any public body.

The legal advice from the Assembly Commission's Chief Legal Adviser is as follows:

'In the case of Aled Roberts there is an

Awgrymwyd hefyd, gan fod Aled Roberts wedi cwblhau ffurflen enwebu Saesneg, nad oedd yr amddiffyniad hwn yn ddilys. Y ffaith yw y cafodd y ffurflen ei hargraffu ar ei gyfer gan aelod staff nad yw'n siarad Cymraeg, a hi oedd y tyst ar gyfer y ffurflen. Nid oedd yn gyfforddus i fod yn dyst pe bai'r ffurflen mewn iaith na allai ei darllen. Dylid nodi, fodd bynnag, wrth iddo lenwi'r ffurflen, y defnyddiodd Aled sillafiadau Cymraeg ar gyfer enwau lleoedd.

Fel Aelodau Cynulliad, dylem ystyried y dystiolaeth a roddwyd gan Gerard Elias CF yn unig. Byddai'n mynd yn groes i'r adroddiad clir a hefyd cyngor y Prif Gynghorydd Cyfreithiol petai Aelodau'n trin sibrydion neu achlust o'r cyfryngau fel tystiolaeth go iawn. Y mater sydd yn y fantol, fodd bynnag, yw y dylai unrhyw un allu dewis ym mha iaith yr hoffent weithio heb ragfarn. Os yw ef neu hi yn darllen rhywbeth yn y Gymraeg, dylai ef neu hi fod yn gallu disgwyl iddo fod yr un peth yn Saesneg. Mae methiant y Comisiwn Etholiadol i ddarparu'r cyngor cywir i Aled Roberts yn ei ddewis iaith wedi rhagfarnu'n ddifrifol ei sefyllfa. Fel rhywun nad yw'n siarad Cymraeg, byddwn yn disgwyl i unrhyw gyngor a gefais yn Saesneg fod yn ddibynadwy. Ni fyddwn yn fodlon o gwbl pe cawn fy nghosbi oherwydd bod y fersiwn Gymraeg yn wahanol. Pam na ddylai'r gwrthwyneb fod yn wir?

Dau gant a deuddeg o ddiwrnodau yn ôl, cafwyd cefnogaeth unfrydol yn y Cynulliad Cenedlaethol ar gyfer cyfraith newydd sy'n sicrhau na fyddai'r iaith Gymraeg yn cael ei thrin yn llai ffafriol na'r Saesneg yng Nghymru. Bu i'r gyfraith gadarnhau dilysrwydd defnydd yr iaith Gymraeg. Fel sefydliad, mae'n rhaid i ni gefnogi'r egwyddor bod gan bawb yng Nghymru yr hawl i ddefnyddio'r Gymraeg fel eu dewis iaith gydag unrhyw gorff cyhoeddus.

Mae'r cyngor cyfreithiol gan Brif Gynghorydd Cyfreithiol Comisiwn y Cynulliad fel a ganlyn:

'Yn achos Aled Roberts mae yna fater

additional consideration which needs to be taken into account, in view of Mr Elias's finding that he relied on an incorrect statement on the Welsh language pages of the Electoral Commission's web-site that disqualifications were still defined by the National Assembly for Wales (Disqualification) Order 2006. Had he chosen to consult the English language pages he would have been alerted to the fact that the 2006 Order had been superseded by the 2010 Order. The clear inference of Mr Elias's report is therefore that the fact that he was unaware of the disqualification, and, as a result, failed to resign from the Valuation Tribunal for Wales, was because he chose to use the Welsh language rather than the English language when consulting the Electoral Commission's website.'

He continues:

'Section 35 of the Act requires the Assembly, *in the conduct of proceedings*, to treat the English and Welsh languages on a basis of equality.'

He concludes this section by saying:

'Members will therefore need to bear in mind, when considering the case of Aled Roberts, the principle that he should not be disadvantaged by reason of having chosen to use the Welsh language rather than the English language.'

Finally, I wish to address the use of the power to disregard the disqualification available to the Assembly to use under the Government of Wales Act 2006. The report from the Chief Legal Adviser says that,

'From the history of these statutory provisions it is clear, therefore, that they are intended to enable the relevant legislature, in a particular case, to relieve individuals of the consequences of a disqualification where there are particular circumstances which justify mitigating what would normally be the consequences of a disqualification, for example uncertainty as to whether an obscure ground of disqualification applies or reasonable reliance on apparently authoritative but misleading information as to the existence of a relevant disqualification.'

ychwanegol sydd angen ei ystyried, yng ngoleuni canfyddiad Mr Elias ei fod wedi dibynnu ar ddatganiad anghywir ar dudalennau Cymraeg safle we'r Comisiwn Etholiadol, sef bod anghymwyseddau yn dal i gael eu diffinio gan Orchymyn Cenedlaethol Cymru (Anghymwyso) 2006. Petai wedi dewis edrych ar y tudalennau Saesneg fe fyddai wedi cael gwybod bod Gorchymyn 2006 wedi ei ddisodli gan Orchymyn 2010. Casgliad clir adroddiad Mr Elias felly yw ei fod yn anymwybodol o'r anghymhwyster, ac o ganlyniad heb ymddiswyddo o Dribiwnlys Gwerthuso Cymru oherwydd ei fod wedi dewis defnyddio'r Gymraeg yn hytrach na'r Saesneg wrth edrych ar safle we'r Comisiwn Etholiadol.'

Mae'n parhau:

'Mae'n ofynnol o dan adran 35 y Ddeddf i'r Cynulliad drin y Saesneg a'r Gymraeg ar sail gyfartal wrth gynnal trafodaethau.'

Mae'n dod â'r adran hon i ben drwy ddweud:

'Bydd angen felly i Aelodau gadw mewn golwg, wrth ystyried achos Aled Roberts, yr egwyddor na ddylai ddiodeff anfantais oherwydd iddo ddewis defnyddio'r Gymraeg yn hytrach na'r Saesneg.'

Yn olaf, hoffwn drafod defnydd y pŵer i ddiystyru'r gwaharddiad sydd ar gael i'r Cynulliad o dan Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006. Mae adroddiad y Prif Gyngorydd Cyfreithiol yn dweud,

'O edrych ar hanes y darpariaethau statudol yma mae hi'n glir, felly, y bwriedir hwy i alluogi'r ddeddfwrfa berthnasol, mewn achos penodol, i ryddhau unigolion o ganlyniadau anghymwyso lle bo amgylchiadau penodol sydd yn cyfiawnhau lliniaru'r hyn a fyddai, fel arfer, yn ganlyniad i anghymwyso, er enghraifft ansicrwydd ynghylch sail aneglur dros anghymwyster neu ddibynnu'n rhesymol ar wybodaeth sy'n ymddangos yn awdurdodol ond sydd yn gamarweiniol ynghylch bodolaeth anghymhwyster perthnasol.'

3.15 p.m.

It is apparent from Gerard Elias' report that such grounds exist and that Aled Roberts did indeed rely on apparently authoritative, but misleading, information as to the existence of a relevant disqualification. Indeed, the Electoral Commission has acknowledged its error and apologised for it. It is the mark of a mature and responsible law-making body that it is willing and able to act to correct an injustice and that, in doing so, it votes to restore fairness in the system. In my view, the only proper, fair and just course of action with regard to Aled Roberts is to set aside the disqualification. I respectfully ask you to vote accordingly today.

Suzy Davies: Thank you, Peter Black, for those remarks, which were helpful in concentrating our minds. We find ourselves in a quasi-judicial situation and we must be careful about the principles that we apply when we consider this matter. It reminds me of court proceedings where an offence has been committed and admitted, and now sentence depends very much on the mitigating circumstances. The question at the heart of this is whether it is reasonable and credible that Mr Roberts accessed the Welsh-language website of the Electoral Commission without cross-referencing with the English side. This is what Mr Roberts claims he did and, as a first-language Welsh speaker, that seems to me to be perfectly credible. As regards the question of reasonableness, a bilingual person has the luxury of being able to deal with all aspects of his life in whichever language he chooses. Sometimes, that is a matter of convenience. If the Welsh-language advice link happened to be the first link in the official's e-mail, referred to in the papers, then that is probably why that link was activated.

I ask Members to consider this. If they found themselves elected without being certain what the Electoral Commission advice was, what would they have done next? Most Members would, I suspect, have checked the English site and then felt their heart sink. What would they have done after that?

Mae'n amlwg o adroddiad Gerard Elias bod sail o'r fath yn bodoli a bod Aled Roberts wedi dibynnu ar wybodaeth a oedd, yn ôl pob golwg, yn awdurdodol ond yn gamarweiniol o ran bodolaeth gwaharddiad perthnasol. Yn wir, mae'r Comisiwn Etholiadol wedi cydnabod ei gamgymeriad ac wedi ymddiheuro amdano. Mae hynny'n arwydd ei fod yn gorff deddfu aeddfed a chyfrifol sy'n fodlon ac yn medru gweithredu i gywiro anghyfiawnder ac, wrth wneud hynny, yn pleidleisio i adfer tegwch yn y system. Yn fy marn i, yr unig ffordd briodol, deg a chyfiawn o weithredu o ran Aled Roberts yw gosod y gwaharddiad o'r neilltu. Rwy'n gofyn ichi yn barchus i bleidleisio yn unol â hynny heddiw.

Suzy Davies: Diolch, Peter Black, am y sylwadau hynny, a oedd yn ddefnyddiol o ran canolbwyntio ein meddyliau. Rydym mewn sefyllfa led-farnwrol ac mae'n rhaid i ni fod yn ofalus am yr egwyddorion a ddefnyddiwn wrth ystyried y mater hwn. Mae'n fy atgoffa o drafodion yn y llys lle mae trosedd wedi cael ei chyflawni a'i derbyn, ac mae'r ddedfryd yn dibynnu i raddau helaeth ar yr amgylchiadau lliniarol. Y cwestiwn wrth wraidd hwn yw a ydyw'n rhesymol ac yn gredadwy bod Mr Roberts wedi defnyddio gwefan Gymraeg y Comisiwn Etholiadol heb groesgyfeirio â'r ochr Saesneg. Dyma y mae Mr Roberts yn honni iddo ei wneud ac, fel siaradwr Cymraeg iaith gyntaf, mae hynny'n ymddangos i mi yn hollol gredadwy. O ran y cwestiwn o resymoldeb, mae person dwyieithog yn ffodus i allu ymdrin â phob agwedd ar ei fywyd ym mha iaith bynnag y mae'n ei dewis. Weithiau, mae hynny'n fater o gyfleustra. Os mai'r cyswllt cyngor Cymraeg oedd y ddolen gyntaf yn e-bost y swyddog, sy'n cael ei grybwyll yn y papurau, yna mae'n debyg mai dyna'r rheswm pam y cafodd y cyswllt hwnnw ei ddefnyddio.

Gofynnaf i Aelodau ystyried hyn. Petaent yn cael eu hethol heb fod yn sicr beth oedd cyngor y Comisiwn Etholiadol, beth fyddent wedi ei wneud nesaf? Rwy'n amau y byddai mwyafrif yr Aelodau wedi gwirio'r wefan Saesneg ac yna yn teimlo'u calonnau yn suddo. Beth fyddent wedi ei wneud wedyn?

Would they have double checked the Welsh site in a desperate hope that there was a get-out-of-jail-free card waiting for them there? I suggest not, because you would make the assumption that we are all entitled to make, namely that both sites said the same. That is why I am persuaded that Aled Roberts must have accessed the Welsh site and the Welsh site only. He too made that assumption.

On the issue of whether it is credible that Mr Roberts dealt with the formalities of his life through the medium of Welsh as a matter of course, how far does the existence of an English-language nomination form undermine that assertion? First, just because someone completes an English form does not prove that they are hard-wired to access information in English. I think that we should take note of the fact that Mr Roberts completed that form partly in Welsh, as Peter Black said, which adds weight to the assertion that his use of Welsh is a custom. More importantly, I think that we should consider that an English form was used here because one of the signatories, namely the witness, only speaks English. Part 2 of that form contains a sentence that the witness must read or have read to them, and the witness would have to understand that sentence before witnessing a signature. I think that that offers an adequate explanation for the existence of an English form in these papers. It is for these reasons that I think that it is proper that the Assembly should exercise its powers under section 17(3).

Jocelyn Davies: Like everyone else here, I have given this matter a great deal of thought. In deciding if it is proper to overturn this disqualification, I have considered the position of the individual and noted the failures of a public body that are outlined in the report commissioned by the Presiding Officer. I am ignoring the threat of legal action that we all became aware of yesterday, because I think that it is completely irrelevant and unhelpful. The failings that are outlined in the report are numerous, and we should perhaps return to those at a more appropriate time. However, we also have to do right by those people who gave up positions in order to be candidates and to those who did not stand because they held certain positions that

A fyddent wedi gwirio unwaith eto y wefan Gymraeg yn y gobaith bod cerdyn achub yn aros ar eu cyfer yno? Awgrymaf na fyddent, oherwydd byddent yn meddwl, fel sy'n rhesymol i bob un ohonom wneud, bod y ddau safle yn dweud yr un peth. Dyna pam yr wyf wedi fy argyhoeddi bod Aled Roberts wedi defnyddio'r wefan Gymraeg a'r wefan Gymraeg yn unig. Roedd ef, hefyd, wedi meddwl hynny.

O ran a ydyw'n gredadwy bod Mr Roberts yn ymdrin â materion ffurfiol yn ei fywyd drwy gyfrwng y Gymraeg fel arfer, i ba raddau y mae bodolaeth ffurflen enwebu Saesneg yn tanseilio hynny? Yn gyntaf, nid yw'r ffaith bod rhywun yn cwblhau ffurflen Saesneg yn profi eu bod bob amser yn ceisio gwybodaeth yn Saesneg. Credaf y dylem gymryd sylw o'r ffaith bod Mr Roberts wedi cwblhau rhannau o'r ffurflen yn Gymraeg, fel y dywedodd Peter Black, sy'n cefnogi ei honiad ei fod yn defnyddio'r Gymraeg fel arfer. Yn bwysicach na hynny, credaf y dylem ystyried bod ffurflen Saesneg wedi cael ei defnyddio yma oherwydd bod un o'r bobl a lofnododd y ffurflen, sef y tyst, yn siarad Saesneg yn unig. Mae rhan 2 o'r ffurflen yn cynnwys brawddeg y mae'n rhaid i'r tyst ei darllen neu y mae'n rhaid i rywun ei darllen iddynt, a byddai'n rhaid i'r tyst ddeall y frawddeg cyn tystio i'r llofnod. Credaf fod hynny'n cynnig esboniad digonol am fodolaeth ffurflen Saesneg yn y papurau hyn. Am y rhesymau hyn, rwy'n credu ei bod yn briodol bod y Cynulliad yn defnyddio ei bwerau o dan adran 17(3).

Jocelyn Davies: Fel pawb arall yma, rwyf wedi meddwl llawer am y mater hwn. Wrth benderfynu a ydyw'n briodol i wrthdroi'r gwaharddiad hwn, rwyf wedi ystyried sefyllfa'r unigolyn ac wedi nodi methiannau'r corff cyhoeddus sy'n cael eu hamlinellu yn yr adroddiad a gomisiynwyd gan y Llywydd. Rwy'n anwybyddu'r bygythiad y clywsom ddoe o ran gweithredu cyfreithiol gan fy mod yn credu bod hynny'n amherthnasol ac yn ddi-fudd. Mae'r methiannau a amlinellir yn yr adroddiad yn niferus, ac efallai y dylem ddychwelyd at y rheiny ar adeg mwy priodol. Fodd bynnag, mae gennym ddyletswydd i'r bobl hynny a ymddiswyddodd er mwyn ymgeisio ac i'r rhai na safodd oherwydd eu bod yn dal

disqualified them. Overturning a disqualification is, therefore, a very serious proposition. Although the report is very helpful, and although I will be supporting the motion, there is something that has been nagging me. I am grateful for the partial explanation that we had from Peter Black earlier on, but perhaps he could, in his summing up, clarify something a little more for me. I am unconvinced by the explanation that I have heard today regarding the delay in hearing that there was a Welsh language defence—the delay was three days. What we have heard today is that there was silence on this because of a police investigation, but that was in the public domain before we knew that there was a police investigation. It was not revealed that Aled Roberts was given incorrect information until three days after his disqualification on 17 May. During discussions here on the original motion that we were asked to support, why was this not mentioned—even in our private discussions?

From media reports and other public sources, including Peter Black's Twitter account, what we heard consistently during that three day period was that there was a genuine error—a technicality that we could put right—but there was never any mention of injustice until 20 May. I would feel more comfortable if the public record gave us a better explanation for that silence. We do not have Aled Roberts here to question, but we do have Peter Black; perhaps you will tell us, Peter, when you became aware of those circumstances. Was it before 20 May? Why did you decide to place it in the public domain on that particular day?

I will be giving Aled Roberts the benefit of the doubt, but the nag that I had all night, I still have.

Mick Antoniw: This debate is not about our personal feelings for an individual who stood for election but has been unable to take up a seat because of the National Assembly for Wales (Disqualification) Order 2010: it goes well beyond that. It is about an important point of constitutional law that has serious

swyddi a oedd yn eu gwahardd rhag sefyll. Mae gwrthdroi gwaharddiad, felly, yn benderfyniad difrifol iawn. Er bod yr adroddiad yn ddefnyddiol iawn, ac er y byddaf yn cefnogi'r cynnig, mae rhywbeth sydd wedi bod yn fy mhoeni. Rwy'n ddiolchgar am yr esboniad rhannol a gawsom gan Peter Black yn gynharach, ond efallai y gallai, wrth ymateb i'r ddadl, gadarnhau rhywbeth i mi. Nid yw'r esboniad yr wyf wedi ei glywed heddiw wedi fy argyhoeddi ynghylch yr oedi cyn cyflwyno'r amddiffyniad ynglŷn â'r iaith Gymraeg—cafwyd oedi o dri diwrnod. Rydym wedi clywed heddiw mai'r rheswm am y distawrwydd ar y pwnc hwn oedd ymchwiliad yr heddlu, ond roedd hynny'n gyhoeddus cyn inni wybod am ymchwiliad yr heddlu. Ni ddatgelwyd bod Aled Roberts wedi derbyn y wybodaeth anghywir nes tri diwrnod ar ôl ei waharddiad ar 17 Mai. Pam na soniwyd am hyn yn ystod y trafodaethau hyn ar y cynnig gwreiddiol y gofynnwyd i ni ei gefnogi—hyd yn oed yn ein trafodaethau preifat?

O adroddiadau yn y cyfryngau a ffynonellau cyhoeddus eraill, gan gynnwys cyfrif Twitter Peter Black, yr hyn a glywsom yn gyson yn ystod y cyfnod o dridiau oedd bod gwir gamgymeriad—pwynt technegol y gallem ei gywiro—ond ni soniwyd am anghyfiawnder nes 20 Mai. Byddwn yn teimlo'n fwy cyfforddus petai'r cofnod cyhoeddus yn rhoi gwell eglurhad am y tawelwch hwnnw. Nid yw Aled Roberts yma i ni ei holi, ond mae gennym Peter Black; efallai y gallwch ddweud wrthym, Peter, pryd y daethoch i wybod am yr amgylchiadau hynny. Ai cyn 20 Mai oedd hynny? Pam y penderfynasoch ei wneud yn gyhoeddus ar y diwrnod penodol hwnnw?

Byddaf yn rhoi mantais yr amheuaeth i Aled Roberts, ond mae'r hyn a oedd yn fy mhryderu drwy'r nos yn dal i beri pryder i mi.

Mick Antoniw: Nid yw'r ddadl hon yn ymwneud â'n teimladau personol am unigolyn sydd wedi sefyll i gael ei ethol ond sydd wedi methu â chymryd ei sedd oherwydd Cynulliad Cenedlaethol Cymru (Anghymhwys) 2010: mae'n mynd ymhell y tu hwnt i hynny. Mae'n ymwneud â phwynt

implications for this new Assembly and legislature. It is also about the credibility and integrity of this body and the Welsh Government. Therefore, I will make no reference to the individual concerned, other than the extent to which is necessary to identify some of the facts that we have to consider.

The first undisputed fact is that, under section 18 of the Government of Wales Act 2006, he was disqualified from standing as an Assembly Member, which I understand is not disputed even by the person himself. In the advice from Keith Bush, it is clear that the two men were never effectively returned as Assembly Members, and that their seats were never filled. Consequently, we now have a vacancy for a seat from the regional list.

Moving to the nub of this issue, this resolution asks the Assembly to apply section 17(3) of the Act to disregard the disqualification if we consider it proper to do so. It is important for us to consider some of the relevant circumstances. The way in which we exercise this discretion is of considerable importance. What we decide may be subject to legal challenge by way of judicial review by an interested party, but it will also set an important precedent.

In considering this motion, I have put aside all interests other than what is the right decision and what is right to preserve the integrity and credibility of the Assembly. I have reluctantly come to the conclusion that we should not exercise our discretion in this case, and I will be voting against the motion. In coming to this conclusion, I note that, in so doing, I will not be affecting the political balance of the Assembly, and that this is not a case where a by-election would result from the decision.

I have come to my decision on the following basis. It is clear that an individual candidate is responsible for ensuring that he is entitled to stand. He may consult with a variety of bodies—his political party, his agent, bodies such as the Electoral Commission, and, if necessary, his solicitor; I note in this case that he is, in fact, a solicitor. The consent form states that the candidate, to the best of his or

pwysig o gyfraith gyfansoddiadol sydd â goblygiadau difrifol ar gyfer y Cynulliad a'r ddeddfwrfa newydd. Mae hefyd yn ymwneud â hygredd ac uniondeb y corff hwn a Llywodraeth Cymru. Felly, ni wnafr unrhwy gyfeiriad at yr unigolyn dan sylw; byddaf ond yn sôn am rai o'r ffeithiau angenrheidiol y mae'n rhaid inni eu hystyried.

Y ffaith ddiamheuol cyntaf yw nad oedd, o dan adran 18 o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006, yn gymwys i sefyll fel Aelod Cynulliad, a deallaf nad oes unrhyw un yn gwadu hynny, gan gynnwys y person dan sylw. Yn y cyngor gan Keith Bush, mae'n glir na chafodd y ddau ddyn eu hethol yn Aelodau Cynulliad, ac ni lenwyd eu seddau. O ganlyniad, erbyn hyn mae gennym swydd wag ar gyfer sedd oddi ar y rhestr ranbarthol.

Gan symud i graidd y mater hwn, mae'r cynnig hwn yn gofyn i'r Cynulliad i weithredu adran 17(3) o'r Ddeddf i anwybyddu'r gwaharddiad os ydym yn ystyried ei bod yn briodol i wneud hynny. Mae'n bwysig i ni ystyried rhai o'r amgylchiadau perthnasol. Mae'r ffordd yr ydym yn defnyddio'r disgresiwn hwn yn eithriadol o bwysig. Gall ein penderfyniad gael ei herio yn gyfreithiol drwy gyfrwng adolygiad barnwrol gan blaid sydd â budd, ond bydd hefyd yn gosod cysnail pwysig.

Wrth ystyried y cynnig hwn, yr wyf wedi rhoi o'r neilltu bob budd heblaw gwneud y penderfyniad iawn a'r hyn sy'n iawn er mwyn cadw cywirdeb a hygredd y Cynulliad. Yr wyf wedi dod yn anfodlon i'r casgliad na ddylem arfer ein disgresiwn yn yr achos hwn, a byddaf yn pleidleisio yn erbyn y cynnig. Wrth ddod i'r casgliad hwn, yr wyf yn nodi, wrth wneud hynny, na fyddaf yn effeithio ar gydbwysedd gwleidyddol y Cynulliad, ac ni fydd is-etholiad yn deillio o'r penderfyniad hwn.

Rwyf wedi dod i'r penderfyniad hwn ar y sail canlynol. Mae'n amlwg bod ymgeisydd unigol yn gyfrifol am sicrhau ei fod yn gymwys i sefyll. Efallai y byddai'n ymgynghori ag amrywiaeth o gyrff—ei blaid wleidyddol, ei asiant, cyrff megis y Comisiwn Etholiadol, ac, os oes angen, ei gyfreithiwr; nodaf yn yr achos hwn ei fod yn gyfreithiwr. Mae'r ffurflen ganiatâd yn nodi

her knowledge, is entitled to stand. However, as I read it, the onus is clearly on the candidate to ensure qualification. The guidance given to candidates in this election made it clear not only that it is the individual's responsibility, but it also recommends consulting the legislation, or, if necessary, taking independent legal advice. Had the individual consulted with his own party, he would have known of the disqualification. It is clear from the transcripts of the passage of the Order in the Constitutional Affairs Committee that all parties were not only involved in the debate, but had also identified the impact that the Order would have. The Order was not only debated publicly in the Chamber but it was also fully discussed by the Constitutional Affairs Committee. In fact, on 24 November 2010, during a discussion of the Order, the leader of the Welsh Liberal Democrats said,

'I agree with the proposed course of action, but we are getting dangerously close to an election period, and I can think of at least one candidate from my party who would fall foul of these rules as they are currently drafted. Therefore, we need clarity as quickly as possible, because candidates have been selected who need to make decisions about the bodies on which they currently sit or the employment they currently have.'

Turning to the exercise of our discretion, I am clear in my mind that it is a discretion that should be exercised rarely and with caution, and that there have to be substantial reasons. I do not believe that circumstances in this case would justify the exercise of this discretion. Apart from the reasons that I have already mentioned, if we exercised our discretion in this way it would drive a coach and horses through the disqualification Order. We will also have set a precedent. We are a new legislature and we must take the consequences of our decision seriously. We cannot set aside a Crown Order just because we might like to do so. We must have regard to our status as a legislature, our credibility and our integrity. Setting aside the Order in these circumstances would, I believe,

bod yr ymgeisydd, hyd eithaf ei wybodaeth, yn gymwys i sefyll. Fodd bynnag, fel yr wyf yn ei ddarllen, mae'n glir mai cyfrifoldeb yr ymgeisydd ydyw i sicrhau ei fod yn gymwys. Roedd y canllawiau a roddwyd i ymgeiswyr yn yr etholiad hwn yn ei wneud yn glir nid yn unig mai cyfrifoldeb yr unigolyn ydoedd, ond hefyd yn argymhell ymgynghori â'r ddeddfwriaeth, neu, os bydd angen, i geisio cyngor cyfreithiol annibynnol. Pe bai'r unigolyn wedi ymgynghori â'i blaid ei hun, buasai wedi gwybod am y gwaharddiad. Mae'n amlwg o ddarllen y trawsgrifiadau o drafodaethau ar y Gorchymyn yn y Pwyllgor Materion Cyfansoddiadol bod pob plaid wedi cymryd rhan yn y ddatl ac hefyd wedi nodi'r effaith y byddai'r Gorchymyn yn ei gael. Cafodd y Gorchymyn ei drafod nid yn unig yn gyhoeddus yn y Siambr ond hefyd trafodwyd ef yn llawn gan y Pwyllgor Materion Cyfansoddiadol. Yn wir, ar 24 Tachwedd 2010, yn ystod trafodaeth ar y Gorchymyn, dywedodd arweinydd Democratiaid Rhyddfrydol Cymru,

Rwy'n cytuno â'r camau gweithredu arfaethedig, ond rydym yn beryglus o agos at gyfnod etholiad, a gallaf feddwl am o leiaf un ymgeisydd o'm plaid i a fyddai'n torri'r rheolau hyn fel y maent wedi eu drafftio ar hyn o bryd. Felly, mae angen eglurder cyn gynted ag y bo modd, gan fod yr ymgeiswyr wedi cael eu dewis ac y mae angen iddynt wneud penderfyniadau am y cyrff y maent yn aelodau ohonynt ar hyn o bryd neu eu cyflogaeth presennol.

Gan droi at arfer ein disgrisiwn, rwy'n glir yn fy meddwl mai yn anaml ac yn ofalus y dylwn arfer y disgrisiwn hwn, ac mae'n rhaid cael rhesymau sylweddol. Nid wyf yn credu y byddai amgylchiadau yn yr achos hwn yn cyfiawnhau arfer y disgrisiwn hwn. Ar wahân i'r rhesymau yr wyf eisoes wedi eu crybwyll, pe bawn yn arfer ein disgrisiwn yn y ffordd hon, byddai'n dryllio'r Gorchymyn gwaharddiad yn yfflon. Byddwn hefyd wedi gosod cysail. Rydym yn ddeddfwrfa newydd ac mae'n rhaid i ni gymryd canlyniadau ein penderfyniad o ddifrif. Ni allwn neilltuo Gorchymyn y Goron heb sail i wneud hynny. Mae'n rhaid i ni ystyried ein statws fel deddfwrfa, ein hygredd a'n cywirdeb. Credaf y byddai diystyru'r Gorchymyn yn yr achos hwn yn tanseilio

undermine the integrity and credibility of the Assembly. It would have consequences for future elections and would undermine the clarity in procedure and law that is essential for our electoral process. In my view, this outweighs the other factors that I have considered. I have not come to this conclusion lightly; but considering all of the factors, including all of the various pieces of advice received, I will be voting against his motion.

Andrew R.T. Davies: I did not intend to speak, but I heard Peter Black's opening remarks, and required some clarification. He mentioned the fact that the nomination form had been completed by a staff member. One thing has been troubling me all morning—I have been mulling it over in my head. I accept that every candidate has a responsibility to verify his or her eligibility to stand, but list Members should be given party assistance in clarifying what they are able to do and whether they are eligible candidates. I note from the report that was presented to Members yesterday that the party chief executive confirms that no guidance was forthcoming to list candidates. To me, that is a grave anomaly on behalf of the party. Therefore, I seek some clarification on the actual nomination process and the form-filling, because you said, in one breath, that staff members provided assistance; as Aled Roberts was not a Member beforehand, I presume that it was not an Assembly Member of staff. Therefore, I presume that a party official, in some shape or form, played a role in completing that form. I would be grateful if you could clarify that for me.

Alun Ffred Jones: Bydd fy nghyfraniad yn un byr. Nid wyf yn arbenigwr cyfreithiol, ond gwn bod angen dehongli cyfreithiau gyda mesur o synnwyr cyffredin a chyda golwg ar fwriad unrhyw un sy'n torri llythyren y ddeddf. Mae Gerard Elias yn dweud dau beth yn ei adroddiad. Yn gyntaf, mae'n dweud nad oedd bwriad gan Mr Roberts i elwa mewn unrhyw ffordd o'i weithredu—neu o'i ddiffyg gweithredu, yn yr achos hwn. I mi, felly, mater technegol oedd y drosedd. Yr wyf am ddilyn arweiniad Mr Elias, sy'n gwybod cryn dipyn mwy na fi, a'r rhan fwyaf ohonom, am y gyfraith.

cywirdeb a hygredd y Cynulliad. Byddai goblygiadau o ran etholiadau'r dyfodol a byddai'n tanseilio eglurder o ran y weithdrefn a chyfraith sy'n hanfodol ar gyfer ein prosesau etholiadol. Yn fy marn i, mae hyn yn bwysicach na'r ffactorau eraill yr wyf wedi eu hystyried. Nid wyf wedi dod i'r casgliad hwn heb ystyriaeth ddwys; fodd bynnag, o ystyried yr holl ffactorau, gan gynnwys y cyngor gwahanol a dderbyniwyd, byddaf yn pleidleisio yn erbyn ei gynnyg.

Andrew R.T. Davies: Nid oeddwn yn bwriadu siarad, ond wedi clywed sylwadau agoriadol Peter Black, mae angen rhywfaint o eglurhad arnaf. Soniodd am y ffaith bod y ffurflen enwebu wedi cael ei chwblhau gan aelod staff. Mae un peth wedi bod yn fy mhryderu drwy'r bore—rwyf wedi bod yn meddwl am hwn yn ddwys. Rwy'n derbyn bod gan bob ymgeisydd gyfrifoldeb i wirio a ydyw'n gymwys i sefyll, ond dylai'r pleidiau gynnyg cymorth i Aelodau sydd ar y rhestr o ran egluro yr hyn y maent yn gallu ei wneud ac o ran a ydynt yn ymgeiswyr cymwys. Sylwaf o'r adroddiad a gyflwynwyd i Aelodau ddoe bod prif weithredwr y blaid yn cadarnhau nad oedd canllawiau ar gyfer ymgeiswyr ar y rhestrau. I mi, mae hynny'n anghysondeb difrifol ar ran y blaid. Felly, gofynnaf am rywfaint o eglurhad o ran y broses enwebu a'r broses o lenwi'r ffurflen, oherwydd dywedaso, gydag un anadl, bod aelodau staff yn rhoi cymorth; gan nad oedd Aled Roberts eisoes yn Aelod, rwy'n cymryd nad oedd yn aelod o staff Aelod Cynulliad. Felly, rwy'n tybio mai swyddog o'r blaid, o ryw fath, a gymerodd y rôl o gwblhau'r ffurflen. Byddwn yn ddiolchgar pe gallech egluro hynny wrthyf.

Alun Ffred Jones: I will be brief. I am not a legal expert, but I know that you need to interpret laws with a modicum of common sense with a view to the intention of anyone who breaks the letter of the law. Gerard Elias states two things in his report. First, he states that Mr Roberts had no intention of profiting in any way from his actions—or his lack of action in this case. To me, therefore, the offence was a technical one. I will follow the guidance provided by Mr Elias, as he knows quite a bit more than me, and most of us, regarding the law.

Mae hefyd yn cyfeirio at fethiannau cyson y cyngor yn y Gymraeg. Mae mater yr iaith Gymraeg yn berthnasol iawn i'r achos, gan nad oedd y wybodaeth yn y Gymraeg yn gywir. Pe baem yn gwahardd Aled Roberts, yr awgrym fyddai nad oes ots am hynny, ac na ddylech ddibynnu ar unrhyw fersiwn Gymraeg. Mae hynny yn codi cwestiwn dwysach ynglŷn â statws swyddogol yr iaith Gymraeg—rhywbeth yr ydym wedi pasio deddfwriaeth arno yn y Cynulliad eleni.

Felly, er fy mod yn derbyn bod hwn yn fater difrifol iawn, ac na ddylech godi gwaharddiad ar chwarae bach, yr wyf yn credu y dylem, er mwyn chwarae teg ac enw da'r lle hwn y tu allan i'r Cynulliad, godi'r gwaharddiad ar Mr Roberts, yn unol â'r cais.

3.30 p.m.

Vaughan Gething: I too have approached this subject seriously and I note a number of comments that were made by other Members, all thinking about the consequences for the individual and for us as an Assembly. I also note the comments that have been made already about the Welsh language issue. For me, that is not an issue, because I see it as a question of whether misleading advice was given. In whichever language it was given, the point is that the advice that was given to this individual that he says that he relied on was misleading.

In looking at the issue, I have looked at the 2010 Order and the process that it went through. It was properly made and scrutinised in public, and it became active after having been endorsed by the Chamber and the Privy Council. It came into force in January 2011 and, at the point that it came into force, it had an impact on anyone and everyone who wished to seek election to this body. No further notice or advice was required for that legislation to have effect. I note that some play is made of what advice or notice was or was not given to people, but, frankly, that does not matter. Once legislation exists, it exists. There is no room, therefore, for uncertainty that a breach of the law took place and that that breach disqualifies a

He also alludes to the consistent failings of the advice in the Welsh language. The issue of the Welsh language is very relevant in this case, because the information in Welsh was incorrect. If we were to disqualify Aled Roberts, the suggestion is that it does not matter and that you should not depend on any Welsh version. That then raises a more serious question about the official status of the Welsh language, on which we passed legislation in the Assembly earlier this year.

Therefore, although I accept that this is a very grave matter and that we should not remove such a disqualification lightly, I believe that, from the point of view of fair play and the wider reputation of the Assembly, we should disregard the disqualification of Mr Roberts, in line with the request.

Vaughan Gething: Yr wyf innau wedi dod at y pwnc hwn yn ddifrifol ac yr wyf yn nodi nifer o sylwadau a wnaed gan Aelodau eraill, gyda phob un yn meddwl am y canlyniadau i'r unigolyn ac i ni fel Cynulliad. Nodaf hefyd y sylwadau a wnaethpwyd eisoes am y mater ynghylch yr iaith Gymraeg. I mi, nid yw hynny'n broblem, gan fy mod yn ystyried mai'r cwestiwn yw a roddwyd cyngor camarweiniol. Ym mha iaith bynnag y cafodd ei roi, y pwynt yw bod y cyngor a roddwyd i'r unigolyn hwn ac y dywed ef ei fod wedi dibynnu arno yn gamarweiniol.

Wrth edrych ar y mater hwn, yr wyf wedi edrych ar Orchymyn 2010 a'r broses yr aeth drwyddi. Fe'i gwnaed yn briodol ac fe'i craffwyd yn gyhoeddus, a daeth yn weithredol ar ôl cael ei gymeradwyo gan y Siambr a'r Cyfrin Gyngor. Daeth i rym ym mis Ionawr 2011 ac, ar y pwynt pan ddaeth i rym, cafodd effaith ar unrhyw un a phawb a oedd yn dymuno ceisio cael eu hethol i'r corff hwn. Nid oedd angen hysbysiad neu gyngor pellach er mwyn i'r deddfwriaeth honno i fod yn weithredol. Nodaf fod ychydig drafodaeth wedi bod am y cyngor neu'r rhybudd oedd neu nad oedd wedi cael ei roi i bobl, ond, a dweud y gwir, nid yw hynny'n bwysig. Unwaith y bydd deddfwriaeth yn bodoli, mae'n bodoli. Nid

person from membership of this body.

Equally, there is no room for uncertainty about the bodies that produce disqualification. We know, from the advice given for when it would be proper to exercise a power to disregard, that the only recorded point of authority relates to uncertainty. That is the only recorded point of authority. The purpose for disqualification is very clear: dual membership produces an unsustainable conflict of interest between this body and others. The product is equally clear: on, effectively, a strict liability basis, you may not be a Member of this Assembly. I am not aware of any authority that public legislation must or should be obviated and set aside if a different body provides misleading advice.

That is a factor to take into account in whether we should exercise our discretion, but not the only factor. Members must have regard for the consequences of setting aside the disqualification power on the first occasion when that power has to be actively exercised and seen through. I agree that there are questions for the integrity of this body and for individual Members as they choose to exercise their decision. For me, the individual question for Members to judge is whether this really is an extraordinary occasion when the law and its plainly intended consequence should be set aside. I cannot agree that this is such an extraordinary circumstance and, in my view, it would not be safe or proper to disregard the disqualification.

The Presiding Officer: I have no more speakers listed. Does anyone else wish to ask a question of Peter Black? I see that no-one does. I call Peter Black to reply to the debate.

Peter Black: I will try to answer the questions as clearly and as honestly as I can. Jocelyn Davies raised an important question as to why there was a delay in the defence

oes lle, felly, ar gyfer ansicrwydd a dorrwyd y gyfraith neu a ydyw hynny yn anghymhwys person rhag bod yn aelod o'r corff hwn.

Yn yr un modd, nid oes lle ar gyfer ansicrwydd ynghylch y cyrff sy'n peri bod anghymhwys. Gwyddom, yn ôl y cyngor a roddir ynghylch pa bryd y byddai'n briodol i ddefnyddio'r pŵer i ddiystyru, fod yr unig bwynt awdurdodol a gofnodwyd yn ymwneud ag ansicrwydd. Dyna'r unig bwynt awdurdodol a gofnodwyd. Mae'r pwrpas ar gyfer anghymhwys yn glir iawn: mae aelodaeth ddeuol yn cynhyrchu gwrthdaro buddiannau anghynnaladwy rhwng y corff hwn ac eraill. Mae'r cynnyrch yr un mor glir: yn effeithiol, ar sail atebolrwydd llym, ni allwch fod yn Aelod o'r Cynulliad hwn. Nid wyf yn ymwybodol o unrhyw awdurdod fel bod yn rhaid neu fel y dylai deddfwriaeth gyhoeddus gael ei gwaredu a'i gosod o'r neilltu os yw corff gwahanol yn rhoi cyngor camarweiniol.

Mae hynny'n ffactor i'w ystyried wrth benderfynu a ddylem ddefnyddio ein disgrisiwn, ond nid dyna'r unig ffactor. Mae'n rhaid i Aelodau roi ystyriaeth i ganlyniadau gosod y pŵer anghymhwys o'r neilltu ar yr achlysur cyntaf pan fod angen defnyddio'r pŵer hwnnw yn weithredol a'i ddilyn i'r diwedd. Yr wyf yn cytuno bod cwestiynau ar gyfer cywirdeb y corff hwn ac ar gyfer Aelodau unigol wrth iddynt ddewis sut y byddant yn penderfynu. I mi, y cwestiwn unigol y dylai Aelodau farnu yw a ydyw hyn mewn gwirionedd yn achlysur eithriadol pan ddylai'r gyfraith a'r canlyniad a fwriadwyd yn amlwg gael eu neilltuo. Ni allaf gytuno bod hon yn sefyllfa mor eithriadol ac, yn fy marn i, ni fyddai'n ddiogel nac yn briodol i ddiystyru'r anghymhwys.

Y Llywydd: Nid oes gennyf fwy o siaradwyr wedi eu rhestru. A oes unrhyw un arall yn dymuno gofyn cwestiwn i Peter Black? Gwelaf nad oes. Galwaf ar Peter Black i ymateb i'r ddadl.

Peter Black: Byddaf yn ceisio ateb y cwestiynau mor glir ac mor onest ag y gallaf. Cododd Jocelyn Davies gwestiwn pwysig ynghylch pam yr oedd oedi yn yr

relating to the Welsh language coming out. As I said in my introduction, Aled Roberts did not make any public statement because there was a police investigation. To be absolutely honest and open about this, there was huge confusion among Liberal Democrats and party staff when the disqualification came to light. You will know that our initial public response was inappropriate and wrongly judged. The circumstances were such that we were all at sixes and sevens with regard to how we dealt with this issue. Once we started to get our heads around what had happened and what needed to be done, we started to look at the circumstances and, at that point, issues were put in the public domain that were germane to the defence that we have outlined here today. Members may not be satisfied with that, but that is how it happened. It was a cock-up rather than a conspiracy. We were in a difficult situation as a party and we did not react in the best of ways in the early days when this became clear, which was then overtaken by a police inquiry shortly afterwards.

Mick Antoniw raised a number of points. In particular, he said that the onus is on the candidate, and he is absolutely right. That was made clear in the Gerard Elias report, but the report also makes it clear that Aled Roberts took every reasonable step to fulfil his obligations in terms of his eligibility, including going out of his way to look at the guidance on the Electoral Commission's site and to take account of other advice that he was given.

Leighton Andrews: My colleague the Member for Pontypridd referred to a speech delivered by your party leader in the relevant committee that considered what was subsequently published as the guidance. As I understood it, she referred to a specific candidate as being affected potentially by what was being discussed. Could you explain to us which candidate she had in mind?

Peter Black: I was going to come to that point. You are absolutely right; Kirsty did refer to that. That candidate was William

amddiffyniad sy'n ymwneud â'r iaith Gymraeg. Fel y dywedais yn fy nghyflwyniad, ni wnaeth Aled Roberts unrhyw ddatganiad cyhoeddus oherwydd bod ymchwiliad yn cael ei gynnal gan yr heddlu. I fod yn hollol onest ac agored am hyn, yr oedd dryswch mawr ymhlith Democratiaid Rhyddfrydol a staff y blaid pan ddaeth yr anghymwyso i'r amlwg. Byddwch yn gwybod bod ein hymateb cyhoeddus ar y cychwyn yn amhriodol ac wedi ei gamfarnu. Golygodd yr amgylchiadau ein bod i gyd blith draphlith o ran sut yr oeddem yn ymdrin â'r mater hwn. Unwaith y dechreuasom ddeall yr hyn a oedd wedi digwydd a'r hyn oedd angen ei wneud, dechreuasom edrych ar yr amgylchiadau ac, ar y pwynt hwnnw, gwnaed materion a oedd yn berthnasol i'r amddiffyniad yr ydym wedi'i hamlinellu yma heddiw yn gyhoeddus. Efallai nad yw Aelodau yn fodlon â hynny, ond dyna sut y bu. Yr oedd yn draed moch yn hytrach na chynllwyn. Yr oeddem ni mewn sefyllfa anodd fel plaid ac ni wnaethom ymateb yn rhagorol yn y dyddiau cynnar pan ddaeth hyn yn glir, a chafodd hynny ei oddiweddyd gan ymchwiliad yr heddlu yn fuan wedyn.

Cododd Mick Antoniw nifer o bwyntiau. Yn benodol, dywedodd fod y cyfrifoldeb yn perthyn i'r ymgeisydd, ac mae'n hollol iawn. Gwnaed hynny yn glir yn adroddiad Gerard Elias, ond mae'r adroddiad hefyd yn ei gwneud yn glir y cymerodd Aled Roberts bob cam rhesymol i gyflawni ei rwymedigaethau o ran ei gymhwyster, gan gynnwys mynd allan o'i ffordd i edrych ar y canllawiau ar wefan y Comisiwn Etholiadol ac i ystyried cyngor arall a roddwyd iddo.

Leighton Andrews: Cyfeiriodd fy nghyd-Aelod, yr Aelod dros Bontypridd, at arraith a draddodwyd gan arweinydd eich plaid yn y pwyllgor perthnasol a oedd yn ystyried yr hyn a gyhoeddwyd yn ddiweddarach fel y canllawiau. Fy nealltwriaeth i oedd y cyfeiriodd hi at ymgeisydd penodol fel rhywun y gellid effeithio arno gan yr hyn a oedd yn cael ei drafod. A allech egluro wrthym ba ymgeisydd oedd ganddi mewn golwg?

Peter Black: Yr oeddwn yn mynd i ddod at y pwynt hwnnw. Yr ydych yn llygad eich lle; cyfeiriodd Kirsty at hynny. Yr ymgeisydd

Powell, who is sitting behind me, and who was at the time a member of a national park authority. I understand that there were a number of other candidates who were also members of national park authorities who were required to resign their membership before they were able to put their nomination form in.

Simon Thomas: I am grateful to Peter Black for giving way, because this is a crucial issue. He acknowledges that his leader was on the committee that discussed this legislation and that she said in the committee that it affected at least one of your party's candidates. He now says that that candidate was his colleague Bill Powell. However, national park authorities were not included in the legislation for the first time in 2010; the 2006 legislation also included national park authorities. Therefore, the only new body relevant to the Liberal Democrats was the valuation tribunal.

Peter Black: You are right that national park authorities were not put into the legislation for the first time in 2010. However, I believe that it was the first time that Kirsty Williams, as a member of that committee, had come across the legislation in that role. Confronted with an Order that contained, I think, two or three pages listing all the relevant bodies, she immediately singled out one body that she was aware a candidate was a member of—William Powell was a councillor in her constituency—and raised that particular issue. We fielded 60 candidates in the Assembly elections. We were not privy to all of the personal circumstances of every candidate. We admit that, as a party, we fell down in not properly giving out advice to those candidates. I am sure that that is the case elsewhere as well, but we certainly did not do that. The candidates themselves had that individual responsibility. Aled Roberts took that responsibility very seriously; that is outlined in the report. He went into it in some depth; he investigated the situation because he thought that there was a good chance that he might be elected and he accessed the advice that he was given. He concluded from that advice that he was eligible to stand. I was not aware—and I do not think that Kirsty Williams was aware either—until it came to

hwnnw oedd William Powell, sydd yn eistedd y tu ôl i mi, ac a oedd ar y pryd yn aelod o awdurdod parc cenedlaethol. Yr wyf yn deall bod nifer o ymgeiswyr eraill a oedd hefyd yn aelodau o awdurdodau parciau cenedlaethol a gorfu iddynt ymddiswyddo o'u haelodaeth cyn eu bod yn gallu cyflwyno eu ffurflen enwebu.

Simon Thomas: Yr wyf yn ddiolchgar i Peter Black am ildio, oherwydd mae hwn yn fater hollbwysig. Mae'n cydnabod bod ei arweinydd ar y pwyllgor a oedd yn trafod y ddeddfwriaeth hon a'i bod wedi dweud yn y pwyllgor ei bod yn effeithio ar o leiaf un o ymgeiswyr eich plaid. Mae ef bellach yn dweud mai Bill Powell oedd yr ymgeisydd hwnnw. Fodd bynnag, nid oedd awdurdodau parciau cenedlaethol yn cael eu cynnwys yn y ddeddfwriaeth am y tro cyntaf yn 2010; yr oedd deddfwriaeth 2006 hefyd yn eu cynnwys. Felly, yr unig gorff newydd sy'n berthnasol i'r Democratiaid Rhyddfrydol oedd y tribiwnlys prisio.

Peter Black: Yr ydych yn gywir na chafodd awdurdodau parciau cenedlaethol eu rhoi yn y ddeddfwriaeth am y tro cyntaf yn 2010. Fodd bynnag, credaf mai hwn oedd y tro cyntaf i Kirsty Williams, fel aelod o'r pwyllgor hwnnw, ddod ar draws y ddeddfwriaeth yn y rôl honno. Wrth wynebu Gorchymyn a oedd yn cynnwys, yr wyf yn meddwl, dwy neu dair tudalen yn rhestru'r holl gyrff perthnasol, canolbwyntiodd ar un corff yr oedd hi'n ymwybodol bod ymgeisydd yn aelod ohono—yr oedd William Powell yn gynghorydd yn ei hetholaeth—a chododd hi'r mater penodol hwnnw. Yr oedd gennym 60 o ymgeiswyr yn etholiadau'r Cynulliad. Nid oeddem yn gwybod am bob un o amgylchiadau personol pob ymgeisydd. Yr ydym yn cyfaddef, fel plaid, y bu i ni fetu â rhoi'r cyngor iawn i'r ymgeiswyr hynny. Yr wyf yn siŵr bod hynny'n wir mewn manau eraill hefyd, ond yn sicr ni wnaethom ni hynny. Yr oedd gan yr ymgeiswyr eu hunain y cyfrifoldeb unigol hwnnw. Cymerodd Aled Roberts y cyfrifoldeb hwnnw o ddifrif; amlinellir hynny yn yr adroddiad. Manylodd ac ymchwiliodd yn ddwfn i'r sefyllfa, oherwydd y credai fod siawns dda y gallai gael ei ethol, a defnyddiodd y cyngor a roddwyd iddo. Daeth i'r casgliad ar sail y cyngor hwnnw ei fod yn

light that he was even a member of the Valuation Tribunal for Wales. You have to accept our word on that. We were not aware of that membership. Had we been aware of it, we would have drawn it to his attention.

Jocelyn Davies: Obviously, you became aware of that on the day of the disqualification. I assume that you would have gone to that Member, because you had had another Member disqualified earlier in the day, and given him the list and asked him to check whether he was on it, and he would have said, 'I am not on it. I have already checked.'

Peter Black: That is not correct. What happened was that, on the day that we became aware that John Dixon was ineligible to be a Member, we then ensured that the list was given to all our Members, and we asked them to check through it. At that point Aled Roberts realised that he had been looking at the incorrect list. He drew to our attention that he was a member of the Valuation Tribunal for Wales. I gave him advice that he should immediately draw that to the attention of the Clerk to the Assembly, which he did, and you know what followed from that. Clearly, he was not aware until that moment that he was a member of a disqualified body.

Mick Antoniw also raised the point—this is germane to the interventions that I have just taken—that the matter was debated publicly, and said that, because it had been debated in this Chamber and in committee, everybody in Wales should have been aware of that Order. In some respects, that is a reasonable assumption. Yet the Electoral Commission failed to pick it up and offered the wrong advice. In fact, it did not even correct its website to show the right advice until after the disqualification took place. The new Order was not issued to the valuation tribunal and, according to the Electoral Commission's statement, it did not receive it either. Therefore, although there was a debate in the Assembly, it was not a matter that people were aware of, and certainly people were not

gymwys i sefyll. Nid oeddwn yn ymwybodol—ac nid wyf yn credu bod Kirsty Williams yn ymwybodol ychwaith—hyd nes y daeth i'r amlwg ei fod hyd yn oed yn aelod o Dribiwnlys Prasio Cymru. Mae'n rhaid i chi dderbyn ein gair ar hynny. Nid oeddem yn ymwybodol o'r aelodaeth honno. Pe baem wedi bod yn ymwybodol ohoni, byddem wedi tynnu ei sylw ati.

Jocelyn Davies: Mae'n amlwg y daethoch yn ymwybodol o hynny ar ddiwrnod yr anghymwyso. Yr wyf yn cymryd y byddech wedi mynd at yr Aelod hwnnw, oherwydd bod gennych Aelod arall a oedd wedi cael ei anghymwyso yn gynharach yn y dydd, ac wedi rhoi'r rhestr iddo a gofyn iddo wirio a oedd arno, a byddai wedi dweud, 'Nid wyf i arno. Yr wyf eisoes wedi gwirio hynny.'

Peter Black: Nid yw hynny'n gywir. Yr hyn a ddigwyddodd oedd, ar y diwrnod y daethom yn ymwybodol bod John Dixon wedi ei anghymwyso o fod yn Aelod, bu i ni wedyn sicrhau bod y rhestr wedi cael ei roi i'n holl Aelodau, a gofynasom iddynt ei wirio. Ar yr adeg honno sylweddolodd Aled Roberts ei fod wedi bod yn edrych ar y rhestr anghywir. Tynnodd ein sylw at y ffaith ei fod yn aelod o Dribiwnlys Prasio Cymru. Fe'i cynghorais y dylai dynnu hynny at sylw Clerc y Cynulliad ar unwaith, a gwnaeth ef hynny, ac yr ydych yn gwybod beth a ddilynodd wedi hynny. Mae'n amlwg nad oedd yn ymwybodol tan yr adeg honno ei fod yn aelod o gorff wedi ei anghymwyso.

Cododd Mick Antoniw y pwynt—mae hwn yn berthnasol i'r ymyriadau yr wyf newydd eu cymryd—y cafodd y mater ei drafod yn gyhoeddus, a dywedodd, oherwydd ei fod wedi cael ei drafod yn y Siambr ac yn y pwyllgor, y dylai pawb yng Nghymru fod wedi bod yn ymwybodol o'r Gorchymyn hwnnw. Mewn rhai ffyrdd, mae honno'n dybiaeth resymol. Eto methodd y Comisiwn Etholiadol â chael gafael arno a chynigiodd y cyngor anghywir. Mewn gwirionedd, ni wnaeth hyd yn oed gywiro ei wefan i ddangos y cyngor cywir tan ar ôl i'r anghymwyso ddigwydd. Ni chafodd y Gorchymyn newydd ei gyflwyno i'r tribiwnlys prasio ac, yn ôl datganiad y Comisiwn Etholiadol, nid oedd wedi ei gael ychwaith. Felly, er cafwyd dadl yn y

aware of the details of that particular Order or how it had changed in relation to them. I think that I have dealt with the issue of Kirsty referring to a candidate. I need to make it clear that we take this disqualification very seriously and that we would not bring a motion before you if we did not think that this was an exceptional case. That exceptional case is set out in the report. That is why we have withdrawn the motion on John Dixon and that is why we believe that voting for this motion today is justified.

Ann Jones: In your deliberations in bringing forward a motion, did you give consideration to the fact that this relates to a list Member not a first-past-the-post Member? What would have happened to a first-past-the-post Member had they been a member of the valuation tribunal?

Peter Black: We were fortunate that this was a list Member, because the stakes would have been completely different had we been dealing with a first-past-the-post Member. Disqualification in that case may well have necessitated a by-election. The fact that this is a list Member, as opposed to a first-past-the-post Member, is not germane to this discussion—

Joyce Watson: Will you give way?

Peter Black: I will just finish the point first.

That is not germane to this discussion because we are dealing with the issue of whether the disqualification of a Member should be set to one side, irrespective of the nature of their election. You know that we do not distinguish between the two types of Members in this Assembly.

Joyce Watson: I am little bit surprised to hear you say, as a list Member, that it would have been completely different had this person been representing a constituency and not a region. Pardon me for not noticing otherwise, but the roles are equally important. Will you further explain the difference that

Cynulliad, nid oedd yn fater yr oedd pobl yn ymwybodol ohono, ac yn sicr nid oedd pobl yn ymwybodol o fanylion y Gorchymyn penodol hwnnw neu sut yr oedd wedi newid mewn perthynas â hwy. Credaf fy mod wedi ymdrin â chyfeiriad Kirsty at ymgeisydd. Mae angen i mi ei gwneud yn glir ein bod yn cymryd yr anghymwyso hwn o ddifrif ac na fyddem yn dod â chynnig ger eich bron pe na baem yn meddwl bod hwn yn achos eithriadol. Mae'r achos eithriadol hwnnw wedi'i nodi yn yr adroddiad. Dyna pam ein bod wedi tynnu'r cynnig ar John Dixon yn ôl a dyna pam yr ydym yn credu bod cyfiawnhad dros bleidleisio o blaid y cynnig hwn heddiw.

Ann Jones: Yn eich trafodaethau wrth gyflwyno'r cynnig, a wnaethoch chi ystyried y ffaith bod hyn yn ymwneud ag Aelod rhestr ac nid Aelod cyntaf-i'r-felin? Beth fyddai wedi digwydd i Aelod cyntaf-i'r-felin pe baent wedi bod yn aelod o'r tribiwnlys prisio?

Peter Black: Yr oeddem yn ffodus bod hwn yn Aelod rhestr, gan y byddai pethau hollol wahanol wedi bod yn y fantol pe baem wedi bod yn ymdrin ag Aelod cyntaf-i'r-felin. Gallai anghymwyso yn yr achos hwnnw yn hawdd fod wedi sbarduno is-etholiad. Mae'r ffaith bod hwn yn Aelod rhestr, yn hytrach nag Aelod cyntaf-i'r-felin, yn amherthnasol i'r drafodaeth hon—

Joyce Watson: A wnewch chi ildio?

Peter Black: Yr wyf am orffen y pwynt yn gyntaf.

Nid yw hynny'n berthnasol i'r drafodaeth hon oherwydd ein bod yn ymdrin â rhoi anghymwyso Aelod o'r neilltu, beth bynnag fo natur eu hetholiad. Yr ydych yn gwybod nad ydym yn gwahaniaethu rhwng y ddau fath o Aelodau yn y Cynulliad hwn.

Joyce Watson: Yr wyf ychydig yn syn fy mod i wedi eich clywed yn dweud, fel Aelod rhestr, y byddai wedi bod yn hollol wahanol pe bai'r person hwn bod yn cynrychioli etholaeth ac nid rhanbarth. Esgusodwch fi am beidio â sylwi fel arall, ond mae'r rolau cyn bwysiced â'i gilydd. A wnewch chi egluro

you felt that that would have made? In addition, you said earlier that you did not know that he was a member of the valuation tribunal, but he has been a member since 2004.

Peter Black: I am not privy to all the bodies that every member of the Welsh Liberal Democrats are members of as councillors, and I do not think that it would be reasonable to expect me or anyone to be so aware, particularly given that leaders of councils are often members of a huge number of bodies. It is therefore sometimes impossible to keep track of those. Of course, it was his responsibility to keep track of that, and we have already dealt with the fact that he was given incorrect advice.

If you look at what I said in response to Ann, I said that the difference between an Assembly list Member and an Assembly constituency Member would be with regard to the consequences of a disqualification. It was not a distinction that I made; it was a distinction made by Ann in raising the matter with me. The difference in the consequences would be that there would be a by-election as opposed to putting the next person on the list into the Assembly. However, what we have done is to concentrate on the matters relating to the disqualification and the case that was set out in the Gerard Elias report, that this is an exceptional case, which merits, in our view, and, hopefully, in the view of Assembly Members, the setting aside of that disqualification.

There was one more issue that I wished to address. Andrew R.T. Davies raised the issue of party assistance, and we have admitted that the party got it wrong in terms of the advice that it gave. However, we need to make it clear that the staff member who witnessed the forms was there in a clerical role, effectively. Her job was to collate the nomination forms for north Wales and to ensure that they were submitted on time and were accepted by the returning officer. Her role was to witness the papers, not to give advice on their content. I have witnessed legal documents, and I cannot say that I have understood their full legality, but I have understood that what I was doing was witnessing the signature and the fact that

ymhellach pa wahaniaeth yr oeddech yn teimlo y byddai hynny wedi ei wneud? Yn ogystal, dywedasoch yn gynharach nad oeddech yn gwybod ei fod yn aelod o'r tribiwnlys prisio, ond y mae wedi bod yn aelod ers 2004.

Peter Black: Nid wyf yn gwybod am bob corff y mae pob aelod o Ddemocratiaid Rhyddfrydol Cymru yn aelodau ohonynt fel cynghorwyr, ac nid wyf yn credu y byddai'n rhesymol i ddisgwyl i mi neu unrhyw un i fod yn ymwybodol o hynny, yn enwedig o ystyried bod arweinwyr cynghorau yn aml yn aelodau o nifer fawr o gyrff. Felly, weithiau mae'n amhosibl cadw golwg ar hynny. Wrth gwrs, ei gyfrifoldeb ef oedd cadw golwg ar hynny, ac yr ydym eisoes wedi ymdrin â'r ffaith ei fod wedi derbyn cyngor anghywir.

Os ydych yn edrych ar yr hyn a ddywedais mewn ymateb i Ann, dywedais y byddai'r gwahaniaeth rhwng Aelod rhestr y Cynulliad ac Aelod etholaeth Cynulliad o ran canlyniadau anghymwyso. Nid myfi oedd yn gwahaniaethu, ond Ann oedd yn gwahaniaethu wrth godi'r mater gyda mi. Y gwahaniaeth yn y canlyniadau fyddai cynnal is-etholiad yn hytrach na rhoi'r person nesaf ar y rhestr yn y Cynulliad. Fodd bynnag, yr hyn yr ydym wedi ei wneud yw canolbwyntio ar y materion sy'n ymwneud â'r anghymwyso a'r achos a nodwyd yn adroddiad Gerard Elias, sef bod hwn yn achos eithriadol, a'i fod yn haeddu, yn ein barn ni, a, gobeithio, ym marn Aelodau'r Cynulliad, gosod yr anghymwyso o'r neilltu.

Yr oedd un mater pellach y dymunais fynd i'r afael ag ef. Cododd Andrew R.T. Davies y mater o gymorth plaid, ac yr ydym wedi cyfaddef bod y blaid yn anghywir o ran y cyngor a roddasai. Fodd bynnag, mae angen i ni ei gwneud yn glir bod yr aelod staff a fu'n dyst o ran y ffurflenni yno mewn rôl glerigol, yn effeithiol. Ei swydd oedd casglu'r ffurflenni enwebu ar gyfer y gogledd a sicrhau eu bod yn cael cyflwyno ar amser ac yn cael eu derbyn gan y swyddog canlyniadau. Ei rôl oedd bod yn dyst o ran y papurau, nid i roi cyngor ar eu cynnwys. Yr wyf wedi bod yn dyst o ran dogfennau cyfreithiol, ac ni allaf ddweud fy mod wedi deall eu cyfreithlondeb llawn, ond yr wyf

the person signing the document was the relevant person.

Andrew R.T. Davies: With respect, Peter, you are oversimplifying that, because many people have witnessed documents, but you specifically referred to a staff member—those were your words, not anyone else’s in the Chamber. At the start, I was minded to support the motion, but, from what I have heard, and, in particular, given the cock-up—that was the word that you used, although I appreciate that it was in a different context—that was your party’s response in May, is it that we are now being asked to endorse the shambles that is the Liberal Democrat process of approving candidates?

3.45 p.m.

Peter Black: No, absolutely not. With regard to John Dixon, we would not ask you to endorse what happened in that respect because we felt that that case was not strong enough. However, returning to this issue, I referred to a member of staff, and of course there are different levels of staff. There are members of staff who are legal experts or election law experts; there are members of staff whose job is to deal with case work; and there are members of staff whose job is to do basic clerical work. In this particular instance, the member of staff had no legal or electoral law knowledge of which I am aware, and certainly not to the level that would be required to offer advice. Her role was purely to collate the nomination forms and to witness the signature. That is an important distinction, and I do not think that it is reasonable to expect her to advise Aled Roberts on the legal implications or to be fully aware of his individual circumstances, which he had gone to great lengths to check on the basis of the advice that he had received.

Bethan Jenkins: I wanted to clarify something with regard the Welsh language. I am a little concerned about the course of the debate, especially with regard to Vaughan Gething’s response. I urge people to consider

wedi deall mai’r hyn yr oeddwn yn ei wneud oedd bod yn dyst i’r llofnod a’r ffaith mai’r person oedd yn llofnodi’r ddogfen oedd y person perthnasol.

Andrew R.T. Davies: Gyda phob parch, Peter, yr ydych yn gorsymleiddio hynny, oherwydd mae llawer o bobl wedi bod yn dystion o ran dogfennau, ond cyfeiriasoch yn benodol at aelod o staff—dyna oedd eich geiriau chi, nid rhai unrhyw un arall yn y Siambr. Ar y dechrau, yr oeddwn yn bwriadu cefnogi’r cynnig, ond, o’r hyn yr wyf wedi ei glywed, ac, yn benodol, o ystyried y traed moch—dyna oedd y term a ddefnyddiwyd gennych, er fy mod yn sylweddoli ei fod mewn cyd-destun arall—o ran ymateb eich plaid ym mis Mai, a ydym yn awr yn cael ein gofyn i gymeradwyo anhrefn proses y Democratiaid Rhyddfrydol o gymeradwyo ymgeiswyr?

Peter Black: Na, ddim o gwbl. O ran John Dixon, ni fyddem yn gofyn i chi gefnogi’r hyn a ddigwyddodd yn y fan honno oherwydd ein bod yn teimlo nad oedd yr achos yn ddigon cryf. Fodd bynnag, a dychwelyd at y mater hwn, yr wyf yn cyfeirio at aelod staff, ac wrth gwrs mae gwahanol lefelau o staff. Ceir aelodau staff sy’n arbenigwyr cyfreithiol neu’n arbenigwyr cyfraith etholiadol; ceir aelodau staff sy’n ymdrin â gwaith achos; a cheir aelodau staff sydd yn gwneud gwaith clerigol sylfaenol. Yn yr achos penodol hwn, nid oedd gan yr aelod staff unrhyw wybodaeth gyfreithiol neu o gyfraith etholiadol yr wyf yn ymwybodol ohoni, ac yn sicr nid i’r lefel a fyddai’n ofynnol i gynnig cyngor. Ei rôl oedd casglu’r ffurflenni enwebu ac i fod yn dyst i’r llofnod yn unig. Mae hynny’n wahaniaeth pwysig, ac nid wyf yn credu ei bod yn rhesymol i ddisgwyl iddi roi cyngor i Aled Roberts ar oblygiadau cyfreithiol neu i fod yn gwbl ymwybodol o’i amgylchiadau unigol, ac yr oedd wedi mynd i drafferth mawr i’w gwirio ar sail y cyngor a dderbyniasai.

Bethan Jenkins: Yr oeddwn yn awyddus i gael eglurhad am rywbeth o ran yr iaith Gymraeg. Yr wyf ychydig yn bryderus am gyfeiriad y ddadl, yn enwedig o ran ymateb Vaughan Gething. Yr wyf yn annog pobl i

the fact that, if you speak Welsh and look at a certain website or have guidance in Welsh, you cannot be expected to look at the information in the other language. I am getting increasingly concerned by the fact that we are not taking that into account. What additional action will you take, Peter, especially with regard to the language?

Peter Black: It is not for me at this stage to outline any future actions. My concern at the moment is the motion. Clearly, once the debate is over, we will have to take stock and consider how we will go forward.

I will sum up now, Presiding Officer.

The Presiding Officer: One more person wants to intervene. I want to remind Members that the motion relates to the conduct of Aled Roberts, and should not be decided on the basis of the failings of a party.

Ann Jones: I wanted to intervene in relation to Bethan Jenkins's contribution.

The Presiding Officer: You can intervene in relation to Peter Black's contribution.

Ann Jones: Could he clarify—and it is difficult to do so, because Aled Roberts is not present—whether someone whose first language is Welsh would read the guidance in Welsh and fill in the form in English?

Peter Black: I dealt with that matter in my speech. The form was produced for him and witnessed by a non-Welsh speaker. As I think I said in my speech, he filled it in using Welsh spellings. The real issue is whether, if there is equal access to English and Welsh, you can rely on the validity and accuracy of the documents in both languages, irrespective of the language that you choose to use. Aled Roberts chose to use the Welsh language in checking the guidance. As Suzy Davies pointed out in her contribution, it was reasonable to believe him in that regard.

Julie James: You said, Peter, that the real issue is whether the guidance in Welsh was

ystyried y ffaith, os ydych yn siarad Cymraeg ac yn edrych ar wefan penodol neu yn cael arweiniad yn Gymraeg, ni ellir disgwyl i chi edrych ar y wybodaeth yn yr iaith arall. Yr wyf yn pryderu yn gynyddol am y ffaith nad ydym yn cymryd hynny i ystyriaeth. Pa gamau ychwanegol y byddwch yn eu cymryd, Peter, yn enwedig o ran yr iaith?

Peter Black: Nid dyma'r adeg i amlinellu unrhyw gamau yn y dyfodol. Fy mhryder ar hyn o bryd yw'r cynnig. Mae'n amlwg, unwaith y bydd y ddadl ar ben, y bydd yn rhaid i ni bwyso a mesur ac ystyried sut y byddwn yn symud ymlaen.

Byddaf yn crynhoi yn awr, Lywydd.

Y Llywydd: Mae un person arall yn awyddus i ymyrryd. Yr wyf am atgoffa Aelodau bod y cynnig yn ymwneud ag ymddygiad Aled Roberts, ac ni ddylid penderfynu yn ei gyloch ar sail methiannau plaid.

Ann Jones: Yr oeddwn yn awyddus i ymyrryd yng nghyswllt cyfraniad Bethan Jenkins.

Y Llywydd: Gallwch ymyrryd yng nghyswllt cyfraniad Peter Black.

Ann Jones: A allai ef egluro—ac mae'n anodd gwneud hynny, oherwydd nad yw Aled Roberts yn bresennol—a fyddai rhywun sy'n siarad y Gymraeg fel iaith gyntaf yn darllen y canllawiau yn y Gymraeg a llenwi'r ffurflen yn Saesneg?

Peter Black: Yr wyf wedi ymdrin â'r mater hwnnw yn fy araith. Darparwyd y ffurflen iddo gan rywun di-Gymraeg a fu'n dyst hefyd. Fel yr wyf yn meddwl y dywedais yn fy araith, fe'i llanwodd gan ddefnyddio sillafiadau Cymraeg. Y gwir fater yw, os oes mynediad cyfartal i'r Gymraeg a'r Saesneg, a allwch ddibynnu ar ddilysrwydd a chywirdeb y dogfennau yn y ddwy iaith, pa iaith bynnag y byddwch yn dewis ei defnyddio. Dewisodd Aled Roberts ddefnyddio'r iaith Gymraeg wrth wirio'r canllawiau. Fel y dywedodd Suzy Davies yn ei chyfraniad, yr oedd yn rhesymol i'w gredu ef yn hynny o beth.

Julie James: Yr ydych yn dweud, Peter, mai'r broblem go iawn yw a oedd y

correct or similar to the guidance in English, and Bethan made a similar point about the supremacy or otherwise of one language over the other. It is appalling that the Welsh-language guidance was wrong. That is a matter for a different time. I do not think that that is the issue at all; the issue is whether the offence that has been committed—and we all know that it has been committed—is one of strict liability or not. The issue is whether we have the ability to remove a disqualification to reverse the consequences of an innocent mistake—but a mistake nevertheless—or whether that power is there to remove unintended consequences of the act. I take the latter view. I am extremely sorry for the candidate in question, and I do think that he probably did everything reasonable. However, ignorance of the law has never been an excuse, and in my view our power to remove a disqualification is solely for the purpose of removing unintended consequences of the act. This is not an unintended consequence of the act; this is simply a case where someone failed to make sufficient inquiries. The matter of whether that is reasonable is irrelevant.

Peter Black: I am afraid that I misspoke in my response to Ann. To clarify, I meant to say that that was the issue in relation to the forms, not necessarily in relation to the case. You are right, Julie, to say that the issue is whether we can lift that disqualification. However, your interpretation appears to me to conflict with that of the Chief Legal Adviser, who makes it clear that there are grounds on which this disqualification can be set aside, on the basis that Aled Roberts was misled by the advice that he received and did everything reasonably possible to deal with that issue.

Mike Hedges: You say that he checked the Welsh-language version of the list. Then, when you found out that one of your candidates was in trouble, you obtained an English-language list for Mr Roberts to check. However, I find it difficult to understand why he did not say at that point: 'I do not want this list as it is the English list. I want the Welsh list, as Welsh is my

canllawiau yn Gymraeg yn gywir neu'n debyg i'r canllawiau yn Saesneg, a gwnaeth Bethan bwynt tebyg am oruchafiaeth neu fel arall un iaith dros y llall. Mae'n warthus bod y canllawiau Cymraeg yn anghywir. Mae hynny'n fater ar gyfer amser gwahanol. Nid wyf yn credu mai dyna'r mater o gwbl; y mater yw a ydyw'r drosedd sydd wedi cael ei chyflawni—ac yr ydym i gyd yn gwybod ei bod wedi cael ei chyflawni—yn un o atebolrwydd caeth neu beidio. Y cwestiwn yw a oes gennym y gallu i ddileu anghymwyso er mwyn gwrthdroi canlyniadau camgymeriad diniwed—ond camgymeriad, serch hynny—neu a ydyw'r pŵer hwnnw ar gael i gael gwared ar ganlyniadau anfwriadol y weithred. Yr wyf yn cymryd y farn olaf. Mae'n hynod ddrwg gennyf am yr ymgeisydd o dan sylw, ac yr wyf yn meddwl ei fod, yn ôl pob tebyg, wedi gwneud popeth a oedd yn rhesymol. Fodd bynnag, nid yw anwybodaeth am y gyfraith erioed wedi bod yn esgus, ac yn fy marn i mae ein gallu i ddileu anghymwyso yn unig ar gyfer y diben o gael gwared ar ganlyniadau anfwriadol y weithred. Nid yw hwn yn ganlyniad anfwriadol o'r weithred; yn syml, mae'n achos lle methodd rhywun â gwneud digon o ymholiadau. Mae'r cwestiwn o resymoldeb hynny yn amherthnasol.

Peter Black: Yr wyf yn ofni fy mod wedi siarad ar gam yn fy ymateb i Ann. I egluro, yr oeddwn yn golygu dweud mai dyna oedd y mater o ran y ffurflenni, nid o reidrwydd o ran yr achos. Yr ydych yn iawn, Julie, i ddweud mai'r mater yw a allwn godi'r anghymwyso. Fodd bynnag, ymddengys i mi bod eich dehongliad yn gwrthdaro ag un y Prif Gynghorydd Cyfreithiol, sy'n ei gwneud yn glir bod seiliau i neilltuo'r anghymwyso hwn, am fod Aled Roberts wedi cael ei gamarwain gan y cyngor a dderbyniasai a gwnaeth bopeth a oedd yn rhesymol bosibl i ymdrin â'r mater hwnnw.

Mike Hedges: Yr ydych yn dweud ei fod wedi gwirio'r rhestr yn Gymraeg. Yna, pan gawsoch wybod bod un o'ch ymgeiswyr mewn trafferth, cawsoch restr Saesneg i Mr Roberts ei wirio. Fodd bynnag, yr wyf yn ei chael yn anodd deall pam na ddywedodd bryd hynny: 'Dydw i ddim eisiau'r rhestr hon gan ei bod yn rhestr Saesneg. Rwyf eisiau'r rhestr Gymraeg, am mai'r Gymraeg yw fy

language. Please print out the Welsh list for me to check, rather than the English one.’

Peter Black: Clearly, when we looked for a list to give Aled, the only list available on the Electoral Commission website was the 2006 list. We were aware that that was the incorrect list, and so we had to give him the English-language list, as that was the only one available on the website. The issue here is that—[*Interruption.*]

I give way to Rhodri Glyn Thomas.

Rhodri Glyn Thomas: Diolch yn fawr iawn, Peter, am dderbyn yr ymyrraeth hon. Hoffwn gael ychydig o eglurder ar y mater hwn. Fel siaradwr Cymraeg iaith gyntaf, pe bawn i'n chwilio am gyfarwyddyd, byddwn yn chwilio am gyfarwyddyd yn y Gymraeg. Ni fyddwn yn ystyried darllen y cyfarwyddyd Saesneg er mwyn sicrhau bod y cyfarwyddyd Cymraeg yn gywir; byddwn yn disgwyl iddo fod yn gywir. Mae'n rhaid imi gyfaddef fy mod wedi cwblhau ffurflenni yn Saesneg ar adegau, yn enwedig os yw rhywun arall wedi cyflwyno'r ffurflenni hyn imi. Serch hynny, fel arfer, byddwn yn gwneud hyn yn y Gymraeg. Pe bai rhywun yn cynnig cyfarwyddyd imi yn Saesneg, ni fyddwn o reidrwydd yn gofyn iddynt am y cyfarwyddyd Cymraeg. Byddwn yn derbyn y copï Saesneg ac yn ei ddarllen.

Peter Black: I would like to put a scenario to you, Rhodri Glyn: you are a party chief executive, or one of its members, and you have just been told that one of your Assembly Members is no longer eligible to sit as a Member. You immediately think, ‘Oh gosh. I must check that everything else is okay.’ You do not speak Welsh yourself, you print off the list, you walk into the offices of all of your Assembly Members, you put the list in front of them and you say, ‘Can you quickly read through that and see if you are a member of any organisation on the list?’ In those circumstances, a person would respond to that instead of saying, ‘I want to see a Welsh-language version of that list.’ I believe that, under the circumstances, being given an English-language list on 17 May was quite reasonable, as was asking Members to read it.

iaith. A wnewch chi argraffu'r rhestr Gymraeg i mi ei gwirio, yn hytrach na'r un Saesneg?’.

Peter Black: Mae'n amlwg, pan wnaethom edrych am restr i'w rhoi i Aled, mai'r unig restr a oedd ar gael ar wefan y Comisiwn Etholiadol oedd rhestr 2006. Yr oeddem yn ymwybodol ei bod yn rhestr anghywir, ac felly bu'n rhaid i ni roi'r rhestr Saesneg iddo, gan mai dyna'r unig un a oedd ar gael ar y wefan. Y mater yn y fan hon yw bod—[*Torri ar draws.*]

Ildiaf i Rhodri Glyn Thomas.

Rhodri Glyn Jones: Thank you very much, Peter, for allowing this intervention. I would like a little clarity on this matter. As someone whose first language is Welsh, if I am looking for guidance, I would look for that guidance in Welsh. I would not consider reading the guidance in English in order to ensure that the guidance in Welsh was accurate; I would expect it to be accurate. I must admit that I have completed forms in English at times, especially if someone else has presented these forms to me. However, I would normally fill in the Welsh version. If someone presented me with guidance in English, I would not necessarily ask them for a copy of the guidance in Welsh. I would accept the copy written in English and read that.

Peter Black: Hoffwn roi senario i chi, Rhodri Glyn: yr ydych yn brif weithredwr plaid, neu yn un o'i haelodau, ac yr ydych newydd gael gwybod nad yw un o'ch Aelodau Cynulliad bellach yn gymwys i eistedd fel Aelod. Yr ydych chi ar unwaith yn meddwl, ‘O diar. Mae'n rhaid i mi wirio bod popeth arall yn iawn.’ Nid ydych yn siarad Cymraeg eich hun, yr ydych yn argraffu'r rhestr, yr ydych yn cerdded i mewn i swyddfeydd eich holl Aelodau Cynulliad, yr ydych yn rhoi'r rhestr o'u blaenau gan ofyn, ‘A allwch chi ddarllen yn gyflym drwy hynny a gweld a ydych yn aelod o unrhyw sefydliad ar y rhestr?’. O dan yr amgylchiadau hynny, byddai rhywun yn ymateb i'r cais hwnnw yn hytrach na dweud, ‘Rwyf am weld y rhestr Gymraeg.’ Yr wyf yn credu, o dan yr amgylchiadau, bod cael

I thank you for raising that issue. Could I just wind up now?

The Presiding Officer: Order. You may carry on, Peter.

Peter Black: I want to wind up now because I think that I have spoken for far too long. I would like to say that it is my view, and the view of the report, that Aled Roberts received the wrong advice in terms of whether he was qualified to stand as an Assembly Member. He followed that advice diligently, he checked it in his first language and his language of choice, and as a result of that, he was misled. My belief, and I think that Gerard Elias's report sums this up, is that those are sufficient grounds to set aside disqualification, and I respectfully ask Assembly Members to vote for this motion and to give Aled Roberts the right to take up his seat.

The Presiding Officer: This is unusual, but I will ask Members whether there are any new points that anyone wants to raise with Peter? I see that there are not. Peter, are there any further points that you want to raise? I see that you are satisfied.

In that case, the proposal is to agree the motion. We will move straight to a vote.

rhestr Saesneg ar 17 Mai yn eithaf rhesymol, fel yr oedd gofyn i Aelodau i'w ddarllen. Yr wyf yn diolch i chi am godi'r mater hwnnw. A allaf ddirwyn i ben yn awr?

Y Llywydd: Trefn. Cewch barhau, Peter.

Peter Black: Yr wyf am ddirwyn i ben yn awr oherwydd yr wyf yn meddwl fy mod wedi traethu gormod. Hoffwn ddweud mai fy marn i, a barn yr adroddiad, yw y derbyniodd Aled Roberts y cyngor anghywir o ran a oedd yn gymwys i sefyll fel Aelod o'r Cynulliad. Dilynodd y cyngor hwnnw yn ddiwyd, fe'i gwiriodd yn ei iaith gyntaf a'i ddewis iaith, ac o ganlyniad i hynny, cafodd ei gamarwain. Fy nghred i, a thybiaf fod adroddiad Gerard Elias yn crynhoi hyn, yw bod seiliau digonol i neilltuo'r anghymhwys, a gofynnaf gyda pharch i Aelodau'r Cynulliad i bleidleisio dros y cynnig hwn ac i roi hawl i Aled Roberts i gymryd ei sedd.

Y Llywydd: Mae hyn yn anarferol, ond gofynnaf i Aelodau a oes unrhyw bwyntiau newydd y mae unrhyw un am eu codi gyda Peter? Gwelaf nad oes. Peter, a oes unrhyw bwyntiau pellach yr ydych am eu codi? Gwelaf eich bod yn fodlon.

Felly, y cynnig yw bod cytuno ar y cynnig. Byddwn yn symud yn syth i bleidlais.

*Cynnig NDM4724: O blaid 30, Ymatal 3, Yn erbyn 20.
Motion NDM4724: For 30, Abstain 3, Against 20.*

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol o blaid:
The following Members voted for:

Asghar, Mohammad
Black, Peter
Burns, Angela
Chapman, Christine
Davies, Alun
Davies, Jocelyn
Davies, Suzy
Drakeford, Mark
Elis-Thomas, Yr Arglwydd/Lord
Evans, Rebecca
Gregory, Janice
Griffiths, John
Gruffydd, Llyr Huws
Hart, Edwina
Hutt, Jane
Isherwood, Mark
Jenkins, Bethan

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol yn erbyn:
The following Members voted against:

Andrews, Leighton
Antoniw, Mick
Davies, Andrew R.T.
Davies, Keith
Davies, Paul
Finch-Saunders, Janet
George, Russell
Gething, Vaughan
Graham, William
Griffiths, Lesley
Hedges, Mike
James, Julie
Jones, Ann
Millar, Darren
Neagle, Lynne
Price, Gwyn R.
Rathbone, Jenny

Jones, Alun Ffred
Jones, Ieuan Wyn
Mewies, Sandy
Morgan, Julie
Parrott, Eluned
Powell, William
Ramsay, Nick
Sandbach, Antoinette
Thomas, Gwenda
Thomas, Rhodri Glyn
Whittle, Lindsay
Williams, Kirsty
Wood, Leanne

Rees, David
Skates, Kenneth
Watson, Joyce

Ymataliodd yr Aelodau canlynol:
The following Members abstained:

Jones, Elin
Lewis, Huw
Thomas, Simon

*Derbyniwyd y cynnig.
Motion agreed.*

*Daeth Angela Burns i'r Gadair am 3.54 p.m.
Angela Burns took the Chair at 3.54 p.m.*

Dadl Ceidwadwyr Cymru Welsh Conservatives Debate

Cymdeithas Fawr Cymru The Big Welsh Society

Cynnig NDM4778 Nick Ramsay

Motion NDM4778 Nick Ramsay

Cynnig bod Cynulliad Cenedlaethol Cymru:

*To propose that the National Assembly for
Wales:*

*Yn galw ar Lywodraeth Cymru i ryddhau
potensial llawn Cymdeithas Fawr Cymru,
gan gydnabod bod y Wladwriaeth a
Chymdeithas yn wahanol a bod angen y naill
a'r llall arnom.*

*Calls on the Welsh Government to unleash
the full potential of the Big Welsh Society,
recognising that the State and Society are
different and that we need both.*

Mark Isherwood: I move the motion.

Mark Isherwood: Cynigiau y cynnig.

Our motion today calls on the Welsh Government to unleash the full potential of the big Welsh society, recognising that the state and society are different and that we need both. Let me start by saying that the concept of big society does not see Government withdrawing, but rather driving improvement by liberating the third and independent sectors as real partners in strategy and delivery. I recently heard a state sector commissioner refer to the third sector as competitors—he just did not get it.

Mae ein cynnig heddiw yn galw ar Lywodraeth Cymru i ryddhau potensial llawn y gymdeithas fawr yng Nghymru, gan gydnabod bod y wladwriaeth a chymdeithas yn wahanol a bod arnom angen y ddwy. Gadewch i mi ddechrau drwy ddweud nad yw'r cysyniad o gymdeithas fawr yn gweld y Llywodraeth yn encilio, ond yn hytrach yn gyrru gwelliant drwy ryddhau'r trydydd sector a'r sector annibynnol fel partneriaid gwirioneddol mewn strategaeth a chyflenwi. Yn ddiweddar, clywais gomisiynydd o'r

sector gwladol yn cyfeirio at gyrff yn y trydydd sector fel cystadleuwyr—nid oedd ef yn ei deall hi.

Effective Governments are not there to deliver every service; they are there to ensure that services are delivered. Effective Governments do not think that they have all the answers, but they know where to find them. The big society approach was not designed for an age of austerity, but rather for any age of social and economic aspiration—yes, delivering more for less at a time of deficit reduction, but also delivering more for the same when budgets are stable and more for more when budgets are growing. After all, despite the billions spent on closing the wealth gap, Wales remains the poorest part of the UK, and the gap was widening long before the recession. As Labour MP John Cruddas said in February,

‘I quite like the notion of the big society. It returns us to issues of duty, obligation, service and contribution that should be the hallmark of all political parties...Moreover, I resist the simple notion that the big society is a sham and simply a veneer for ideologically driven cuts, not least because...the Prime Minister’s attachment to that agenda predates the economic crisis’.

Conservative MP Rory Stuart said in the same debate that,

‘The big society is not...a silver bullet or a panacea. We need a state...Nevertheless, despite the fact that some communities might not want to do these things, despite the fact that some cannot do these things, and despite the fact that some might make the wrong decisions, big society is a wonderful thing.’

As Gordon Brown said in the 2008 ‘Communities in control: real people, real power’,

‘this White Paper sets out concrete proposals for areas where both central and local government can devolve more power to

Nid yw Llywodraethau effeithiol yn bodoli er mwyn darparu pob gwasanaeth; maent yn bodoli i sicrhau bod gwasanaethau yn cael eu darparu. Nid yw Llywodraethau effeithiol yn credu bod ganddynt eli ar gyfer pob dolur, ond maent yn gwybod ble i’w ganfod. Ni chafodd dull y gymdeithas fawr ei gynllunio ar gyfer oes o lymder, ond yn hytrach ar gyfer unrhyw oes o ddyhead cymdeithasol ac economaidd—ie, yn darparu mwy am lai mewn cyfnod o leihau’r diffyg, ond hefyd yn darparu mwy am yr un faint pan fo cyllidebau yn sefydlog a mwy am fwy pan fo cyllidebau’n tyfu. Wedi’r cyfan, er gwaethaf y biliynau a wariwyd ar gau’r bwlch mewn cyfoeth, Cymru o hyd yw rhan dlotaf y Deyrnas Unedig, ac yr oedd y bwlch yn lledu ymhell cyn y dirwasgiad. Fel y dywedodd yr AS Llafur John Cruddas ym mis Chwefror,

Rwy’n eithaf hoff o’r syniad o gymdeithas fawr. Mae’n ein dychwelyd at faterion o ddyletswydd, rhwymedigaeth, gwasanaeth a chyfrannu a ddylai fod yn nodweddu pob plaid wleidyddol...At hynny, rwy’n gwrthod y syniad syml bod y gymdeithas fawr yn ffug ac yno i roi sglein ar doriadau dan ddylanwad ideoleg, i raddau helaeth oherwydd...mae ymlyniad y Prif Weinidog i’r agenda honno yn rhagflaenu’r argyfwng economaidd.

Dywedodd yr AS Ceidwadol Rory Stuart yn yr un ddadl,

Nid yw’r gymdeithas fawr yn...ateb i bob problem. Mae arnom angen y wladwriaeth...Serch hynny, er gwaethaf y ffaith na fydd rhai cymunedau yn awyddus i wneud y pethau hyn, efallai, er gwaethaf y ffaith na all rhai cymunedau wneud y pethau hyn, ac er gwaethaf y ffaith y gallai rhai cymunedau wneud penderfyniadau anghywir, mae’r gymdeithas fawr yn wych o beth.

Fel y dywedodd Gordon Brown yn ‘Communities in control: real people, real power’, 2008,

Mae’r Papur Gwyn hwn yn datgan cynigion pendant ar gyfer meysydd lle gall llywodraeth ganolog a llywodraeth leol

citizens—giving local communities the power to drive real improvements.’

Hazel Blears said.

‘That people should have the maximum influence, control and ownership over the decisions, forces and agencies which shape their lives and environments is the essence of democracy.’

Labour MP Frank Field said:

‘we need government to help build up that Big Society’.

At its simplest level, the big society is a frank acceptance that micromanagement from the centre of Government as a way of improving society is not working. As social problems in this country have increased, this approach has been found wanting. We must embrace personal responsibility, but we also have a responsibility to those around us.

Margaret Thatcher is often quoted as stating that there is no such thing as society. However, there is such a thing as society: it is just not the same thing as the state. Mrs Thatcher’s famous quote went on to say that it is our duty to look after ourselves and then also to help look after our neighbour. In this she blazed a trail that was followed by Tony Blair, who said that with rights and opportunities come responsibilities and obligations. Gordon Brown said that responsibilities are required in return for rights. Ed Miliband said that Labour’s rights and responsibilities agenda needs to go all the way to the top. David Cameron said:

‘don’t just ask what are my entitlements, but what are my responsibilities.’

David Cameron is now seeking to turn words into action.

Of course, Wales has a big society already. What has been termed ‘the third sector’ has increasingly been seen as a vehicle for delivering strategy and programmes as an

ddatganoli mwy o bŵer i ddinasyddion—sy’n rhoi pŵer i yrru gwelliannau gwirioneddol i gymunedau lleol.

Dywedodd Hazel Blears.

Pobl yn cael y dylanwad, rheolaeth a pherchnogaeth mwyaf dros y penderfyniadau, lluoedd ac asiantaethau sy’n llunio eu bywydau a’u hamgylcheddau yw hanfod democratiaeth.

Dywedodd yr AS Llafur, Frank Field:

Mae arnom angen y llywodraeth i helpu i adeiladu’r gymdeithas fawr.

Ar ei lefel symlaf, mae’r gymdeithas fawr yn dderbyniad gonest nad yw microreoli o ganol y Llywodraeth yn gweithio fel ffordd o wella cymdeithas. Wrth i broblemau cymdeithasol yn y wlad hon gynyddu, mae’r dull hwn wedi bod yn ddiffygiol. Mae’n rhaid i ni gofleidio cyfrifoldeb personol, ond mae gennym hefyd gyfrifoldeb i bawb o’n cwmpas.

Yn aml, dyfynnir Margaret Thatcher yn datgan nad oes y fath beth â chymdeithas. Fodd bynnag, mae’r fath beth â chymdeithas; ond nid yw’r un peth â’r wladwriaeth. Aeth dyfyniad enwog Mrs Thatcher ymlaen i ddweud mai ein dyletswydd yw edrych ar ôl ein hunain ac yna hefyd i helpu i edrych ar ôl ein cymydog. Yn hyn fe dorrodd hi gwys newydd a ddilynwyd gan Tony Blair, a ddywedodd fod cyfrifoldebau a rhwymedigaethau yn dod ynghyd â hawliau a chyfleoedd. Dywedodd Gordon Brown fod cyfrifoldebau yn ofynnol os ydych yn derbyn hawliau. Dywedodd Ed Miliband fod angen i agenda hawliau a chyfrifoldebau Llafur i fynd yr holl ffordd i’r brig. Dywedodd David Cameron:

Peidiwch â gofyn yn unig beth yw fy hawliau, ond gofynnwch beth yw fy nghyfrifoldebau.

Mae David Cameron yn awr yn ceisio troi geiriau yn weithredoedd.

Wrth gwrs, mae gan Gymru gymdeithas fawr yn barod. Mae’r hyn sydd wedi cael ei alw’n ‘drydydd sector’ wedi cael ei weld yn gynyddol fel cyfrwng i gyflwyno strategaeth

extension of Government. Instead of empowering communities and treating front-line professionals and social entrepreneurs as real partners, consultation has followed strategy and delivery has increasingly been conditional on ticking the right boxes. As the Wales Council for Voluntary Action has said, the big society has been promoted as a new approach, but the traditions of community action, mutual aid and co-operation in Wales are part of our social and cultural history. It added that to move beyond rhetoric to action means a greater sharing of responsibilities between Government, communities and citizens.

The big society rests on the fact that in our communities, there are individuals, enterprises and charities that are better placed to confront the problems our nation faces. Taking power out of the hands of Government and giving it to the people working on the front line can help us provide better services more efficiently, thereby benefiting the most vulnerable and providing good value to the taxpayer. In other words, this is about trying to turn the power thing upside down. What the UK Government is calling localism in England is what we in Wales call devolution. However, it is devolution to local communities, not centralised Government in Cardiff.

4.00 p.m.

The big society encompasses three key strands. First, there is social action, with Government fostering and supporting a new culture of voluntarism and philanthropy. Second, is the need for public service reform, giving professionals more freedom, opening up public services to new providers like charities and social enterprises, and responding to public need. Lastly, there is the need for community empowerment, with neighbourhoods feeling that they can shape the world around them.

a rhaglenni fel estyniad o'r Llywodraeth. Yn hytrach na grymuso cymunedau a thrin gweithwyr proffesiynol rheng flaen ac entrepreneuriaid cymdeithasol fel partneriaid go iawn, mae ymgynghori wedi dilyn strategaeth ac mae darparu wedi bod yn amodol ar roi tic yn y blychau cywir yn gynyddol. Fel y mae Cyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru wedi ei ddweud, mae'r gymdeithas fawr wedi cael ei hyrwyddo fel dull newydd, ond mae'r traddodiadau o weithredu yn gymunedol, cymorth ar y cyd a chydweithredu yng Nghymru yn rhan o'n hanes cymdeithasol a diwylliannol. Ychwanegodd fod symud y tu hwnt i rethreg at weithredu yn golygu mwy o rannu cyfrifoldebau rhwng y Llywodraeth, cymunedau a dinasyddion.

Mae'r gymdeithas fawr yn dibynnu ar y ffaith bod ein cymunedau yn cynnwys unigolion, mentrau ac elusennau sydd mewn lle gwell i wynebu'r problemau y mae ein cenedl yn eu hwynebu. Gall cymryd pŵer oddi wrth y Llywodraeth a'i roi i'r bobl sy'n gweithio ar y rheng flaen ein helpu i ddarparu gwasanaethau gwell yn fwy effeithlon, a thrwy hynny bod o fudd i'r rhai mwyaf bregus a darparu gwerth da i'r trethdalwr. Mewn geiriau eraill, mae hyn yn ymwneud â cheisio gwyrddroi strwythurau grym. Mae'r hyn y mae Llywodraeth y DU yn ei alw yn lleoliaeth yn Lloegr yn gyfystyr â'r hyn yr ydym yng Nghymru yn ei alw yn ddatganoli. Fodd bynnag, datganoli i gymunedau lleol y mae, nid i Lywodraeth wedi ei chanoli yng Nghaerdydd.

Mae'r gymdeithas fawr yn cwmpasu tri maes allweddol. Yn gyntaf, mae gweithredu cymdeithasol, gyda'r Llywodraeth yn coleddu a chefnogi diwylliant newydd o wirfoddoliaeth a dyngarwch. Yn ail, mae'r angen am ddiwygio gwasanaethau cyhoeddus, gan roi mwy o ryddid i weithwyr proffesiynol, agor gwasanaethau cyhoeddus i ddarparwyr newydd fel elusennau a mentrau cymdeithasol, ac ymateb i anghenion y cyhoedd. Yn olaf, mae'r angen ar gyfer grymuso cymunedol, gyda chymdogaethau yn teimlo eu bod yn gallu llunio'r byd o'u cwmpas.

I am a director of the Wales Participatory Budgeting Unit, a social enterprise that directly involves local people in making decisions on the spending priorities for a defined public budget. Participatory budgeting is about giving people choice, bringing real community participation, and ensuring that limited funds go where they are most needed. When done well, the evidence of its benefits is incontrovertible.

I spoke at the Disability Wales launch of its independent living campaign. Disabled people tell us that they want to see an expansion of the direct payment scheme that allows people to control their own care budgets. They want to be in control. They do not want a compulsory scheme, but they want the freedom to choose.

Last year, I attended a round-table meeting with the Wales Council for Voluntary Action and partner organisations, which highlighted the need to involve the voluntary sector in the development of primary care services across Wales. They champion a new approach, based on co-design and co-delivery of public services, bringing together the independent third sector and the public sector with the citizen and the community at the centre, reducing demand on other services. They fear that the move to community care will be more expensive, when it need not be if we were to change the way that we do things. We should be unleashing the third sector expertise that the state sector does not have, and allowing the third sector to play a strategic role with Government in order to deliver a whole-service approach that puts people in communities, rather than service deliverers, at the centre.

The second phase of the Welsh Government's flagship policy to tackle deprivation, Communities First, ends next year. The poverty gap has widened and social mobility has stalled. The 2009 Wales Audit Office report on Communities First found an absence of basic human resource and financial planning, weak monitoring and no evidence that anything was being done with

Yr wyf yn gyfarwyddwr Uned Cyllidebu Cyfranogol Cymru, menter gymdeithasol sy'n cynnwys pobl leol yn uniongyrchol wrth wneud penderfyniadau ar y blaenoriaethau gwariant ar gyfer cyllideb gyhoeddus wedi ei diffinio. Pwrpas cyllidebu cyfranogol yw rhoi dewis i bobl, gan greu cyfranogiad cymunedol go iawn, a sicrhau bod cyllid cyfyngedig yn mynd lle y mae ei angen fwyaf. Pan gaiff ei wneud yn dda, ni ellir gwadu'r dystiolaeth am ei fuddion.

Yr oeddwn yn siarad yn lansiad Anabledd Cymru o'i ymgyrch byw'n annibynnol. Mae pobl anabl yn dweud wrthym eu bod am weld y cynllun taliadau uniongyrchol sy'n caniatáu i bobl reoli eu cyllidebau gofal eu hunain yn cael ei ehangu. Maent am fod mewn rheolaeth. Nid ydynt am gael cynllun gorfodol, ond maent am gael y rhyddid i ddewis.

Y llynedd, bûm mewn cyfarfod o amgylch bwrdd gyda Chyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru a sefydliadau cymheiriol, a oedd yn tynnu sylw at yr angen i gynnwys y sector gwirfoddol wrth ddatblygu gwasanaethau gofal sylfaenol ledled Cymru. Maent yn hyrwyddo dull gweithredu newydd, yn seiliedig ar gynllunio a darparu gwasanaethau cyhoeddus ar y cyd, gan ddwyn y trydydd sector annibynnol a'r sector cyhoeddus ynghyd, a rhoi'r dinesydd a'r gymuned yn y canol, gan leihau'r galw ar wasanaethau eraill. Maent yn ofni y bydd y symud i ofal cymunedol yn fwy costus, pan na fyddai angen iddo fod pe baem yn newid y ffordd yr ydym yn gwneud pethau. Dylem fod yn rhyddhau'r arbenigedd yn y trydydd sector nad yw'r sector gwladol yn meddu arno, a chaniatáu i'r trydydd sector chwarae rôl strategol gyda'r Llywodraeth er mwyn darparu dull gwasanaeth cyfan sy'n rhoi pobl mewn cymunedau, yn hytrach na darparwyr gwasanaethau, yn y canol.

Mae ail gam polisi blaenllaw Llywodraeth Cymru i fynd i'r afael ag amddifadedd, Cymunedau yn Gyntaf, yn dod i ben flwyddyn nesaf. Mae'r bwlch tlodi wedi lledu a symudedd cymdeithasol wedi arafu. Daeth adroddiad Swyddfa Archwilio Cymru ar Cymunedau yn Gyntaf yn 2009 o hyd i ddiffyg adnoddau dynol a chynllunio ariannol sylfaenol, monitro gwan a dim tystiolaeth

the feedback. Last summer, a WCVA and Community Development Cymru paper proposed an achievable future vision for Communities First that would be more effective at tackling deprivation and building stronger communities with less bureaucracy and cost and more community ownership.

Sandy Mewies: Has the WCVA not also recently warned that the rhetoric about the big society is at odds with the significant spending cuts imposed on the sector in England, which have also hit organisations that work in Wales that are funded by non-devolved departments?

Mark Isherwood: Thank you for your contribution. That is all the more reason for public sector commissioners to be focusing on outcomes rather than process or silo dwelling.

The WCVA and Community Development Cymru said that the missing link in achieving community ownership is the lack of a longer term vision in the Communities First programme that enables communities to move beyond programmes to establish their own independent institutions that can then, in turn, work as equal partners in delivering real outcomes that the community values and owns and is willing to mobilise around. When I visited a community enterprise established in one of the most deprived wards in Wales, before the Welsh Government established a Communities First partnership in the same ward, they told me that they needed organisations to grow up from the community. They told me that they could take on the functions of Communities First, including community development, and increase services for half the core cost. It is, therefore, concerning that the Minister's statement on the future of Communities First yesterday proposed a big state solution to a big society problem, a top-down programme rather than real community ownership.

As the Campaign for the Protection of Rural

bod unrhyw beth yn cael ei wneud gyda'r adborth. Yr haf diwethaf, cynigiodd papur CGGC a Datblygu Cymunedol Cymru weledigaeth o ddyfodol cyraeddadwy ar gyfer Cymunedau yn Gyntaf a fyddai'n fwy effeithiol wrth fynd i'r afael ag amddifadedd ac adeiladu cymunedau cryfach gyda llai o fiwrocratiaeth a chost a mwy o berchnogaeth gymunedol.

Sandy Mewies: Onid yw'r CGGC hefyd wedi rhybuddio yn ddiweddar bod y rhethreg am y gymdeithas fawr yn mynd yn groes i'r toriadau gwariant sylweddol a osodwyd ar y sector yn Lloegr, sydd hefyd wedi taro sefydliadau sy'n gweithio yng Nghymru sy'n cael eu hariannu gan adrannau sydd heb eu datganoli?

Mark Isherwood: Diolch i chi am eich cyfraniad. Mae hynny yn hyd yn oed yn fwy o reswm i gomisiynwyr y sector cyhoeddus ganolbwyntio ar ganlyniadau yn hytrach nag ar y broses neu aros mewn seilo.

Dywedodd GCCG a Datblygu Cymunedol Cymru mai'r ddolen goll wrth gyflawni perchnogaeth gymunedol yw diffyg gweledigaeth tymor hwy yn y rhaglen Cymunedau yn Gyntaf sy'n galluogi cymunedau i symud y tu hwnt i raglenni i sefydlu eu sefydliadau annibynnol eu hunain sydd wedyn, yn eu tro, yn gallu gweithio fel partneriaid cyfartal wrth gyflawni canlyniadau go iawn y mae'r gymuned yn eu gwerthfawrogi a'u perchnogi ac yn barod i ymgasglu o'u cwmpas. Pan ymwelais â menter gymunedol a sefydlwyd yn un o'r wardiau mwyaf difreintiedig yng Nghymru, cyn i Lywodraeth Cymru sefydlu partneriaeth Cymunedau yn Gyntaf yn yr un ward, dywedwyd wrthyf eu bod angen sefydliadau i dyfu i fyny o'r gymuned. Dywedasant wrthyf y gallent gymryd swyddogaethau Cymunedau yn Gyntaf, gan gynnwys datblygu cymunedol, a chynyddu gwasanaethau am hanner y gost graidd. Y mae, felly, yn destun pryder bod datganiad y Gweinidog ar ddyfodol Cymunedau yn Gyntaf ddoe yn cynnig ateb gwladwriaeth fawr i broblem gymdeithas fawr, rhaglen o'r brig i lawr yn hytrach na pherchnogaeth gymunedol go iawn.

Fel y mae Ymgyrch Diogelu Cymru Wledig

Wales has said, we need a paradigm shift to positively support action that will make our communities more self-reliant and less dependent on remote decision making. By getting out of the way and letting citizens and communities run their own affairs, we can restore civic pride, democratic accountability and economic growth to build a stronger, fairer Wales in a stronger, fairer Britain. Therefore, let this be the end of big Government and the start of the big Welsh society.

Mick Antoniw: I am pleased to have the opportunity to speak in this debate, although from a very different perspective. It is interesting that the motion has been brought forward by the Tories who, not so long ago, were being enthralled by Margaret Thatcher who told us that there was no such thing as society. At the same time, she was calling the miners in Wales and the rest of the United Kingdom ‘the enemy within’—miners who were fighting for their jobs and communities, who contributed so much to the industrial wealth of our society, many of whom sustained injuries or were killed in the course of their work, and who suffered the cruellest of respiratory diseases that often blighted their lives and those of their families. It is true that they lost the strike, and I will never forget the senseless closure of so many profitable pits and the loss of jobs, apprenticeships and the consequential destruction of communities. I recall Michael Heseltine being asked on television on the twenty-fifth anniversary of the miners’ strike why so many profitable pits were closed. His answer was that that was the price they paid for challenging the Government.

However, it was the miners of Tower Colliery who showed what the real big society is about by utilising their own money to take over one of the so-called unprofitable pits and creating well-paid jobs and apprenticeships for 15 years. As many of them now work in Aberpergwm colliery and Unity mine, they have put aside the opportunity to grab the money and run, preferring instead to develop the site to leave a long-term legacy for the benefit of the community. These are the people of Wales who are the real big society.

wedi ei ddweud, mae angen newid patrwm i gefnogi gweithredu a fydd yn gwneud ein cymunedau yn fwy hunan-ddibynnol ac yn llai dibynnol ar benderfyniadau yn cael eu gwneud o bell yn gadarnhaol. Drwy fynd allan o’r ffordd a gadael i ddinasyddion a chymunedau redeg eu materion eu hunain, gallwn adfer balchder dinesig, atebolrwydd democrataidd a thwf economaidd i adeiladu Cymru gryfach a thecach mewn Prydain gryfach a thecach. Felly, gadewch i hyn fod yn ddiwedd ar Lywodraeth fawr a dechrau’r gymdeithas fawr yng Nghymru.

Mick Antoniw: Yr wyf yn falch o gael y cyfle i siarad yn y ddadl hon, er bod gennyf bersbectif gwahanol iawn. Mae’n ddiddorol bod y cynnig wedi cael ei gyflwyno gan y Torïaid a oedd, nid mor hir â hynny yn ôl, yn cael eu swyno gan Margaret Thatcher a ddywedodd wrthym nad oedd y fath beth â chymdeithas. Ar yr un pryd, roedd hi’n galw’r glowyr yng Nghymru a gweddill y Deyrnas Unedig yn ‘elyn mewnol’—glowyr a oedd yn ymladd am eu swyddi a’u cymunedau, a oedd yn cyfrannu cymaint at gyfoeth diwydiannol ein cymdeithas, cymaint ohonynt wedi dioddef anafiadau neu gael eu lladd yn ystod eu gwaith, ac a oedd yn dioddef y clefydau anadlol creulonaf a oedd yn aml yn difetha eu bywydau a bywydau eu teuluoedd. Mae’n wir eu bod wedi colli’r streic, ac nid anghofiaf fyth cau disynnwyr cynifer o byllau proffidiol a cholli swyddi a phrentisiaethau a’r distryw a fu fel canlyniad i gymunedau. Yr wyf yn cofio y cafodd Michael Heseltine ei holi ar y teledu ar y pumed flynedd ar hugain ers streic y glowyr pam fod cymaint o byllau proffidiol wedi cael eu cau. Ei ateb oedd mai dyna oedd y pris a dalwyd am herio’r Llywodraeth.

Fodd bynnag, glowyr Glofa’r Tŵr a ddangosodd beth yw’r gymdeithas fawr go iawn drwy ddefnyddio eu harian eu hunain i gymryd drosodd un o’r pyllau hyn a ddisgrifiwyd yn amhroffidiol a chreu swyddi a phrentisiaethau a oedd yn talu’n dda am 15 mlynedd. Gan fod llawer ohonynt bellach yn gweithio ym mhwl glo Aberpergwm a mwynglawdd Unity, maent wedi rhoi’r cyfle o’r neilltu i gael gafael ar yr arian a’i heglu hi, gan ddewis yn hytrach i ddatblygu’r safle er mwyn gadael etifeddiaeth hirdymor ar gyfer budd y gymuned. Dyma’r Cymry sydd

We will take no lessons from the Tories on the big society because ours is a real society of ordinary people working together for the benefit of their communities and families. Let us not forget that the NHS grew out of the Tredegar medical aid society—ordinary people had set up their own health service out of their own contributions. This model led to the creation of our current modern NHS, based on real community and socialist values. It is the same national health service that the Tories in England are dismantling and privatising.

Taking this debate forward to the modern day, there is a section of the real society that I want to praise, and I am sure that everyone here will recognise the contribution of the thousands of people throughout Wales who volunteer their free time day in, day out to help their friends and families, the people who are on call to help out those in need and are always there to give advice and stand up for those in need or the vulnerable. They come from all backgrounds and experience, and give of their time for no other reason than it is the right thing to do.

I am talking about the unsung heroes of our communities: the countless trade unionists and trade union representatives in Wales. Let us give them the recognition that they deserve. It could be the safety officer, the person who trains in his own time to develop skills to promote safety for his fellow workers, or it could be the shop steward who acts as a collective voice for his fellow workers and who often represents his workmates if they get into difficulty or need representation. Sometimes, it is a trade unionist who has to visit a member's family to tell them that someone has been injured or killed or who goes with his workmates to hospital. Sometimes, he is just there to provide advice. Let us not forget that these are also the people who often go home and then straight out again to support a local community campaign, to help the elderly or to help with a local community football or rugby club.

yn ffurfio'r gymdeithas fawr go iawn.

Nid oes arnom angen unrhyw wersi gan y Torïaid ar y gymdeithas fawr oherwydd bod gennym gymdeithas wirioneddol o bobl gyffredin yn gweithio gyda'i gilydd er lles eu cymunedau a'u teuluoedd. Gadewch inni beidio ag anghofio bod y GIG wedi tyfu allan o gymdeithas cymorth meddygol Tredegar—yr oedd pobl gyffredin wedi sefydlu eu gwasanaeth iechyd eu hunain allan o'u cyfraniadau eu hunain. Arweiniodd y model hwn at greu ein GIG modern presennol, yn seiliedig ar werthoedd cymunedol a sosialaidd go iawn. Dyna'r un gwasanaeth iechyd gwladol ag y mae'r Torïaid yn Lloegr yn ei ddatgymalu a'i breifateiddio.

Gan symud y ddaid hon ymlaen at ein dyddiau ni, mae adran o'r gymdeithas go iawn yr wyf am ei chanmol, ac yr wyf yn siŵr y bydd pawb yma yn cydnabod cyfraniad y miloedd o bobl ledled Cymru sy'n gwirfoddoli eu hamser rhydd ddydd ar ôl dydd i helpu eu ffrindiau a'u teuluoedd, y bobl sydd ar alwad i helpu'r sawl sydd mewn angen ac sydd bob amser yno i roi cyngor a sefyll i fyny ar gyfer y sawl sydd mewn angen neu sy'n agored i niwed. Maent yn dod o bob cefndir a phrofiad, ac yn rhoi o'u hamser am ddim rheswm heblaw mai dyna'r peth iawn i'w wneud.

Yr wyf yn sôn am arwyr di-glod ein cymunedau: yr undebwyr llafur di-ri a chynrychiolwyr undebau llafur yng Nghymru. Gadewch inni roi'r gydnabyddiaeth y maent yn ei haeddu iddynt. Gallai fod yn swyddog diogelwch, y person sy'n hyfforddi yn ei amser ei hun i ddatblygu sgiliau i hyrwyddo diogelwch ar gyfer ei gydweithwyr, neu gallai fod yn swyddog undeb sy'n gweithredu fel llais cyfunol ar gyfer ei gydweithwyr ac sy'n aml yn cynrychioli ei gydweithwyr os ydynt yn mynd i anhawster neu angen cynrychiolaeth. Weithiau, undebwr llafur sy'n gorfod ymweld â theulu aelod i ddweud wrthynt fod rhywun wedi cael ei anafu neu ei ladd neu sy'n mynd gyda'i gydweithwyr i'r ysbyty. Weithiau, mae yno yn unig er mwyn rhoi cyngor. Gadewch inni beidio ag anghofio mai rhain hefyd yw'r bobl sydd yn aml yn mynd adref ac yna yn syth allan eto i gefnogi ymgyrch gymunedol leol, i helpu'r oeddrannus

neu i helpu gyda phêl-droed neu glwb rygbi cymunedol lleol.

How are they treated by a Tory Government? Their wages are frozen, their pensions attacked, they are told that they have to work longer for less and to pay more, and that if they stand up for their rights they are threatened with punitive anti-trade-union legislation. At the same time, those other great members of the community—the bankers, the financiers, the hedge fund managers—award themselves massive pay increases and obscene bonuses. These same people then dare tell us that if we make them pay more into society through higher taxes or windfall taxes, they will desert the country and go abroad. At the same time, David Cameron and his big society campaigners propose a downgrading of health and safety standards, and a downgrading of the role of the Health and Safety Executive.

Sut cânt eu trin gan Lywodraeth Doriaidd? Mae eu cyflogau yn cael eu rhewi, ymosodir ar eu pensiynau, maent yn gwybod bod yn rhaid iddynt weithio'n hirach am lai ac i dalu mwy, ac os ydynt yn sefyll dros eu hawliau maent yn cael eu bygwth â deddfwriaeth gwrth-undeb-llafur cosbol. Ar yr un pryd, mae cewri eraill y gymuned—y bancwyr, yr arianwyr, y rheolwyr cronfeydd mantoli—yn dyfarnu codiadau cyflog enfawr a bonysau anwedus i'w hunain. Mae'r un bobl wedyn yn meiddio dweud wrthym, os ydym yn gwneud iddynt dalu mwy i mewn i'r gymdeithas drwy drethi uwch neu drethi ffawdelw, y byddant yn troi eu cefnau ar y wlad ac yn mynd dramor. Ar yr un pryd, mae David Cameron a'i ymgyrchwyr cymdeithas fawr yn cynnig israddio safonau iechyd a diogelwch, ac israddio rôl yr Awdurdod Gweithredol Iechyd a Diogelwch.

I want to praise the work of all those who volunteer and do so much in their communities. I have seen first-hand the fantastic work that is carried out by organisations such as the WRVS and charities, and by those who act as trustees for free for charitable organisations such as the Welsh Refugee Council, which has just received a massive cut to its budget from the Home Office. This is our society—people who work to create a better society because they have a vision of something better.

Yr wyf am ganmol gwaith pawb sydd yn gwirfoddoli ac yn gwneud cymaint yn eu cymunedau. Yr wyf wedi gweld o lygad y ffynnon y gwaith gwych sy'n cael ei wneud gan sefydliadau megis y GCCG ac elusennau, a gan y sawl sy'n gweithredu fel ymddiriedolwyr am ddim i fudiadau elusennol megis Cyngor Ffoaduriaid Cymru, sydd newydd gael toriad enfawr i'w gyllideb gan y Swyddfa Gartref. Dyma ein cymdeithas—pobl sy'n gweithio i greu cymdeithas well oherwydd bod ganddynt weledigaeth o rywbeth gwell.

The motion to me—and I say this with respect—is a con trick. It is a gimmick to undermine the partnership that exists between society and the state. They are not separate; they go hand in hand. It is a gimmick to hide the fact that the UK Government is inflicting politically motivated cuts, the prime objective of which, in my view, is to break up the public sector. The Welsh Conservatives give the game away: they talk about society and the state being separate, whereas we talk about them as a partnership, working together for a common good.

Mae'r cynnig i mi—a dywedaf hyn gyda pharch—yn hoced. Gimig ydyw i danseilio'r bartneriaeth sy'n bodoli rhwng cymdeithas a'r wladwriaeth. Nid ydynt ar wahân; maent yn mynd law yn llaw. Gimig ydyw i guddio'r ffaith bod Llywodraeth y DU yn achosi toriadau a chymhelliant gwleidyddol, a'u prif amcan, yn fy marn i, yw chwalu'r sector cyhoeddus. Mae Ceidwadwyr Cymru yn gollwng y gath o'r cwd: maent yn siarad am gymdeithas a'r wladwriaeth fel pe baent ar wahân, ond yr ydym ni'n siarad amdanynt felartneriaeth, yn gweithio gyda'i gilydd er lles pawb.

Angela Burns: Order. Mr Antoni, you will have to bring your remarks to a close shortly.

Angela Burns: Trefn. Mr Antoni, bydd yn rhaid i chi ddod â'ch sylwadau i ben yn fuan.

Mick Antoniw: In Wales, we understand the importance of this. Unfortunately, the Welsh Conservatives have not learned the lesson of their own history. I suspect that they never will. This motion is little more than a con trick and we are not fooled by it.

Suzy Davies: Yr wyf yn gwerthfawrogi'r cyfle i gymryd rhan yn y drafodaeth hon. Mae'n well imi ddatgan buddiant gan fy mod yn gyfarwyddydd menter cymdeithasol.

One of the commonest points made to me is that we already have a big society—a well-established, firmly embedded collection of voluntary organisations, just like the miners' wives in the mid-1980s and hundreds of other community bodies. They work hard and make a difference to the lives of many people. That is perfectly true, but it is only a part of the picture. Therefore, perhaps we should be talking about a bigger society to make the argument more distinct.

The bigger society is about releasing social energy, empowering individuals and groups of individuals, pushing down power from the central state to local institutions, such as hospitals, schools and local authorities, as well as the kind of third sector groups with which we are already familiar. If these institutions are given greater powers and freedom, they gain the ability and the responsibility to improve local communities and society in general; all the more so if new institutions, such as mutuals and co-operatives, can be created in the public, private and voluntary sectors.

I wholly welcomed Leanne Wood's question to the First Minister yesterday about local co-operatives operating renewable energy businesses. It should be exactly so. However, it is a shame that the First Minister made the classic mistake of assuming that anything with a big society tag must mean central government imposing some impossible duty on some poor, little voluntary organisation. He made the same mistake in his reply to my question about community organisations

Mick Antoniw: Yng Nghymru, deallwn bwysigrwydd hyn. Yn anffodus, nid yw'r Ceidwadwyr Cymreig wedi dysgu gwers eu hanes eu hunain. Yr wyf yn amau na fyddant byth. Mae'r cynnig hwn yn ddim byd mwy na hoced ac nid ydym wedi ein twyllo ganddo.

Suzy Davies: We appreciate the opportunity to participate in this debate. I should declare an interest as I am a director of a social enterprise.

Un o'r pwyntiau mwyaf cyffredin a wneir i mi yw bod gennym eisoes gymdeithas fawr—casgliad wedi ei hen sefydlu, a'i sefydlu'n gadarn, o fudiadau gwirfoddol, yn union fel gwragedd y glowyr yng nghanol y 1980au a channoedd o gyrff cymunedol eraill. Maent yn gweithio'n galed ac yn gwneud gwahaniaeth i fywydau llawer o bobl. Mae hynny'n berffaith wir, ond dim ond rhan o'r darlun ydyw. Felly, efallai y dylem fod yn siarad am gymdeithas fwy i wneud y ddadl yn amlycach.

Mae'r gymdeithas fwy yn ymwneud â rhyddhau ynni cymdeithasol, grymuso unigolion a grwpiau o unigolion, gwthio grym i lawr o'r wladwriaeth ganolog i sefydliadau lleol, megis ysbytai, ysgolion ac awdurdodau lleol, yn ogystal â'r math o grwpiau trydydd sector yr ydym eisoes yn gyfarwydd â hwy. Os ydyw'r sefydliadau hyn yn cael mwy o bwerau a rhyddid, maent yn ennill y gallu a'r cyfrifoldeb i wella cymunedau lleol a chymdeithas yn gyffredinol; yn fwy felly os yw sefydliadau newydd, megis cymdeithasau cydfuddiannol a chwmnïau cydweithredol, yn gallu cael eu creu yn y sectorau cyhoeddus, preifat a gwirfoddol.

Croesewais gwestiwn Leanne Wood i'r Prif Weinidog ddoe am gwmnïau cydweithredol lleol yn gweithredu busnesau ynni adnewyddadwy yn llwyr. Dylai fod felly yn union. Fodd bynnag, mae'n drueni bod y Prif Weinidog wedi gwneud y camgymeriad o dybio bod yn rhaid i unrhyw beth sydd â thag y gymdeithas fawr olygu bod llywodraeth ganolog yn gosod rhyw ddyletswydd amhosibl ar ryw fudiad gwirfoddol bach, druan. Gwnaeth yr un camgymeriad yn ei

helping young people into work, when he talked of plugging a gap. The bigger society is not some useful little add-on; it is a fundamental re-balancing of how public services are delivered. It is a realisation that it is not all about local authorities, quangos and service level agreements doing the Government's work the Government's way. It is about individuals and confident muscular institutions, like the early Co-operative Society, taking freedom and power from the state and assuming responsibility for improving communities alongside public and private sector bodies. On that, we are in agreement.

Social enterprises are perfectly positioned to help with that re-balancing. Let us not forget, when we talk about social enterprise, that we are not just talking about small, local set-ups, although we do not underestimate their value. We are also talking about the likes of Divine Chocolate, the Eden Project, and even Glas Cymru, which owns Welsh Water. There is no restriction on the size or ambition of a social enterprise, as long as it engages in trade for a social purpose or benefit, is in social or community ownership, and is not for private profit.

Let us not forget that local authorities can set up their own social enterprises. There is European regional development fund money to encourage that. This way, councils can retain any profit from re-investment, retain control over their assets and keep jobs local. There is a perfect example of this in my region. Celtic Community Leisure was established in 2003. It has 200 permanent employees and as an industrial provident society, it is owned by those employees. It has an annual turnover of £5.5 million. It was set up by Neath Port Talbot County Borough Council to provide leisure services in the council's area. That is its core service. However, unlike a council, a social enterprise can attract external funding and it can bid for non-council work, thereby reducing dependency on public funding for that core service.

ateb i'm cwestiwn am sefydliadau cymunedol yn helpu pobl ifanc i gael gwaith, pan siaradodd am lenwi bwlch. Nid yw'r gymdeithas fwy yn rhyw ychwanegiad bach defnyddiol; mae'n fodd o ail-gydbwysio sylfaenol o ran sut mae gwasanaethau cyhoeddus yn cael eu darparu. Mae'n sylweddoliad nad yw popeth am awdurdodau lleol, cwangos a chytundebau lefel gwasanaeth yn gwneud gwaith y Llywodraeth yn ffordd y Llywodraeth. Y mae'n ymwneud ag unigolion a sefydliadau cyhyrol hyderus, megis y Co-operative Society cynnar, gan gymryd rhyddid a phŵer oddi ar y wladwriaeth a chymryd cyfrifoldeb am wella cymunedau ochr yn ochr â chyrrff yn y sector cyhoeddus a'r sector preifat. Ar hynny, yr ydym yn cytuno.

Mae mentrau cymdeithasol mewn sefyllfa berffaith i helpu gyda'r ail-gydbwysio hwnnw. Gadewch inni beidio ag anghofio, pan fyddwn yn sôn am fentrau cymdeithasol, nad ydym yn sôn am sefydliadau bach, lleol, er nad ydym yn tanbriso eu gwerth. Yr ydym hefyd yn sôn am Divine Chocolate, yr Eden Project, a hyd yn oed Glas Cymru, sy'n berchen ar Dŵr Cymru. Nid oes cyfyngiad ar faint neu uchelgais menter gymdeithasol, cyn belled â'i fod yn cymryd rhan mewn masnach ar gyfer diben neu fudd cymdeithasol, ei fod mewn perchnogaeth gymdeithasol neu gymunedol, ac nid yw ar gyfer elw preifat.

Gadewch inni beidio ag anghofio y gall awdurdodau lleol sefydlu eu mentrau cymdeithasol eu hunain. Mae arian yn y gronfa datblygu rhanbarthol Ewropeaidd er mwyn annog hynny. Fel hyn, gall cynghorau gadw unrhyw elw o ailfuddsoddi, cadw rheolaeth dros eu hasedau a chadw swyddi lleol. Mae enghraifft berffaith o hyn yn fy rhanbarth. Sefydlwyd Hamdden Cymunedol Celtic yn 2003. Mae ganddo 200 o weithwyr parhaol ac fel cymdeithas darbodus diwydiannol, mae'n eiddo i'r gweithwyr hynny. Mae ganddo drosiant blyneddol o £5.5 miliwn. Fe'i sefydlwyd gan Gyngor Bwrdeistref Sirol Castell-nedd Port Talbot i ddarparu gwasanaethau hamdden yn ardal y cyngor. Dyna ei wasanaeth craidd. Fodd bynnag, yn wahanol i gyngor, gall menter gymdeithasol ddenu cyllid allanol, a gall gynnig am waith y tu hwnt i'r cyngor, gan leihau'r ddibyniaeth ar gyllid cyhoeddus ar

gyfer y gwasanaeth craidd hwnnw.

The big society is not a short-term idea; on the contrary, it may take years to develop fully. Understanding and implementing big ideas often takes time, but that should not be exacerbated by fear, narrow thinking or complacency. Robert Owen said,

Nid yw'r gymdeithas fawr yn syniad byrdymor; i'r gwrthwyneb, gall gymryd blynyddoedd i'w ddatblygu'n llawn. Mae deall a gweithredu syniadau mawr yn aml yn cymryd amser, ond ni ddylai hynny gael ei waethygu gan ofn, meddyliau cul neu hunanfodlonrwydd. Dywedodd Robert Owen,

'I know that society may be formed so as to exist without crime, without poverty, with health greatly improved, with little, if any misery, and with intelligence and happiness increased a hundredfold: and no obstacle whatsoever intervenes at this moment except ignorance to prevent such a state of society from becoming universal.'

Gwn y gall cymdeithas gael ei ffurfio er mwyn iddi fodoli heb drosedd, heb dlodi, gydag iechyd wedi ei wella yn fawr, gydag ychydig, os unrhyw ddifflastod, a gyda deallusrwydd a hapusrwydd wedi eu cynyddu ganwaith: ac nid oes rhwystr o gwbl ar hyn o bryd ac eithrio anwybodaeth i atal y fath gyflwr o gymdeithas rhag bod yn gyffredinol.

4.15 p.m.

That may be ambitious, Members, but we have no business being here if we are not ambitious for the people whom we represent.

Efallai bod hynny yn uchelgeisiol, Aelodau, ond ni ddylem fod yma os nad ydym yn uchelgeisiol ar gyfer y bobl yr ydym yn eu cynrychioli.

Peter Black: May I say how relieved I am to move on to a more philosophical debate than the more focused previous debate? First, the motion in front of us is an important one. Although the Liberal Democrats are part of the UK Government implementing the big society, that does not mean that we will automatically support this motion in Wales. Before bringing in a similar proposal in Wales, we would need a lot more detail about how exactly it would work and what the implications were for Welsh society. In fact, I have a natural aversion to any philosophy that has the word 'big' in it, largely because I have always looked to empower individuals and communities rather than looking to a philosophy that is imposed from the centre, which is what we are looking at here. If we are looking to empower people, we need to do so from the grass roots upwards rather than from the Welsh Government downwards, and that is a crucial difference between how the Welsh Liberal Democrats and the Welsh Conservatives consider this motion.

Peter Black: A gaf fi ddweud cymaint o ryddhad ydyw i mi i symud ymlaen at ddadl fwy athronyddol na'r ddadl flaenorol a oedd â mwy o ffocws? Yn gyntaf, mae'r cynnig ger ein bron yn un pwysig. Er bod y Democratiaid Rhyddfrydol yn rhan o Lywodraeth y DU, sydd yn gweithredu'r gymdeithas fawr, nid yw hynny'n golygu y byddwn yn cefnogi'r cynnig hwn yn awtomatig yng Nghymru. Cyn cyflwyno cynnig tebyg yng Nghymru, byddai arnom angen llawer mwy o fanylion am sut yn union y byddai'n gweithio a beth oedd y goblygiadau ar gyfer cymdeithas Cymru. Yn wir, mae gennyf atgasedd naturiol tuag at unrhyw athroniaeth sydd â'r gair 'mawr' ynddi, yn bennaf oherwydd fy mod wastad wedi ceisio grymuso unigolion a chymunedau yn hytrach na throi at athroniaeth sy'n cael ei gorfodi o'r canol, sef yr hyn a welwn yn y fan hon. Os ydym yn ceisio grymuso pobl, mae angen inni wneud hynny o lawr gwlad i fyny yn hytrach nag o Lywodraeth Cymru i lawr, ac mae hynny'n wahaniaeth hanfodol rhwng sut y mae Democratiaid Rhyddfrydol Cymru a'r Ceidwadwyr Cymreig yn ystyried y cynnig hwn.

I am particularly interested in the localism and communitarian aspect of the big society. My politics have always been rooted in my community, as is the case for many Liberal Democrats. The way that that works is by empowering people to do things themselves as well as acting to support them to solve problems. The Welsh Government can do a number of things that will assist that process, not just empowering people, but empowering the institutions that the Conservatives have talked about, particularly local government, ending the practice of ring-fencing grants, which can often force local communities to follow someone else's spending priorities. An example is the road safety grant, which is available to local authorities; it will fund a pedestrian crossing, but not the improvements to the pavements around the pedestrian crossing that might make it safe. They can be quite prescriptive in that regard. It can audit the effectiveness of statutory duties, getting rid of those that create paperwork without improving services.

I also support a community bill of rights that would give communities a greater say over important issues such as planning application objections, improving access to public buildings in the community and strengthening the role of community councils. We are quite firm, as Welsh Liberal Democrats, that the centralising agenda—which has been a feature of the Welsh Government since the Assembly was established—is not appropriate and needs to be rolled back. We need to pass and devolve powers further down to communities—not just to institutions, but also to individuals and communities.

On Government programmes, we talked yesterday about Communities First as a particular example. The proposed changes before us seem to be a centralisation of the administration of that scheme, whereas if you were to look at it from a more empowering basis, you might let local councillors take the scheme on in their area to a set of formal guidelines. That is the difference between the centralising and the empowering agenda.

Mae gennyf ddiddordeb arbennig yn agweddau lleoliaeth a chymunedol y gymdeithas fawr. Mae fy ngwleidyddiaeth bob amser wedi cael ei gwreiddio yn fy nghymuned, fel sy'n wir am sawl Democrat Rhyddfrydol. Mae hynny yn gweithio drwy rymuso pobl i wneud pethau eu hunain yn ogystal â gweithredu er mwyn eu cefnogi i ddatrys problemau. Gall Llywodraeth Cymru wneud nifer o bethau a fydd yn cynorthwyo'r broses honno, nid grymuso pobl yn unig, ond grymuso'r sefydliadau y mae'r Ceidwadwyr wedi sôn amdanynt, yn enwedig llywodraeth leol, gan ddod i ben â'r arfer o grantiau wedi eu neilltuo, a all, yn aml, orfodi cymunedau lleol i ddilyn blaenoriaethau gwariant rhywun arall. Un enghraifft yw'r grant diogelwch ar y ffyrdd, sydd ar gael i awdurdodau lleol; bydd yn ariannu croesfan i gerddwyr, ond nid gwelliannau i'r palmentydd o gwmpas y groesfan i gerddwyr a allai ei gwneud yn ddiogel. Gallant fod yn eithaf rhagnodol yn hynny o beth. Gall archwilio effeithiolrwydd dyletswyddau statudol, gan gael gwared ar y rhai sy'n creu gwaith papur heb wella gwasanaethau.

Yr wyf hefyd yn cefnogi bil o hawliau cymuned a fyddai'n rhoi mwy o lais i gymunedau ynghylch materion pwysig fel gwrthwynebiadau ceisiadau cynllunio, gwella mynediad i adeiladau cyhoeddus yn y gymuned a chryfhau rôl cynghorau cymuned. Yr ydym yn eithaf cadarn, fel Democratiaid Rhyddfrydol Cymru, nad yw'r agenda canoli—sydd wedi nodweddu Llywodraeth Cymru ers sefydlu'r Cynulliad—yn briodol ac mae angen ei dreiglo yn ôl. Mae angen i ni basio a datganoli pwerau ymhellach i lawr i gymunedau—nid yn unig i sefydliadau, ond hefyd i unigolion a chymunedau.

Ynghylch rhaglenni'r Llywodraeth, buom yn siarad ddoe am Cymunedau yn Gyntaf fel enghraifft benodol. Ymddangosa'r newidiadau arfaethedig sydd ger ein bron fel pe baent am ganoli gweinyddiaeth y cynllun hwnnw, ond pe baech yn edrych arno ar sail grymuso yn fwy, efallai y byddech yn gadael i gynghorwyr lleol ysgwyddo'r cynllun yn eu hardal yn ôl set o ganllawiau ffurfiol. Dyna'r gwahaniaeth rhwng yr agendâu grymuso a chanoli.

Power is about more than who provides a service. A group of residents collaborating to run a community service is one thing, but active residents' associations pushing and agitating different service providers in the interest of the local community are another. Transferring responsibility for the service from the state to society is not enough. Power in itself is not enough. Individuals also need the confidence, capacity and opportunity to exercise that power in co-operation with others. The creation of a political system in which groups have the power, the will, the knowledge and the technology to influence and affect the making of decisions in which they have an interest is far more appropriate than a big society that says 'Instead of big Government doing it, we will get local government or the voluntary sector to do it'. You are often passing these powers down without the finances to deliver an effective service. In discussing this motion, we must have regard to how it will be implemented in Wales. If we are not empowering communities and letting them take charge of their own destiny, it is not an appropriate way forward. What I have heard so far of the big society does not meet those criteria.

Ann Jones: It is understandable that the Conservatives in this debate simply call on the Welsh Government to implement the policies of a Westminster coalition of the same colour—well, of partly the same colour. That is the problem of the Conservative Party in Wales, as it suffers a pretty negative leadership contest.

The Conservative motion bores me. I am completely bored of the Conservatives' big society. In practice, it should be seen as little more than a narrow moral standard prescribed by a minority within the current UK cabinet—a select few with whom I have very little in common, nor with whom would I want to have anything in common. While it is frustrating to see this slogan trotted out in television interviews and publicity campaigns, the damage that it is set to inflict on our communities and services is altogether much more serious. I would hate to see any

Mae grym yn ymwneud â mwy na phwy sy'n darparu gwasanaeth. Mae grŵp o drigolion yn cydweithio er mwyn rhedeg gwasanaeth cymunedol yn un peth, ond mae cymdeithasau preswylwyr gweithredol sydd yn gwthio a chodi stŵr gyda darparwyr gwasanaethau gwahanol er lles y gymuned leol yn rhywbeth arall. Nid yw trosglwyddo cyfrifoldeb am y gwasanaeth o'r wladwriaeth i'r gymdeithas yn ddigon. Nid yw grym ynddo'i hun yn ddigon. Mae unigolion hefyd angen yr hyder, y gallu a'r cyfle i arfer y grym hwnnw mewn cydweithrediad ag eraill. Mae creu system wleidyddol lle mae grwpiau yn cael y grym, yr ewyllys, y wybodaeth a'r dechnoleg i ddylanwadu ac effeithio ar y broses o wneud penderfyniadau lle mae ganddynt ddiddordeb yn llawer mwy priodol na chymdeithas fawr sy'n dweud, 'Yn hytrach na bod Llywodraeth fawr yn ei wneud, byddwn yn cael llywodraeth leol neu'r sector gwirfoddol i wneud hynny'. Yr ydych yn aml yn pasio'r pwerau hyn i lawr heb y cyllid i ddarparu gwasanaeth effeithiol. Wrth drafod y cynnig hwn, mae'n rhaid inni ystyried sut y bydd yn cael ei roi ar waith yng Nghymru. Os nad ydym yn grymuso cymunedau ac yn gadael iddynt fod yn gyfrifol am eu tynged eu hunain, nid yw'n ffordd briodol ymlaen. Nid yw'r hyn yr wyf wedi ei glywed hyd yn hyn am y gymdeithas fawr yn bodloni'r meini prawf hynny.

Ann Jones: Mae'n ddealladwy bod y Ceidwadwyr yn y ddadl hon yn syml yn galw ar Lywodraeth Cymru i weithredu polisïau o glymblaid San Steffan o'r un lliw—yn rhannol o'r un lliw. Dyna broblem y Blaid Geidwadol yng Nghymru, wrth iddi ddiodeff cystadleuaeth arweinyddiaeth eithaf negyddol.

Mae cynnig y Ceidwadwyr yn fy niflasu. Yr wyf wedi cael llond bol o gymdeithas fawr y Ceidwadwyr. Yn ymarferol, dylid ei weld fel dim byd mwy na safon foisol gul a ragnodir gan leiafrif o fewn cabinet cyfredol y DU—ychydig dethol y mae gennyf ychydig iawn yn gyffredin â hwy, ac ni fyddwn am fod ag unrhyw beth yn gyffredin â hwy. Er ei fod yn rhwystredigaethus i weld yr arwyddair hwn yn cael ei ddefnyddio mewn cyfweiliadau teledu ac ymgyrchoedd cyhoeddusrwydd, mae'r difrod y bydd yn ei achosi yn ein cymunedau a'n gwasanaethau lawer yn fwy

Welsh Government following such a miserable race down to the bottom.

Let us look at housing as an example. Huw Lewis, the Minister responsible for housing, said in the Chamber last week that, since the Tory Prime Minister came to power, there are 25 families in Wales living in bed and breakfast accommodation—a figure that sat at zero before May 2010. However, this is going to get worse, because Eric Pickles, the Secretary of State for Communities and Local Government, has warned the Prime Minister that his Government's welfare changes risk making 40,000 families homeless. Last week, Shelter's chief executive, Campbell Robb, made clear his exasperation at the news, declaring that,

'The coalition government should stop bulldozing through badly thought through policies whilst ignoring independent evidence, its own expert panel and the views of those who will deal with the very real impact on people.'

That leads me to a question: who does the coalition Government listen to? My answer is: nobody. This motion asks us to unleash the big society in Wales. Sadly, the welfare changes that will be unleashed on the people of Wales will mean misery for many more families and more wrenching changes for the same communities that suffered the catastrophe of the 1980s and 1990s under Thatcher. Mick Antoniw reminded us of the Tories' policies to close profitable pits, and I wholeheartedly agree with him.

The admission from Eric Pickles shows that you cannot instigate such a wide ranging removal of services without putting people at real risk. So, this ideological mantra of state or society will always fail. I am proud that Labour unites around the idea of state for society. That is not to say that state has the answer to every problem in our society, but it is the opposite of a vision that divides families and neighbours in the name of deficit reduction. A perfect example of this difference was recently highlighted by a young man from Prestatyn in my

diffrifol. Byddai'n gas gennyf weld unrhyw Lywodraeth Cymru yn dilyn ras mor ddigalon i lawr i'r gwaelod.

Gadewch inni edrych ar dai fel enghraifft. Dywedodd Huw Lewis, y Gweinidog sy'n gyfrifol am dai, yn y Siambr yr wythnos diwethaf, ers i'r Prif Weinidog Toriaidd ddod i rym, bod 25 o deuluoedd yng Nghymru yn byw mewn llety gwely a brecwast—ffigur a oedd yn sero cyn mis Mai 2010. Fodd bynnag, gwaethygu y bydd hyn, gan fod Eric Pickles, yr Ysgrifennydd Gwladol dros Gymunedau a Llywodraeth Leol, wedi rhybuddio Prif Weinidog y DU bod newidiadau ei Lywodraeth i les mewn perygl o ddigartrefu 40,000 o deuluoedd. Yr wythnos diwethaf, gwnaeth prif weithredwr Shelter, Campbell Robb, ei ddieter yn glir yn y newyddion, gan ddatgan,

Dylai'r llywodraeth glymblaid roi'r gorau i wthio polisiau drwyddynt heb eu hystyried yn drylwyr wrth anwybyddu tystiolaeth annibynnol, ei phanel arbenigol ei hun a barn y rhai a fydd yn ymdrin â'r effaith gwirioneddol ar bobl.

Mae hynny'n fy arwain at gwestiwn: ar bwy y mae'r Llywodraeth glymblaid yn gwrando? Fy ateb yw: neb. Mae'r cynnig yn gofyn i ni ollwng y gymdeithas fawr yng Nghymru. Yn anffodus, bydd y newidiadau lles a fydd yn cael eu gollwng ar bobl Cymru yn golygu trallod i lawer mwy o deuluoedd a mwy o newidiadau a fydd yn loes calon yn yr un cymunedau a ddiodefodd drychineb y 1980au a'r 1990au o dan Thatcher. Bu i Mick Antoniw ein hatgoffa o bolisiau'r Toriaid yn cau pyllau proffidiol, ac yr wyf yn cytuno'n llwyr ag ef.

Mae cyfaddefiad Eric Pickles yn dangos na allwch gychwyn cael gwared ar wasanaethau ar raddfa mor eang heb roi pobl mewn perygl go iawn. Felly, bydd y mantra ideolegol, gwladwriaeth neu gymdeithas, bob amser yn methu. Yr wyf yn falch bod Llafur yn unedig am y syniad o wladwriaeth ar gyfer cymdeithas. Nid yw hynny'n golygu bod gan y wladwriaeth yr ateb i bob problem yn ein cymdeithas, ond y mae i'r gwrthwyneb i'r weledigaeth sy'n rhannu teuluoedd a chymdogion yn enw lleihau'r diffyg. Amlygwyd enghraifft berffaith o'r

constituency. Matthew was struggling to find work after leaving school, but he is now in permanent employment, and speaks eloquently about how the Future Jobs fund helped him. In an interview with the Welsh Council for Voluntary Action, he said of the scheme,

‘It has had a big impact on my life. My confidence is much better and I feel motivated again to have a better lifestyle and make progress in work.’

He concludes by saying that,

‘The value and importance of the Future Jobs Fund has been drastically under-rated.’

One of the first acts of the present Tory Government in Westminster was to scrap the scheme, and there is no doubt that young men like Matthew will be robbed of the opportunity to better themselves. The big society programme is not solving the problem; it is now part of the problem. In practice, Cameron’s big society is cloaking policies designed to cause genuine division in British society. Even Boris Johnson went as far as to say that he would not accept Kosovo-style social cleansing when the Government revealed the extent of its housing plans. The scrapping of secure lifetime council tenancies could see families who are working to pay off debts kicked out of their homes if their wages increased only slightly. It is a massive disincentive to get on in life, as tenants are punished for success. Of course, no-one in the Westminster Tory ranks has had to deal with life on a council estate. I grew up on one. I believe that it makes sense to encourage a genuine social mix in those communities, rather than to turf people out in order to create a sort of transit camp for the deprived. It is a dark vision for communities that we have already become demonised by the Tories and been given the blame for their bogus ‘broken Britain’ slogan.

The big society will mean absolutely nothing

gwahaniaeth hwn yn ddiweddar gan ŵr ifanc o Brestatyn yn fy etholaeth. Yr oedd Matthew yn ei chael hi’n anodd i ddod o hyd i waith ar ôl gadael yr ysgol, ond y mae yn awr mewn cyflogaeth barhaol, ac yn siarad yn huawdl am sut y gwnaeth cronfa Swyddi’r Dyfodol ei helpu. Mewn cyfweiliad gyda Chyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru, dywedodd am y cynllun,

Mae wedi cael effaith fawr ar fy mywyd. Mae fy hyder yn llawer gwell ac yr wyf yn teimlo wedi fy nghymell eto i gael ffordd well o fyw ac i wneud cynnydd yn y gwaith.

Mae’n cloi drwy ddweud,

Mae gwerth a phwysigrwydd cronfa Swyddi’r Dyfodol wedi cael eu tanbrizio yn sylweddol.

Un o weithredoedd cyntaf y Llywodraeth Doriaidd bresennol yn San Steffan oedd cael gwared ar y cynllun, ac nid oes amheuaeth y bydd gwŷr ifanc fel Matthew yn cael eu hamddifadu o’r cyfle i wella eu hunain. Nid yw rhaglen y gymdeithas fawr yn datrys y broblem; mae bellach yn rhan o’r broblem. Yn ymarferol, mae cymdeithas fawr Cameron yn celu polisiau a gynlluniwyd i achosi rhaniad gwirioneddol yng nghymdeithas Prydain. Aeth hyd yn oed Boris Johnson cyn belled â dweud na fyddai’n derbyn glanhau cymdeithasol yn null Kosovo pan ddatgelodd y Llywodraeth hyd a lled ei chynlluniau tai. Gallai dileu tenantiaethau cyngor oes diogel beri bod teuluoedd sy’n gweithio i dalu dyledion yn cael eu cicio allan o’u cartrefi pe bai eu cyflogau yn codi ond ychydig. Mae’n anghymhelliaid enfawr i wella’ch stad, wrth i denantiaid gael eu cosbi am lwyddiant. Wrth gwrs, nid oes unrhyw un yn rhengoedd y Toriaid yn San Steffan wedi gorfod delio â bywyd ar stad cyngor. Cefais fy magu ar un. Yr wyf yn credu ei bod yn synhwyrol i annog cymysgedd cymdeithasol gwirioneddol yn y cymunedau hynny, yn hytrach na thafllu pobl allan er mwyn creu rhyw fath o wersyll tramwy ar gyfer y difreintiedig. Mae’n weledigaeth dywyll ar gyfer cymunedau sydd eisoes wedi cael eu pardduo gan y Toriaid ac wedi cael y bai am eu harwyddair ‘Prydain ar chwâl’ ffug.

Bydd y gymdeithas fawr yn golygu dim byd

to the victims of these policies, who are being attacked for their circumstances and for not fitting the moral standards as prescribed by a handful of Conservative MPs. It will do nothing to help the one in five people without work or training, but it could lead to a system that forces people to work for less than the minimum wage. I am saddened that elements of the big society project would be unleashed on Wales if the Tories were to have their way. However, I am confident that this Welsh Labour Government can prove that there is an alternative.

Janet Finch-Saunders: On a more positive note, I want to advocate the importance of engaging in a relationship of obligations and entitlements within communities, and I certainly wish to endorse the principles of a big, Welsh society.

The UK Government's big society scheme encourages public sector workers to volunteer five days a year. Volunteering is an invaluable investment in our communities and creates opportunities for young people to develop their experiences and increase their employability. Programmes such as social enterprises, which are encouraged within the big society, offer people the ability to increase their skills. This, in turn, increases the flexibility of the labour market, which is essential in combating unemployment in the current economic climate.

The concept of the big society was designed to progress an age of social and economic aspiration, not an age of austerity.

Ann Jones: Will you take an intervention?

Janet Finch-Saunders: No, I will not.

I want to see more promotion of local co-operative ventures, such as the People's Supermarket. The examples in Llanmadoc and Trefeglwys have been successful in encouraging a volunteer culture. The People's Supermarket is a classic example and supports local enterprise and helps to regenerate economic investment in the local community. Selling local produce has

o gwbl i ddiodefwyr y polisïau hyn, yr ymosodir arnynt oherwydd eu hamgylchiadau ac am beidio â ffïtio'r safonau moesol a ragnodir gan lond llaw o Aelodau Seneddol Ceidwadol. Bydd yn gwneud dim i helpu'r un o bob pump o bobl heb waith neu hyfforddiant, ond gallai arwain at system sy'n gorfodi pobl i weithio am lai na'r isafswm cyflog. Yr wyf yn drist y byddai elfennau o brosiect y gymdeithas fawr yn cael eu gollwng ar Gymru pe bai'r Torïaid yn cael eu ffordd. Fodd bynnag, yr wyf yn hyderus y gall y Llywodraeth Cymru Lafur hon brofi bod yna ddewis arall.

Janet Finch-Saunders: Ar nodyn mwy cadarnhaol, yr wyf am ddadlau dros bwysigrwydd ymgysylltu mewn perthynas o rwymedigaethau a hawliadau o fewn cymunedau, ac yr wyf yn sicr yn dymuno cymeradwyo egwyddorion cymdeithas fawr, Gymreig.

Mae cynllun cymdeithas fawr Llywodraeth y DU yn annog gweithwyr y sector cyhoeddus i wirfoddoli am bum diwrnod y flwyddyn. Mae gwirfoddoli yn fuddsoddiad amhrisiadwy yn ein cymunedau ac yn creu cyfleoedd i bobl ifanc i ddatblygu eu profiadau a chynyddu eu cyflogadwyedd. Mae rhaglenni fel mentrau cymdeithasol, sy'n cael eu hannog o fewn y gymdeithas fawr, yn cynnig y gallu i bobl gynyddu eu sgiliau. Mae hyn, yn ei dro, yn cynyddu hyblygrwydd y farchnad lafur, sy'n hanfodol wrth fynd i'r afael â diweithdra yn yr hinsawdd economaidd bresennol.

Cynlluniwyd cysyniad y gymdeithas fawr i symud oes o ddyhead cymdeithasol ac economaidd ymlaen, nid oes o galedi.

Ann Jones: A wnewch chi dderbyn ymyriad?

Janet Finch-Saunders: Na wnaif.

Rwyf am weld mwy o fentrau cydweithredol lleol, fel Archfarchnad y Bobl, yn cael eu hyrwyddo. Mae'r enghreifftiau yn Llanmadog a Threfeglwys wedi bod yn llwyddiannus wrth annog diwylliant o wirfoddoli. Mae Archfarchnad y Bobl yn enghraifft glasurol ac yn cefnogi mentrau lleol ac yn helpu i adfywio buddsoddiad economaidd yn y gymuned leol. Mae

inherent benefits for the local economy and the environment.

Sandy Mewies *rose*—

Angela Burns: Order. Will you be taking an intervention from Sandy Mewies?

Janet Finch-Saunders: When I have finished. [*Interruption.*]

Angela Burns: I remind all Members that it is a Member's right and prerogative to decide whether or not they wish to take an intervention.

Janet Finch-Saunders: We all gave you your time, so I would like mine, please.

Discounts available through volunteering support disadvantaged communities and assist individual finances during a time of economic recession. Placing the power into the hands of local people means that those who know the local issues are empowered to better serve their communities and local needs. We need to move away from the model of the state and the individual, which the previous Labour Government in Westminster promoted.

Rights and access to opportunities go hand in hand with responsibility and obligation. The big society scheme, through the encouragement of local co-operative enterprises, promotes this community responsibility in a positive and productive way. I am a big advocate of social responsibility. The big-society approach has been criticised today and, frankly, I am disappointed by some contributions. However, it has certainly proven to be a success in my constituency and in my council ward. For example, the community enterprise group, the Friends of Queen's Park, of which I am immensely proud, was set up to help with the regeneration of our local park and has had incredible success. To date, the group has raised £40,000 in grant funding to improve the appearance of our local park by providing safe play equipment and park maintenance services. This has resulted in the local authority spending less but being more

gwerthu cynnyrch lleol yn cynnig manteision cynhenid i'r economi leol a'r amgylchedd.

Sandy Mewies *a gododd*—

Angela Burns: Trefn. A fyddwch yn derbyn ymyriad gan Sandy Mewies?

Janet Finch-Saunders: Pan fyddaf wedi gorffen. [*Torri ar draws.*]

Angela Burns: Yr wyf yn atgoffa'r holl Aelodau mai hawl a braint Aelod yw penderfynu a ydynt yn dymuno cymryd ymyriad ai peidio.

Janet Finch-Saunders: Rhoesom i gyd eich amser i chi, felly hoffwn gael fy amser innau, os gwelwch yn dda.

Mae gostyngiadau sydd ar gael drwy wirfoddoli yn cefnogi cymunedau difreintiedig ac yn cynorthwyo cyllidau unigol yn ystod cyfnod o ddirwasgiad economaidd. Mae gosod y grym yn nwylo pobl leol yn golygu bod y rhai sy'n deall y materion lleol yn cael eu grymuso i wasanaethu eu cymunedau ac anghenion lleol yn well. Mae angen inni symud i ffwrdd oddi wrth fodel y wladwriaeth a'r unigolyn, a hybodd y Llywodraeth Lafur flaenorol yn San Steffan.

Mae hawliau a mynediad i gyfleoedd yn mynd law yn llaw â chyfrifoldeb a rhwymedigaeth. Mae cynllun y gymdeithas fawr, drwy annog mentrau cydweithredol lleol, yn hyrwyddo cyfrifoldeb y gymuned mewn ffordd gadarnhaol a chynhyrchiol. Yr wyf yn eiriolwr mawr dros gyfrifoldeb cymdeithasol. Mae dull y gymdeithas fawr wedi cael ei feirniadu heddiw ac, a dweud y gwir, yr wyf wedi fy siomi gan rai cyfraniadau. Fodd bynnag, yn sicr, mae wedi profi i fod yn llwyddiant yn fy etholaeth ac yn fy ward cyngor. Er enghraifft, mae'r grŵp menter gymunedol Cyfeillion Parc y Frenhines, ac yr wyf yn hynod o falch ohono, a sefydlwyd i helpu adfywio ein parc lleol wedi cael llwyddiant anhygoel. Hyd yma, mae'r grŵp wedi codi £40,000 mewn cyllid grant i wella ymddangosiad ein parc lleol drwy ddarparu offer chwarae diogel a gwasanaethau cynnal a chadw parc. Mae hyn wedi arwain at yr awdurdod lleol yn gwario

involved with the group and the park, as it can see the increased community involvement.

Community enterprise groups taking on social responsibility allows savings for local government, greater community spirit and more youth engagement, and can benefit all of our communities in Wales. I call on the Welsh Government to acknowledge the distinction between the state and society and to recognise the need for both and to work to release the full potential of the big, Welsh society.

4.30 p.m.

Rhodri Glyn Thomas: Mae gennym yr hawl i ddisgwyl i'r Blaid Geidwadol yn y Cynulliad gyflwyno gweledigaeth o'r gymdeithas fawr i ni wrth iddynt alw arnom i weithredu'r gymdeithas fawr yng Nghymru. Nid wyf wedi clywed unrhyw beth y prynhawn yma am y weledigaeth honno yng Nghymru. Wrth arwain y ddatl, cyfeiriodd Mark Isherwood at nifer o wleidyddion Prydeinig yn San Steffan, eu syniadau a sut y maent yn cyfleu'r syniad o'r gymdeithas fawr. A bod yn deg, mae rhai siaradwyr eraill wedi cyfeirio at fentrau sy'n weithredol yng Nghymru ar hyn o bryd, ond nid oes a wnelont ddim â'r gymdeithas fawr; maent yn bodoli fel rhan naturiol o weithgaredd cymunedol yng Nghymru. Nid y gymdeithas fawr yw hynny. Mae'r gymdeithas fawr wedi cael ei chreu gan David Cameron i geisio cuddio'r ffaith y bydd toriadau mawr i wasanaethau yn ein cymunedau. Mae galwad ar bobl a fydd dan bwysau yn barod oherwydd y toriadau roi o'u hamser er mwyn sicrhau bod eu cymunedau'n derbyn y gwasanaethau hynny.

Cyfeiriwyd at y sector gwirfoddol, ac yr oedd y Blaid Geidwadol yn ei ganmol. Rhoddaf yr her hon ichi: a allwch ddarganfod unrhyw fudiad neu unigolyn yn y sector gwirfoddol sy'n credu bod y gymdeithas fawr yn syniad da, ac sy'n credu y bydd rywsut yn hyrwyddo a chefnogi'r hyn y maent yn ei wneud, gan eu galluogi i wneud mwy ohono? Yr hyn y bydd pobl yn y sector gwirfoddol yn dweud wrthyach yw bod y gymdeithas fawr a'r cyfan sydd y tu cefn iddi yn fygythiad i'r hyn y

llai ond yn ymwneud mwy â'r grŵp a'r parc, gan y gall weld y cynnydd mewn cyfranogiad cymunedol.

Wrth fod grwpiau menter cymunedol yn cymryd cyfrifoldeb cymdeithasol, caniateir arbedion mewn llywodraeth leol, mwy o ysbryd cymunedol a mwy o ymgysylltu â phobl ifanc, a gall fod o fudd i bob un o'n cymunedau yng Nghymru. Yr wyf yn galw ar Lywodraeth Cymru i gydnabod y gwahaniaeth rhwng y wladwriaeth a chymdeithas, i gydnabod yr angen am y ddau ac i weithio i ryddhau potensial llawn y gymdeithas fawr Gymreig.

Rhodri Glyn Thomas: We have a right to expect the Conservative Party in the Assembly to put forward a vision of the big society as its members call on us to implement the big society in Wales. I have not heard anything this afternoon about that vision in Wales. When he started this debate, Mark Isherwood referred to a number of British politicians at Westminster, their ideas and how they are conveying the idea of the big society. To be fair, some of the other speakers referred to enterprises that are currently operational in Wales, but they are nothing to do with the big society; they exist as a natural part of community activity in Wales. That is not the big society in action. The big society has been created by David Cameron to try to hide the fact that there will be big cuts to services in our communities. It is calling on people who will already be under pressure because of the cuts to give of their time in order to ensure that their communities can access those services.

Reference was made to the voluntary sector and the Conservative Party praised it. I challenge you to find any organisation or individual in the voluntary sector that believes that the big society is a good idea, that it will somehow promote and support what they are doing, and enable them to do more of it. The people in the voluntary sector will tell you that the big society and all that is behind it is a threat to what they are doing and means that the state is turning its back

maent yn ei wneud ac yn golygu bod y wladwriaeth yn troi ei chefn yn gyfan gwbl ar ei chyfrifoldeb i ddarparu gwasanaethau cyhoeddus yn ei chymunedau.

Beth am y 30,000 o bobl yng Nghymru a fydd yn dioddef oherwydd y newidiadau yr ydych yn eu gwneud i'r wladwriaeth les? Beth am y bobl a fydd yn colli eu hawl i fudd-daliadau ac a fydd yn methu cael mynediad at waith? A fydd y gymdeithas fawr yn cefnogi'r bobl hynny?

Suzy Davies: Yr ydych wedi sôn am yr her o ran darganfod gwirfoddolwyr sy'n fodlon dweud eu bod yn cefnogi'r syniad o'r gymdeithas fawr. Mae llu ohonynt. Yr ydych wedi clywed am enghreifftiau heddiw. Yr wyf yn siŵr os ydych yn siarad â gwirfoddolwyr yn eich etholaeth y byddech yn dod o hyd i rai ohonynt.

Rhodri Glyn Thomas: Yr hyn yr ydych wedi cyfeirio ato yw mentrau sy'n bodoli eisoes; nid oes a wnelont ddim â'r gymdeithas fawr. Nid ydynt wedi cael eu hyrwyddo gan y gymdeithas fawr. Nid ydym wedi cael dim gan y Blaid Geidwadol y prynhawn yma i ddweud beth fyddai'r gymdeithas fawr yn ei olygu yng Nghymru.

Antoinette Sandbach: You asked about organisations that will deal with homelessness. I can think of one organisation, Save the Family, which is based in Flintshire. It is one of the few charities that houses homeless families. It is constantly full. Those problems in relation to homeless families have been there for a long time.

Rhodri Glyn Thomas: Nid oes a wnelont ddim â'r gymdeithas fawr; maent yn bodoli eisoes yn ein cymunedau. Mae'r ymdeimlad o wirfoddoli mewn cymuned wedi bodoli yng Nghymru am genedlaethau. Pe baech yn gwybod unrhyw beth am hanes cymunedol Cymru, byddech yn gwybod bod mentrau fel hyn yn rhan annatod o'n bodolaeth fel pobl.

Yn ddiddorol, yr oedd Lerpwl i fod yn rhan o'r cynllun pilot ar gyfer y gymdeithas fawr, ond beth a wnaeth? Tynnodd yn ôl. Gwnaeth hynny oherwydd yr oedd yn sylweddoli bod y gymdeithas fawr ond yn fodd i guddio'r ffaith bod y glymblaid yn San Steffan yn

completely on its responsibility to provide public services in its communities.

What about the 30,000 people in Wales who will suffer because of the changes that you are making to the welfare state? What about the people who will lose their right to benefits and who will not be able to access work? Will the big society support those people?

Suzy Davies: You mentioned the challenge of finding volunteers who are willing to express their support for the concept of the big society. There is a host of them. You have heard examples today. I am sure that if you speak to volunteers in your constituency, you will find some who are willing to say that.

Rhodri Glyn Thomas: What you are referring to are initiatives that already exist; they have nothing to do with the big society. They have not been promoted by the big society. We have had nothing from the Conservative Party this afternoon to demonstrate what the big society would mean in Wales.

Antoinette Sandbach: Gofynasoch am sefydliadau a fydd yn ymdrin â digartrefedd. Gallaf feddwl am un sefydliad, Save the Family, sydd wedi'i leoli yn Sir y Fflint. Mae'n un o'r ychydig elusennau sy'n cartrefu teuluoedd digartref. Mae'n gyson yn llawn. Mae'r problemau hynny mewn perthynas â theuluoedd digartref wedi bodoli ers meitin.

Rhodri Glyn Thomas: They have nothing to do with the big society; they already exist in our communities. The sense of community volunteering has existed in Wales for generations. If you knew anything of the communal history of Wales, you would know that initiatives such as this are woven into our very fabric as a people.

Interestingly, Liverpool was to be a part of the pilot scheme for the big society, but what did it do? It withdrew. It did so because it realised that the big society was nothing more than a means of hiding the fact that the coalition in Westminster is cutting back on

torri'n ôl ar wasanaethau cymunedol.

What exactly is the big society? What is the big society in Wales? The Government in Westminster tells us:

'it is time for a fundamental shift of power from Westminster to people. We will promote decentralisation and democratic engagement, and we will end the era of top-down government'

and it goes on and on. It should not be called the big society; it should be called the big côn. It is just a way of camouflaging the fact that the state, in terms of the coalition Government in Westminster, is renegeing on its responsibility to deliver social provisions.

Sandy Mewies: Rhodri Glyn and other speakers have hit the nail on the head: it is a big con. What does the big society mean? It is a public relations exercise—a catchphrase for Mr David 'Cuts' Cameron. What the Conservative Party is looking for is a society that should be called the throwaway society. The Conservatives are throwing people away. They are throwing jobs away. They are throwing hope for the future away, just as Margaret Thatcher did in the past.

Antoinette Sandbach: Will you give way?

Sandy Mewies: No, I have just started. You can come in when I have finished. [*Laughter.*]

The Tories say that it is all about rolling back the state and about empowering people to build their communities. What they really mean is that it is all about slashing budgets and escaping the responsibility for providing properly funded public services. Who will the big society empower? It will not empower the 40,000 families who will be made homeless because of the coalition welfare cuts. It will not empower the thousands of people who will come off incapacity benefit and will have no jobs to go to because jobs are being cut everywhere. It is all about the Tories' obsession with reducing the role of

community services.

Beth yn union yw'r gymdeithas fawr? Beth yw'r gymdeithas fawr yng Nghymru? Mae'r Llywodraeth yn San Steffan yn dweud wrthym:

Mae'n amser am symudiad sylfaenol o bŵer o San Steffan tuag at bobl. Byddwn yn hyrwyddo datganoli ac ymgysylltu democrataidd, a byddwn yn rhoi diwedd ar gyfnod llywodraeth o'r brig i lawr

ac mae'n mynd ymlaen ac ymlaen. Nid y gymdeithas fawr y dylid ei alw ond yr hoced fawr. Dyna'i gyd ydyw yw ffordd o gelu'r ffaith bod y wladwriaeth, o ran y Llywodraeth glymblaid yn San Steffan, yn gochel ei chyfrifoldeb i gynnig darpariaethau cymdeithasol.

Sandy Mewies: Mae Rhodri Glyn a siaradwyr eraill wedi taro'r hoelen ar ei phen: mae'n hoced fawr. Beth yw ystyr y gymdeithas fawr? Mae'n ymarfer cysylltiadau cyhoeddus—arwyddair ar gyfer Mr David 'Toriadau' Cameron. Yr hyn y mae'r Blaid Geidwadol yn chwilio amdano yw cymdeithas sy'n haeddu'r enw 'y gymdeithas wastraffus'. Mae'r Ceidwadwyr yn taflu pobl i ffwrdd. Maent yn taflu swyddi i ffwrdd. Maent yn taflu gobaith ar gyfer y dyfodol i ffwrdd, yn union fel y gwnaeth Margaret Thatcher gynt.

Antoinette Sandbach: A wnewch chi ildio?

Sandy Mewies: Na, yr wyf ond megis dechrau. Gallwch ddod i mewn pan fyddaf wedi gorffen. [*Chwerthin.*]

Mae'r Toriaid yn dweud ei bod yn ymwneud â threiglo'r wladwriaeth yn ôl a grymuso pobl i adeiladu eu cymunedau. Yr hyn y maent yn ei olygu go iawn yw ei bod yn ymwneud â thorri cyllidebau a dianc rhag y cyfrifoldeb am ddarparu gwasanaethau cyhoeddus sydd wedi eu cyllido yn briodol. Pwy fydd y gymdeithas fawr yn ei rymuso? Ni fydd yn grymuso'r 40,000 o deuluoedd a fydd yn cael eu gwneud yn ddigartref oherwydd toriadau lles y glymblaid. Ni fydd yn grymuso'r miloedd o bobl na fydd mwyach yn cael budd-dal analluogrwydd a bydd heb swyddi i'w cymryd oherwydd bod

the public sector. Can anyone here tell me what is more empowering for an individual or family in Wales than to have a roof over their head, food on their table and a job to go to? That is what the Conservatives consistently ignore.

Angela Burns: Order. Will Members please settle down?

Sandy Mewies: The Tories expect the big society to be run by community organisations and volunteers. However, budgets for many of these community services, including homelessness services, are being cut. Therefore, how are they supposed to deliver and where are the volunteers to come from? Presumably, it will be from the ranks of those who are losing their paid jobs. Even the UK Parliamentary Under-Secretary of State for Children and Families, Tim Loughton, has admitted that he does not know what the big society truly means. In a speech to Community Service Volunteers last November, he said that:

‘The trouble is that most people don’t know what the Big Society really means, least of all the unfortunate ministers who have to articulate it.’

The big society is a cover for public sector cuts and poorer public services. It is flim-flam. It is about time that people here realised that and stopped coming up with fatuous suggestions like ‘let us build the big society here in Wales’. It already exists. Look around you. You obviously do not live in the Wales in which I live. We have volunteers. We have organisations. We have people who give of their time freely. We have co-operatives. We have social enterprises. We have credit unions. These have recently been discovered, it seems, by the Conservatives. Members should see this debate for what it is. It is a cover-up and the Conservatives should be ashamed of themselves.

swyddi yn cael eu torri ym mhob man. Mae’n ymwneud ag obsesiwn y Torïaid â lleihau rôl y sector cyhoeddus. A all unrhyw un yma ddweud wrthyf beth sy’n grymuso unigolyn neu deulu yng Nghymru yn fwy na chael to uwch eu pennau, bwyd ar eu bwrdd a swydd i fynd iddi? Dyna sydd yn cael ei anwybyddu gan y Ceidwadwyr byth a hefyd.

Angela Burns: Trefn. A wnaiff Aelodau ymlonyddu?

Sandy Mewies: Mae’r Torïaid yn disgwyl i sefydliadau cymunedol a gwirfoddolwyr redeg y gymdeithas fawr. Fodd bynnag, mae cyllidebau ar gyfer llawer o’r gwasanaethau cymunedol hyn, gan gynnwys gwasanaethau digartrefedd, yn cael eu torri. Felly, sut y maent i fod i gael eu cyflawni ac o ble y mae’r gwirfoddolwyr i ddod? Yn ôl pob tebyg, byddant yn dod o rengoedd y sawl sy’n colli eu swyddi cyflogedig. Mae hyd yn oed Is-Ysgrifennydd Gwladol Seneddol dros Blant a Theuluoedd y DU, Tim Loughton, wedi cyfaddef nad yw’n gwybod beth y mae’r gymdeithas fawr yn wir yn ei olygu. Mewn araith i Gwirfoddolwyr Gwasanaethau Cymunedol fis Tachwedd diwethaf, dywedodd:

Y drafferth yw nad yw’r rhan fwyaf o bobl yn gwybod beth y mae’r gymdeithas fawr yn ei olygu mewn gwirionedd, yn lleiaf oll y gweinidogion anffodus sy’n gorfod ei disgrifio.

Mae’r gymdeithas fawr yn llen i guddio toriadau yn y sector cyhoeddus a gwasanaethau cyhoeddus gwaeth. Lol ydyw. Mae’n hen bryd i bobl yma sylweddoli hynny a rhoi’r gorau i wyntyllu awgrymiadau hurt fel ‘gadewch i ni adeiladu’r gymdeithas fawr yma yng Nghymru’. Mae’n bodoli eisoes. Edrychwch o’ch cwmpas. Yr ydych yn amlwg ddim yn byw yn y Gymru lle yr wyf i’n byw. Mae gennym wirfoddolwyr. Mae gennym sefydliadau. Mae gennym bobl sy’n rhoi o’u hamser am ddim. Mae gennym gwmnïau cydweithredol. Mae gennym fentrau cymdeithasol. Mae gennym undebau credyd. Mae’r rhain wedi cael eu darganfod yn ddiweddar, mae’n debyg, gan y Ceidwadwyr. Dylai Aelodau weld gwirionedd beth yw’r ddadl hon. Mae’n ymgais i guddio a dylai fod cywilydd ar y

Ceidwadwyr.

Mohammad Asghar: Thank you for the opportunity to contribute to this debate. [*Interruption.*]

Angela Burns: Order. I would like to hear what is being said.

Mohammad Asghar: Let us make one thing clear: big, centralised micromanagement of the state is not working. That is why we are calling today on the Welsh Government to unleash the full potential of the big Welsh society. That will not only empower people and communities, but will encourage the public to take responsibility for themselves and those around them. People should not rely on the state for everything. Likewise, the state cannot expect to achieve things without the involvement of the public. On many levels, communities themselves are best placed to tailor services that deal with their unique, localised needs. Therefore, often, this is more empowering, more relevant and more beneficial than the state offering a top-down solution to people's local problems. The Welsh Government cannot solve all of society's problems on its own, and it must appreciate that a centralised, state-led approach is not the only way in which services can be delivered. Wales has a fantastic community tradition. We are already a nation ideally suited to the big society concept. The benefits of ensuring that the big Welsh society is unleashed are vast. It would stimulate the development of a more benevolent, considerate and responsible Wales, while also offering people the chance to gain key skills linked to social interaction, enterprise and project management. On this side of the Chamber, we want to see a Welsh nation that gives more people an opportunity to volunteer. That is why the Welsh Conservative manifesto included a commitment to allow the whole of the public sector in Wales the opportunity to volunteer for five working days per year. We believe in Wales and the Welsh people. That is why we have called for more referenda, more localism, more opportunities for people to scrutinise public expenditure, and the development of the centres of independent living model.

Mohammad Asghar: Diolch am y cyfle i gyfrannu at y ddadl hon. [*Torri ar draws.*]

Angela Burns: Trefn. Hoffwn glywed yr hyn sy'n cael ei ddweud.

Mohammad Asghar: Gadewch inni wneud un peth yn glir: nid yw microreoli mawr wedi ei ganoli gan y wladwriaeth yn gweithio. Dyna pam yr ydym yn galw heddiw ar Lywodraeth Cymru i ryddhau potensial llawn y gymdeithas fawr yng Nghymru. Nid yn unig y bydd hynny yn grymuso pobl a chymunedau, ond bydd yn annog y cyhoedd i fod yn gyfrifol am eu hunain a'r rheiny o'u cwmpas. Ni ddylai pobl ddibynnu ar y wladwriaeth am bopeth. Yn yr un modd, ni all y wladwriaeth ddisgwyl cyflawni pethau heb gynnwys y cyhoedd. Ar sawl lefel, y cymunedau eu hunain sydd yn y sefyllfa orau i deilwra gwasanaethau sy'n ymdrin â'u hanghenion unigryw, lleol. Felly, yn aml, mae hyn yn fwy grymusol, yn fwy perthnasol ac yn fwy buddiol na bod y wladwriaeth yn cynnig ateb o'r brig i lawr i broblemau lleol pobl. Ni all Llywodraeth Cymru ddatrys holl broblemau cymdeithas ar ei phen ei hun, a rhaid iddi sylweddoli nad dull canolog, a arweinir gan y wladwriaeth, yw'r unig ffordd y gellir darparu gwasanaethau. Mae gan Gymru draddodiad cymunedol gwych. Yr ydym eisoes yn genedl ddelfrydol ar gyfer cysniad y gymdeithas fawr. Mae manteision sicrhau bod y gymdeithas fawr Gymreig yn cael ei rhyddhau yn enfawr. Byddai'n ysgogi datblygu Cymru fwy haelfrydig, ystyriol a chyfrifol, wrth hefyd gynnig y cyfle i bobl i ennill sgiliau allweddol sy'n gysylltiedig â rhyngweithio cymdeithasol, menter a rheoli prosiectau. Ar yr ochr hon i'r Siambr, yr ydym am weld cenedl Gymreig sydd yn rhoi cyfle i fwy o bobl wirfoddoli. Dyna pam y cynhwysodd fanifesto Ceidwadwyr Cymru ymrwymiad i roi cyfle i wirfoddoli am bum diwrnod gwaith y flwyddyn i'r sector cyhoeddus cyfan yng Nghymru. Yr ydym yn credu yng Nghymru a phobl Cymru. Dyna pam yr ydym wedi galw am fwy o refferenda, mwy o leoliaeth, mwy o gyfleoedd i bobl i graffu ar wariant cyhoeddus, a datblygiad canolfannau'r model byw'n annibynnol.

I have listened to the speakers on the other side of the Chamber, and I think that you are all very sensible people. To my surprise, however, you lack any understanding of what the big society is. Let me give you one little example. There is an old lady living in a neighbourhood and her kettle has broken or a bulb has fused and the weather is bad and so she would like to ring an electrician. However, her next-door neighbour, sleeping in his bed, is a qualified electrician. The big society would be him helping his neighbour, rather than the state being called upon for money so that the old lady can have the bulb changed. That is the basic principle of a helping hand that is the big society. That is what you have to understand. Unfortunately, you do not understand the meaning of the big society.

I have been listening carefully. In housing, the voluntary sector has been doing a wonderful job—

Ann Jones: Are you saying that Eric Pickles was wrong when he warned Cameron that 40,000 families would be made homeless as a result of the changes to welfare and housing benefits? Who is right: Cameron or Pickles?

Mohammad Asghar: You have been running this country for 13 years, and you have failed to deliver. You are blaming us, but when your party left Government—*[Interruption.]*

Angela Burns: Order. Please continue, Mohammad Asghar.

Mohammad Asghar: When your party left Government last year, it left no money in the Treasury. We all know that. Your party has wasted public money left, right and centre. *[Interruption.]* You have made this country poorer and poorer.

Peter Black and Mark Isherwood *rose*—

Mohammad Asghar: The results show that you are responsible for the decline in the economy, housing and everything else—

Yr wyf wedi gwranddo ar y siaradwyr ar ochr arall y Siambwr, a chredaf eich bod i gyd yn bobl synhwyrol iawn. Er syndod i mi, fodd bynnag, nid oes gennyh unrhyw ddealltwriaeth o beth yw'r gymdeithas fawr. Gadewch i mi roi un enghraifft fach i chi. Mae yna hen wraig yn byw mewn cymdogaeth ac mae ei thegell wedi torri neu mae bwlw wedi chwythu ac mae'r tywydd yn wael ac felly byddai'n hoffi ffonio trydanwr. Fodd bynnag, mae ei chymydog drws nesaf, sydd yn cysgu yn ei wely, yn drydanwr cymwys. Enghraifft o'r gymdeithas fawr fyddai ei fod yn helpu ei gymdoges, yn hytrach na bod y wladwriaeth angen talu arian fel bod yr hen wraig yn gallu cael y bwlw wedi ei newid. Dyna'r egwyddor sylfaenol o roi help llaw sydd yn y gymdeithas fawr. Dyna y mae'n rhaid i chi ei ddeall. Yn anffodus, nid ydych yn deall ystyr y gymdeithas fawr.

Yr wyf wedi bod yn gwranddo'n ofalus. Ym maes tai, mae'r sector gwirfoddol wedi bod yn gwneud gwaith gwyh—

Ann Jones: A ydych yn dweud bod Eric Pickles yn anghywir pan rybuddiodd Cameron y byddai 40,000 o deuluoedd yn cael eu gwneud yn ddigartref o ganlyniad i'r newidiadau i les a budd-daliadau tai? Pwy sy'n iawn: ai Cameron neu Pickles?

Mohammad Asghar: Yr ydych wedi bod yn rhedeg y wlad hon am 13 mlynedd, ac yr ydych wedi methu â chyflawni. Yr ydych yn ein beio ni, ond pan adawodd eich plaid y Llywodraeth—*[Torri ar draws.]*

Angela Burns: Trefn. Parhewch, Mohammad Asghar.

Mohammad Asghar: Pan adawodd eich plaid y Llywodraeth y llynedd, ni adawodd unrhyw arian yn y Trysorlys. Yr ydym i gyd yn gwybod hynny. Mae eich plaid wedi gwastraffu arian cyhoeddus ym mhob man. *[Torri ar draws.]* Yr ydych wedi gwneud y wlad hon yn dlotach ac yn dlotach.

Peter Black a Mark Isherwood *a gododd*—

Mohammad Asghar: Mae'r canlyniadau yn dangos eich bod yn gyfrifol am y dirywiad yn yr economi, tai a phopeth arall—*[Torri ar*

[*Interruption.*]

Angela Burns: Order, order. [*Interruption.*] Order. Oh, dearie me. This is my first attempt at this, as well. I know that we are trying to relax after a very stressful situation, but can Members please behave a bit better? I believe that Mohammad Asghar has indicated that he will take a brief intervention from Mark Isherwood. After that, Mohammad, I would ask you to wind up, because you are now out of time. Thank you.

Mark Isherwood: Do think that it is shocking that, when Gordon Brown opened Lehman Brothers's European headquarters on 5 April, 2004, he said,

'I would like to pay tribute to the contribution that you and your company make to the prosperity of Britain'?

Mohammad Asghar: Sadly, the Labour Party lives in the past; we live in the future and we look forward to prosperity for Wales rather than the decline that we inherited from you. [*Interruption.*] You have caused the decline in this country. It is you.

Angela Burns: Thank you very much for that. I now call on Ken Skates to speak, and we will listen to him.

Kenneth Skates: It is actually quite exciting today. [*Laughter.*] Anyone who would rather be in Parliament would probably feel at home with this sort of rowdiness. I welcome the debate on this subject; I think that it is fascinating. As a student of political theory, I really enjoy this sort of discussion. I do think that ideas need to be drawn together in a wider narrative. I also think that coming from the left should not mean that we are automatically hostile to this agenda. Indeed, there is some warm hyperbole in it, but I believe that it is fundamentally flawed.

4.45 p.m.

It is flawed on this basis: society and the state

draws.]

Angela Burns: Trefn, trefn. [*Torri ar draws.*] Trefn. Diar mi. Dyma fy ymgais gyntaf ar hyn, hefyd. Gwn ein bod yn ceisio ymlacio ar ôl sefyllfa anodd iawn, ond a all Aelodau ymddwyn ychydig yn well? Yr wyf yn credu bod Mohammad Asghar wedi nodi y bydd yn cymryd ymyriad cryno gan Mark Isherwood. Ar ôl hynny, Mohammad, gofynnaf i chi ddirwyn i ben, gan eich bod bellach allan o amser. Diolch yn fawr.

Mark Isherwood: A ydych yn credu ei bod yn warthus, pan agorodd Gordon Brown bencadlys Ewropeaidd y brodyr Lehman ar 5 Ebrill, 2004, y meddai,

Hoffwn dalu teyrnged i'r cyfraniad yr ydych chi a'ch cwmni yn ei wneud i ffyniant Prydain?

Mohammad Asghar: Yn anffodus, mae'r Blaid Lafur yn byw yn y gorffennol; yr ydym ni yn byw yn y dyfodol, ac yr ydym yn edrych ymlaen at ffyniant i Gymru yn hytrach na'r dirywiad a etifeddasom oddi wrthych chi. [*Torri ar draws.*] Chi sydd wedi achosi'r dirywiad yn y wlad hon. Chi sy'n gyfrifol.

Angela Burns: Diolch yn fawr iawn am hynny. Galwaf yn awr ar Ken Skates i siarad, a byddwn yn gwrandao arno.

Kenneth Skates: Mae'n eithaf cyffrous heddiw, mewn gwirionedd. [*Chwerthin.*] Byddai unrhyw un y byddai'n well ganddynt fod yn y Senedd yn ôl pob tebyg yn teimlo'n gartrefol gyda'r math hwn o stŵr. Yr wyf yn croesawu'r ddadl ar y pwnc hwn; credaf ei fod yn ddiddorol. Fel rhywun sy'n astudio theori wleidyddol, yr wyf yn wir yn mwynhau'r math hwn o drafodaeth. Yr wyf yn meddwl bod angen dwyn syniadau ynghyd mewn naratif ehangach. Yr wyf hefyd yn meddwl na ddylai dod o'r chwith olygu ein bod yn awtomatig yn elyniaethus tuag at yr agenda hwn. Yn wir, mae rhywfaint o ormodiaith gynnes ynddo, ond yr wyf yn credu ei bod yn sylfaenol ddiffygiol.

Mae'n ddiffygiol ar y sail hon: nid yw

are not different in the way that the right views them. The state is a derivative of society; it serves society and, as society changes, the state evolves. That is why we on the left have always strived to ensure the reform and modernisation of the state, so that it reflects changes and progression within society. Sometimes, conservative values on the right prevent that sort of change, just by the nature of those conservative values. Asserting that the state and society are different is overly simplistic, and it is something that makes the big society look a bit too much like a five-week election campaign idea, rather than a blueprint for five years of governance. Supporters of the big society would do well to visit a number of good books; among them, de Tocqueville's account of travelling across America. He examined how American society had shaped its state structure. Crucially, he found that cultural mores, little idiosyncrasies that define a society, also defined the administrative and political structures of the state. This undermines any belief that the state is somehow distant and detached from society.

I take issue with the Conservatives' approach to the big society because of the lack of diversity within the concept itself. In the Cameron model, power is often placed wholly or centrally in the hands of a single professional interest, whether it is teachers in the day-to-day running of free schools, or GPs in the overall commissioning of NHS budgets. As noble as these individuals are, they are just that. They are individuals in sectional interest groups, running an important service or crucial reform or function in which a far larger group have an important stake and should have a bigger say. While I accept that we can no longer rely on the top-down inefficiency of state levers on their own to drive improvements in our public services, neither can those advocating the idea of the big society blindly assume that the answer to higher standards in the classroom or shorter waiting times in our hospitals will magically come about by

cymdeithas a'r wladwriaeth yn wahanol yn y ffordd y mae'r dde yn ystyried eu bod. Mae'r wladwriaeth yn deillio o gymdeithas; mae'n gwasanaethu cymdeithas ac, wrth i gymdeithas newid, mae'r wladwriaeth yn esblygu. Dyna pam yr ydym ar y chwith bob amser wedi ymdrechu i sicrhau bod y wladwriaeth yn cael ei diwygio a'i moderneiddio, er mwyn iddi adlewyrchu newidiadau a dilyniant o fewn cymdeithas. Weithiau, mae gwerthoedd ceidwadol ar y dde yn atal y math hwnnw o newid, yn unig achos natur y gwerthoedd ceidwadol hynny. Mae honni bod y wladwriaeth a chymdeithas yn wahanol yn rhy syml o lawer, ac mae'n rhywbeth sydd yn gwneud i'r gymdeithas fawr edrych ychydig yn ormod fel syniad ymgyrch etholiadol o bum wythnos, yn hytrach na chynllun am bum mlynedd o lywodraethu. Byddai'n dda o beth pe bai cefnogwyr y gymdeithas fawr yn troi at nifer o lyfrau da; yn eu plith, disgrifiad de Tocqueville o deithio ar draws America. Archwiliodd sut oedd cymdeithas America wedi llunio strwythur ei gwladwriaeth. Yn hanfodol, darganfu fod y moesau diwylliannol, yr hynodweddau bach sydd yn diffinio cymdeithas, hefyd yn diffinio strwythurau gweinyddol a gwleidyddol y wladwriaeth. Mae hyn yn tanseilio unrhyw gred bod y wladwriaeth rywsut yn bell ac ar wahân oddi wrth gymdeithas.

Yr wyf yn anghytuno ag ymagwedd y Ceidwadwyr tuag at y gymdeithas fawr oherwydd y diffyg amrywiaeth o fewn y cysyniad ei hun. Ym model Cameron, mae grym yn cael ei roi yn aml yn gyfan gwbl neu'n ganolog yn nwylo buddiant proffesiynol unigol, boed yn athrawon yn y gwaith beunyddiol o redeg yr ysgolion am ddim, neu feddygon teulu wrth gomisiynu cyllidebau'r GIG yn gyffredinol. Pa mor nobl bynnag yw'r unigolion hyn, dyna yn union ydynt. Maent yn unigolion mewn grwpiau buddiant adrannol, yn rhedeg gwasanaeth pwysig neu ddiwygiad neu swyddogaeth hanfodol y mae gan grŵp llawer mwy gyfran bwysig ynddo ac a ddylai gael dweud ei ddweud yn fwy. Er fy mod yn derbyn na allwn ddibynnu mwyach ar yr aneffeithlonrwydd o'r brig i lawr o drosolion gwladwriaethol ar eu pen eu hunain er mwyn gyrru gwelliannau yn ein gwasanaethau cyhoeddus, ni all y sawl sydd yn dadlau dros

simply freeing up professionals on the ground to produce change. Indeed, the cult of managerialism advanced by the big society is no answer to the heavy hand of the big state. We need a new approach and a new vision. The 1945 welfare state achieved tremendous things and did much to tackle the five giant evils of want, disease, ignorance, squalor and idleness. However, we must not seek to cast in aspic a system designed for post-war Britain, which needs to be updated for the twenty-first century.

We would probably do better to look to Europe for ideas, rather than just come up with an idea in the final weeks of an election campaign. In Germany, the codetermination model and the greater involvement of a diverse range of interests on the boards of business and public services has a lot to teach us. With its collaborative industrial policies, its focus on vocational education and regional banks, it is a system that is more responsive to the needs of local business and more in tune with the society it serves. Having been the engine of the German economy and public services for many years, its emphasis on responsibility on common interest and involved decision making places greater emphasis on the long-term interests of those using and funding public services, as well as those working within them.

I agree with the Conservatives when they say that those managing vital services should have a central role in designing and managing change. Where I depart from the big society model is that this is only one of the three important ingredients that you need for a successful service. Change also needs to place those using and funding the service at the centre of change. Without this, you will have a flawed model for the future.

y syniad o gymdeithas fawr gymryd yn ganiataol y daw yr ateb o sut mae cael safonau uwch yn yr ystafell ddosbarth neu amseroedd aros byrrach yn ein hysbytai yn hudol drwy, yn syml, ryddhau pobl proffesiynol ar lawr gwlad i gynhyrchu newid. Yn wir, nid yw'r cwlt o reolwriaeth uwch a wthir gan y gymdeithas fawr yn ateb i law trwm y wladwriaeth fawr. Mae arnom angen dull newydd a gweledigaeth newydd. Cyflawnodd gwladwriaeth les 1945 bethau gwych a gwnaeth lawer i fynd i'r afael â'r pump o ddrygau mawrion o eisiau, afiechyd, anwybodaeth, budreddi a segurddod. Fodd bynnag, mae'n rhaid i ni beidio â cheisio rhewi system a gynlluniwyd ar gyfer Prydain ar ôl y rhyfel, sydd angen ei diweddarau ar gyfer yr unfed ganrif ar hugain.

Yn ôl pob tebyg, byddai'n well i ni edrych yn Ewrop am syniadau, yn hytrach na dim ond dod o hyd i syniad yn ystod wythnosau olaf ymgyrch etholiadol. Yn yr Almaen, mae gan y model o gydbenderfynu a chynnwys mwy o ystod amrywiol o fuddiannau ar fyrddau busnesau a gwasanaethau cyhoeddus lawer i'w ddysgu i ni. Gyda'i bolisiau diwydiannol cydweithredol, ei ffocws ar addysg alwedigaethol a banciau rhanbarthol, mae'n system sy'n fwy ymatebol i anghenion busnesau lleol ac mewn mwy o gytgord â'r gymdeithas y mae'n ei gwasanaethu. Ar ôl bod yn beiriant economi'r Almaen a gwasanaethau cyhoeddus am flynyddoedd lawer, mae ei bwyslais ar gyfrifoldeb, ar fuddiannau cyffredin ac ar gymryd rhan yn gwneud penderfyniadau yn rhoi mwy o bwyslais ar fuddiannau hirdymor y sawl sydd yn defnyddio ac yn ariannu gwasanaethau cyhoeddus, yn ogystal â'r sawl sydd yn gweithio o'u mewn.

Yr wyf yn cytuno â'r Ceidwadwyr pan ddywedant y dylai'r sawl sydd yn rheoli gwasanaethau hanfodol gael rôl ganolog wrth ddylunio a rheoli newid. Lle yr wyf yn gwyro oddi wrth fodel y gymdeithas fawr yw mai dim ond un o'r tri o gynhwysion pwysig yr ydych eu hangen ar gyfer gwasanaeth llwyddiannus yw hyn. Mae newid hefyd angen gosod y sawl sydd yn defnyddio ac yn ariannu'r gwasanaeth wrth wraidd newid. Heb hyn, bydd gennych fodel diffygiol ar gyfer y dyfodol.

I want to pick up on one point that was made about Save the Family. It must be said that Save the Family does a great job, but it relies on housing benefits. When you cut housing benefits dramatically, you are removing a lifeline to a good charity. Therefore, the life of Save the Family depends on the state. Until the Tories can come to terms with the role of the state in serving society—it is a most democratic and accountable governmental system—the big society will continue to be a vacuous and potentially dangerous idea.

Lynne Neagle: More than anything for me, this whole debate reveals the dearth of imagination at the heart of the Tory party in Wales. With the leadership contest under way, we might have expected a flood of new ideas in the Chamber, so it is sad to see the Tories at this end of the M4 trying to flog Cameron's big society. Let us be frank, no-one in this country wants your version of the big society, most of your MPs at Westminster do not believe in it, and no-one in the Cabinet can even explain what it means. It is the ultimate political dead horse. The big society is deliberately dressed in the kind of language that we can all support—encouraging volunteering, empowering people and communities, growing the mutual and co-operative sector—lines that could have been lifted from any Labour manifesto published in the last 20 years. These are values that run deep in my party, principles that we hold dear. Sadly, what we are seeing more and more is that the reality on the ground is a million miles away from that rhetoric. Far from building a bigger and better society that strengthens our communities, the actions and policies of this UK Government are ripping and tearing at the very fabric that holds our country together. This is the long-term currency of the Conservatives—pitting one group in society against another, public versus private, rich against poor, young against old and haves against have-nots.

Yr wyf am sôn am un pwynt a wnaed am Save the Family. Mae'n rhaid dweud bod Save the Family yn gwneud gwaith gwych, ond mae'n dibynnu ar fudd-daliadau tai. Pan fyddwch yn torri budd-daliadau tai yn ddramatig, byddwch yn cael gwared ar achubiaeth i elusen dda. Felly, mae bodolaeth Save the Family yn dibynnu ar y wladwriaeth. Nes bod y Torïaid yn dod i delerau â rôl y wladwriaeth wrth wasanaethu cymdeithas—mae'n system lywodraethol hynod ddemocrataidd ac atebol—bydd y gymdeithas fawr yn parhau i fod yn syniad difeddwl a allai fod yn beryglus.

Lynne Neagle: Yn fwy na dim i mi, mae'r holl ddadl hon yn dangos y prinder dychymyg wrth wraidd y blaid Dori'aid yng Nghymru. Gyda'r gystadleuaeth arweinyddiaeth ar droed, efallai ein bod wedi disgwyl llif o syniadau newydd yn y Siambr, felly mae'n drist i weld y Torïaid ar y pen hwn o'r M4 yn ceisio gwerthu cymdeithas fawr Cameron. Gadewch inni fod yn onest, nid oes unrhyw un yn y wlad hon am gael eich fersiwn o'r gymdeithas fawr, nid yw'r rhan fwyaf o'ch Haelodau Seneddol yn San Steffan yn credu ynddi, ac nid oes unrhyw un yn y Cabinet hyd yn oed yn gallu esbonio beth y mae'n ei olygu. Dyma'r gwastraff amser gwleidyddol mwyaf erioed. Mae'r gymdeithas fawr wedi ei gwisgo yn fwriadol yn y math o ieithwedd yr ydym i gyd yn gallu ei chefnogi—annog gwirfoddoli, grymuso pobl a chymunedau, tyfu'r sector cydfuddiannol a chydweithredol—dyma linellau a allai fod wedi cael eu codi o unrhyw fanifesto Llafur a gyhoeddwyd yn yr 20 mlynedd diwethaf. Mae'r rhain yn werthoedd sy'n rhedeg yn ddwfn yn fy mhlaid i, egwyddorion sydd yn annwyl inni. Yn anffodus, yr hyn yr ydym yn ei weld yn fwyfwy yw bod y realiti ar lawr gwlad miliwn o filltiroedd i ffwrdd oddi wrth y rhethreg. Ymhell o adeiladu cymdeithas fwy a gwell sy'n cryfhau ein cymunedau, mae camau gweithredu a pholisïau Llywodraeth y DU yn rhwygo'r union wead sydd yn dal ein gwlad at ei gilydd. Dyma arfer hirdymor y Ceidwadwyr—gosod un grŵp yn y gymdeithas yn erbyn un arall, y cyhoeddus yn erbyn y preifat, y cyfoethog yn erbyn y tlawd, yr ifanc yn erbyn yr hen a'r rhai ffodus yn erbyn y rhai anffodus.

Again and again over the past 12 months, the contradictions at the heart of the big society have been exposed. When Labour was in Government, we demonstrated our commitment to the voluntary sector not by talking about it, but by investing in it, more than doubling its value in a decade by growing and supporting the sector that was stronger than it was at any time in our history. Sadly, in spite of the efforts of the Welsh Government to deliver a fair settlement to local authorities, the financial climate that we face because of you means that the reality is that services are being cut and jobs are being lost.

There are countless examples of successful partnerships that we can look to, learn from and build upon, but is it right to be asking these organisations to be doing more and to fill the gaps left by the withdrawal of public services at a time when they are fighting hard for their survival? We have heard a lot of talk from the Tory-led Government about expanding the role of charities and the voluntary sector in getting welfare claimants back to work. However, again, the words and the deeds are out of kilter. The reality is that 90 per cent of the lucrative UK-wide contracts have gone to major private sector companies, leaving long-established charities out in the cold, unable to deliver the kind of long-term, complex and often expensive support that many long-term benefit claimants need to get their lives back on track. I give way to Nick Ramsay.

Nick Ramsay: Thank you for giving way. Does the Member regret the fact that the last Labour Government left this country with an £800 billion national debt and a trade deficit of £160 billion, which is going up?

Lynne Neagle: I regret the fact that your friends in the banking industry left us in this state, and now you are cutting too fast and too deep and wrecking our communities. This is what happens when policy is driven not by what works or a genuine desire to engage with the voluntary sector, but by market principles of payment by results and cutting costs, when the procurement processes are

Dro ar ôl tro yn ystod y 12 mis diwethaf, mae'r gwrthddywediadau wrth wraidd y gymdeithas fawr wedi cael eu hamlygu. Pan oedd Llafur mewn Llywodraeth, dangoswyd ein hymrwymiad i'r sector gwirfoddol nid drwy siarad am y peth, ond drwy fuddsoddi ynddo, gan fwy na dyblu ei werth mewn degawd drwy dyfu a chefnogi'r sector a oedd yn gryfach nag a fu ar unrhyw adeg yn ein hanes. Yn anffodus, er gwaethaf ymdrechion Llywodraeth Cymru i ddarparu setliad teg i awdurdodau lleol, mae'r hinsawdd ariannol yr ydym yn ei hwynebu o'ch herwydd yn golygu mai'r realiti yw bod gwasanaethau yn cael eu torri a swyddi yn cael eu colli.

Mae enghreifftiau di-rif o bartneriaethau llwyddiannus y gallwn edrych arnynt, dysgu oddi wrthynt ac adeiladu arnynt, ond a ydyw'n iawn i ofyn i'r sefydliadau hyn i wneud mwy ac i lenwi'r bylchau a adawyd gan ddilead gwasanaethau cyhoeddus ar adeg pan ydynt yn brwydro yn galed i oroesi? Yr ydym wedi clywed llawer o siarad gan y Llywodraeth dan arweiniad y Torïaid am ehangu rôl elusennau a'r sector gwirfoddol o ran cael hawl wyr lles yn ôl i'r gwaith. Fodd bynnag, eto, mae'r geiriau a'r gweithredoedd yn anghydfynd. Y realiti yw bod 90 y cant o'r contractau proffidiol ar draws y DU wedi mynd i gwmnïau mawr yn y sector preifat, gan adael elusennau sydd wedi eu sefydlu ers amser ar y tu allan, yn methu â darparu'r math o gefnogaeth hirdymor, cymhleth ac yn aml yn ddrud y mae ei hangen ar lawer o hawl wyr budd-daliadau hirdymor i gael eu bywydau yn ôl ar y trywydd iawn. Ildiaf i Nick Ramsay.

Nick Ramsay: Diolch i chi am ildio. A ydyw'r Aelod yn gresynu at y ffaith bod y Llywodraeth Lafur ddiwethaf wedi gadael y wlad hon gyda dyled wladol o £800 biliwn a diffyg masnachol o £160 biliwn, sydd ar i fyny?

Lynne Neagle: Yr wyf yn gresynu at y ffaith bod eich ffrindiau yn y diwydiant bancio wedi ein gadael yn y cyflwr hwn, ac yn awr yr ydych yn torri yn rhy gyflym ac yn rhy ddwfn a distrywio ein cymunedau. Dyma beth sy'n digwydd pan fo polisi yn cael ei yrru nid gan yr hyn sy'n gweithio neu awydd gwirioneddol i ymgysylltu â'r sector gwirfoddol, ond gan egwyddorion y farchnad

the same, whether it is Welfare to Work or purchasing light bulbs. The wider point is why should people in my communities take lessons on society from a party that did its best to destroy ours. The real big society—that indomitable spirit of solidarity, compassion and collectivism—was all that sustained them when they were under attack in the 1930s and 1980s. It is that same spirit that drove 500,000 people from up and down the country to the streets of London in March to protest against the policies of the Tory Government and its Lib Dem accomplices.

If David Cameron is serious about his big society, it is time he listened to those voices and stopped cutting the lifelines that sustain the voluntary sector in this country, and realised that the relationship between the public sector and the voluntary sector is about collaboration and co-operation, and is not a way to shrink the state and run public services on the cheap.

The Minister for Local Government and Communities (Carl Sargeant): It has been quite a lively debate, and Members had many valid points. I often wonder, but today more so, about where my Welsh Conservative colleagues in the Assembly have been for the past few years. Indeed, we are already delivering the big society in Wales, but there are significant differences between the big society in Wales and Cameron's big society. We already have social enterprises in Wales, which we have delivered for years. We already have community facilities grants, which we have delivered for years. We deliver co-operatives and volunteering in Wales. The big difference between what we do in Wales and what happens in Mr Cameron's big society is that we fund it. The very big difference is that we put it at the heart of the delivery of services in Wales.

o dalu yn ôl canlyniadau a thorri costau, pan fo'r prosesau caffael yr un fath ar gyfer O Fudd-dâl i Waith neu brynu bylbiau golau. Y pwynt ehangach yw pam y dylai pobl yn fy nghymunedau dderbyn gwersi ar gymdeithas gan blaid a wnaeth ei gorau i ddiestrio'n cymdeithas ni. Y gymdeithas fawr go iawn—yr ysbryd anorchfygol honno o undod, tosturi a chyfunoliaeth—oedd y cyfan a'u cynhaliodd pan oeddynt o dan y lach yn y 1930au a'r 1980au. Yr un ysbryd a oedd yn gyrru 500,000 o bobl o hyd a lled y wlad i strydoedd Llundain ym mis Mawrth i brotestio yn erbyn polisiau'r Llywodraeth Doriaidd a'i chyd-droseddwy'r y Democratiaid Rhyddfrydol.

Os yw David Cameron o ddifrif am ei gymdeithas fawr, mae'n amser iddo wrando ar y lleisiau hynny a rhoi'r gorau i dorri'r dolenni cyswllt hollbwysig sy'n cynnal y sector gwirfoddol yn y wlad hon, a sylweddoli bod y berthynas rhwng y sector cyhoeddus a'r sector gwirfoddol yn ymwneud â chydweithredu a chydweithio, ac nid yw'n ffordd i grebachu'r wladwriaeth a rhedeg gwasanaethau cyhoeddus am y nesaf peth i ddim.

Y Gweinidog Llywodraeth Leol a Chymunedau (Carl Sargeant): Mae wedi bod yn ddadl eithaf bywiog, ac yr oedd gan Aelodau nifer o bwyntiau dilys. Yr wyf yn pendroni'n aml, ond heddiw yn fwy felly, am ble mae fy nghyd-Aelodau Cynulliad, y Ceidwadwyr Cymreig, wedi bod yn ystod y blynyddoedd diwethaf. Yn wir, yr ydym eisoes yn darparu'r gymdeithas fawr yng Nghymru, ond mae gwahaniaethau sylweddol rhwng y gymdeithas fawr yng Nghymru a chymdeithas fawr Cameron. Mae gennym eisoes fentrau cymdeithasol yng Nghymru, yr ydym wedi eu darparu am flynyddoedd. Mae gennym eisoes grantiau cyfleusterau cymunedol, yr ydym wedi eu darparu am flynyddoedd. Yr ydym yn darparu cymdeithasau cydweithredol a gwirfoddoli yng Nghymru. Y gwahaniaeth mawr rhwng yr hyn yr ydym yn ei wneud yng Nghymru a'r hyn sy'n digwydd yng nghymdeithas fawr Mr Cameron yw ein bod yn ei hariannu. Y gwahaniaeth mawr iawn yw ein bod yn ei roi wrth wraidd darpariaeth gwasanaethau yng Nghymru.

Suzy Davies: Will you take an intervention?

Suzy Davies: A wnewch chi dderbyn ymyriad?

Carl Sargeant: Yes, in a little while.

Carl Sargeant: Gwnaf, ymhen ychydig.

We simply regard the big society in Wales as working with our communities. In Wales, over the past 10 years, we have seen the Welsh Government develop with third sector organisations and local communities as part of our commitment to social justice.

Yr ydym yn syml yn ystyried y gymdeithas fawr yng Nghymru fel gweithio gyda'n cymunedau. Yng Nghymru, dros y 10 mlynedd diwethaf, yr ydym wedi gweld Llywodraeth Cymru yn datblygu gyda sefydliadau trydydd sector a chymunedau lleol fel rhan o'n hymrwymiad i gyfiawnder cymdeithasol.

Rhodri Glyn quite rightly raised the issues about what the big society is delivering. Let us have a quick look at what happened in the flagship policies in Liverpool. Liverpool was championed as one of the four areas that would deliver the big society, on the back of a budget reduction of a £100 million. We talk a lot about Cameron's big society or compulsory volunteering, as it should perhaps be known, but in Wales we look at it in a whole different light. As Lynne Neagle quite rightly said, people have demonstrated and marched against the cuts; that is what people think of your big society. In Wales, as Oscar mentioned, we already have the Cardiff and Vale Rescue Association, which worked tirelessly through the recent winter snow emergency, providing assistance to local police, health services and members of the public. The voluntary team, set up in 2000—not recently—has over 30 members across Cardiff and the Vale, who are on call 24 hours a day, 365 days a year. Therefore, such examples are already happening in Wales.

Cododd Rhodri Glyn yn gwbl briodol y materion am yr hyn y mae'r gymdeithas fawr yn ei gyflawni. Gadewch i ni gael golwg sydyn ar yr hyn a ddigwyddodd gyda'r polisïau blaenllaw yn Lerpwl. Hyrwyddwyd Lerpwl fel un o'r pedair ardal a fyddai'n cyflawni'r gymdeithas fawr, yn dilyn gostyngiad yn y gyllideb o £100 miliwn. Yr ydym yn sôn llawer am gymdeithas fawr Cameron neu wirfoddoli gorfodol, fel y dylid ei alw, efallai, ond yng Nghymru edrychwn arni mewn goleuni gwahanol. Fel y dywedodd Lynne Neagle yn gwbl gywir, mae pobl wedi gwrthdystio a gorymdeithio yn erbyn y toriadau; dyna farn pobl am eich cymdeithas fawr. Yng Nghymru, fel y crybwyllodd Oscar, mae gennym eisoes Gymdeithas Achub Caerdydd a'r Fro, a weithiodd yn ddiflino drwy'r argyfwng eira gaeafol diweddar, gan ddarparu cymorth i heddlu lleol, gwasanaethau iechyd ac aelodau o'r cyhoedd. Mae gan y tîm gwirfoddol, a sefydlwyd yn 2000—nid yn ddiweddar—dros 30 o aelodau ar draws Caerdydd a'r Fro, sydd ar alwad 24 awr y dydd, 365 diwrnod y flwyddyn. Felly, mae enghreifftiau o'r fath eisoes yn digwydd yng Nghymru.

A good example of the Government and the third sector working together in Wales is the Transforming Neighbourhoods model where there have been 5,192 fewer victims of crime over the past 12 months to June 2010, which is a reduction of nearly 13 per cent. The model has put citizens at the centre of public services that have provided better value for money and public-sector efficiencies.

Enghraifft dda o'r Llywodraeth a'r trydydd sector yn gweithio gyda'i gilydd yng Nghymru yw'r model Trawsnewid Cymdogaethau lle bu 5,192 yn llai o ddioddefwyr trosedd yn ystod y 12 mis diwethaf hyd at fis Mehefin 2010, sef gostyngiad o bron i 13 y cant. Mae'r model wedi rhoi dinasyddion wrth wraidd gwasanaethau cyhoeddus sydd wedi darparu gwell gwerth am arian ac effeithlonrwydd yn y sector cyhoeddus.

Our Communities First programme is a prime

Mae ein rhaglen Cymunedau yn Gyntaf yn

example in Wales of how it has harnessed the big society here. The hatchet man for Communities First, Mark Isherwood should perhaps go to Darren Millar's constituency where he champions his colleagues in Communities First wards. Perhaps he should go down there and tell them that they are useless and not doing a good job, because I certainly do not sign up to that example.

Mark Isherwood: Thank you for the accolade. Would you recognise that the concerns that I have raised, as the relevant shadow Minister, have also been raised in successive official reports, including those produced by the Wales Audit Office, the Joseph Rowntree Foundation, the Wales Council for Voluntary Action and others? It is my obligation to raise those concerns, not because I am opposed to the scheme, but because I want the scheme to work.

Carl Sargeant: The Member is absolutely right to raise the issues that the auditor general and the audit committee have raised about problems with the scheme, but I have not yet heard you congratulate the people who are volunteering in our communities across Wales, like Darren Millar does. You have consistently failed to support the Communities First programme, which is rather shameful. The impact of Communities First across Wales is very real and can take communities into a different sphere of operation; we saw communities pillaged by the actions of the UK Government when Thatcher was in charge, such as the impact on our mining communities, for example. We are committed to our communities in Wales. You should be embarrassed by this whole debate today.

Wales has always had this inclusive policy of working with communities beyond the boundaries of—

Suzy Davies: When you speak about working collaboratively and in partnership, do you accept that this Government frequently looks to the kind of voluntary organisations that we are talking about to deliver Government policy, and yet they are

enghraifft wych yng Nghymru o sut y mae wedi harneisio'r gymdeithas fawr yma. Efallai y dylai cystwywr Cymunedau yn Gyntaf, Mark Isherwood, fynd i etholaeth Darren Millar lle y mae'n pledio achos ei gydweithwyr mewn wardiau Cymunedau yn Gyntaf. Efallai y dylai fynd i lawr yno a dweud wrthynt eu bod yn ddi-werth ac nad ydynt yn gwneud gwaith da, oherwydd yn sicr nid wyf yn derbyn yr enghraifft honno.

Mark Isherwood: Diolch i chi am fy anrhydeddu yn y fath fodd. A fydech yn cydnabod bod y pryderon yr wyf wedi eu codi, fel Gweinidog perthnasol yr wrthblaid, hefyd wedi cael eu codi mewn adroddiadau swyddogol olynol, gan gynnwys rhai a gynhyrchwyd gan Swyddfa Archwilio Cymru, Sefydliad Joseph Rowntree, Cyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru ac eraill? Mae'n rheidrwydd arnaf i godi'r pryderon hynny, nid am fy mod yn gwrthwynebu'r cynllun, ond am fy mod yn dymuno i'r cynllun weithio.

Carl Sargeant: Mae'r Aelod yn gwbl gywir i godi'r materion y mae'r archwilydd cyffredinol a'r pwyllgor archwilio wedi eu codi am broblemau gyda'r cynllun, ond nid wyf wedi eich clywed eto yn llongyfarch y bobl sy'n gwirfoddoli yn ein cymunedau ledled Cymru, fel y gwna Darren Millar. Yr ydych wedi methu yn gyson â chefnogi rhaglen Cymunedau yn Gyntaf, sydd braidd yn gywilyddus. Mae effaith Cymunedau yn Gyntaf ar draws Cymru yn real iawn ac yn gallu cymryd cymunedau i faes gwahanol o weithredu; gwelsom ysbeilio cymunedau gan weithredoedd Llywodraeth y DU pan oedd Thatcher wrth y llyw, megis yr effaith ar ein cymunedau glofaol, er enghraifft. Yr ydym wedi ymrwymo i'n cymunedau yng Nghymru. Dylai'r holl ddadl heddiw godi cywilydd arnoch.

Polisi cynhwysol Cymru bob amser fu gweithio gyda chymunedau y tu hwnt i ffiniau—

Suzy Davies: Pan fyddwch yn siarad am weithio ar y cyd ac mewn partneriaeth, a ydych yn derbyn bod y Llywodraeth hon yn aml yn edrych tuag at y math o fudiadau gwirfoddol yr ydym yn sôn amdanynt i gyflawni polisi'r Llywodraeth, ac eto nid

not involving them in their design? If you do not agree with that, why is the WCVA asking you to do so?

Carl Sargeant: I am afraid that I do not recognise that either. I have a regular dialogue with the Wales Council for Voluntary Action. We have partnership councils, and I meet many of those working in the voluntary sector. This influences the policies of Government. I do not recognise what you are suggesting today.

There is a great opportunity for us in Wales to support our Welsh big society in the way that we have done for many years. However, the Government will reject this motion that has been tabled by the Conservative Party.

5.00 p.m.

Nick Ramsay: Where do I begin after the exciting debate that we have had today, as Ken Skates said in his contribution? Whether you like our motion or not, as some of the Members opposite do not, there is no doubt that this was an excellent debate for us to have this afternoon. Many speakers have raised good points and exposed the poverty of ambition that lingers on Government benches and the optimism of Welsh Conservative Assembly Members.

To return to Mark Isherwood's opening remarks, they covered Frank Field and Margaret Thatcher. It was an expansive opening speech that showed that the big society potentially has a cross-party reach, which means that it is sad that the Government has responded so negatively. Mark said that devolution and localism are the same things. Here we talk about devolution; in England, they talk about localism. We are trying to get to the same destination. However you package it, the big society is an idea that deserves far more development than the party opposite gives credit for.

Sandy Mewies: Do you think that it is poverty of ambition for people on this side to want those who are sick or cannot work to be

ydych yn eu cynnwys yn eu dyluniad? Os nad ydych yn cytuno â hynny, pam y mae'r CCGC yn gofyn i chi i wneud hynny?

Carl Sargeant: Mae arnaf ofn nad wyf yn adnabod hynny ychwaith. Mae gennyf i ddeialog rheolaidd gyda Chyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru. Mae gennym gynghorau partneriaeth, ac yr wyf yn cwrdd â llawer o'r sawl sy'n gweithio yn y sector gwirfoddol. Mae hyn yn dylanwadu ar bolisiau'r Llywodraeth. Nid wyf yn adnabod yr hyn yr ydych yn ei awgrymu heddiw.

Mae yna gyfle gwych i ni yng Nghymru i gefnogi ein cymdeithas fawr Gymreig yn y ffordd yr ydym wedi ei wneud ers blyneddau lawer. Fodd bynnag, bydd y Llywodraeth yn gwrthod y cynnig hwn a gyflwynwyd gan y Blaid Geidwadol.

Nick Ramsay: Ble wyf i'n dechrau ar ôl y ddadl gyffrous yr ydym wedi'i chael heddiw, fel y dywedodd Ken Skates yn ei gyfraniad? P'un ai a ydych yn hoffi ein cynnig ai peidio, gan nad yw rhai o'r Aelodau gyferbyn, nid oes amheuaeth bod hon yn ddadl wych i ni ei chael y prynhawn yma. Mae llawer o siaradwyr wedi codi pwyntiau da a dadlennu'r prinder uchelgais sy'n ymaros ar feinciau'r Llywodraeth ac optimistiaeth Aelodau Cynulliad y Ceidwadwyr Cymreig.

I ddychwelyd at sylwadau agoriadol Mark Isherwood, a gynhwysodd Frank Field a Margaret Thatcher, yr oedd yn araith agoriadol eang a oedd yn dangos y gallai'r gymdeithas fawr ymestyn ar draws y pleidiau, sy'n golygu ei bod yn drist bod y Llywodraeth wedi ymateb mewn modd mor negyddol. Dywedodd Mark mai'r un pethau yw datganoli a lleoliaeth. Yma, yr ydym yn siarad am ddatganoli; yn Lloegr, maent yn siarad am leoliaeth. Yr ydym yn ceisio cyrraedd yr un gyrchfan. Sut bynnag yr ydych yn ei chyflwyno, mae'r gymdeithas fawr yn syniad sydd yn haeddu llawer mwy o ddatblygiad nag y mae'r blaid gyferbyn yn fodlon ei gydnabod.

Sandy Mewies: A ydych yn credu mai prinder uchelgais sydd gan bobl ar yr ochr hon pan eu bod eisiau i'r sawl sy'n sâl neu'n

supported in their homes? Do you think that it is poverty of ambition to care about people who are made homeless? Do you care about people who are being made jobless and the way that it is happening? Those are the questions that you must ask yourselves. Do you care about those things? You are talking jargon today; what about real things?

methu â gweithio gael cefnogaeth yn eu cartrefi? A ydych chi'n meddwl mai prinder uchelgais yw hidio am bobl sy'n cael eu gwneud yn ddigartref? A ydych chi'n hidio am bobl sy'n cael eu gwneud yn ddi-waith a'r ffordd y mae'n digwydd? Dyna'r cwestiynau y mae'n rhaid i chi eu gofyn i chi'ch hun. A ydych chi'n hidio am y pethau hynny? Yr ydych yn wag siarad heddiw; beth am bethau go iawn?

*Daeth y Llywydd i'r Gadair am 5.02 p.m.
The Presiding Officer took the Chair at 5.02 p.m.*

Nick Ramsay: I care completely about those things, which is why we are having this debate today. How do some of the actions of your Government, for instance, refusing to use the £12 million budget consequential to help pay for housing for first-time buyers and putting that into other priorities, fit with your image of a caring Wales?

Nick Ramsay: Yr wyf yn hidio yn llwyr am y pethau hynny, a dyna pam yr ydym yn cael y ddadl hon heddiw. Sut mae rhai o weithredoedd eich Llywodraeth chi, er enghraifft, sy'n gwrthod defnyddio'r cyllid £12 miliwn ganlyniadol i helpu i dalu am dai ar gyfer prynwyr tro cyntaf a rhoi hwnnw i flaenoriaethau eraill, yn cyd-fynd â'ch delwedd o Gymru sydd yn hidio?

Joyce Watson *rose*—

Joyce Watson *a gododd*—

Nick Ramsay: I will give way shortly to the other Member, after I have made some headway.

Nick Ramsay: Ildiaf cyn bo hir i'r Aelod arall, ar ôl i mi wneud rhywfaint o gynnydd.

The question 'What is the big society?' is constantly being asked. You only have to listen to our speakers to hear what we believe that it is. As has been said in many speeches this afternoon, it is primarily an acceptance that micromanagement from the centre does not work as a way of improving society. On the issue of whether it is society or the state, if you read our motion you will see that we are saying that the state and society are different, but that both are necessary. There is no question of us saying that the public sector does not have an important role to play. However, at the same time, the public sector cannot do everything. We need to grow the private sector, as the First Minister has said. I will give way to Joyce Watson, or she will never talk to me again, and then I will give way to Leanne Wood.

Gofynnir y cwestiwn 'Beth yw'r gymdeithas fawr?' yn gyson. Dim ond gwranddo ar ein siaradwyr y mae angen i chi ei wneud i glywed yr hyn y credwn yw'r ateb. Fel y dywedwyd mewn nifer o areithiau y prynhawn yma, derbyniad ydyw yn bennaf nad yw microreoli o'r canol yn gweithio fel ffordd o wella cymdeithas. Ar y cwestiwn ai'r gymdeithas neu'r wladwriaeth ydyw, os darllenwch ein cynnig fe welwch ein bod yn dweud bod y wladwriaeth a chymdeithas yn wahanol, ond bod y ddwy yn angenrheidiol. Nid oes unrhyw gwestiwn ein bod yn dweud nad oes gan y sector cyhoeddus ran bwysig i'w chwarae. Fodd bynnag, ar yr un pryd, ni all y sector cyhoeddus wneud popeth. Mae angen inni dyfu'r sector preifat, fel y mae'r Prif Weinidog wedi ei ddweud. Ildiaf i Joyce Watson, neu bydd byth yn siarad â mi eto, ac yna ildiaf i Leanne Wood.

The Presiding Officer: Order. I do not know whether you have time for two interventions.

Y Llywydd: Trefn. Nid wyf yn gwybod a oes gennych amser ar gyfer dau ymyriad.

Joyce Watson: Can you clarify whether you

Joyce Watson: A allwch egluro a ydych yn

see the big society as being the same as back to basics, rolling back the frontiers of the state or 'you've never had it so good'? Can you please explain the difference? These are all phrases that we have heard before from your party and what they actually mean is cutting back on the services, aspirations and opportunities of the society that you are supposedly trying to help.

Nick Ramsay: Harold Macmillan said, 'You've never had it so good', did he not? Earlier, Ann Jones mentioned the 1930s and what went on then. What will be thrown at us next? Are we going to be blamed for the repeal of the corn laws?

There is a limit to devolution—
[*Interruption.*]

The Presiding Officer: Order. I cannot believe how rowdy you are. I have only been out for an hour. Whatever has happened? [*Laughter.*] Can we conduct the rest of this debate—it is a debate and not a shouting match—in some kind of order? Are you giving way to Leanne Wood?

Nick Ramsay: Oh, go on then.

The Presiding Officer: That is a very gracious way of doing it, I must say. [*Laughter.*]

Leanne Wood: I am grateful to the Member for giving way. Many commentators say that the big society is ideological. Do you think that the welfare state should be smaller?

Nick Ramsay: No, I do not. We are saying that the private sector should be bigger. They are quite different positions. It is sad that there are cuts coming through at the moment, Leanne. That is not the fault of your party, but of this lot's party in Westminster, which ran up an incredible £800 billion deficit over a decade, which would still have been spiralling now, if other parties had not stepped in to sort out the mess.

gweld y gymdeithas fawr fel yr un peth â mynd yn ôl at yr hanfodion, rholio yn ôl ffiniau'r wladwriaeth neu 'chawsoch chi fyth mohoni gystal'? A allwch chi egluro'r gwahaniaeth os gwelwch yn dda? Mae'r rhain i gyd yn ymadroddion yr ydym wedi eu clywed o'r blaen gan eich plaid chi a'r hyn y maent yn ei olygu mewn gwirionedd yw torri yn ôl ar wasanaethau, dyheadau a chyfleoedd y gymdeithas yr ydych, yn ôl y sôn, yn ceisio ei helpu.

Nick Ramsay: Harold Macmillan a ddywedodd 'chawsoch chi fyth mohoni gystal' onid e? Yn gynharach, crybwyllodd Ann Jones y 1930au a'r hyn a ddigwyddodd bryd hynny. Beth fydd yn cael ei daflu atom nesaf? A ydym yn mynd i gael y bai am ddiddymu'r deddfau yd?

Mae terfyn i ddatganoli—[*Torri ar draws.*]

Y Llywydd: Trefn. Ni allaf gredu pa mor swnlyd yr ydych chi. Yr wyf i wedi bod i ffwrdd am awr yn unig. Beth sydd wedi digwydd? [*Chwerthin.*] A allwn ni gynnal gweddill y ddadl hon—mae'n ddadl ac nid yn gystadleuaeth weiddi—mewn rhyw fath o drefn? A ydych yn ildio i Leanne Wood?

Nick Ramsay: O, bwrwch ati.

Y Llywydd: Mae hynny'n ffordd raslon iawn o wneud hynny, mae'n rhaid i mi ddweud. [*Chwerthin.*]

Leanne Wood: Yr wyf yn ddiolchgar i'r Aelod am ildio. Dywed llawer o sylwebyddion fod y gymdeithas fawr yn ideolegol. A ydych chi'n credu y dylai'r wladwriaeth les fod yn llai?

Nick Ramsay: Nac ydwyf. Yr ydym yn dweud y dylai'r sector preifat fod yn fwy. Maent yn safiadau hollol wahanol. Mae'n drist bod toriadau yn dod drwodd ar hyn o bryd, Leanne. Nid bai eich plaid chi yw hynny, ond bai plaid y criw hwn yn San Steffan, a bentyrrodd ddiffyg anhygoel o £800 biliwn dros ddegawd, a fyddai yn dal wedi bod yn cynyddu yn awr, pe na bai pleidiau eraill wedi camu i mewn i gael trefn ar y llanastr.

The Presiding Officer: Order. Can you wind up now, please? You are wound up, but will you please finish?

Nick Ramsay: We have had two excellent contributions that show that there was some cross-party agreement, from Suzy Davies and from Ken Skates. I think you made a sensible contribution in part, Ken.

If you look at where we are in Wales, we have the highest level of child poverty in UK, which was rising four years before recession. Look at the youth unemployment statistics. We have had the lowest level of wealth creation of any nation or region of the UK since 1998. When I backed the 'yes' vote in the referendum in March—and I am closing now, Presiding Officer—I did so on the basis that all parties signed up to the issue that the buck would stop here. It is going to be stopping here and that is where people now realise that the responsibility lies. You cannot constantly palm this off as being a problem of the UK Government that has only been in power for a year. It is time for you, and all of us, to face up to our responsibilities and to accept that concepts such as the big society are at least providing a way forward, which is a considerable sight more than we are getting from the party opposite.

The Presiding Officer: The proposal is to agree the motion. Does any Member object? I see that there are objections. Therefore, I defer all voting on this item until voting time. We are about to move on to the second Welsh Conservatives debate and I hope that this one will be conducted in a rather more measured manner.

Y Llywydd: Trefn. A allwch ddirwyn i ben yn awr, os gwelwch yn dda? Yr ydych chi wedi cynhyrfu, ond a wnewch chi orffen?

Nick Ramsay: Yr ydym wedi cael dau gyfraniad rhagorol sydd yn dangos bod rhywfaint o gytundeb trawsbleidiol, gan Suzy Davies a gan Ken Skates. Yr wyf yn credu eich bod wedi gwneud cyfraniad a oedd yn rhannol synhwyrol, Ken.

Os ydych yn edrych ar y sefyllfa yng Nghymru, mae gennym y lefel uchaf o dlodi plant yn y Deyrnas Unedig, a oedd yn codi bedair blynedd cyn y bu dirwasgiad. Edrychwch ar yr ystadegau diweithdra ymysg pobl ifanc. Yr ydym wedi cael y lefel isaf o greu cyfoeth o unrhyw genedl neu ranbarth yn y Deyrnas Unedig ers 1998. Pan gefnogais y bleidlais 'ie' yn y refferendwm ym mis Mawrth—ac yr wyf yn gorffen yn awr, Llywydd—gwneuthum hynny ar y sail bod pob plaid yn cefnogi'r safiad mai dyma lle fyddai cyfrifoldeb yn gorwedd. Byddwn ni'n gyfrifol yma a dyna lle sylweddola pobl yn awr fod y cyfrifoldeb yn gorwedd. Ni allwch ildio'r broblem yn gyson i Lywodraeth y Deyrnas Unedig, sydd dim ond wedi bod mewn grym am flwyddyn. Mae'n bryd i chi, ac i bob un ohonom, wynebu ein cyfrifoldebau a derbyn bod cysyniadau megis y gymdeithas fawr o leiaf yn darparu ffordd ymlaen, sydd yn sylweddol fwy nag yr ydym yn ei gael gan y blaid gyferbyn.

Y Llywydd: Y cynnig yw cytuno ar y cynnig. A oes unrhyw Aelod yn gwrthwynebu? Gwelaf fod gwrthwynebiadau. Felly, gohiriaf yr holl bleidleisio ar yr eitem hon tan y cyfnod pleidleisio. Yr ydym ar fin symud ymlaen i ail ddadl y Ceidwadwyr Cymreig ac yr wyf yn gobeithio y caiff ei chynnal mewn modd ychydig yn fwy pwylllog.

Dadl Ceidwadwyr Cymru Welsh Conservatives Debate

Cymunedau Communities

The Presiding Officer: I have selected amendments 1 and 2 in the name of Peter Black and amendment 3 in the name of

Y Llywydd: Yr wyf wedi dethol gwelliannau 1 a 2 yn enw Peter Black a gwelliant 3 yn enw Jocelyn Davies.

Jocelyn Davies.

Cynnig NDM4779 Nick Ramsay

Motion NDM4779 Nick Ramsay

Cynnig bod Cynulliad Cenedlaethol Cymru:

To propose that the National Assembly for Wales:

Yn galw ar Lywodraeth Cymru i:

Calls on the Welsh Government to:

a) Sicrhau bod y system gynllunio yn rhoi cyfran i gymunedau mewn datblygu economaidd a chymdeithasol;

a) Ensure the planning system gives communities a stake in economic and social development;

b) Diogelu gwasanaethau cyhoeddus mewn partneriaeth ag awdurdodau lleol gwledig;

b) Safeguard public services in partnership with rural local authorities;

c) Diogelu dyfodol ffermydd teulu; a

c) Secure the future of family farms; and

d) Rhoi'r cyfle i gymunedau reoli asedau cymunedol.

d) Give communities the opportunity to manage community assets.

Antoinette Sandbach: I move the motion.

Antoinette Sandbach: Cynigiaf y cynnig.

As any Assembly Member who has shared the experience will know, it is an enormous privilege to live and work in rural Wales. It is the heartland of Welsh language and culture, and I believe that the natural beauty of our landscape is second to none. However, it may be that those people who live in rural towns and villages have been getting on with their lives too quietly and that they have been too reserved in drawing attention to the challenges that they have faced. As a result, their needs have been treated as an afterthought by Labour's Welsh Governments when drawing up their policies. When Welsh Governments and public bodies have taken the time to scratch beneath the surface, they have revealed, in many cases, the alarming consequences of this neglect.

Fel y gwyr unrhyw Aelod o'r Cynulliad sydd wedi rhannu'r profiad, braint enfawr yw byw a gweithio yng nghefn gwlad Cymru. Mae'n gadarnle'r iaith Gymraeg a diwylliant Cymru, a chredaf fod harddwch naturiol ein tirwedd heb ei ail. Fodd bynnag, gall fod yn wir bod y bobl hynny sy'n byw mewn trefi a phentrefi gwledig wedi bod yn bwrw ymlaen â'u bywydau yn rhy dawel a'u bod wedi bod yn rhy dadedog o ran tynnu sylw at yr heriau y maent wedi eu hwynebu. O ganlyniad, mae eu hanghenion wedi cael eu trin fel ôl-ystyriaeth gan Lywodraethau Llafur Cymru wrth lunio eu polisiau. Pan fydd Llywodraethau Cymru a chyrff cyhoeddus wedi cymryd yr amser i grafu o dan yr wyneb, maent wedi datgelu, mewn llawer o achosion, ganlyniadau brawychus yr esgeulustod hwn.

This is why Welsh Conservatives have proposed this motion. It is clear that rural proofing has not been effective in Wales. This is obvious when you compare Wales with comparable areas in Scotland under devolution. Its economy has caught up with the UK average, while Wales is falling behind. Most shocking is the plummeting Welsh agricultural gross value added, which is down 70 per cent in a decade. This is worse than any UK region, and at a time when comparable Scottish GVA increased by

Dyma pam y cynigiodd y Ceidwadwyr Cymreig y cynnig hwn. Mae'n amlwg nad yw prawfesur gwledig wedi bod yn effeithiol yng Nghymru. Mae hyn yn amlwg pan fyddwch yn cymharu Cymru ag ardaloedd tebyg yn yr Alban o dan ddatganoli. Mae ei heconomi wedi dal i fyny â chyfartaledd y Deyrnas Unedig, tra bod Cymru yn colli tir. Yr hyn sydd fwyaf syfrdanol yw fel y mae gwerth ychwanegol crynswth amaeth Cymru yn plymio, sydd 70 y cant yn is mewn degawd. Mae hyn yn waeth nag unrhyw

24 per cent. I note that the majority of this drop occurred under the First Minister's watch between 2005 and 2007 when he was Minister for Environment, Planning and Countryside. More people may be employed in rural Wales, but despite the higher cost of living, wages are below the Welsh average in all but two rural local authorities. We recognise that the task of giving rural communities a sustainable long-term future is a complicated one, but the scale of this challenge does not make it any less deserving or urgent.

Of course, we would never assume to have all the answers, but we believe that the four areas that we have highlighted in the motion must be addressed if the fortunes of our rural communities are to be turned around. First, we wish to ensure that the planning system gives communities a stake in economic and social development. Technical advice note 6 is a step in the right direction, but is being implemented poorly. Planners are putting conditions on original dwellings that are affecting farm businesses because they are backdating the requirements. Local authorities are required to maintain a register of rural enterprise dwellings. TAN 6 required them to be provided to the Welsh Government by May, yet this has clearly not happened and little accountability has been shown. Large developments such as those under TAN 8 will alienate local communities unless the Welsh Government re-thinks its policy. I call on Ministers to ring-fence the money generated from those TAN 8 strategic search areas to the public purse for community benefit in those areas.

Secondly, we need to recognise the need to work with rural local authorities to safeguard access to key public services. There is a fundamental problem that when services are centralised, they leave rural communities isolated. This can be most starkly illustrated in health. The Wales Rural Observatory and the previous Rural Development Sub-Committee highlighted the extensive problems of accessing services from rural

ranbarth yn y Deyrnas Unedig, ac ar adeg pan gynyddodd GYC cymharol yr Alban 24 y cant. Nodaf fod y rhan fwyaf o'r gostyngiad hwn wedi digwydd o dan wyliadwriaeth Prif Weinidog rhwng 2005 a 2007 pan oedd yn Weinidog dros yr Amgylchedd, Cynllunio a Chefn Gwlad. Efallai bod mwy o bobl yn cael eu cyflogi yn y Gymru wledig, ond er gwaethaf cost uwch byw, mae cyflogau yn is na chyfartaledd Cymru ym mhob un ond dau awdurdod lleol gwledig. Yr ydym yn cydnabod bod y dasg o roi dyfodol hirdymor cynaliadwy i gymunedau gwledig yn un cymhleth, ond nid yw graddfa'r her hon yn ei gwneud yn llai haeddiannol neu daer.

Wrth gwrs, ni fyddem byth yn cymryd yn ganiataol bod gennym yr holl atebion, ond credwn fod yn rhaid mynd i'r afael â'r pedwar maes yr ydym wedi tynnu sylw atynt yn y cynnig os bydd tynged ein cymunedau gwledig yn cael ei throi o gwmpas. Yn gyntaf, yr ydym am sicrhau bod y system gynllunio yn rhoi cyfran i gymunedau mewn datblygu economaidd a chymdeithasol. Mae nodyn cyngor technegol 6 yn gam yn y cyfeiriad cywir, ond mae'n cael ei weithredu'n wael. Mae cynllunwyr yn rhoi amodau ar anheddau gwreiddiol sydd yn effeithio ar fusnesau fferm oherwydd eu bod yn ôl-ddyddio'r gofynion. Mae'n ofynnol i awdurdodau lleol gadw cofrestr o anheddau menter gwledig. Gwnaeth TAN 6 yn ofynnol iddynt gael eu darparu i Lywodraeth Cymru erbyn mis Mai, ond mae'n amlwg nad yw hyn wedi digwydd ac ychydig atebolrwydd sydd wedi cael ei ddangos. Bydd datblygiadau mawr fel y rhai o dan TAN 8 yn gelyniaethu cymunedau lleol oni bai bod Llywodraeth Cymru yn ailfeddwl ei pholisi. Yr wyf yn galw ar Weinidogion i neilltuo arian a gynhyrchir gan yr ardaloedd chwilio strategol TAN 8 hynny i bwrs y wlad er budd i'r gymuned yn yr ardaloedd hynny.

Yn ail, mae angen inni gydnabod yr angen i weithio gydag awdurdodau lleol gwledig i ddiogelu mynediad i wasanaethau cyhoeddus allweddol. Mae problem sylfaenol pan fydd gwasanaethau yn cael eu canoli, maent yn gadael cymunedau gwledig yn ynysig. Gellir dangos hyn gliriaf o ran iechyd. Amlygodd Arsyllfa Wledig Cymru a'r Is-bwyllgor Datblygu Gwledig blaenorol y problemau helaeth o ran cael mynediad i wasanaethau

areas. In north Wales, district general hospitals are concentrated on the north Wales coast. Only yesterday, I heard contributions from Elin Jones and Paul Davies in relation to the debate on Wyllybush hospital, which highlighted the problems of accessing services in those rural areas.

The loss of small school rips out the heart of the community, as the Cambridge Policy Consultants' report demonstrated, and little, if any, money is saved. The report into deep rural areas showed that three quarters of the people surveyed considered a local school to be essential, and a further 21 per cent considered it desirable. In England, a very strong case must be made for a rural village school to be closed, but that protection does not exist in Wales. I, too, have asked the Minister for Education and Skills twice to clarify what he considers an acceptable distance for pupils in rural areas to travel to school, and, thus far, he has failed to give any response.

Transport is key and there is a need for innovative ideas to tackle transport poverty in rural areas. I welcomed Llyr Huws Gruffydd's sponsorship of the Sustrans report, which has given an indication of how those issues might be addressed. Particular consideration was given to community car clubs and flexible local bus services provided on a demand-responsive basis.

Thirdly, we recognise the importance of the traditional Welsh family farm to rural life and believe that rural communities as we know them cannot have a sustainable future without them. Farming is one of Wales's success stories. Welsh producers grow the best beef and lamb in the world, in some of the most challenging conditions. We need effective support for farmers in the less favoured areas, as these businesses underpin the rural economy. Glastir must be fit for purpose; the second application round for the all-Wales element will open in December and the practical shortcomings must be addressed to get the participation that is needed.

mewn ardaloedd gwledig. Yng ngogledd Cymru, mae ysbytai cyffredinol dosbarth yn bennaf ar arfordir gogledd Cymru. Dim ond ddoe clywais gyfraniadau gan Elin Jones a Paul Davies yn y ddadl ar ysbyty Llwynhelyg, a oedd yn tynnu sylw at y problemau o gael mynediad i wasanaethau yn yr ardaloedd gwledig hynny.

Mae colli ysgolion bach yn rhwygo calon y gymuned allan, fel y dangosodd adroddiad Cambridge Policy Consultants, ac ychydig, os unrhyw, arian sydd yn cael ei arbed. Dangosodd yr adroddiad ar ardaloedd gwledig anghysbell fod tri chwarter y bobl a holwyd yn ystyried ysgol leol yn hanfodol, a bod 21 y cant pellach yn ei hystyried yn ddymunol. Yn Lloegr, mae'n rhaid gwneud achos cryf iawn dros gau ysgol bentref gwledig, ond nid yw'r diogelu hwnnw yn bodoli yng Nghymru. Yr wyf innau wedi gofyn i'r Gweinidog Addysg a Sgiliau ddwywaith i egluro'r hyn y mae'n ei ystyried fel pellter derbyniol ar gyfer disgyblion mewn ardaloedd gwledig i deithio i'r ysgol, ac, hyd yn hyn, y mae wedi methu â rhoi unrhyw ymateb.

Mae trafndiaeth yn allweddol ac mae angen syniadau arloesol i fynd i'r afael â thlodi trafndiaeth mewn ardaloedd gwledig. Yr oeddwn yn croesawu nawdd Llyr Huws Gruffydd o adroddiad Sustrans, sydd wedi rhoi arwydd o sut y gellid mynd i'r afael â'r materion hynny. Rhoddwyd ystyriaeth benodol i glybiau ceir cymunedol a gwasanaethau bws lleol hyblyg wedi eu darparu ar sail o ymateb i'r galw.

Yn drydydd, yr ydym yn cydnabod pwysigrwydd y fferm deuluol Gymreig draddodiadol i fywyd gwledig ac yn credu na all cymunedau gwledig fel yr ydym yn eu hadnabod gael dyfodol cynaliadwy hebddynt. Mae ffermio yn un o lwyddiannau Cymru. Mae cynhyrchwyr Cymru yn tyfu'r cig eidion a chig oen gorau yn y byd, yn rhai o'r cyflyrau mwyaf heriol. Mae arnom angen gymorth effeithiol i ffermwyr yn yr ardaloedd llai ffafriol, gan fod y busnesau hyn yn sail i'r economi wledig. Mae'n rhaid i Glastir fod yn addas at y diben; bydd yr ail rownd ymgeisio ar gyfer yr elfen Cymru gyfan yn agor ym mis Rhagfyr a rhaid datrys y diffygion ymarferol er mwyn cael y cyfranogiad y mae

ei angen.

I can confirm that we will be supporting amendment 1 from the Liberal Democrats, but will be voting against amendment 3 from Plaid Cymru, which is based on a selective quote from the Secretary of State's submission, and is contrary to the degree of cross-party consensus that was demonstrated in response to the Deputy Minister's statement on CAP reform yesterday.

Finally, we believe that it is essential that communities have the opportunity to take over the running of local amenities that would otherwise be threatened with closure. I welcome the comments made yesterday by the First Minister in questions to him, which indicated that he supported that action. The local pub, the post office and the shop, as well as the church or the chapel, are focal points for community life. I look forward to hearing the contributions of other Members, and hope that supporting our rural communities, and the desire to see genuinely effective rural proofing, will transcend party politics.

Gwelliant 1 Peter Black

Cynnwys ar ddiwedd is-bwynt c):

'a gwella llwyddiant ffermio teuluol drwy ddiwygio Glastir a diwygio cyfyngiadau cynllunio ar ffermwyr sy'n dymuno newid adeiladau segur ar eu tir yn gyfleusterau masnachol.'

Gwelliant 2 Peter Black

Ychwanegu is-bwyntiau newydd ar ddiwedd y cynnig:

Grymuso cymunedau drwy gyflwyno Bil Hawliau Cymunedol;

Amddiffyn cymunedau lleol drwy gefnogi busnesau lleol a mynnu bod asesiad effaith yn cael ei gynnal ar gyfer datblygiadau manwerthu ar gyrion trefi yn ystod y broses gynllunio.

William Powell: I move amendments 1 and 2 in the name of Peter Black.

Gallaf gadarnhau y byddwn yn cefnogi gwelliant 1 gan y Democratiaid Rhyddfrydol, ond byddwn yn pleidleisio yn erbyn gwelliant 3 gan Blaid Cymru, sy'n seiliedig ar ddyfyniad a ddewiswyd yn ofalus o gyflwyniad yr Ysgrifennydd Gwladol, ac yn groes i'r graddau o gonsensws trawsbleidiol a ddangoswyd mewn ymateb i ddatganiad y Dirprwy Weinidog ar ddiwygio'r PAC ddoe.

Yn olaf, credwn ei bod yn hanfodol bod cymunedau yn cael y cyfle i gymryd drosodd y gwaith o redeg amwynderau lleol a fyddai fel arall dan fygythiad o gael eu cau. Croesawaf y sylwadau a wnaed ddoe gan y Prif Weinidog yn ystod y cwestiynau iddo, a oedd yn arwyddo ei fod yn cefnogi'r camau hynny. Mae'r dafarn leol, y swyddfa bost a'r siop, yn ogystal â'r eglwys neu'r capel, yn ganolbwyntiau i fywyd cymunedol. Edrychaf ymlaen at glywed cyfraniadau Aelodau eraill, a gobeithiaf fod cefnogi ein cymunedau gwledig, a'r awydd i weld prawfesur gwledig wirioneddol effeithiol, yn mynd i godi uwchlaw gwleidyddiaeth plaid.

Amendment 1 Peter Black

Insert at end of sub point c):

'and improve the success of family farming by reforming Glastir and reforming planning restrictions on farmers wishing to convert disused buildings on their land into commercial facilities.'

Amendment 2 Peter Black

Add as new sub points at end of motion:

Empower communities by introducing a Community Bill of Rights;

Protect local communities by supporting local businesses and requiring an impact assessment of out of town retail developments during the planning process

William Powell: Cynigaf welliannau 1 a 2 yn enw Peter Black.

We thank the Welsh Conservatives very much for bringing forward today's debate, which covers a wide range of aspects of rural life. We will be supporting today's motion laid by the Welsh Conservatives and the amendment laid by Plaid Cymru.

The Welsh Liberal Democrats have long been champions of the rural way of life and we have promoted policies that defend and protect the livelihoods of those who live and work in Wales's rural heartlands. I now turn to our first amendment, which deals with the issue of the continued viability of our farming sector. We all know the reality of farming in Wales today and that farming incomes are falling.

5.15 p.m.

Previous agri-environment schemes and the common agricultural policy have been vital in supporting family farming incomes throughout Wales. The Welsh Liberal Democrats have long called for reform of the Glastir scheme. While we welcome the modifications to the scheme that were announced by the previous Minister for Rural Affairs, we would welcome further discussion with the Deputy Minister and the farmers' unions on how to reshape the scheme to adapt it and to encourage more farmers to join. As we know, just 19 per cent of those farmers who are eligible to join expressed an initial interest to do so. The numbers fell well short of the previous Minister's target of 10,000 applicants. It is vital that we get as many farmers into agri-environment schemes as possible, so that the legacy of Tir Gofal is not frittered away. It is not only important in relation to farming incomes; it is also vital for the environmental wellbeing of our natural environment.

We also want to look at the current restrictive planning rules that govern the conversion of disused farm buildings that are no longer suitable for mechanised farming. Farmers have long been encouraged to look at ways of diversifying their businesses in order to boost the rural economy and to maximise the

Yr ydym yn diolch i'r Ceidwadwyr Cymreig yn fawr iawn am gyflwyno'r ddadl heddiw, sy'n cwmpasu ystod eang o agweddau ar fywyd gwledig. Byddwn yn cefnogi'r cynnig heddiw a gyflwynodd y Ceidwadwyr Cymreig a'r gwelliant a gyflwynodd Plaid Cymru.

Mae Democratiaid Rhyddfrydol Cymru wedi bod yn bencampwyr y ffordd wledig o fyw am gyfnod maith ac rydym wedi hyrwyddo polisiau sy'n amddiffyn ac yn diogelu bywoliaeth y sawl sy'n byw ac yn gweithio yng nghadarnleoedd gwledig Cymru. Trof yn awr at ein gwelliant cyntaf, sy'n ymdrin â hyfywedd parhaus ein sector ffermio. Yr ydym ni i gyd yn gwybod beth yw realiti ffermio yng Nghymru heddiw a bod incwm ffermydd yn gostwng.

Mae cynlluniau amaeth-amgylcheddol blaenorol a'r polisi amaethyddol cyffredin wedi bod yn hanfodol i gynnal incymau ffermio teuluol ledled Cymru. Mae Democratiaid Rhyddfrydol Cymru wedi galw ers amser am ddiwygio cynllun Glastir. Er ein bod yn croesawu'r newidiadau i'r cynllun a gyhoeddodd y Gweinidog dros Faterion Gwledig blaenorol, byddem yn croesawu trafodaeth bellach gyda'r Dirprwy Weinidog ac undebau'r ffermwyr ar sut i ail-lunio'r cynllun i'w addasu ac i annog mwy o ffermwyr i ymuno. Fel y gwyddom, dim ond 19 y cant o'r ffermwyr hynny sy'n gymwys i ymuno a fynegodd ddiddordeb cychwynnol mewn gwneud hynny. Yr oedd y niferoedd llawer yn is na tharged y Gweinidog blaenorol o 10,000 o ymgeiswyr. Mae'n hanfodol ein bod yn cael cymaint o ffermwyr i mewn i gynlluniau amaeth-amgylcheddol ag y bo modd, fel nad yw etifeddiaeth Tir Gofal yn mynd yn wastraff. Mae'n bwysig mewn perthynas ag incwm ffermio a hefyd mae'n hanfodol ar gyfer lles amgylcheddol ein hamgylchedd naturiol.

Yr ydym hefyd yn awyddus i edrych ar y rheolau cynllunio caeth cyfredol sy'n llywodraethu addasu adeiladau fferm segur nad ydynt bellach yn addas ar gyfer ffermio mecanyddol. Mae ffermwyr wedi cael eu hannog am amser maith i edrych ar ffyrdd o arallgyfeirio eu busnesau er mwyn rhoi hwb

potential to keep farming businesses going. However, time and again we hear that planning regulations can make converting such buildings a lengthy and cumbersome process, whether that is done to provide accommodation for sons or daughters who wish to stay in their communities and farm the land, as has been done for generations, or for use as commercial premises. If we want to maximise the potential of preserving family farms the length and breadth of Wales, we need to make sure that it is made as easy as possible for farmers to diversify and to protect their businesses.

Amendment 2 proposes a community bill of rights. That would look to arrest the decline in our communities by allowing them to have more of a say in how services are delivered locally. The bill of rights would, for example, give them the power to take over facilities that local councils or other authorities, such as churches, are selling off—we are aware of current events in South Wales Central in that regard. In addition, we very much support the power to limit the number of second homes in an area, improve access to public buildings in the community, and reform community councils, giving them more power to deliver services. We want to draw attention in particular to our proposals to give local communities an additional power to object to large supermarket developments that would have an adverse impact on town centres. Too many of our rural market town centres are in what would appear to be terminal decline, and many out-of-town developments are at the core of that decline. Clearly, we do not want to stop all developments—that would be perverse—but they have to be planned in harmony with the local independent traders, and more consideration must be given to the impact of such developments on communities. I was pleased to read today that the Federation of Small Businesses has repeated its calls for a retail strategy for Wales. That would help to arrest the decline of high streets throughout this beautiful country.

i'r economi wledig ac i wneud y gorau o'r potensial i gadw busnesau ffermio i fynd. Fodd bynnag, dro ar ôl tro dywedir wrthym y gall rheoliadau cynllunio wneud y broses o drosi adeiladau o'r fath yn un hir a thrafferthus, boed hynny yn cael ei wneud er mwyn darparu llety ar gyfer meibion neu ferched sy'n dymuno aros yn eu cymunedau a ffermio'r tir, fel sydd wedi cael ei wneud dros genedlaethau, neu er mwyn eu defnyddio fel adeiladau masnachol. Os ydym am lwyr wireddu potensial cadw ffermydd teuluol ar hyd a lled Cymru, mae angen i ni wneud yn siŵr ei fod mor hawdd â phosibl i ffermwyr arallgyfeirio ac i ddiogelu eu busnesau.

Mae gwelliant 2 yn cynnig bil hawliau cymunedol. Byddai hynny'n ceisio atal y dirywiad yn ein cymunedau drwy eu galluogi i gael mwy o lais yn y ffordd y caiff gwasanaethau eu darparu yn lleol. Byddai'r bil hawliau, er enghraifft, yn rhoi pŵer iddynt i gymryd drosodd y cyfleusterau y mae cynghorau lleol neu awdurdodau eraill, fel eglwysi, yn eu gwerthu—yr ydym yn ymwybodol o ddigwyddiadau cyfredol yng Nghanol De Cymru yn y cyswllt hwnnw. Yn ogystal, yr ydym yn cefnogi'n fawr iawn y pŵer i gyfyngu ar nifer yr ail gartrefi mewn ardal, gwella mynediad i adeiladau cyhoeddus yn y gymuned, a diwygio cynghorau cymuned, gan roi mwy o bŵer i ddarparu gwasanaethau iddynt. Yr ydym yn awyddus i dynnu sylw yn arbennig at ein cynigion i roi pŵer ychwanegol i gymunedau lleol i wrthwynebu datblygiadau archfarchnadoedd mawr a fyddai'n cael effaith andwyol ar ganol trefi. Mae'n ymddangos bod canol gormod o'n trefi marchnad gwledig yn dirywio'n andwyol, ac mae llawer o ddatblygiadau y tu allan i'r dref wrth wraidd y dirywio hwnnw. Wrth gwrs, nid ydym am roi'r gorau i bob datblygiad—byddai hynny'n wrthnysig—ond mae'n rhaid iddynt gael eu cynllunio mewn cytgod â'r masnachwyr annibynnol lleol, a rhaid rhoi mwy o ystyriaeth i effaith datblygiadau o'r fath ar gymunedau. Yr oeddwn yn falch o ddarllen heddiw fod y Ffederasiwn Busnesau Bach wedi ailadrodd ei alwad am strategaeth manwerthu ar gyfer Cymru. Byddai hynny'n helpu i atal dirywiad y stryd fawr ledled y wlad hardd hon.

*Gwelliant 3 Jocelyn Davies**Amendment 3 Jocelyn Davies*

Ychwanegu pwynt newydd ar ddiwedd y cynnig:

Add as new point at end of motion:

Yn galw ymhellach ar Lywodraeth Cymru i gydnabod pwysigrwydd taliadau cymhorthdal y Polisi Amaethyddol Cyffredin i ffermydd teulu yng Nghymru yn ogystal â'r economi wledig ehangach, a drwy wneud hynny, parhau â dull gweithredu Llywodraeth flaenorol Cymru drwy roi sylwadau cryf i Lywodraeth y DU i wrthdroi ei galwad am 'doriad sylweddol iawn i'r Gyllideb Polisi Amaethyddol Cyffredin yn ystod y Fframwaith Ariannol nesaf'.

Further calls on the Welsh Government to recognise the importance of CAP subsidy payments to family farms in Wales as well as the wider rural economy, and in doing so continue the approach of the previous Welsh government by making strong representations to the UK government to reverse its call for 'a very substantial cut to the CAP Budget during the next Financial Framework'.

Llyr Huws Gruffydd: Cynigiaf welliant 3 yn enw Jocelyn Davies.

Llyr Huws Gruffydd: I move amendment 3 in the name of Jocelyn Davies

Ni fyddwn yn cefnogi gwelliannau 1 a 2. Er bod angen edrych ar faterion cynllunio ac er bod angen gwneud mwy i amddiffyn busnesau yn ein cymunedau, mae elfennau eraill o'r gwelliannau na allwn eu cefnogi.

We will not be supporting amendments 2 and 3. While we do need to look at planning issues and do more to protect businesses in our communities, there are other elements of those amendments that we cannot support.

Mae diogelu dyfodol ffermydd yn gorfod bod wrth galon unrhyw weledigaeth ar gyfer creu cymunedau hyfyw a chynaliadwy yng nghefn gwlad. Mae'r fferm deuluol yn chwarae rhan ganolog ym mywyd economaidd, amgylcheddol, cymdeithasol a diwylliannol y cymunedau hynny, a chroesawaf y ffaith y cydnabyddir hynny yn y cynnig. Y realiti, serch hynny, yw bod y diffygion parhaus yn y farchnad yn golygu nad yw'r ffermydd hynny'n gynaliadwy. Nid oes modd osgoi'r ffaith, felly, fod taliadau incwm uniongyrchol i ffermwyr drwy'r polisi amaethyddol cyffredin yn gwbl hanfodol i barhad ffermydd teuluol. Fel y clywsom ddoe, mae'r taliadau hynny'n cyfrannu rhwng 80 a 90 y cant o incwm busnes ffermio yng Nghymru, ac yn buddsoddi tua £390 miliwn bob blwyddyn mewn amaethwyr a chymunedau gwledig. Dyma sy'n sicrhau bod gennym gyflenwad sefydlog o fwyd am brisiau fforddiadwy, ac sy'n rhoi sicrwydd i'r wlad o ran diogelwch bwyd. Dyma sy'n cynnal stiwardiaeth amgylcheddol cefn gwlad, a dyma sy'n gonglfaen i gyflogaeth yn rhai o'n cymunedau mwyaf ymylol.

Any vision for creating viable and sustainable communities in rural areas has to put safeguarding family farms at its heart. The family farm plays a central part in the economic, environmental, social and cultural life of those communities, and I welcome the fact that there is recognition of that in the motion. The reality, however, is that the continuing deficiencies in the market mean that those farms are not sustainable. We cannot, therefore, avoid the fact that direct payments to farmers through the common agricultural policy are crucial to the future of those family farms. Those payments, as we heard yesterday, contribute between 80 and 90 per cent of the business income of Welsh farms, and invest some £390 million per annum in the agriculture industry and rural communities. This is what ensures that we have a stable supply of food at affordable prices and provides an assurance of food security for the nation. This is what maintains the environmental stewardship of rural areas, and this is the cornerstone of employment in some of our most peripheral communities.

Heb daliadau'r polisi amaethyddol cyffredin, byddai ffermydd Cymru yn rhedeg ar golled

Without CAP payments, Welsh farms would be running at a loss and would be

a byddent yn anghynaliadwy. Byddai'r goblygiadau i'r diwydiant amaeth ac i'n cymunedau ehangach yn drychinebus. Felly, mae'n gwbl hanfodol bod Llywodraeth Cymru yn parhau â'r gwaith a wnaed gan y Llywodraeth flaenorol, sef gwneud popeth sy'n bosibl i amddiffyn y taliadau hyn i ffermwyr. Wrth groesawu'r cyfeiriad at ddiogelu'r fferm deuluol sydd wedi'i gynnwys yng nghynnig y Ceidwadwyr, mae'n eironig nodi bod yr un blaid hefyd yn dadlau o blaid torri'r union daliadau sy'n cynnal y ffermydd hynny.

Bu'n destun pryder mawr ym mis Ionawr pan ddywedodd Llywodraeth San Steffan, yn ei hymateb i'r ymgynghoriad ar PAC, y dylid cael toriad sylweddol iawn i'r gyllideb PAC yn ystod y fframwaith ariannol nesaf.

Wrth geisio lleihau taliadau PAC, mae'r Toriaid a'r Democratiaid Rhyddfrydol yn gwybod yn iawn eu bod yn peryglu dyfodol ffermydd teuluol Cymru. Byddai goblygiadau pellgyrhaeddol eraill yn deillio o'r sefyllfa hon hefyd, o safbwynt ariannu prosiectau i gryfhau cymunedau cefn gwlad drwy'r rhaglen datblygu gwledig, boed yn gynlluniau ar gyfer gwella sgiliau, ymchwil a datblygu, prosesu a marchnata neu annog mentergarwch mewn cymunedau gwledig, sef un o'r pethau y dychmygaf y byddai pob plaid yn awyddus i'w hyrwyddo. Yn unol â'r gwelliant, felly, mae angen i'r Cynulliad alw ar Lywodraeth Cymru i gymryd y ddadl dros amddiffyn cyllideb PAC a thaliadau uniongyrchol i ffermwyr at Lywodraeth San Steffan a'i chyflwyno yn y modd cryfaf posibl. Os caiff y Ceidwadwyr a'r Democratiaid Rhyddfrydol eu ffordd, byddai hynny'n ergyd andwyol i ffermydd teuluol Cymru, ac ni fyddai'n diogelu'r dyfodol, fel y mae'r cynnig yn ei ofyn.

Andrew R.T. Davies: I welcome the opportunity to speak in this debate. In two weeks' time, we will be holding the Royal Welsh Show in Builth Wells, which is the pinnacle of rural life and a celebration of the achievements of rural Wales. We can say proudly in Wales that we host Europe's biggest agricultural event. It is a celebration of voluntary organisations in rural communities, which come together to

unsustainable. The implications for farming and our rural communities would be disastrous. It is crucial, therefore, that the Welsh Government continues with the work of the previous Government, doing everything possible to protect these payments to farmers. In welcoming the reference to safeguarding the family farm in the Conservative motion, it is ironic that the same party is arguing in favour of a cut in the very payments that are maintaining those farms.

It was a cause of great concern in January when the Westminster Government said, in its response to the consultation on CAP, that there should be a very substantial cut to the CAP budget during the next financial framework.

In trying to reduce CAP payments, the Tories and the Liberal Democrats know full well that they are putting at risk the future of family farms in Wales. There would be other far-reaching implications in terms of funding projects to strengthen rural communities through the rural development plan—be they plans to improve skills, research and development, processing and marketing or encouraging entrepreneurship in rural communities, which is one thing that I would have expected every party to be eager to promote. As the amendment states, therefore, the Assembly needs to call on the Welsh Government to take the argument to protect CAP payments and direct payments to the Westminster Government and to do so in the strongest possible way. If the Conservatives and the Liberal Democrats get their way, it would be a detrimental blow to all family farms in Wales, and it would not safeguard their futures, as the motion suggests.

Andrew R.T. Davies: Croesawaf y cyfle i siarad yn y ddadl hon. Ymhen pythefnos, cynhelir Sioe Frenhinol Cymru yn Llanfair-ym-Muallt, sy'n uchafbwynt bywyd gwledig a dathliad o gyflawniadau cefn gwlad Cymru. Gallwn ddweud gyda balchder yng Nghymru ein bod yn cynnal digwyddiad amaethyddol mwyaf Ewrop. Mae'n ddathliad o sefydliadau gwirfoddol mewn cymunedau gwledig, sy'n dod at ei gilydd i'w hyrwyddo. Mae ethos

promote it. The Royal Welsh Show ethos is based solely on the voluntary contributions of everyone who participates in it. Its members, and participants in the celebrated feature county concept that goes to every part of Wales, feel that they have a part to play on that showfield in July.

I believe that the motion before us today has four assets. The first of these is that it highlights the planning issue, which is a key component for many people—I say this as someone who has lived in a rural community all his life—in looking at how we are going to create an economic environment that will retain young people and create viable communities across different sectors of society. The last Government, to its credit, brought forward the reform of technical advice note 6 and widened the scope for consideration of planning. Regrettably, however, our planning authorities, of which we have 22, are choosing their own ways of interpreting that on the ground. I understand that the Deputy Minister is going to respond to the debate today, and that planning does not sit within his portfolio, but I hope that he will give an indication that he will work with the Minister responsible for planning to make sure that TAN 6 is working on the ground, as the Government originally thought it would, so that there can be developments that will hold young people in those communities.

I do not live in a very rural part of the Vale of Glamorgan, but I am the only person from my primary school year group who is left in the village. All of the other people in that year at my primary school now live in Cardiff, Barry or beyond. That is because of the housing shortage that exists in rural Wales. If we are to develop sustainable services in Wales, we need the demographics in our communities to ensure that they are sustainable. The census figures that came out this week highlight the fact that, demographically, we are an ageing society. We now have more people who are over the age of 65 than people who are under the age of 16 in Wales. That, surely, is a concern for anyone who is mapping out service provision for the future.

Sioe Frenhinol Cymru yn seiliedig yn unig ar gyfraniadau gwirfoddol pawb sy'n cymryd rhan ynddi. Mae ei haelodau, a chyfranogwyr yn y cysyniad o sir nodweddd enwog sy'n mynd i bob rhan o Gymru, yn teimlo bod ganddynt ran i'w chwarae ar faes y sioe ym mis Gorffennaf.

Credaf fod gan y cynnig sydd ger ein bron heddiw bedwar ased. Y cyntaf ohonynt yw ei fod yn tynnu sylw at gynllunio, sydd yn elfen allweddol i lawer o bobl—dywedaf hyn fel rhywun sydd wedi byw mewn cymuned wledig trwy gydol ei oes—yn edrych ar sut yr ydym yn mynd i greu amgylchedd economaidd a fydd yn cadw pobl ifanc a chreu cymunedau hyfyw ar draws gwahanol sectorau o gymdeithas. Cyflwynodd y Llywodraeth ddiwethaf, er clod iddi, ddiwygiad o nodyn cyngor technegol 6 ac ehangodd gwmpas yr ystyriaeth o gynllunio. Yn anffodus, fodd bynnag, mae ein hawdurdodau cynllunio, y mae gennym 22 ohonynt, yn dewis eu ffyrdd eu hunain o ddehongli hynny ar lawr gwlad. Yr wyf yn deall bod y Dirprwy Weinidog yn mynd i ymateb i'r ddadl heddiw, ac nad yw cynllunio yn rhan o'i bortffolio, ond yr wyf yn gobeithio y bydd yn rhoi arwydd y bydd yn gweithio gyda'r Gweinidog sy'n gyfrifol am gynllunio i wneud yn siŵr bod TAN 6 yn gweithio ar lawr gwlad, fel yr oedd y Llywodraeth yn meddwl yn wreiddiol y gwnâi, fel y gellir cael datblygiadau a fydd yn cadw pobl ifanc yn y cymunedau hynny.

Nid wyf yn byw mewn rhan wledig iawn o Fro Morgannwg, ond fi yw'r unig berson o'm blwyddyn ysgol gynradd sydd yn dal i fyw yn y pentref. Mae pob un o'r bobl eraill yn y flwyddyn honno yn fy ysgol gynradd yn awr yn byw yng Nghaerdydd, y Barri neu y tu hwnt. Mae hynny oherwydd y prinder tai sy'n bodoli yng nghefn gwlad Cymru. Os ydym am ddatblygu gwasanaethau cynaliadwy yng Nghymru, mae angen demograffeg yn ein cymunedau a fydd yn sicrhau eu bod yn gynaliadwy. Mae'r ffigurau cyfrifiad a gyhoeddwyd yr wythnos hon yn tynnu sylw at y ffaith, o safbwynt demograffig, ein bod yn gymdeithas sy'n heneiddio. Erbyn hyn mae gennym fwy o bobl sydd dros 65 oed na phobl sydd o dan 16 oed yng Nghymru. Mae hynny, yn sicr, yn peri pryder i unrhyw un sy'n cynllunio darpariaeth gwasanaethau ar

gyfer y dyfodol.

The second part of the motion before us relates to the safeguarding and provision of public services across Wales. It is vital that, when we consider the provision of services, we look at all aspects of that provision. This is not just about the state as a provider. The voluntary sector has a very valuable role to play in providing services, as does the private sector. Very often, the ideology that emanates from the Government in Cardiff bay—of a very centralised approach to service delivery—really impacts on the delivery of public services in rural Wales. I would be grateful if the Deputy Minister could highlight again how, through his relationship with other Ministers, he will ensure that the policy is subjected to rigorous rural proofing to safeguard small schools. He and I were members of the Rural Development Subcommittee when it undertook an inquiry into this emotive issue.

On the third part, about family farms, it is prudent to point out their importance. However, those who come from rural communities want to see a balanced economy in those areas. It is not just agriculture that we need to look at; there are all the other industries that could flourish in our rural communities if they had the right conditions. That goes back to the opening point about planning, and the importance of having a planning system that reflects the mix that we require in rural communities to create the conditions for people to start businesses and, indeed, for existing businesses to diversify, if they so wish. At the moment, many of the planning restrictions in place work against many of the diversification projects that businesses will be looking to get off the ground to create the employment opportunities that we would be looking for.

Above all, I would hope that the Deputy Minister and the Government of which he is a member will seek to empower groups in the rural environment to take control of the running of facilities—be they community halls, village pubs or post offices. There are

Mae ail ran y cynnig ger ein bron yn ymwneud â diogelu a darparu gwasanaethau cyhoeddus ledled Cymru. Mae'n hollbwysig ein bod, pan fyddwn yn ystyried darpariaeth gwasanaethau, yn edrych ar bob agwedd ar y ddarpariaeth honno. Nid yw hyn yn unig yn ymwneud â'r wladwriaeth fel darparwr. Mae gan y sector gwirfoddol rôl werthfawr iawn i'w chwarae wrth ddarparu gwasanaethau, fel sydd gan y sector preifat. Yn aml iawn, mae'r ideoleg sy'n deillio o'r Llywodraeth ym mae Caerdydd—ymagwedd ganolog iawn tuag at ddarparu gwasanaethau—yn dylanwadu'n fawr ar ddarpariaeth gwasanaethau cyhoeddus yng nghefn gwlad Cymru. Byddwn yn ddiolchgar pe gallai'r Dirprwy Weinidog dynnu sylw eto at sut, drwy ei berthynas â Gweinidogion eraill, y bydd yn sicrhau bod y polisi'n destun prawfesur gwledig trylwyr er mwyn diogelu ysgolion bach. Yr oedd ef a minnau yn aelodau o'r Is-bwyllgor Datblygu Gwledig pan gynhaliwyd ymchwiliad i'r mater emosiynus hwn.

Ar y drydedd ran, am ffermydd teuluol, doeth yw tynnu sylw at eu pwysigrwydd. Fodd bynnag, mae'r sawl sy'n hanu o gymunedau gwledig am weld economi gytbwys yn yr ardaloedd hynny. Nid dim ond amaethyddiaeth y mae angen inni edrych arni; ceir yr holl ddiwydiannau eraill a allai ffynnu yn ein cymunedau gwledig pe bai ganddynt yr amodau cywir. Mae hynny'n mynd yn ôl at y pwynt agoriadol ynghylch cynllunio, a phwysigrwydd cael system gynllunio sy'n adlewyrchu'r gymysgedd y mae arnom ei hangen mewn cymunedau gwledig i greu'r amodau lle mae pobl yn dechrau busnesau ac, yn wir, lle mae busnesau presennol yn arallgyfeirio, os ydynt yn dymuno. Ar hyn o bryd, mae llawer o'r cyfyngiadau cynllunio sy'n bodoli yn gweithio yn erbyn nifer o'r prosiectau arallgyfeirio lle bydd busnesau yn gobeithio cael gwynt o dan eu hadain i greu'r cyfleoedd gwaith y byddem yn chwilio amdanynt.

Yn anad dim, gobeithiwn y bydd y Dirprwy Weinidog a'r Llywodraeth y mae'n aelod ohoni yn ceisio grymuso grwpiau yng nghefn gwlad i gymryd rheolaeth o redeg cyfleusterau—boed yn neuaddau cymuned, tafarnau neu swyddfeydd post mewn pentrefi.

great movements in the countryside, such as the young farmers clubs, which are an exemplary model of how people can come together to make a difference on the ground.

I look forward to the Deputy Minister's reply to the debate and to his giving us the confidence that the countryside is safe in his hands.

William Graham: Too many times, our communities are subjected to one-size-fits-all solutions or policies that show little recognition of the relevant local challenges that our communities have to address. Let us try to ensure that our planning system gives communities a real stake in their economic and social development. We often stress the need to engage with people, to bring them into the decision-making processes. We encourage them to participate at every level of our democracy and then, sadly, entangle them in bureaucracy and regulation. I ask the Deputy Minister to have specific regard to how the Localism Bill and those aspects of it that will widen public engagement and participation in the issues that affect communities can be effectively applied to communities in Wales.

People care deeply about the economic, social and environmental issues in their neighbourhoods. We need to provide the democratic systems for them to take control of their own destiny by putting real power in the hands of local people. Do we really believe that people can make the best decisions about what is best for them, for their families and for their local surroundings? Let us safeguard public services in partnership with rural local authorities by giving communities the opportunity to manage community assets. Let us look at examples. In one particularly good example, in Monmouthshire, the village of Grosmont has bought its local public house, the Angel Inn. The Campaign for Real Ale is urging others to follow the Grosmont example.

Too often, we take for granted the actions of those who volunteer to invest their time and vision to benefit the community. We need to

Mae symudiadau mawr ar droed yng nghefn gwlad, megis clybiau'r ffermwyr ifanc, sy'n fodel rhagorol o sut y gall pobl ddod at ei gilydd i wneud gwahaniaeth ar lawr gwlad.

Edrychaf ymlaen at ymateb y Dirprwy Weinidog at y ddadl pan fydd yntau yn rhoi hyder i ni fod cefn gwlad yn ddiogel yn ei ddwylo.

William Graham: Yn rhy aml, mae ein cymunedau yn destun atebion neu bolisiau un-maint-i-bawb sy'n dangos cydnabyddiaeth annigonol o'r heriau lleol perthnasol y mae'n rhaid i'n cymunedau fynd i'r afael â hwy. Gadewch inni geisio sicrhau bod ein system gynllunio yn rhoi cyfran go iawn i gymunedau yn eu datblygiad economaidd a chymdeithasol. Yr ydym yn aml yn pwysleisio'r angen i ymgysylltu â phobl, i ddod â hwy i mewn i'r prosesau o wneud penderfyniadau. Yr ydym yn eu hannog i gymryd rhan ar bob lefel o'n democratiaeth, ac yna, yn anffodus, yn eu maglu mewn biwrocraiaeth a rheoleiddio. Gofynnaf i'r Dirprwy Weinidog i roi sylw penodol i sut y gall y Bil Lleoliaeth a'r agweddau ohono a fydd yn ehangu ymgysylltiad a chyfranogiad y cyhoedd mewn materion sy'n effeithio ar gymunedau gael eu cymhwyso yn effeithiol i gymunedau yng Nghymru.

Mae pobl yn pryderu am faterion economaidd, cymdeithasol ac amgylcheddol yn eu cymdogaethau. Mae angen inni ddarparu systemau democrataidd er mwyn iddynt reoli eu tynged eu hunain drwy roi grym gwirioneddol yn nwylo pobl leol. A ydym yn wir yn credu y gall pobl wneud y penderfyniadau gorau am yr hyn sydd orau iddynt, eu teuluoedd a'u hamgylchedd lleol? Gadewch inni ddiogelu gwasanaethau cyhoeddus mewn partneriaeth ag awdurdodau lleol gwledig drwy roi cyfle i gymunedau reoli asedau cymunedol. Gadewch inni edrych ar enghreifftiau. Mewn un enghraifft arbennig o dda, yn Sir Fynwy mae pentref Y Grysmwnt wedi prynu'r dafarn leol, sef yr Angel Inn. Mae'r Campaign for Real Ale yn annog eraill i ddilyn esiampl Y Grysmwnt.

Yn rhy aml, rydym yn cymryd gweithredoedd y sawl sy'n gwirfoddoli i fuddsoddi eu hamser a'u gweledigaeth er

provide wider opportunities for these people to gain greater empowerment to further enhance their communities.

We have an opportunity to promote a fundamental change to local power by devolving significant new powers to councils, giving them the freedom to be innovative and to drive down costs to deliver more efficient services. We need to seize the opportunity that the Localism Bill provides in the form of powerful new rights for local people and communities. Welsh Conservatives believe in giving real power to the people of Wales to have a greater say in their neighbourhoods and a new right to accept the challenge to take over services. It would be a new right to bid to provide local assets, such as pubs and shops, and a right to veto excessive council tax rises via local referenda. We have the opportunity to extend to our local authorities powerful incentives for economic growth, giving them a stronger financial stake in the local economy to become more entrepreneurial and to attract local businesses by allowing local authorities to grant discretionary rates discounts and by making small business tax breaks easier to gain, as well as by allowing affected businesses a greater say in rates supplements and in cancelling certain backdated business rates included in port taxes.

I ask the Deputy Minister to consider introducing these measures to provide local government and our communities with greater freedom and flexibility, thereby allowing them to be better equipped to deliver efficient and effective local public services, to attract and promote economic growth and social integration, while protecting the interests of hard-working families of Wales and the most vulnerable members of our society.

5.30 p.m.

Nick Ramsay: This debate covers a wide range of rural issues, as William Powell mentioned in his contribution earlier. In talking about the need for freedom and

budd y gymuned yn ganiataol. Mae angen i ni ddarparu cyfleoedd ehangach fel bod y bobl hyn yn cael eu grymuso yn fwy i wella eu cymunedau ymhellach.

Mae gennym gyfle i hyrwyddo newid sylfaenol mewn pŵer lleol drwy ddatganoli pwerau newydd sylweddol i gynghorau, gan roi'r rhyddid iddynt i fod yn arloesol ac i leihau costau er mwyn darparu gwasanaethau mwy effeithlon. Mae angen i ni fanteisio ar y cyfle y mae'r Bil Lleoliaeth yn ei gynnig ar ffurf hawliau newydd pwerus ar gyfer pobl a chymunedau lleol. Mae'r Ceidwadwyr Cymreig yn credu mewn rhoi pŵer gwirioneddol i bobl Cymru i gael mwy o lais yn eu cymdogaethau a hawl newydd i dderbyn yr her o gymryd gwasanaethau drosodd. Byddai'n hawl newydd i wneud cais i ddarparu asedau lleol, megis tafarnau a siopau, a hawl i roi fetu i godiadau eithafol yn y dreth gyngor drwy refferenda lleol. Mae gennym y cyfle i ymestyn anogaethau pwerus i'n hawdurdodau lleol ar gyfer twf economaidd, gan roi cyfran ariannol gryfach yn yr economi leol er mwyn iddynt fod yn fwy entrepreneuraidd ac i ddenu busnesau lleol drwy ganiatáu i awdurdodau lleol roi gostyngiadau ardrethi yn ôl disgresiwn a thrwy ei wneud yn haws i ennill gostyngiadau ardrethi busnes bach, yn ogystal â thrwy ganiatáu mwy o lais i fusnesau yr effeithir arnynt am atodiadau i ardrethi a chanslo rhai ardrethi busnes ôl-ddyddiedig a gynhwysir mewn trethi porthladd.

Gofynnaf i'r Dirprwy Weinidog ystyried cyflwyno'r mesurau hyn i ddarparu mwy o ryddid a hyblygrwydd i lywodraeth leol a'n cymunedau, a thrwy hynny ganiatáu iddynt fod yn fwy cymwys i ddarparu gwasanaethau cyhoeddus lleol effeithlon ac effeithiol, er mwyn denu a hyrwyddo twf economaidd ac integreiddio cymdeithasol, wrth ddiogelu buddiannau teuluoedd diwyd Cymru a'r aelodau mwyaf agored i niwed yn ein cymdeithas.

Nick Ramsay: Mae'r ddadl hon yn cwmpasu cryn amrywiaeth o faterion gwledig, fel y soniodd William Powell yn ei gyfraniad yn gynharach. Wrth sôn am yr angen am ryddid

flexibility in policy planning as it affects rural areas, my colleague William Graham touched on the core of this debate, which is that local rural communities need to know that there is resource available for them when they want to take over the running of a local service—a local pub or a post office, for example—and they will need to be able to move quickly in some cases. They need to know that the support is there for them. That is not rocket science, but sometimes we overlook some of the simpler ways in which local communities can help themselves in a way that mitigates the need for Government to get involved at every level all the time. It cannot do that, because resources are stretched, but too often people expect that it should.

As was said earlier, we will support the Liberal Democrat's amendment 1. I agree that we need to improve the success of family farming, and Glastir reform, which is specifically mentioned in the amendment, is key to that. I think that we are all aware—especially Assembly Members who represent constituencies with a large rural aspect to them—of the problems that have been facing farmers in trying to get on the Glastir ladder. The scheme was set out with some very good intentions, but somewhere along the way it got derailed. Only a few thousand farmers have registered with the scheme, compared with the much higher number that showed an interest originally. That shows that it needs reform.

I was interested in the part of the amendment that mentions the conversion of disused buildings on farmers' land. That seems quite sensible, so it is surprising that it is not being done to any extent at the moment. It is certainly an aspect of the amendment that I am interested in, and I would seek to support it.

On the issue of Glastir, we need a much wider reform and a scheme that really is fit for purpose and fit for the needs of farmers in the modern age. We need to listen to what our farmers are asking us about what they need in order to form the right policies for them. Too often, farmers have not been listened to. It is very easy to bandy around

a hyblygrwydd mewn cynllunio polisi fel ag y mae'n effeithio ar ardaloedd gwledig, gwnaeth fy nghyd-Aelod William Graham gyffwrdd ar graidd y ddadl hon, sef bod angen i gymunedau gwledig lleol wybod bod adnoddau ar gael iddynt pan y maent eisiau cymryd drosodd rhedeg gwasanaeth lleol—tafarn leol neu swyddfa bost, er enghraifft—a bydd angen iddynt symud yn gyflym mewn ambell achos. Maent angen gwybod bod y cymorth yno iddynt. Nid yw hynny'n beth anodd i'w gyfleu, ond weithiau rydym yn anghofio am rai o'r ffyrdd syml y gall cymunedau lleol helpu eu hunain sy'n lleihau'r angen i'r Llywodraeth chwarae rhan ar bob lefel drwy'r adeg. Nid yw'n gallu gwneud hynny gan fod adnoddau yn brin, ond yn rhy aml mae pobl yn disgwyl y dylai.

Fel y dywedwyd yn gynharach, byddwn yn cefnogi gwelliant 1 gan y Democratiaid Rhyddfrydol. Rwy'n cytuno bod angen i ni wella llwyddiant ffermio teuluol, ac mae diwygio Glastir, y sonnir amdano yn benodol yn y gwelliant, yn hanfodol i hynny. Credaf ein bod i gyd yn gwybod—yn enwedig Aelodau Cynulliad sy'n cynrychioli etholaethau sydd ag agwedd wledig sylweddol iddynt—am y problemau a fu'n wynebu ffermwyr o ran ceisio cael ar yr ysgol Glastir. Cafodd y cynllun ei gychwyn gyda rhai amcanion da iawn, ond collwyd y trywydd ar hyd y daith. Dim ond ychydig filoedd o ffermwyr sydd wedi cofrestru gyda'r cynllun, o gymharu â'r nifer llawer uwch a ddangosodd ddiddordeb yn wreiddiol. Mae hynny'n dangos bod angen ei ddiwygio.

Roedd gen i ddiddordeb yn y rhan o'r gwelliant sy'n sôn am drosi adeiladau na chânt eu defnyddio ar dir ffermwyr. Mae hynny'n ymddangos yn synhwyrol, felly mae'n syndod nad yw hynny'n cael ei wneud rhyw lawer ar y funud. Mae'n sicr yn agwedd ar y gwelliant y mae gennyf ddiddordeb ynddo, ac rwy'n bwriadu ei gefnogi.

O ran Glastir, mae angen ei ddiwygio lawer yn ehangach a chynllun sydd wir yn addas i'r diben ac yn addas i anghenion ffermwyr yn yr oes sydd ohoni. Mae angen i ni wrando ar yr hyn y mae ffermwyr yn ei ofyn i ni ynghylch beth y mae arnynt ei angen er mwyn llunio'r polisiau cywir ar eu cyfer. Yn rhy aml ni wrandawyd ar ffermwyr. Mae'n

the words ‘rural proofing’, but I think that it is a key aspect. Too often, people in rural areas feel that they are not getting the support or the focus of policy from urban areas—we are in an urban area for this debate. They do not feel that they are getting that kind of support, and rural proofing would go a long way to making them feel much more included.

If you live in a rural area, it can be quite depressing to see your local services disappear—your local post office going, the local pub closing down and the local village hall not being open as it used to be. So, it is important that the Welsh Government sends a message to rural areas that, just as the rest of Wales needs to be open for business, rural areas can be open for business as well. As has been said in previous contributions, we have a beautiful country and too often we do not make the most of it and we do not advertise it well enough on the national stage. We have a lot to be pleased about here.

To conclude, one of the pet projects of the former Minister for finance, Andrew Davies, was the spatial plan. It seems to have disappeared along with Andrew Davies. That is the other Andrew Davies, that is—I can see Andrew R.T. Davies laughing at me. [*Laughter.*] The latter Andrew Davies is well and truly here and his voice is going to be getting louder and louder over the next few weeks and months. One of Andrew Davies’s pet schemes was the spatial plan. We criticised it a lot, but I pay credit to Andrew Davies, as the spatial plan was at least an attempt—albeit a pretty half-hearted one—to recognise the different factors that affect urban and rural areas and the need for a cohesive approach to the problems of Wales that recognises the different problems of urban and rural areas.

Darren Millar: I am pleased to be able to participate in this debate, particularly as I represent a rural constituency with some deep rural areas, particularly in the south of Conwy county borough. Many rural communities have felt let down by successive

hawdd iawn defnyddio geiriau fel ‘prawfesur polisïau gwledig’, ond credaf fod hynny yn agwedd hanfodol. Yn rhy aml, mae pobl mewn ardaloedd gwledig yn teimlo nad ydynt yn cael y gefnogaeth na ffocws y polisi o ardaloedd trefol—rydym mewn ardal drefol ar gyfer y ddadl hon. Nid ydynt yn teimlo eu bod yn cael y math hwnnw o gefnogaeth, a byddai prawfesur polisïau gwledig yn cyfrannu’n helaeth at wneud iddynt deimlo eu bod yn cael eu cynnwys yn llawer mwy.

Os ydych yn byw mewn ardal wledig, mae’n gallu bod yn eithaf diflas gweld eich gwasanaethau lleol yn diflannu—eich swyddfa bost leol yn mynd, y dafarn leol yn cau a’r neuadd bentref leol ddim yn agor fel y byddai. Mae’n bwysig felly bod Llywodraeth Cymru yn anfon neges i ardaloedd gwledig y gall ardaloedd gwledig, fel ag y mae angen i weddill Cymru fod ar agor i fusnes, fod ar agor i fusnes hefyd. Fel y dywedwyd mewn cyfraniadau blaenorol, mae gennym wlad brydferth ac yn rhy aml nid ydym yn gwneud y mwyaf ohoni ac nid ydym yn ei hysbysebu’n ddigon da yn genedlaethol. Mae gennym lawer i fod yn falch ohono yma.

I gloi, un o hoff brosiectau’r cyn-Weinidog cyllid, Andrew Davies, oedd y cynllun gofodol. Ymddengys bod hwnnw wedi diflannu gydag Andrew Davies. Hynny yw, rwy’n sôn am yr Andrew Davies arall—gwelaf Andrew R.T. Davies yn chwerthin ar fy mhen. [*Chwerthin.*] Mae’r Andrew Davies olaf y soniais amdano yma yng ngwir ystyr y gair a bydd ei lais yn mynd yn uwch ac yn uwch dros yr wythnosau a’r misoedd nesaf. Un o hoff brosiectau Andrew Davies oedd y cynllun gofodol. Gwnaethom ei feirniadu lawer gwaith, ond er clod i Andrew Davies, roedd y cynllun gofodol o leiaf yn ymdrech—un gwantan, serch hynny—i gydnabod y ffactorau gwahanol sy’n effeithio ar ardaloedd trefol a gwledig a’r angen am ymagwedd gydlynus tuag at broblemau Cymru sy’n cydnabod y problemau gwahanol sydd gan ardaloedd trefol a gwledig.

Darren Millar: Rwy’n falch cael cymryd rhan yn y ddadl hon, yn enwedig gan fy mod yn cynrychioli etholaeth wledig gyda rhai ardaloedd gwledig dwfn, yn enwedig yn ne bwrdeistref sir Conwy. Mae llawer o gymunedau gwledig yn teimlo iddynt gael

Welsh Labour-led Governments. That is no surprise when you consider that many of them have lost post offices, shops, pubs, and public conveniences, and that there are threats to the future of library services and the future of many rural schools. That is often because of the policies that have been pursued by the Government. For example, if you consider the policy that is being pursued by the Government, and which was pursued by the coalition Government of the last Assembly, of wanting to close 170 schools in order to address surplus places in Wales, you will understand some of the resentment that has built up over the years in rural communities, and how they feel they have been treated by successive Labour-led Governments. There was a kick in the teeth even when Carwyn Jones formed his Cabinet, in the downgrading of agriculture in allocating it to a deputy ministerial role, which sent an insulting message to the agricultural industry about how it is regarded by the Welsh Government. It is regrettable—and I will listen to the Deputy Minister's speech later—that those things have a cumulative impact on rural communities that is extremely damaging and often turns urban Wales against rural Wales.

Bethan Jenkins: It is difficult to sit here and listen to you talk about services and a lack of funding when we are facing cuts from the UK Government. Where is the money coming from to save all these services, Darren?

Darren Millar: I will touch on some of the ways in which some services can be saved in a few moments. [*Interruption.*]

The Presiding Officer: Order. Andrew R.T. Davies, you have already contributed, thank you.

Darren Millar: One thing that would make a real difference is a revision of the local government funding formula, which disadvantages rural communities significantly. There is insufficient weighting in the funding formula to allow for rural sparsity and the difficulties that local authorities face in having to deliver services over a large geographical area. That is one

cam gan Lywodraethau Cymru olynol a arweiniwyd gan Lafur. Nid yw hynny'n syndod pan ystyriwch bod llawer ohonynt wedi colli swyddfeydd post, siopau, tafarndai a chyfleustodau cyhoeddus, a bod bygythiad i ddyfodol gwasanaethau llyfrgell a dyfodol llawer o ysgolion gwledig. Mae hynny'n aml oherwydd y polisiau a ddilynwyd gan y Llywodraeth. Er enghraifft, os ystyriwch y polisi sy'n cael ei ddilyn gan y Llywodraeth, ac a ddilynwyd gan Lywodraeth glymblaid y Cynulliad diwethaf, sef eisiau cau 170 o ysgolion er mwyn ymdrin â lleoedd gwag yng Nghymru, byddwch yn deall rhywfaint o'r drwgdeimlad sydd wedi datblygu dros y blynyddoedd mewn cymunedau gwledig, a sut maent yn teimlo y cawsant eu trin gan Lywodraethau olynol a arweiniwyd gan Lafur. Roedd ergyd drom hyd yn oed pan y gwnaeth Carwyn Jones ffurfio ei Gabinet, o ran israddio amaeth drwy ei ddyrannu i rôl dirprwy weinidog, a oedd yn anfon neges sarhaus i'r diwydiant amaeth o ran sut y caiff ei weld gan Lywodraeth Cymru. Mae'n drueni—a byddaf yn gwranddo ar araith y Dirprwy Weinidog wedyn—fod y pethau hynny wedi cael effaith gronnol ar gymunedau gwledig sy'n hynod o niweidiol ac sy'n aml yn troi Cymru drefol yn erbyn Cymru wledig.

Bethan Jenkins: Mae'n anodd eistedd yn y fan hon a gwranddo arnoch chi yn sôn am wasanaethau a diffyg arian pan rydym yn wynebu toriadau gan Lywodraeth y Deyrnas Unedig. O ble y daw'r arian i achub yr holl wasanaethau hyn, Darren?

Darren Millar: Byddaf yn cyffwrdd ar rai o'r ffyrdd y gellir achub rhai gwasanaethau mewn munud neu ddwy. [*Torri ar draws.*]

Y Llywydd: Trefn. Andrew R.T. Davies, rydych chi wedi cyfrannu'n barod, diolch yn fawr.

Darren Millar: Un peth a fyddai'n gwneud gwahaniaeth gwirioneddol fyddai adolygu fformiwla ariannu llywodraeth leol, sy'n rhoi cymunedau gwledig o dan anfantais sylweddol. Nid oes digon o bwysoliad yn y fformiwla ariannu i ganiatáu ar gyfer teneurwydd poblogaeth wledig a'r anawsterau y mae awdurdodau lleol yn eu wynebu o ran gorfod darparu gwasanaethau

issue that the Government needs to address in the future. I know what the Minister will say, so I will not let him intervene. [ASSEMBLY MEMBERS: 'Oh.'] He is like a scratched record every time he gets up to speak on this issue. He will say that the formula is set in consultation with the Welsh Local Government Association. However, we have to remember that the WLGA is dominated by urban local authorities. Therefore, it does not surprise me that the voices of rural local authorities are being diminished in how the formula is set. The Minister needs to be brave enough to tackle that issue once and for all in order to make sure that our rural local authorities, such as Conwy, Denbighshire, Monmouthshire and many others in Wales, are adequately resourced to provide services.

I will touch on a success story in closing my speech, which is the Raven Inn in Llanarmon-yn-Iâl. I am delighted that the Deputy Minister has said that he will visit it in the not too distant future. It is a great example of a local community getting behind a community asset that it was faced with losing. Not only did the community take over the pub, but, when the post office closed, it re-established it in the local pub. The community did not get any Government money to do that; the people there just got off their backsides and took some positive action, and I would like to see the capacity for that to happen increased throughout Wales. I was pleased that the last Government brought in the community asset transfer fund. It was a good idea, and I would like to see increasing investment in such initiatives to ensure that we can maximise communities' opportunities to help themselves, instead of the Government always suggesting that it might have to intervene or spend more public money in order to make things happen.

The Deputy Minister for Agriculture, Food, Fisheries and European Programmes (Alun Davies): It has been another one of those curious Wednesday afternoons. What rural Wales really needs,

dros ardal ddaearyddol fawr. Mae hynny'n broblem y mae angen i'r Llywodraeth ymdrin â hi yn y dyfodol. Rwy'n gwybod beth fydd y Gweinidog yn ei ddweud, felly ni adawaf iddo dorri ar fy nhraws. [AELODAU CYNULLIAD: 'O.'] Mae fel tiwn gron bob tro y mae'n codi ar ei draed i siarad am y mater hwn. Bydd yn dweud bod y fformiwla yn cael ei phennu mewn ymgynghoriad â Chymdeithas Llywodraeth Leol Cymru. Fodd bynnag, rhaid i ni gofio bod y gymdeithas honno wedi ei dominyddu gan awdurdodau lleol trefol. Felly, nid yw'n fy synnu bod lleisiau awdurdodau lleol gwledig yn cael eu tawelu o ran y ffordd y caiff y fformiwla ei phennu. Mae angen i'r Gweinidog fod yn ddigon dewr i daclo'r broblem honno unwaith ac am byth er mwyn sicrhau bod gan ein awdurdodau lleol gwledig, fel Conwy, Sir Ddinbych, Mynwy a sawl un arall yng Nghymru, ddigon o adnoddau i ddarparu gwasanaethau.

Soniaf am enghraifft o lwyddiant wrth gloi fy araith, sef y Raven Inn yn Llanarmon-yn-Iâl. Rwyf wrth fy modd bod y Dirprwy Weinidog wedi dweud y bydd yn ymweld â'r dafarn rhywbryd yn y dyfodol agos. Mae'n enghraifft wych o gymuned leol yn mynd ati i gefnogi ased yr oedd yn wynebu ei cholli. Nid yn unig y gwnaeth y gymuned gymryd drosodd y dafarn, ond pan gaeodd y swyddfa bost, fe'i hailsefydlwyd yn y dafarn leol. Ni chafodd y gymuned unrhyw arian gan y Llywodraeth i wneud hynny; gwnaeth y bobl yno godi ar eu traed a chymryd camau positif, a hoffwn weld y gallu i hynny ddigwydd yn cynyddu ledled Cymru. Roeddwn yn falch bod y Llywodraeth ddiwethaf wedi cyflwyno'r gronfa trosglwyddo asedau cymunedol. Roedd yn syniad da, a hoffwn weld mwy o fuddsoddi mewn mentrau o'r fath i sicrhau y gallwn wneud y mwyaf o'r cyfle sydd gan gymunedau i helpu eu hunain, yn hytrach na bod y Llywodraeth yn awgrymu drwy'r adeg y bydd yn rhaid iddi ymyrryd neu wario mwy o arian cyhoeddus er mwyn gwneud i bethau ddigwydd.

Y Dirprwy Weinidog Amaethyddiaeth, Bwyd, Pysgodfeydd a Rhaglenni Ewropeaidd (Alun Davies): Bu'n un o'r prynhawniau Mercher od arall hynny. Yr hyn y mae Cymru wledig wir ei hangen, Darren,

Darren, is intelligent advocacy and not simply hand-wringing. We have heard a lot from the Conservative benches this afternoon but, unfortunately, we have not heard much that is positive and we certainly have not heard any solutions. Then again, we should not expect that.

Before I make some observations, I will outline how the Government will be voting this afternoon. We will oppose amendment 2 in the name of Peter Black. I understand that the Liberal Democrat manifesto contained a proposal for a community bill of rights, which was surprisingly similar to the localism agenda in England. The Minister for Local Government and Communities will make a statement in due course on how the Welsh Government will take this agenda forward. The Welsh Government has already been working with One Voice Wales to build the capacity of town and community councils across Wales, including the development of charters with unitary authorities. There is nothing to prevent town and community councils from playing an active role in the delivery of public services.

With regard to the second clause in this amendment, 'Planning Policy Wales' already provides advice for dealing with planning applications for out-of-town retail development. That requires local planning authorities to take into account the impact of out-of-town development on existing centres, and whether or not there is a need, in qualitative and quantitative terms, for such a development. Therefore, we believe that those matters are already covered.

We will also oppose amendment 1 in the name of Peter Black. I see that the leader of the Welsh Liberal Democrats is in her place. We discussed and debated the Glastir review group during the last meeting of the Rural Development Sub-committee prior to dissolution, a fact of which I was reminded this morning. Members will be aware that officials have already begun to implement the majority of recommendations from the Rees Roberts report. It is not my intention to introduce further amendments at this point.

Kirsty Williams: I regret what the Deputy

yw eiriolaeth deallus ac nid dim ond codi braw. Clywsom lawer gan y meinciau Ceidwadol y prynhawn yma, ond yn anffodus ni chlywsom lawer a oedd yn bositif ac yn sicr ni chlywsom unrhyw atebion. Wedi dweud hynny, ni ddylem ddisgwyl hynny.

Cyn i mi wneud ambell i sylw, amlinellaf sut y bydd y Llywodraeth yn pleidleisio y prynhawn yma. Byddwn yn gwrthwynebu gwelliant 2 yn enw Peter Black. Rwy'n deall bod maniffesto y Democratiaid Rhyddfrydol yn cynnwys cynnig i gael hawliau dynol cymunedol, sy'n syndod o debyg i'r agenda lleoliaeth yn Lloegr. Bydd y Gweinidog Llywodraeth Leol a Chymunedau yn gwneud datganiad cyn bo hir ar sut y bydd Llywodraeth Cymru yn bwrw ymlaen â'r agenda hwn. Bu Llywodraeth Cymru yn gweithio eisoes gydag Un Llais Cymru i ddatblygu cynghorau tref a chymuned ledled Cymru, yn cynnwys datblygu siarteri gydag awdurdodau unedol. Nid oes unrhyw beth yn rhwystro cynghorau tref a chymuned rhag chwarae rhan weithredol yn darparu gwasanaethau cyhoeddus.

O ran yr ail gymal yn y gwelliant hwn, mae 'Polisi Cynllunio Cymru' eisoes yn darparu cyngor i ymdrin â cheisiadau cynllunio ar gyfer datblygu manwerthu ar gyrion y dref. Mae hynny'n gofyn i awdurdodau cynllunio ystyried effaith datblygu ar gyrion y dref ar y canol trefi sydd yno'n barod, ac a oes angen, o ran ansawdd a nifer, am ddatblygu o'r fath. Felly, credwn ein bod wedi cwmpasu'r materion hynny yn barod.

Byddwn hefyd yn gwrthwynebu gwelliant 1 yn enw Peter Black. Gwelaf fod arweinydd Democratiaid Rhyddfrydol Cymru yn ei sedd. Cawsom drafodaeth a dadl am y grŵp adolygu Glastir yn ystod cyfarfod diwethaf yr Is-bwyllgor Datblygu Gwledig cyn y diddymiad, rhywbeth y cefais fy atgoffa amdano y bore yma. Bydd Aelodau yn gwybod bod swyddogion eisoes wedi dechrau gweithredu'r rhan fwyaf o argymhellion o adroddiad Rees Roberts. Nid yw'n fwriad gennyf gyflwyno rhagor o welliannau ar hyn o bryd.

Kirsty Williams: Mae'n edifar gennyf am yr

Minister has just said. As you have just referred to that meeting, you will be aware that during the meeting, you said:

‘The fact that the independent review group makes 69 recommendations would indicate to me that the scheme was not as well thought-out and executed’.

That was your view back in March, which was a view that I share. Could you tell me what has changed between then and now that you do not intend to make any changes? You felt quite strongly about it on 24 March.

Alun Davies: Thank you for reminding me of that speech. I felt that it was a very good speech at the time. [*Laughter.*] It is perhaps similar to the speech that you made, Kirsty, in the Constitutional Affairs Committee before Christmas, of which you were reminded earlier. Like you, I find that the discomfiture of these memories can sometimes be difficult. In terms of where we are today, officials have already begun implementing the majority of these recommendations, and that work will continue. The remarks that I made in March referred to the implementation of Glastir over the previous period, as you well know. We are now taking forward these recommendations, and it is my view that the recommendations make Glastir a far more robust scheme and a scheme that will succeed.

In relation to the second part of amendment 1, ‘Technical Advice Note 6—Planning for Sustainable Rural Communities’ was revised last year. This includes planning guidance on the reuse and adoption of rural buildings. Therefore, we believe that these areas have all been covered.

We will support amendment 3 in the name of Jocelyn Davies. We believe that it is entirely consistent with the statement that I made yesterday on the common agricultural policy. I believe that yesterday’s statement goes the whole way to answering the points that have been made in that amendment.

In terms of issues raised during the debate, I

hyn y mae’r Dirprwy Weinidog newydd ei ddweud. Gan eich bod newydd gyfeirio at y cyfarfod hwnnw, byddwch yn gwybod i chi ddweud hyn yn y cyfarfod hwnnw:

Mae’r ffaith bod y grŵp adolygu annibynnol yn gwneud 69 o argymhellion yn dynodi i mi nad oedd y cynllun wedi ei gynllunio na’i weithredu yn dda.

Dyna oedd eich barn nôl ym mis Mawrth, ac roeddwn yn rhannu’r farn honno. Allwch chi ddweud wrthyf beth sydd wedi newid rhwng hynny a nawr sy’n golygu nad ydych yn bwriadu gwneud unrhyw newid? Roeddech yn teimlo’n eithaf cryf amdano ar 24 Mawrth.

Alun Davies: Diolch am fy atgoffa o’r araith honno. Roeddwn yn meddwl ei bod yn araith dda iawn ar y pryd. [*Chwerthin.*] Efallai ei bod yn debyg i’r araith a wnaethoch chi yn y Pwyllgor Materion Cyfansoddiadol cyn y Nadolig y cawsoch eich atgoffa amdani yn gynharach. Fel chithau, mae chwithigrwydd yr atgofion hyn yn gallu bod yn anghyfforddus weithiau. O ran lle’r ydym heddiw, mae swyddogion eisoes wedi dechrau gweithredu’r rhan fwyaf o’r argymhellion hyn, a bydd y gwaith hwnnw’n parhau. Roedd y sylwadau a wneuthum ym mis Mawrth yn cyfeirio at weithredu Glastir dros y cyfnod blaenorol, fel y gwyddoch yn iawn. Rydym yn awr yn bwrw ymlaen â’r argymhellion hyn, ac yn fy marn i, mae’r argymhellion yn gwneud Glastir yn gynllun llawer mwy cadarn ac yn gynllun a fydd yn llwyddo.

O ran ail ran gwelliant 1, cafodd ‘Nodyn Cyngor Technegol 6—Cynllunio ar gyfer Cymunedau Gwledig Cynaliadwy’ ei adolygu y llynedd. Mae hyn yn cynnwys canllaw cynllunio ar ailddefnyddio a mabwysiadu adeiladau gwledig. Felly, credwn fod y meysydd hyn i gyd wedi cael eu cwmpasu.

Byddwn yn cefnogi gwelliant 3 yn enw Jocelyn Davies. Credwn ei fod yn gwbl gyson â’r datganiad a wneuthum ddoe ar y polisi amaethyddol cyffredin. Credaf fod datganiad ddoe yn mynd yr holl ffordd i ateb y pwyntiau a wnaethpwyd yn y gwelliant hwnnw.

O ran y materion a godwyd yn ystod y ddadl,

was interested that, in introducing the debate, the Conservative Member for North Wales described the Welsh Government as regarding rural Wales as an afterthought when drawing up policies, and that rural Wales is neglected. She then failed to give a single example of what she meant.

5.45 p.m.

A number of Members referred to rural-proofing when developing policy. I understand the points that Members have made and I believe that the capacity exists to look at rural-proofing and to look again at where we are on that. It is one of the issues that I will seek to address over the coming period and we will probably be able to make a statement on this issue to this place in due course.

On the overall nature of the debate, I sometimes feel, as I said in my introductory remarks, that there is too much handwringing and that there are too many descriptions of the difficulties facing different communities, but no answers. I was taking notes throughout the debate and I did not note a single solution to a single problem that was raised by any opposition Member speaking.

Darren Millar: Will you take an intervention?

Alun Davies: Not at this point, but I will take an intervention from you later, if I have time.

Further guidance for local planning authorities with regard to TAN 6 will be published later this year. TAN 6 encourages planning authorities to adopt a positive, enabling approach to development in rural Wales, particularly where it would improve the sustainability of the local community and economy by providing affordable housing to meet local needs or local employment opportunities. TAN 6 provides additional guidance on working with local communities to identify affordable housing sites and to adopt a wide-ranging approach to affordable housing delivery, for example, by making use of community land trusts, private landlords and self-build affordable housing.

roedd gennyf ddiddordeb clywed yr Aelod Ceidwadol dros Ogledd Cymru wrth gyflwyno'r ddadl yn disgrifio bod Llywodraeth Cymru yn tueddu i anghofio Cymru wledig wrth lunio polisiau, a bod Cymru wledig yn cael ei hesgeuluso. Methodd wedyn â rhoi unrhyw enghraifft o beth yr oedd yn ei olygu.

Cyfeiriodd nifer o Aelodau at brawfesur polisiau gwledig pan yn datblygu polisi. Rwy'n deall y pwyntiau a wnaeth Aelodau a chredaf fod gennym y capasiti i edrych ar brawfesur polisiau gwledig ac i edrych eto ar lle yr ydym o ran hynny. Mae'n un o'r materion rwy'n bwriadu ymdrin ag ef yn y cyfnod i ddod ac mae'n debyg y byddwn yn gallu gwneud datganiad ar y mater hwn i'r lle hwn cyn bo hir.

O ran natur gyffredinol y ddadl, rwy'n teimlo weithiau, fel y dywedais yn fy sylwadau agoriadol, fod gormod o godi braw a bod gormod o ddisgrifio'r anawsterau sy'n wynebu cymunedau gwahanol, ond dim atebion. Roeddwn yn cymryd nodiadau drwy'r ddadl ac ni nodais un ateb i un broblem a godwyd gan unrhyw Aelod gwrthblaid a oedd yn siarad.

Darren Millar: A wnewch chi dderbyn ymyriad?

Alun Davies: Ddim ar hyn o bryd, ond gwnaf dderbyn ymyriad gennych wedyn, os bydd gennyf amser.

Bydd rhagor o ganllawiau i awdurdodau cynllunio lleol o ran TAN 6 yn cael eu cyhoeddi yn ddiweddarach eleni. Mae TAN 6 yn annog awdurdodau cynllunio i fabwysiadu ymagwedd bositif sy'n galluogi datblygu yng Nghymru wledig, yn enwedig lle byddai yn gwella cynaliadwyedd y gymuned a'r economi leol drwy ddarparu tai fforddiadwy i gwrdd ag anghenion lleol neu gyfleoedd cyflogaeth lleol. Mae TAN 6 yn rhoi canllawiau ychwanegol ar weithio gyda chymunedau lleol i nodi safleoedd tai fforddiadwy ac i fabwysiadu ymagwedd eang tuag at y modd y caiff tai fforddiadwy eu darparu, er enghraifft, drwy ddefnyddio ymddiriedolaethau tir cymunedol,

landlordiaid preifat a thai fforddiadwy hunan-adeiladu.

On the points that were made on wider economic issues, the rural development plan has delivered and will deliver nearly £800 million to rural communities from 2007 to 2013. It provides a wide range of support to the land-based sector, agri-food businesses and the wider rural community. As of 31 March, a total of £371 million had already been spent in support of these different sectors. It is my intention—and Members will be aware that we began discussions with the European Commission some weeks ago—to look at the overall shape of the European programmes post 2013. I will make a statement to the Assembly at the appropriate time, but it is my intention to ensure that the rural development plan continues to provide support for a strong and vibrant rural economy into the future.

My time is limited, and, in closing, I hope that opposition Members feel that I have answered most of the points that they raised in the debate. When the Conservatives wind up the debate in a moment, I ask them please to try to be more positive. Rural Wales is safe in this Government's hands, but it needs strong, intelligent advocacy. The handwringing is out of time and irrelevant to the future.

Antoinette Sandbach: I thank Members for their contributions. It is clear that, whatever the content of those contributions, the future of rural communities is an issue that is close to the hearts of all of those contributed to the debate. I thank William Powell in particular for his contributions and for amendment 1, which, as you know, we are supporting. In relation to Llyr Huws Gruffydd's positive support for amendment 3 tabled in the name of Jocelyn Davies, the amendment summarises an 11-page document in a single sentence. A great deal more is contained in the UK Government's response than the single sentence to which he sought to reduce it. It does not adequately reflect the UK Government's stance.

In relation to what the Deputy Minister has

O ran y pwyntiau a wnaethpwyd ar faterion economaidd ehangach, mae'r cynllun datblygu gwledig wedi darparu a bydd yn darparu bron £800 miliwn i gymunedau gwledig o 2007 i 2013. Mae'n darparu amrywiaeth helaeth o gymorth i'r sector sy'n seiliedig ar dir, busnesau bwyd-amaeth a'r gymuned wledig ehangach. Ar 31 Mawrth, roedd cyfanswm o £371 miliwn wedi cael ei wario eisoes ar gefnogi'r sectorau gwahanol hyn. Fy mwriad i—a bydd Aelodau yn gwybod y gwnaethom ddechrau trafod gyda'r Comisiwn Ewropeaidd rai wythnosau yn ôl—yw edrych ar ffurf gyffredinol rhaglenni Ewropeaidd ar ôl 2013. Byddaf yn gwneud datganiad i'r Cynulliad ar yr adeg priodol, ond fy mwriad yw sicrhau bod y cynllun datblygu gwledig yn parhau i roi cymorth ar gyfer economi wledig gref a hyfyw yn y dyfodol.

Mae fy amser yn brin, felly, i gloi, rwy'n gobeithio y bydd Aelodau o'r gwrthbleidiau yn teimlo fy mod wedi ateb y rhan fwyaf o'r pwyntiau y gwnaethant eu codi yn y ddadl. Pan fydd y Ceidwadwyr yn cloi'r ddadl ymhen eiliad, gofynnaf iddynt geisio bod yn fwy positif. Mae Cymru wledig yn ddiogel yn nwylo'r Llywodraeth hon, ond mae angen eiriolaeth gref a deallus arni. Mae'r codi braw yn ddi-amserol ac yn amherthnasol i'r dyfodol.

Antoinette Sandbach: Diolch i Aelodau am eu cyfraniadau. Beth bynnag fo cynnwys y cyfraniadau hynny, mae'n amlwg bod dyfodol cymunedau gwledig yn fater sy'n agos at galon pawb a gyfrannodd i'r ddadl. Diolch i William Powell yn arbennig am ei gyfraniadau ac am welliant 1, yr ydym, fel y gwyddoch, yn ei gefnogi. O ran cefnogaeth bositif Llyr Huws Gruffydd ar gyfer gwelliant 3 a gyflwynwyd yn enw Jocelyn Davies, mae'r gwelliant yn crynhoi dogfen 11 tudalen mewn un frawddeg. Mae llawer iawn mwy wedi ei gynnwys yn ateb Llywodraeth y DU na'r un frawddeg y ceisiodd ei grynhai iddo. Nid yw'n adlewyrchu safbwynt Llywodraeth y DU yn ddigonol.

O ran yr hyn a ddywedodd y Dirprwy

said, I hardly think that it can be described as handwringing when agricultural gross value added is down 70 per cent in Wales, whereas in Scotland it increased by 24 per cent in the same period. That figure is independent confirmation of how this institution has been failing that sector in Wales. The Deputy Minister said that we did not offer any solutions, but I heard William Graham talk positively about localism and empowering local communities to act. Darren Millar proposed that the Minister for Local Government and Communities should relook at the funding formula in order to address the needs of rural councils, which is an idea that is in the Wales Rural Observatory's paper. That recommendation was based on evidence and a great deal of study. It is a solution that has been proposed to the Government, but which has not been acted upon.

There is also the proposal to encourage and to allow community assets to be run by local communities. I am delighted that the Deputy Minister has agreed to go to the Raven Inn in Llanarmon-yn-Iâl, as I know many of the people who were involved in setting up the community group that took over and run that club and introduced the post office to it. It is clear that schemes such as Pub is the Hub make it possible for local communities and rural communities to empower themselves. It cannot be described as handwringing to talk about the fact that the reports of the Rural Development Sub-committee of the third Assembly have been crystal clear with regard to the evidence that it took. The Deputy Minister is well aware of what those reports contained, given that he was involved in writing them and that he was the Chair of the committee at the time.

I thank all Members for their contributions. I do not think that I can add anything further, other than that we have proposed imaginative ideas and suggestions in the debate that we would like the Government to take forward.

The Presiding Officer: The proposal is to agree the motion without amendment. Does any Member object? I see that there is objection. Therefore, I defer all voting on this item until voting time.

Weinidog, prin y gellir ei disgrifio fel codi braw pan fo gwerth crynswth ychwanegol amaethyddiaeth i lawr 70 y cant yng Nghymru, tra'i fod wedi cynyddu 24 y cant yn yr Alban yn yr un cyfnod. Mae'r ffigur hwnnw yn gadarnhad annibynnol o sut mae'r sefydliad hwn wedi bod yn methu'r sector hwnnw yng Nghymru. Dywedodd y Dirprwy Weinidog na wnaethom gynnig unrhyw atebion, ond clywais William Graham yn sôn yn gadarnhaol am leoliaeth ac ymrymuso cymunedau lleol i weithredu. Cynigiodd Darren Millar y dylai'r Gweinidog Llywodraeth Leol a Chymunedau ailedrych ar y fformwla ariannu er mwyn ymdrin ag anghenion cynghorau gwledig, syniad sydd ym mhapur Arsyllfa Wledig Cymru. Roedd yr argymhelliad hwnnw yn seiliedig ar astudiaeth helaeth. Mae'n ateb a gynigiwyd i'r Llywodraeth, ond ni weithredwyd arno.

Mae hefyd gynnig i annog a galluogi asedau cymunedol i gael eu rhedeg gan gymunedau lleol. Rwyf wrth fy modd fod y Dirprwy Weinidog wedi cytuno i fynd i'r Raven Inn yn Llanarmon-yn-Iâl, gan fy mod yn adnabod llawer o'r bobl a sefydlodd y grŵp cymunedol a gymerodd drosodd a rhedeg y clwb a chyflwyno swyddfa bost iddo. Mae'n amlwg fod cynlluniau fel Pub is the Hub yn ei gwneud yn bosibl i gymunedau lleol a chymunedau gwledig ymrymuso eu hunain. Ni ellir ei ddisgrifio fel codi braw pan fo adroddiadau Is-bwyllgor Datblygu Gwledig y trydydd Cynulliad yn glir a chroyw o ran y dystiolaeth a gymerodd. Mae'r Dirprwy Weinidog yn gwybod yn dda am gynnwys yr adroddiadau hynny, o ystyried y bu'n rhan o'i hysgrifennu ac mai ef oedd cadeirydd y pwyllgor ar y pryd.

Diolch i bob Aelod am eu cyfraniad. Ni chredaf y gallaf ychwanegu unrhyw beth arall, ar wahân i'r ffaith ein bod wedi cynnig syniadau ac awgrymiadau dychmygus y byddem yn hoffi i'r Llywodraeth fwrw ymlaen â hwy.

Y Llywydd: Y cynnig yw cytuno ar y cynnig heb ei ddiwygio. A oes unrhyw Aelod yn gwrthwynebu? Gwelaf fod gwrthwynebiad. Rwyf felly yn gohirio bob pleidlais ar yr eitem hon tan y cyfnod pleidleisio.

*Gohiriwyd y pleidleisio tan y cyfnod pleidleisio.
Voting deferred until voting time.*

*Daeth Angela Burns i'r Gadair am 5.52 p.m.
Angela Burns took the Chair at 5.52 p.m.*

Dadl Plaid Cymru Plaid Cymru Debate

Prosiectau Ynni dros 50 MW Energy Projects over 50 MW

Angela Burns: The Presiding Officer has selected amendment 1 in the name of Nick Ramsay and amendment 2 in the name of Peter Black.

Angela Burns: Mae'r Llywydd wedi dethol gwelliant 1 yn enw Nick Ramsay a gwelliant 2 yn enw Peter Black.

Cynnig NDM4777 Jocelyn Davies

Motion NDM4777 Jocelyn Davies

Cynnig bod Cynulliad Cenedlaethol Cymru:

To propose that the National Assembly for Wales:

Yn galw ar Lywodraeth Cymru i ymgysylltu â Llywodraeth y DU i sicrhau bod y cyfrifoldeb dros benderfynu ar brosiectau ynni yng Nghymru sydd dros 50 megawatt ac unrhyw seilwaith cysylltiedig yn cael ei ddatganoli i Lywodraeth Cymru.

Calls on the Welsh Government to engage with the UK Government to ensure that responsibility for making decisions on energy projects in Wales of more than 50 megawatts and any associated infrastructure is devolved to the Welsh Government.

Yr Arglwydd Elis-Thomas: Cynigiaf y cynnig.

Lord Elis-Thomas: I move the motion.

Mae'n bleser gennyf gyflwyno'r cynnig, yn enwedig o dan eich dirprwy lywyddiaeth weithredol, Angela, a dymunaf yn dda ichi yn y ddyletswydd.

It is a pleasure to move the motion, particularly with you as acting Deputy Presiding Officer, Angela, and I wish you well in that role.

Yr ail yw hon mewn cyfres o ddadleuon yr ydym wedi eu cael ar y pwnc o ynni adnewyddadwy ac, yn arbennig, o reolaeth gynllunio mewn cysylltiad ag ynni adnewyddadwy a'r cwestiwn o ddatganoli'r polisi cynllunio a'r penderfyniadau cynllunio a wneir yn dilyn hynny.

This is the second in a series of debates that we have had on the issue of renewable energy and, in particular, on planning management in relation to renewable energy and the question of devolving planning policy and the planning decisions that are made as a result of that.

Llongyfarchaf y Gweinidog ar yr ymateb drwy lythyr a gefais heddiw i'r hyn y gofynnais amdano yn y ddadl ddiwethaf. Bûm mor hy ag awgrymu wrth godi cwestiwn nad oedd y chwildro carbon isel yn parhau i fod yn rhan ganolog o bolisi Llywodraeth Cymru, ac nad oedd yn bolisi yr oedd y Llywodraeth yn ei arddel. Mae'n dda gennyf weld bod y llythyr yn ei gwneud

I congratulate the Minister on the response that I received in correspondence today to my request in the previous debate. I was bold enough to suggest, while asking a question, that the low-carbon revolution is no longer a central part of the Welsh Government's policy and that it is not a policy espoused by the Government. I am pleased to see that the letter that I received makes it clear—and I am

yn glir—ac yr wyf yn sicr y bydd y Gweinidog yn barod i ailadrodd peth ohono wrth ymateb i'r ddadl—fod ymlyniad parhaus i'r polisi, ac y gallwn, felly, ragweld y bydd targedau sydd wedi'u gosod ar gyfer lleihau effeithiau carbon yng Nghymru drwy ddefnyddio ynni gwynt yn parhau.

Wrth ddiolch i'r Gweinidog am ei ymateb hyd yn hyn, mae gennyf hefyd newydd da iddo. Penderfynodd y pwyllgor y mae gennyf y fraint o'i gadeirio, yn ei gyfarfod cyntaf y bore yma, ac yn annisgwyl iawn ichi i gyd mae'n siŵr, y byddai'r pwnc hwn yn destun un o'n hymchwiliadau cyntaf. Gobeithiaf y byddwn yn penderfynu ar union faes yr ymchwil hwnnw yn y cyfarfod nesaf yr wythnos nesaf. Felly, gan roi rhybudd ymlaen llaw o'r gwahoddiad, yr ydym yn edrych ymlaen at gael y Gweinidog yn y pwyllgor ym mis Medi.

Mae hanes yr ymgais i geisio datganoli grym dros benderfyniadau cynllunio ym maes ynni adnewyddadwy bron â chyrraedd ei ben-blwydd yn 10 oed. Os edrychwch yn ôl ar yr hyn a drafodwyd yn y Cynulliad hwn, fe welwch mai yn 2003 y daeth y ceisiadau cyntaf ynglŷn â datganoli grym yn y maes hwn, a bu gweithgor, nad oedd yn llwyddiannus iawn, rhwng Swyddfa Cymru, Llywodraeth Cymru a'r adran a oedd yn gyfrifol am y maes ar y pryd yn Llywodraeth y Deyrnas Unedig, i geisio datrys y sefyllfa.

Bu cyfres o ymgeision ers hynny hefyd. Bu ymgais cyn Papur Gwyn Mai 2007 gan Lywodraeth y Deyrnas Unedig i geisio cael trefn ar beth fyddai'r Comisiwn Cynllunio Seilwaith yn ei benderfynu a sut byddai'r system honno yn gweithio ar ôl iddi gael ei rhoi mewn grym. Bu ymgais yn yr un cyfnod i geisio dylanwadu ar yr hyn a elwir, yn gymysglyd braidd, yn ddatganiad polisi cenedlaethol yn y maes cynllunio. Polisi'r Deyrnas Unedig yw hwn, wrth gwrs, ac fel y gwyddom, nid yw'r Deyrnas Unedig yn genedl; mae'n wladwriaeth amlgenhedlig hyfryd, a byddai'n symlach, at bwrrpas ein trafodaethau polisi yma, pe byddai'r datganiadau sy'n ymwneud â'r Deyrnas Unedig yn cael eu disgrifio fel eu bod yn ymwneud â'r Deyrnas Unedig, yn hytrach na defnyddio termau cenedlaethol.

sure that the Minister will be able to reiterate some of this as he responds to this debate—that there is a continuing commitment to this policy and that we can, therefore, foresee that the targets that have been set for reducing the impacts of carbon in Wales through the use of wind energy will remain in place.

In thanking the Minister for his response so far, I also have some good news for him. The committee that I have the privilege of chairing decided in its first meeting this morning, and very unexpectedly for you all, I am sure, that this issue will be the subject of one of our first inquiries. I hope that we will decide on the exact field of that research in the next meeting, which will be held next week. Therefore, giving advance warning of the invitation, we look forward to inviting the Minister to appear before the committee in September.

The history of the attempt to devolve power over planning decisions in the field of renewable energy has almost reached its tenth birthday. If you look at what was discussed in the Assembly, you will see that it was in 2003 that the first bids were made in relation to the devolution of powers in this area, and there was a working group, which was not particularly successful, between the Wales Office, the Welsh Government and the UK Government department responsible for this area at that time to try to resolve the situation.

There have been a series of efforts since that point. There was an effort prior to the White Paper of May 2007 by the Government of the United Kingdom to try to sort out what the Infrastructure Planning Commission would decide and how that system would work once it had been put in place. There was an attempt at the same time to influence what has been called, quite confusingly, the national policy statement in the area of planning. It is a United Kingdom policy, of course, and as we know, the United Kingdom is not a nation; it is a wonderful multi-nation state, but for the purposes of our policy discussions here, it would be easier if statements related to the United Kingdom could be described as being related to the United Kingdom, rather than using national terms.

Yn y datganiadau ynni cyffredinol ar gyfer y Deyrnas Unedig, nid yw eto'n glir, er bod llythyr y Gweinidog yn ceisio delio â hyn i raddau heddiw, beth yn union yw'r berthynas rhwng polisi'r Deyrnas Unedig a'r hyn y mae'r Cynulliad yn ei drafod a'r hyn y mae Llywodraeth Cymru wedi'i benderfynu. Mae'n bwysig, felly, inni fod yn glir beth yn union yw'r sefyllfa. Ychwanegwyd at fy aneglurder yn y maes hwn yn ddiweddar, wrth edrych ar ddarn o ymchwil a oedd o fewn y ddogfen a gynhyrchwyd gan y Llywodraeth yng Ngorffennaf a oedd yn edrych ar yr ardaloedd chwilio strategol. Dyfynnir ffigur yna sy'n dweud faint o geisiadau cynllunio ar hyn o bryd sy'n cael eu penderfynu yng Nghymru a faint sy'n cael eu penderfynu y tu allan. Carwn gael cadarnhad gan y Gweinidog yn nes ymlaen ynghylch beth yw'r ffigurau cywir.

Caf fy nghynghori, ac nid oes awdurdod uwch na gwasanaeth ymchwil y Cynulliad Cenedlaethol, bod 39 y cant o geisiadau wedi mynd i'r corff sydd bellach yn dod i ben, sef y Comisiwn Cynllunio Seilwaith, bod 26 y cant o geisiadau gyda'r Adran Ynni a Newid Hinsawdd yn y Deyrnas Unedig, a bod 36 y cant i'w penderfynu gan awdurdodau cynllunio lleol. Felly, o ddod â'r ffigurau a oedd yn y ddogfen ymgynghorol honno i'r sefyllfa heddiw, mae 72 y cant o'r penderfyniadau naill ai gyda'r Comisiwn Cynllunio Seilwaith neu'r Adran Ynni a Newid Hinsawdd, a 30 y cant yn unig gydag awdurdodau cynllunio lleol. Felly, y sefyllfa bresennol yw bod 70 y cant o'r geisiadau cynllunio am ddatblygiadau ynni adnewyddadwy yn cael eu penderfynu gan bersonau heblaw'r Llywodraeth yng Nghymru a'r Cynulliad.

Dewch inni geisio wynebu sefyllfa newydd sy'n codi—a gobeithiaf y bydd ein pwyllgor, pan fyddwn yn trafod hyn, yn gallu cymryd tystiolaeth ar hyn—ynghylch sut y gallwn baratoi ar gyfer y sefyllfa pan fydd y Comisiwn Cynllunio Seilwaith yn diflannu fis Ebrill nesaf. Byddwn wedyn yn gweld y gyfundrefn gynllunio yn dychwelyd i'r uned strategol a fydd o fewn yr arolygaeth gynllunio.

6.00 p.m.

In the general policy statements for the United Kingdom, it is not quite clear, although the Minister's letter attempts to deal with this, to a certain extent, today, what exactly is the relationship between the policy of the United Kingdom and what is being discussed by the Assembly and what the Welsh Government has decided. It is therefore important that we are clear on the exact situation. My confusion was compounded recently when I looked at a piece of research within a document drawn up by the Government in July, which looks at the strategic search areas. A figure is quoted within that document that states how many planning applications are currently decided in Wales and how many are decided outside Wales. I would like confirmation from the Minister later regarding the correct figure.

I am advised, and there is no higher authority than the research service of the National Assembly, that 39 per cent of applications have been submitted to the body that is about to be abolished, namely the Infrastructure Planning Commission, that 26 per cent of applications are with the Department of Energy and Climate Change in the United Kingdom, and that 36 per cent are decided by local planning authorities. Therefore, in bringing the figures in the consultation document to today's situation, 72 per cent of decisions are made either by the Infrastructure Planning Commission or the Department of Energy and Climate Change, and only 30 per cent sit with local planning authorities. Therefore, the current situation is that 70 per cent of planning applications for renewable energy developments are decided by persons outside the Welsh Government and the Assembly.

Let us try to face the new situation that arises—and I hope that our committee, when we discuss this, will be able to take evidence on this—regarding how we can prepare for a situation when the Infrastructure Planning Commission disappears next April. We will then see the planning system returning to the strategic unit, which will be within the planning inspectorate.

Byddai hyn o bosibl yn cynnig cyfle i ni o'r newydd ddadlau'r ddadl yn glir ynglŷn â'n dyheadau i gael datganoli sylfaenol yn y maes, sef ein bod yn ceisio sefyllfa lle byddai cyfundrefn yng Nghymru yn y meysydd datganoledig a fyddai'n cyfateb i'r hyn sy'n digwydd yn Lloegr ac a reolir gan Lywodraeth y Deyrnas Unedig. Fel y gwyddom, nid oes gan Loegr eto ddatganoli, ac, yn anffodus, yn wahanol i ni, mae'n cael ei rheoli ym mhob maes gan Lywodraeth y Deyrnas Unedig.

Trof at fy nghwestiwn olaf i'r Gweinidog. A yw'r Llywodraeth yn ystyried o ddifrif bod modd iddi dderbyn o'r diwedd yr argymhelliaid a wnaed gan y pwyllgor a oedd yn rhagflaenu ein pwyllgor yn y Cynulliad, sef y dylid, yng nghyd-destun y datganoli a fyddai'n datblygu, sefydlu cyfundrefn gynllunio yng Nghymru yn atebol i Weinidogion Cymru ac sy'n cyfateb i'r hyn sy'n digwydd yn Lloegr, a'r hyn a fydd yn digwydd yn y Deyrnas Unedig yn y dyfodol? Pe baem yn gweithredu'r argymhellion ar gynllunio a dderbyniwyd gan y Llywodraeth yn ei hymateb fis Mawrth diwethaf i'r pwyllgor blaenorol ar gynllunio, byddai modd inni symud ymlaen o ddifrif o ran datganoli pwerau ar gyfer ynni adnewyddadwy dros 50 MW.

Nid wyf wedi gwneud unrhyw bwyntiau gwleidyddol, dadleuol neu ymosodol. Fel Cadeirydd y pwyllgor, mae'n bwysig imi geisio sicrhau ein bod yn symud ymlaen gyda'n gilydd. Mae'n bwysig ein bod yn symud ymlaen yn y cyfeiriad hwn, a gobeithiaf y bydd modd inni gynhyrchu yn ein hymchwiliad darn o waith a fydd yn glir ac yn anatebadwy i'r dadleuon sydd wedi cael eu cynnig gan y Deyrnas Unedig.

Wrth gloi, gwnaf un pwynt dadleuol a gwleidyddol. Mae'n ymddangos imi fod cyfres o Lywodraethau yn y Deyrnas Unedig wedi mynegi'r un safbwynt ar ôl ei gilydd, heb ystyried yr achos o ddifrif ac o'r newydd. Dyma fy nhro i i fynegi fy safbwynt. Os ydym am annog cydgyfrifoldeb rhwng cymunedau a chenedloedd, yn yr Undeb Ewropeaidd ac yn fyd-eang, ym maes wynebu'r argyfwng carbon, onid y ffordd i wneud hynny yw ceisio ewyllys da

This may provide us with a new opportunity to make the case clearly about our aspirations to see fundamental devolution in this area, namely that we are seeking a position where there is a planning regime that would deal with the devolved areas running alongside what happens in England, controlled by the United Kingdom Government. As we know, England does not yet have devolution, and, unfortunately, unlike us, it is controlled in all areas by the United Kingdom Government.

I turn to my final question to the Minister. Is the Government seriously considering that it would be possible for it to accept, at last, the recommendation made by our predecessor committee that there should be, in terms of the development of devolution, a corresponding planning system established in Wales that would be accountable to Welsh Ministers, corresponding to what happens in England and to what will happen in the UK in the future? Were we to implement the recommendations accepted by the Government in its response last March to our predecessor committee on planning, we would be in a position to move forward in earnest on the devolution of powers for renewable energy over 50 MW.

I have not made any contentious political points and I have not been aggressive. As a committee Chair, it is important that I should seek consensus. It is important that we move forward in this direction, and I hope that, in our inquiry, we will be able to produce a piece of work that is clear and irrefutable in terms of the arguments put forward by the UK.

In closing, I want to make one political, contentious point. It seems to me that a series of Governments in the UK has expressed the same viewpoint, one after the other, without seriously considering the case anew. This is my chance to express my view. If we are to encourage joint responsibility between communities and nations, in the European Union and globally, in terms of facing the crisis of climate change and carbon emissions, should we not do that by using the

cymunedau, bônt yn gymunedau lleol—ac efallai ein bod wedi colli peth ewyllys da yn y cyfeiriad hwnnw, a rhaid inni feddwl am ffordd i'w adfer—neu'n gymunedau cenedlaethol, lle mae rhanbarthau deddfwriaethol datganoledig, fel y gwelir yma o fewn Ewrop, a defnyddio'r ewyllys da hwnnw fel y gall pobl gydweithio?

Nid oes rheswm pam na all fod polisi ynni adnewyddadwy cydlyn rhwng cenedloedd y Deyrnas Unedig a'i gilydd. Nid mater i'r Deyrnas Unedig yw cadw'r mater hwn iddi hi ei hun gan weithredu dros Gymru a'r Alban, ond mater y dylem allu cydweithio arno.

Gwelliant 1 Nick Ramsay

Dileu'r cyfan a rhoi yn ei le:

1. Yn galw ar Lywodraeth Cymru i barhau i gyflwyno'r achos gerbron Llywodraeth y DU dros ddatganoli pŵer dros brosiectau ynni hyd at 100MW; ac

2. Yn gresynu wrth y dryswch a fu yn sgil Datganiad Ysgrifenedig y Prif Weinidog ar 17 Mehefin ac yn credu mai dim ond drwy gynnal adolygiad cyhoeddus trwyadl o Nodyn Cyngor Technegol (TAN) 8: Ynni Adnewyddadwy (2005) y bydd modd rhoi sicrwydd i awdurdodau lleol a rhoi hwb i hyder y sector ynni adnewyddadwy.

Russell George: I move amendment 1 in the name of Nick Ramsay.

Having listened to Lord Dafydd Elis-Thomas's remarks, I do not think that I can disagree with anything that he said.

Leanne Wood: Really?

Russell George: Unless there was some mistranslation or I missed something, I agree with much of what he said. I thank him and Plaid Cymru for tabling this motion for debate today. It is vital that energy policy and planning policy in Wales remain high on the political agenda. We broadly agree with the principle behind the Plaid Cymru motion, but I will set out briefly why we cannot support it in its current format. When we had our

good will of communities, whether they are local communities—perhaps we have lost some of the good will that existed there, and we must find ways of restoring it—or national communities, where there are devolved legislative regions, as we see here in Europe, and seek to use that good will so that people can work together?

There is no reason why there should not be a renewable policy that could be co-ordinated between the nations of the UK. It is not for the United Kingdom to keep responsibility for itself in taking actions on behalf of Wales and Scotland, but a matter on which we should work together.

Amendment 1 Nick Ramsay

Delete all and replace with:

1. Calls on the Welsh Government to continue making the case to the UK Government for devolving power over energy projects up to 100MW; and

2. Regrets the confusion left by the First Minister's Written Statement of 17 June and believes that only a thorough public review of Technical Advice Note (TAN) 8: Renewable Energy (2005) can bring assurances to local authorities and confidence back to the renewable energy sector.

Russell George: Cynigiau welliant 1 yn enw Nick Ramsay.

Ar ôl gwranddo ar sylwadau yr Arglwydd Dafydd Elis-Thomas, nid wyf yn credu y gallaf anghytuno gydag unrhyw beth a ddywedodd.

Leanne Wood: Wir?

Russell George: Oni bai fod camgyfieithu neu i mi fethu rhywbeth, rwy'n cytuno â llawer a ddywedodd. Diolch iddo a Phlaid Cymru am gyflwyno'r cynnig hwn ar gyfer dadl heddiw. Mae'n hanfodol bod polisi ynni a pholisi cynllunio yn parhau yn uchel ar yr agenda wleidyddol. Rydym yn cytuno'n fras â'r egwyddor sy'n sail i gynnig Plaid Cymru, ond amlinellaf yn gryno pam nad allwn ei gefnogi fel ag y mae. Pan gawsom ein dadl

debate two weeks ago, Plaid challenged our policy position and asked who was driving our energy policy: us or UK Ministers. I thought that I was clear then, but, if not, I will be clear now. In our last two Assembly election manifestos, we stated that if we were in Government in Wales, we would seek to devolve powers over energy projects up to 100 MW to Wales. That position has not changed.

We would give our support to a Welsh Government that was putting the case to UK Ministers. Nick Bourne gave that support to the One Wales coalition Government and Paul Davies has given that support to the current Labour-led Government. The question that we must ask is why the previous Labour UK administration did not devolve the powers from Westminster. The First Minister and his predecessors had years to build that robust case. It is no good having the First Minister jumping up and down now, pointing the finger of blame at London, when Labour MPs have not wanted to know anything about this issue for the past 13 years. However, we are where we are. We want to build consensus on this issue to take this forward.

We need to be realistic in what we are asking of the UK Government and that is why we have tabled an amendment to the motion. As it stood, the motion to devolve all projects over 50 MW was just too open-ended. We have to appreciate the complex nature of planning and the future of energy needs, not just for Wales, but for the whole of the UK. Large-scale power generation and the need to ensure that energy is securely moved across the whole grid, wherever it is required in the UK, are issues that go beyond devolved borders. I believe that putting together an integrated energy policy strategy, which will ensure security of supply, should remain with the UK Government for the foreseeable future. However, that is not to say that Welsh Government planning policy should be ignored; it should not. UK Ministers have given their assurances that this will not be the case. The publication of the national policy statement shows that they stand by that

bythefnos yn ôl, gwnaeth Plaid ein herio ar ein safbwynt polisi a gofyn pwy oedd yn gyrru ein polisi ynni: ni neu Weinidogion y DU. Roeddwn yn tybio y bûm yn glir yr adeg honno, ond os nad oeddwn, byddaf yn glir yn awr. Yn ein dau maniffesto etholiad Cynulliad diwethaf, dywedasom pe baem mewn Llywodraeth yng Nghymru y byddem yn gofyn am ddatganoli pwerau dros brojectau ynni hyd at 100 MW i Gymru. Nid yw'r safbwynt hwnnw wedi newid.

Byddem yn cefnogi Llywodraeth Cymru pe bai yn dadlau dros yr achos hwnnw i Weinidogion y DU. Rhoddodd Nick Bourne y gefnogaeth honno i Lywodraeth glymblaid Cymru'n Un ac mae Paul Davies wedi rhoi'r gefnogaeth honno i'r Llywodraeth bresennol a arweinir gan Lafur. Y cwestiwn y mae'n rhaid ni ei ofyn yw pam na wnaeth y weinyddiaeth DU Lafur flaenorol ddatganoli'r pwerau o San Steffan. Cafodd y Prif Weinidog a'i olynnydd flynyddoedd i adeiladu dadl gref. Nid yw'n dda i ddim bod y Prif Weinidog yn ddig yn awr, gan bwyntio'r bys at Lundain, pan nad yw Aelodau Seneddol Llafur wedi bod eisiau gwybod unrhyw beth am y mater ers y 13 mlynedd diwethaf. Fodd bynnag, yr ydym lle'r ydym. Rydym eisiau datblygu consensws ar y mater hwn er mwyn bwrw ymlaen ag ef.

Mae angen inni fod yn realistig ynglŷn â beth yr ydym yn ei ofyn gan Lywodraeth y DU a dyna pam ein bod wedi cyflwyno gwelliant i'r cynnig. Fel ag yr oedd, roedd y cynnig i ddatganoli pob project dros 50 MW yn rhy benagored. Mae'n rhaid i ni ddeall pa mor gymhleth yw cynllunio a dyfodol anghenion ynni, nid yn unig i Gymru, ond hefyd i'r DU gyfan. Mae cynhyrchu pŵer ar raddfa fawr a'r angen i sicrhau bod ynni yn cael ei symud yn ddiogel ar draws y grid cyfan, lle bynnag y bo'i angen yn y DU, yn faterion sy'n mynd y tu hwnt i ffiniau datganoledig. Credaf y dylai llunio strategaeth polisi ynni integredig, a fydd yn sicrhau diogelwch y cyflenwad, aros yn gyfrifoldeb i Lywodraeth y DU am y dyfodol rhagweladwy. Fodd bynnag, nid yw hynny i ddweud y dylid anwybyddu polisi cynllunio Llywodraeth Cymru; ni ddylai. Mae Gweinidogion y DU wedi ein sicrhau na fydd hynny'n digwydd. Mae cyhoeddi'r datganiad polisi cenedlaethol yn dangos eu

commitment.

The second part of our amendment brings us back to the powers that have already been devolved. As I said during the Welsh Conservatives debate on 22 June, while we welcome the principled intent behind the statement that the First Minister made, the content has just confused local authorities, planning officers and other organisations, including the renewable energy sector and windfarm developers. If the Welsh Government is sticking to the figures in TAN 8, how does it expect to meet the 2 GW targets through windfarm developments outside the strategic search areas?

Simon Thomas: I am grateful to Russell George for giving way. I listened, with care, to his explanation as to why his party wanted this amendment to the motion today. Does he not realise that he is letting down the people in the area that he and I represent, in that the majority of windfarm developments coming forward will, in fact, be over 100 MW? Does he not want the Assembly, this Government, himself, me and everyone else who has been elected here to decide these matters, rather than Westminster?

Russell George: The fact of the matter is that the Welsh Government needs to get its own house in order first before the strongest case is put forward for devolving more powers.

Last week, Powys County Council debated this issue and voted unanimously on it. Every political party on Powys County Council supported the motion that called for the Welsh Government to review TAN 8. All parties supported it: the Conservatives, the Liberal Democrats, two independent groups, and the Labour group itself voted to call on the Welsh Government to review TAN 8. Therefore, I hope that we can move forward in the spirit of consensus, but until the Welsh Government takes responsibility for its own policies, all that we will be doing here is creating more heat than light.

Gwelliant 2 Peter Black

Ychwanegu pwynt newydd ar ddiwedd y cynnig:

bod yn driw i'r ymrwymiad hwnnw.

Mae ail ran ein gwelliant yn dod â ni yn ôl at y pwerau a ddatganolwyd eisoes. Fel y dywedais yn nadl y Ceidwadwyr Cymreig ar 22 Mehefin, er ein bod yn croesawu'r bwriad egwyddorol a oedd yn sail i'r datganiad a wnaeth y Prif Weinidog, mae'r cynnwys wedi drysu awdurdodau lleol, swyddogion cynllunio a chyrff eraill, yn cynnwys y sector ynni adnewyddadwy a datblygwyr ffermydd gwynt. Os yw Llywodraeth Cymru yn glynu at y ffigurau yn TAN 8, sut mae'n disgwyl cwrdd â'r targedau 2 GW drwy ddatblygiadau ffermydd gwynt y tu allan i'r ardaloedd chwilio strategol?

Simon Thomas: Rwy'n ddiolchgar i Russell George am dderbyn ymyriad. Gwrandewais yn astud ar ei esboniad ynghylch pam fod ei blaid eisiau'r gwelliant hwn i'r cynnig heddiw. Onid yw'n sylweddoli ei fod yn gwneud cam â'r bobl yn yr ardal y mae ef a minnau yn ei chynrychioli, gan y bydd y rhan fwyaf o ddatblygiadau ffermydd gwynt a gyflwynir dros 100 MW? Onid yw eisiau i'r Cynulliad, y Llywodraeth hon, ef, fi a phawb eraill a etholwyd yma i benderfynu ar y materion hyn, yn hytrach na San Steffan?

Russell George: Y gwir amdani yw bod angen i Lywodraeth Cymru gael trefn arni ei hun cyn y cyflwynir y ddadl gryfaf dros ddatganoli mwy o bwerau.

Yr wythnos diwethaf, cynhaliodd Cyngor Sir Powys ddadl ar y pwnc hwn a phleidleisiodd yn unfrydol arno. Gwnaeth pob plaid wleidyddol ar Gyngor Sir Powys gefnogi'r cynnig a oedd yn galw ar Lywodraeth Cymru i adolygu TAN 8. Gwnaeth pob plaid ei gefnogi: y Ceidwadwyr, y Democratiaid Rhyddfrydol, dau grŵp annibynnol, a phleidleisiodd grŵp Llafur ei hun i alw ar Lywodraeth Cymru i adolygu TAN 8. Felly, gobeithio y gallwn fwrw ymlaen mewn ysbryd consensws, ond hyd nes bod Llywodraeth Cymru yn cymryd cyfrifoldeb am ei pholisïau ei hun, y cyfan y byddwn yn ei wneud yma yw creu mwy o wres na golau.

Amendment 2 Peter Black

Add as new point at end of motion:

Yn galw ymhellach ar Lywodraeth Cymru i gyhoeddi'r holl dystiolaeth ac adroddiadau y mae wedi'u cynhyrchu yng nghyswllt datganoli prosiectau ynni dros 50MW.

William Powell: I move amendment 2 in the name of Peter Black.

There has been a great deal of coverage in the media recently, as we cannot have failed to notice, on the matter of TAN 8. Many of us were present for the huge demonstration outside the Senedd on 24 May, when people from across Wales raised their concerns with us as their Assembly Members. The Welsh Liberal Democrats have been clear on this issue from the beginning. It is our view that such decisions should be fully devolved to Wales. We also remain firmly of the view that a review of TAN 8 is needed, and we will continue to campaign on that; however, for today, we are concentrating on a different, albeit related, issue.

It was stated last week in the House of Commons that the First Minister had not made any formal—that is, written—request for the devolution of energy projects over 50 MW. This has been fiercely denied by the Welsh Government. It could be that this is just a case of semantics. Who knows? Nonetheless, this is an issue that has received cross-party support. I feel that if we are going to truly call for the devolution of these powers, it needs to be done correctly. It is our feeling that the Welsh Government should be transparent and accountable to the people that it represents. It would be very helpful to the cause, and to the public, if the Welsh Government were to publish all the evidence and all the reports that it has produced on the issue of devolving powers over energy policy. All of us in this Chamber feel strongly about this issue. It is therefore vital that we know exactly what progress has been made before we seek to make further progress.

With regard to the motion and the other amendment, we will support Plaid Cymru's motion for the reasons that we have stated previously, namely that the Welsh Liberal Democrats are dedicated to, and determined to see, the devolution of power concerning

Further calls on the Welsh Government to publish all evidence and reports it has produced with regard to the devolution of energy projects of more than 50MW.

William Powell: Cynigiau welliant 2 yn enw Peter Black.

Bu cryn dipyn o sylw yn y wasg yn ddiweddar, y bu'n anodd ei anwybyddu, am TAN 8. Roedd llawer ohonom yn bresennol ar gyfer y brotest enfawr y tu allan i'r Senedd ar 24 Mai, pan wnaeth pobl ledled Cymru fynegi eu pryderon gyda ni fel eu Haelodau Cynulliad. Mae'r Democratiaid Rhyddfrydol Cymreig wedi bod yn glir ar y mater hwn o'r cychwyn. Yn ein barn ni, dylai penderfyniadau o'r fath gael eu datganoli'n llawn i Gymru. Credwn yn bendant fod angen adolygiad o TAN 8, a byddwn yn dal ati i ymgyrchu ar hynny; fodd bynnag, rydym yn canolbwyntio heddiw ar fater gwahanol ond cysylltiedig.

Dywedwyd yn Nhŷ'r Cyffredin yr wythnos diwethaf nad oedd y Prif Weinidog wedi gwneud unrhyw gais ffurfiol—ysgrifenedig, hynny yw—am ddatganoli projectau ynni dros 50 MW. Cafodd hyn ei wadu'n ffyrnig gan Lywodraeth Cymru. Efallai mai mater o semanteg ydyw. Pwy a wŷr? Serch hynny, dyma fater a gafodd gefnogaeth drawsbleidiol. Os ydym wir am alw am ddatganoli'r pwerau hyn, teimlaf bod angen gwneud hynny'n gywir. Ein teimlad yw y dylai Llywodraeth Cymru fod yn dryloyw ac atebol i'r bobl y mae'n ei chynrychioli. Byddai o ddefnydd mawr i'r achos, ac i'r cyhoedd, pe bai Llywodraeth Cymru yn cyhoeddi yr holl dystiolaeth a'r holl adroddiadau y mae wedi eu cynhyrchu ar ddatganoli pwerau dros bolisi ynni. Mae pawb ohonom yn y Siambr hon yn teimlo'n gryf am y mater hwn. Mae'n hanfodol felly ein bod yn gwybod pa gynnydd a wnaed cyn ein bod yn ceisio gwneud rhagor o gynnydd.

O ran y cynnig a'r gwelliant arall, byddwn yn cefnogi cynnig Plaid Cymru am y rhesymau a roesom o'r blaen, sef bod Democratiaid Rhyddfrydol Cymru wedi eu hymrwymo i, ac yn benderfynol o weld, datganoli pŵer o ran projectau dros 50 MW. Fodd bynnag, ni

projects over 50 MW. However, we cannot support the Conservatives' amendment, because we feel that it shows a poverty of aspiration, in that it restricts the powers that would be devolved to 100 MW. We feel that that is too restrictive. The Conservatives' amendment would also introduce a problem in that, in 10 or 15 years' time, we would be having the same arguments and campaigning for powers to be increased further. I urge Members to support our amendment, as we feel that it represents a substantial step in the right direction.

Elin Jones: Gwnaeth datganiad y Prif Weinidog ar ynni gwynt ar 17 Mehefin gawdel o bolisi ynni adnewyddadwy Llywodraeth Cymru. Yr ydym ni, yr Aelodau, pobl Cymru a'r rhai yn y diwydiant ynni gwynt, yn haeddu eglurder polisi a chyfeiriad gan y Llywodraeth.

Yr wyf o blaid ynni gwynt ar y tir—yr wyf wedi cefnogi ffermydd gwynt yn fy etholaeth ac fe wnaif hynny eto, mae'n siŵr. Mae'n rhaid i Gymru gynhyrchu mwy o'i hynni ei hun a bod yn fwy hunangynhaliol gan gynhyrchu ynni nad yw'n gollwng nwyon tŷ gwydr. O Arnold Schwarzenegger i Angela Merkel i Alex Salmond, mae gwynt yn adnodd pwysig yn eu polisiau, ond nid ydyw'n bwysig i Carwyn Jones erbyn hyn o bosibl. Barn Plaid Cymru yw y dylid penderfynu ar bolisi a cheisiadau cynhyrchu trydan yma yn y Cynulliad, a gan Lywodraeth Cymru—dyna ein rheswm dros osod y cynnig hwn. Credaf ein bod yn haeddu clywed yn glir beth yw polisi'r Llywodraeth ar ddatganioli penderfyniadau ynghylch prosiectau dros 50 MW i'r Cynulliad.

Yn ei manifesto, dywedodd y Blaid Lafur ei bod yn cefnogi datganioli grym dros ynni hyd at 100 MW yn unig. Dyna'i hymrwymiad yn ei manifesto. Cadarnhaodd John Griffiths hynny yn ei ateb i gwestiwn a ofynnais yn y Siambr yr wythnos diwethaf. Er hyn, yn ei ddatganiad ar 17 Mehefin, dywedodd Carwyn Jones ei fod bellach am weld y grym dros gynlluniau ynni'n cael ei ddatganioli i Gymru heb gyfeiriad at ei gyfyngu i 100 MW. Beth, felly, yw polisi Llywodraeth Cymru?

Er gwybodaeth, mae o leiaf bump o'r

allwn gefnogi gwelliant y Ceidwadwyr, oherwydd credwn nad yw'n hanner digon uchelgeisiol, yn yr ystyr ei fod yn cyfyngu'r pwerau a fyddai'n cael eu datganioli i 100 MW. Teimlwn fod hynny yn cyfyngu gormod. Byddai gwelliant y Ceidwadwyr hefyd yn creu problem, sef y byddem ymhen 10 neu 15 mlynedd yn cael yr un ddadl ac yn ymgyrchu i bwerau gael eu cynyddu ymhellach. Rwy'n erfyn ar Aelodau i gefnogi ein gwelliant, gan ein bod yn teimlo ei fod yn cynrychioli cam sylweddol yn y cyfeiriad cywir.

Elin Jones: The First Minister's statement on wind power on 17 June created a confusion of the Government of Wales's policy on renewable energy. We, as Members, the people of Wales and those in the wind power industry, deserve a clear policy and direction from the Government.

I am in favour of onshore wind power—I have supported windfarms in my constituency and I am sure that I will do so again. Wales must produce more of its own energy and be more self-sufficient by producing energy that does not emit greenhouse gasses. From Arnold Schwarzenegger to Angela Merkel and Alex Salmond, wind is an important element of their policies, but it may no longer be important to Carwyn Jones. Plaid Cymru is of the opinion that decisions on policies and applications concerning electricity generation should be made here in the Assembly, and by the Welsh Government—that is why we tabled this motion. I think that we deserve a clear message on the Government's policy on devolving decisions regarding energy projects over 50 MW to the Assembly.

In its manifesto, the Labour Party said that it supported devolving power over energy up to 100 MW only. That was its commitment in its manifesto. John Griffiths confirmed that in his answer to a question that I asked in the Chamber last week. Despite that, in his statement on 17 June, Carwyn Jones said that he now wants to see power over energy schemes being devolved to Wales without mention of a restriction to 100 MW. What, therefore, is the Welsh Government's policy?

For your information, there are at least five

ceisiadau sydd ar y gweill yng Nghymru—ceisiadau gweithredol ffermydd gwynt ar y tir—dros 100 MW. Mae rhai ym Mhowys, yn etholaeth Russell George, gydag un yn y Cymoedd ac un yn Nant-y-moch yn fy etholaeth i, ar gyfer 64 tyrbîn â chapasiti o 128 MW o leiaf. Mae eraill yn fwy na 128 MW. A yw'r Llywodraeth a'r Blaid Lafur o'r farn y dylai cais megis hwnnw sy'n ymwneud â Nant-y-moch yng Ngheredigion gael ei benderfynu yn San Steffan yn hytrach nag yng Nghymru? Os ydyw, pam? Pam y gwahaniaeth hwnnw o ran 100 MW? Beth yw'r gwahaniaeth cyfansoddiadol rhwng fferm wynt sydd o bosibl â chapasiti o 90 MW a fferm wynt â chapasiti o 110 MW? Gobeithio y gall y Gweinidog egluro hynny'r prynhawn yma.

Efallai y gall y Gweinidog hefyd egluro elfen arall o ddatganiad y Prif Weinidog sy'n peri rhywfaint o benbleth i mi. Mae datganiad y Prif Weinidog yn dweud bod gorgapasiti'r ceisiadau ym Maldwyn wedi arwain at yr angen am isadeiledd grid newydd yn y canolbarth. Nid hynny yw fy nealltwriaeth i o'r sefyllfa.

6.15 p.m.

Mae'r angen am isadeiledd grid newydd, i ganiatáu datblygu fferm wynt fel Nant-y-moch yn unig—heb sôn am y llu o geisiadau sydd ym Maldwyn—yn amlwg. Mae'n wybyddus ers blynyddoedd bod isadeiledd grid y canolbarth yn annigonol ar gyfer anghenion ynni'r dyfodol, o ran cynhyrchu ynni o wynt, dŵr neu beth bynnag a ddaw yn yr ardal honno.

Barn Cyngor Cefn Gwlad Cymru ychydig flynyddoedd yn ôl oedd na ddylid cael llu o bolion a chysylltiadau llai gan ddatblygwyr unigol yn y canolbarth, ond yn hytrach y dylid canolbwyntio ar lai o beilonau mwy o faint. Ar sail hynny, datblygodd y Grid Cenedlaethol a'r cwmnïau gwynt y cais presennol ar gyfer y llinell 400 kV. Dywedodd Carwyn Jones ar 17 Mehefin nad oedd o blaid y peilonau mawr hyn yn y canolbarth, felly mae anghysondeb rhwng barn Cyngor Cefn Gwlad Cymru a barn Llywodraeth Cymru. Os nad oes buddsoddiad yn isadeiledd y grid, y realiti yw na fydd datblygiadau melinau gwynt yn y canolbarth.

applications under way in Wales—live applications for onshore windfarms—of over 100 MW. Some are in Powys, in Russell George's constituency, with one in the Valleys and one in Nant-y-moch in my constituency, for 64 turbines with a capacity of at least 128 MW. There are others that exceed 128 MW. Is the Government and the Labour Party of the opinion that an application such the one for Nant-y-moch in Ceredigion should be decided in Westminster rather than in Wales? If it is, why? Why the difference compared to one for 100 MW? What is the constitutional difference between a windfarm with a potential capacity of 90 MW and one with a capacity of 110 MW? I hope that the Minister can clarify that this afternoon.

Perhaps the Minister can also clarify another aspect of the First Minister's statement that I find somewhat perplexing. The First Minister's statement says that overcapacity in the applications in Montgomeryshire has led to the need for new grid infrastructure in mid Wales. That is not my understanding of the situation.

The need for new grid infrastructure, to allow for the development of windfarms such as Nant-y-moch—as well as the host of applications in Montgomeryshire—is clear. It has been known for many years that the grid infrastructure in mid Wales is inadequate for future energy needs, in terms of producing energy from wind, water or whatever else is proposed in that area.

A few years ago, the Countryside Council for Wales view was that a whole host of poles and other connections by individual developers should not be allowed; rather, the focus should be on fewer, but larger, pylons. On that basis, the National Grid and wind companies developed the current application for the 400 kV line. On 17 June, Carwyn Jones said that he was not in favour of these huge pylons in mid Wales, so there is inconsistency between the opinions of the countryside council and the Welsh Government. The reality of the situation in mid Wales is that, if there is no investment in the grid infrastructure, there will be no

Byddai'n rhaid i unrhyw bolisi neu uchelgais ynni adnewyddadwy gan y Llywodraeth hon gael ei wireddu yn agosach at y grid cenedlaethol, ac felly'n bennaf yn y de, o gwmpas Cymoedd y de, ac mewn rhai ardaloedd yn y gogledd; ni fyddai unrhyw ddatblygiadau yn y canolbarth.

Yr wyf yn ymwybodol bod y Llywodraeth wedi rhoi rhywfaint o eglurder inni y prynhawn yma ac wedi anfon llythyr at y rhanddeiliaid yn rhoi rhywfaint o eglurder ar y targedau. Yr wyf yn falch bod y Llywodraeth yn ymrwymo i'r targed o 2 GW o ynni gwynt ar dir—mae hynny'n rhoi rhywfaint o eglurder inni ar bolisi'r Llywodraeth. Fodd bynnag, yr ydym eisiau clywed ei barn am ddatblygiadau dros 50 MW a rhagor am grid yn y canolbarth.

Cyn cloi, hoffwn wybod pwy yn union sy'n arwain ar y polisi hwn i'r Llywodraeth—Carwyn Jones ynteu John Griffiths. Ar adegau dros yr wythnosau diwethaf, gellid bod wedi credu mai'r blaidd Doriaidd ym Maldwyn a oedd yn arwain polisi'r Llywodraeth yn y Cynulliad. Efallai y cawn eglurder ar hynny.

Yn olaf, collodd Cymru yr wythnos hon un o'i harloeswyr cynnar ar ynni gwynt a pherchnogaeth Gymreig ar ynni gwynt, yn Dafydd Huws. Yr oedd ganddo weledigaeth ar botensial ynni gwynt i Gymru. Yr wyf eisiau gweld yr un math o weledigaeth a brwdfrydedd yn eiddo i Aelodau ar draws y Siambr, ond yn benodol o du Llywodraeth Cymru.

Joyce Watson: My statement will be brief, with some pointed questions. First, I want to pay tribute to Lord Dafydd Elis-Thomas for the way in which he introduced the debate. I also want to reiterate that we have heard that 70 per cent of applications for wind developments in Wales are not decided in Wales. We have all seen the demonstrations asking us to stop those large-scale windfarms going ahead and had requests to amend TAN 8. There seems to be some confusion about whether, by amending TAN 8, we will automatically stop large-scale windfarm in developments in Wales. However, I do not think that that will mean the end to those

windfarm developments in the area. Any renewable energy policy or ambition that the Government had would have to be achieved closer to the national grid; that would, therefore, mainly be in south Wales, around the south Wales Valleys, and in certain parts of north Wales. There would be no developments in mid Wales.

I am aware that the Government has, this afternoon, provided some clarity. It has sent a letter to stakeholders explaining a little about the targets. I am pleased that the Government is committed to the target of 2 GW of onshore wind energy—that provides some clarity on the Government's policy. However, we still want to hear about developments of over 50 MW and more about the grid in mid Wales.

Before I finish, I would also like to know who is leading on this policy for the Government—Carwyn Jones or John Griffiths. At times, over the last few weeks, one could have thought that it was the Tories in Montgomeryshire who were leading the Government's policy in the Assembly. We might get some clarity on that.

Finally, this week, Wales lost one of its early innovators in wind energy and Welsh ownership of wind energy, in Dafydd Huws. He had a vision for the potential of wind energy for Wales. I want to see the same kind of vision and enthusiasm expressed by Members across the Chamber, but specifically from the Welsh Government.

Joyce Watson: Bydd fy natganiad yn fyr, gyda rhai cwestiynau penodol. Yn gyntaf, hoffwn dalu teyrnged i'r Arglwydd Dafydd Elis-Thomas am y ffordd y cyflwynodd y ddadl. Rwyf hefyd eisiau ailadrodd ein bod wedi clywed nad yw 70 y cant o geisiadau i ddatblygu ynni gwynt yn cael eu penderfynu yng Nghymru. Rydym i gyd wedi gweld y protestiadau yn gofyn i ni atal y ffermydd gwynt mawr hynny rhag mynd yn eu blaen a gofynnwyd i ni ddiwygio TAN 8. Ymddengys bod rhywfaint o ddryswch o ran a fyddwn ni, drwy ddiwygio TAN 8, yn atal datblygiadau ffermydd gwynt mawr yng Nghymru yn awtomatig. Fodd bynnag, ni

applications, as has been suggested by the Tories and the Liberal Democrats. Therefore, I ask the Minister to clarify that, because the one obvious thing in this debate is the mass confusion in people's minds. People do not understand the system, because the decision-making processes fall into three tiers—at Westminster, here in the Assembly and at a local level.

I also want clarification. I understand that the First Minister has raised the matter of devolving energy consents with the UK Government on numerous occasions since the Assembly elections in May. He did that most recently at a meeting of the British-Irish Council, where he raised the matter directly with the UK Minister responsible for energy. However, the Wales Office Minister, David Jones, has told MPs that he received no formal request to devolve the power on large energy projects to Wales. Therefore, will the Minister clarify the situation and confirm whether or not Mr Jones's statement to MPs was categorically untrue? Will the Minister also confirm that Mr Jones was not present at the bilateral meetings between the First Minister and the Secretary of State for Wales nor at the recent joint ministerial committee, when on each occasion the Secretary of State said that she had no intention of devolving those powers to Wales? Even Glyn Davies MP has said that it is important to ensure that the coalition Government at Westminster adopts the same approach as the First Minister in Cardiff bay with regard to windfarm proliferation in mid Wales. Does the Minister agree that the Welsh Government has, thus far, taken the most appropriate action within its powers, and that the UK Government now needs to urgently consider the Welsh Government's request to devolve those powers to us?

Llyr Huws Gruffydd: Wrth i Gymru wynebu maint yr her amgylcheddol sydd o'n blaenau dros y degawd nesaf, ni allwn osgoi cwestiynau sylfaenol ynglŷn â dyfodol datganoli ynni. Nid oes dadl ynglŷn â gwerth a photensial adnoddau naturiol Cymru, ac mae dyletswydd arnom i sicrhau eu bod yn cael eu defnyddio er budd pobl Cymru, ac nid, efallai, fel sydd wedi digwydd yn y

chredaf y bydd hynny'n golygu diwedd ar y ceisiadau hynny, fel yr awgrymwyd gan y Toriaid a'r Democratiaid Rhyddfrydol. Felly, gofynnaf i'r Gweinidog egluro hynny, achos y peth amlwg yn y ddadl hon yw'r dryswch mawr ym meddwl pobl. Nid yw pobl yn deall y system, gan fod y broses o wneud penderfyniadau yn digwydd mewn tri lle—yn San Steffan, yma yn y Cynulliad ac yn lleol.

Rwyf hefyd eisiau eglurhad. Rwy'n deall bod y Prif Weinidog wedi codi'r mater ynghylch datganoli pwerau caniatâd ynni gyda Llywodraeth y DU sawl gwaith ers etholiadau'r Cynulliad ym mis Mai. Gwnaeth hynny yn fwyaf diweddar mewn cyfarfod o'r Cyngor Prydeinig-Gwyddelig, lle cododd y mater yn uniongyrchol gyda Gweinidog y DU sy'n gyfrifol am ynni. Fodd bynnag, dywedodd Gweinidog Swyddfa Cymru, David Jones, wrth Aelodau Seneddol nad yw wedi derbyn unrhyw gais ffurfiol i ddatganoli'r pŵer ar brojectau ynni mawr i Gymru. Felly, a wnaiff y Gweinidog egluro'r sefyllfa a chadarnhau a oedd datganiad Mr Jones i Aelodau Seneddol yn gwbl anwir? A wnaiff y Gweinidog hefyd gadarnhau nad oedd Mr Jones yn bresennol yn y cyfarfodydd dwyochrog rhwng y Prif Weinidog ac Ysgrifennydd Gwladol Cymru nag yn y cyd-bwyllgor gweinidogol, lle dywedodd yr Ysgrifennydd Gwladol ar bob achlysur nad oedd bwriad ganddi ddatganoli'r pwerau hyn i Gymru? Mae hyd yn oed Glyn Davies AS wedi dweud ei bod yn bwysig sicrhau bod y Llywodraeth glymblaid yn San Steffan yn defnyddio'r un ymagwedd â'r Prif Weinidog ym mae Caerdydd o ran twf ffermydd gwynt yn y canolbarth. A ydyw'r Gweinidog yn cytuno bod Llywodraeth Cymru, hyd yma, wedi cymryd y camau mwyaf priodol o fewn ei phwerau, a bod angen yn awr i Lywodraeth y DU, ar frys, ystyried cais Llywodraeth y DU i ddatganoli'r pwerau hynny i ni?

Llyr Huws Gruffydd: As Wales faces up to the scale of the environmental challenge facing us over the coming decade, we cannot avoid fundamental questions about the future devolution of energy. There is no argument about the value and potential of Wales's natural resources, and it is incumbent on all of us to ensure that they are used for the benefit of the people of Wales, and not,

gorffennol, sef eu bod wedi cael eu hecsbloetio ar draul pobl Cymru.

In my region of north Wales, the UK Government is undertaking a project to exploit Welsh resources—the potential for producing electricity from renewable resources from offshore waters is huge, and comes from two sources. The first is the exploitation of wind through offshore windfarms, and the other is the exploitation of maritime energy through tidal and wave-generated power. The new offshore windfarm off the coast of north Wales, Gwynt y Môr, has a planned capacity of 576 MW, equivalent to about 60 per cent of Wylfa's capacity and sufficient to supply 400,000 households. This is about 8 per cent of Wales's total current electricity production. An even bigger windfarm, part of which is in Welsh waters, is planned further out into the Irish sea. This will be up to eight times the size and will be capable of providing electricity to 3 million households, which is far more than the entire population of Wales. Even now, Wales exports about 20 per cent of the electricity that it generates to England. In addition, a new gas-fired power station at Angle in Pembrokeshire has been approved, as I am sure that you will know, to provide 2,000 MW of electricity. Another 800 MW gas-fired power station is nearing completion at Uskmouth.

However, the question that we have to ask is: who benefits from all of this? The Gwynt y Môr windfarm is owned by three German companies—Siemens, which will be building the turbines in Europe, the German power company RWE, and the municipal utility company of Munich, which is a publicly owned body that believes in renewable energy.

Felly, y cwestiwn sylfaenol yw hwn: lle mae'r budd yn y fan hon i bobl Cymru? Mae'r datblygiadau yn y maes ynni yn cynrychioli un o'r cyfleoedd mwyaf cyffrous sydd gennym i greu buddiannau cymdeithasol ac economaidd sylweddol i Gymru. Dyna yw'r dyfodol, ond heb yr hawl i wneud y penderfyniadau ar y datblygiadau hyn, nid oes gennym reolaeth dros y dyfodol hwnnw.

perhaps, as has happened in the past, when they have been exploited at the expense of the people of Wales.

Yn fy rhanbarth i, y gogledd, mae Llywodraeth y DU yn ymgymryd â phroject i ecsbloetio adnoddau Cymreig—mae'r potensial i gynhyrchu trydan o adnoddau adnewyddadwy o ddyfroedd y môr yn anferth, ac mae'n dod o ddwy ffynhonnell. Y cyntaf yw ecsbloetio gwynt drwy ffermydd gwynt ar y môr, a'r llall yw ecsbloetio ynni morol drwy ynni'r llanw neu ynni'r tonnau. Mae gan fferm wynt ar y môr newydd oddi ar arfordir y gogledd, Gwynt y Môr, gapasiti arfaethedig o 576 MW, sy'n cyfateb i ryw 60 y cant o gapasiti Wylfa ac sy'n ddigon i gyflenwi 400,000 o dai. Mae hyn tua 8 y cant o'r cyfanswm o drydan y mae Cymru yn ei gynhyrchu ar hyn o bryd. Mae fferm wynt mwy fyth, y mae rhan ohoni yn nyfroedd Cymru, wedi ei chynllunio ymhellach allan ym môr Iwerddon. Bydd hyn hyd at wyth gwaith y maint a bydd yn gallu darparu trydan i 3 miliwn o dai, sy'n llawer mwy na holl boblogaeth Cymru. Hyd yn oed yn awr, mae Cymru yn allforio tua 20 y cant o'r trydan y mae'n ei gynhyrchu i Loegr. Ar ben hynny, mae gorsaf bŵer sy'n rhedeg ar nwy yn Angle yn Sir Benfro wedi ei chymeradwyo, fel rwy'n siŵr y gwyddoch, i ddarparu 2,000 MW o drydan. Mae gorsaf bŵer sy'n rhedeg ar nwy bron â'i chwblhau yn Uskmouth.

Fodd bynnag, y cwestiwn y mae'n rhaid i ni ei ofyn yw: pwy sy'n elwa o hyn oll? Mae fferm wynt Gwynt y Môr yn berchen i dri chwmmi o'r Almaen—Siemens, a fydd yn adeiladu'r tyrbinau yn Ewrop, y cwmni ynni RWE o'r Almaen, a chwmmi cyfleustod dinesig Munich, sy'n gorff y mae'r cyhoedd yn berchen arno sy'n credu mewn ynni adnewyddadwy.

Therefore, the fundamental question is this: where is the benefit here for the people of Wales? Energy developments represent some of the most exciting opportunities that we have to provide social and economic benefits for Wales. That is the future, but without the right to make decisions on those developments, we have no control over that future.

David Rees: I thank the Member for North Wales for opening up the debate; until he spoke, I was listening to a debate on renewable windpower, not about energy. The motion talks about energy, but energy takes many forms—it is not just windpower.

During the recent debate on TAN 8, I welcomed and supported the First Minister's statements. I did not find them confusing, as is mentioned in the Conservative amendment. I believe that the decision in this debate to look at energy in a holistic way is much better, because it is important that we look at the whole picture. I am pleased that the Environment and Sustainability Committee will look at energy as one of its first inquiries.

The energy policy statement published in March 2010 promotes a diverse mix of technologies for energy generation. This includes renewables, as well as others that have been mentioned—coal, gas and even nuclear. We are talking about the whole picture. We should not forget marine-generated energy, which is currently not within our control. Also, as William Powell mentioned, in a few years' time, we may well be looking at developments of over 50 MW. Technologies advance, efficiencies improve and, as a consequence, outage will increase. So, we are probably going to be looking at far more developments of over 50 MW. In my own constituency, we have had several applications that are above 50 MW—in fact, added together, they come to more than 2 GW. We have a mix of gas, biomass and wind power applications—we do not have nuclear yet, thank goodness. These are decided at Westminster, with local communities only able to make observations. Nothing is decided in Wales. I said two weeks ago—and I stand by it—that if we build in Wales, we should decide in Wales. I fervently believe that.

However, I also recognise that devolution is not a straightforward issue and that there will be other complex scenarios, because you also have to deal with the UK energy policy. The Member for North Wales asked who benefits;

David Rees: Diolch i'r Aelod dros Ogledd Cymru am agor y ddadl; tan iddo siarad, roeddwn yn gwranddo ar ddadl ar ynni gwynt adnewyddadwy, ac nid am ynni. Mae'r cynnig yn sôn am ynni, ond mae sawl ffurf ar ynni—nid dim ond ynni gwynt ydyw.

Yn ystod y ddadl ddiweddar ar TAN 8, croesewais a chefnogais y datganiadau gan y Prif Weinidog. Ni chefais eu bod yn ddryslyd, fel y mae gwelliant y Ceidwadwyr yn sôn. Credaf fod y penderfyniad yn y ddadl hon i edrych ar ynni mewn ffordd gyfannol yn llawer gwell, oherwydd mae'n bwysig ein bod yn edrych ar y darlun cyfan. Rwy'n falch y bydd y Pwyllgor Amgylchedd a Chynaliadwyedd yn edrych ar ynni fel un o'i ymchwiliadau cynnar.

Mae'r datganiad polisi ynni a gyhoeddwyd ym mis Mai 2010 yn hybu amrywiaeth wahanol o dechnolegau i gynhyrchu ynni. Mae hyn yn cynnwys ynni adnewyddadwy, yn ogystal â rhai eraill a gafodd eu crybwyll—glo, nwy ac hyd yn oed niwclear. Rydym yn sôn am y darlun cyfan. Ni ddylem anghofio am ynni a gynhyrchir gan y môr, nad yw o fewn ein rheolaeth ar hyn o bryd. Fel y soniodd William Powell hefyd, mewn rhai blynyddoedd gallem yn wir fod yn edrych ar ddatblygiadau dros 50 MW. Mae technolegau yn datblygu, mae effeithlonrwydd yn gwella, ac o ganlyniad bydd yr allbwn yn cynyddu. Felly, mae'n debyg y byddwn yn gweld llawer mwy o ddatblygiadau dros 50 MW. Yn fy etholaeth i, cawsom sawl cais sydd dros 50 MW—yn wir, gyda'i gilydd, maent yn fwy na 2 GW. Mae gennym gymysgedd o nwy, biomas a cheisiadau am ynni gwynt—nid oes gennym niwclear eto, diolch i'r drefn. Caiff y rhain eu penderfynu arnynt yn San Steffan, gyda chymunedau lleol yn cael gwneud sylwadau yn unig. Ni chaiff unrhyw beth ei benderfynu yng Nghymru. Dywedais bythefnos yn ôl—ac rwy'n sefyll wrtho—os ydym yn adeiladu yng Nghymru, dylem benderfynu arno yng Nghymru. Rwyf yn credu'n gryf yn hynny.

Fodd bynnag, rwy'n cydnabod nad yw datganoli yn fater syml ac y bydd senarios cymhleth eraill, oherwydd rydych chi'n gorfod ymdrin â pholisi ynni y DU. Mae'r Aelod dros y Gogledd yn gofyn pwy sy'n

we must accept that the whole of the UK benefits, because sometimes we will be selling energy, and sometimes we will be gaining energy.

There is also an issue around the national grid. We have to talk about the infrastructure for transporting the electricity. It is about the whole package; it is not just about renewables. There are many targets ahead of us, including increasing the capacity of energy production from renewable technologies and meeting low carbon figures. I am sure that that is something that we all want to do, but we also have to meet the expectations of the Welsh people, who do not want to switch off their lights.

The Minister for Environment and Sustainable Development (John Griffiths):

I welcome this debate and the degree of consensus displayed. In opening the debate, Dafydd Elis-Thomas addressed that consensus. I welcome the fact that the Environment and Sustainability Committee has taken a decision to look at energy as part of its early work. I look forward to engaging with the committee in the work that Dafydd Elis-Thomas outlined. It is important that I take this opportunity to re-emphasise the Welsh Government's commitment to low-carbon energy and to pursuing devolved consents for energy. This debate has demonstrated the collective will of Assembly Members and parties in support of that further devolution.

Again, as Dafydd Elis-Thomas said in opening this debate, it is important that we have some clarity on the UK Government's national policy statements and how they relate to those of the Welsh Government. We are quite clear that TAN 8, for example, should be respected by the UK Government and the Infrastructure Planning Commission when they make their decisions about mid Wales or any other strategic search areas. However, we have no comfort to date that that will be that case. So, we have to wait and see, and that is obviously totally unsatisfactory. We will continue to press the case for Welsh Government policy to be respected, but it is only through the further devolution that is called for today that we can have confidence that it will be Wales in

elwa; mae'n rhaid inni dderbyn bod y cyfan o'r DU yn elwa, achos weithiau byddwn yn gwerthu ynni ac weithiau byddwn yn ennill ynni.

Mae mater hefyd am y grid cenedlaethol. Mae'n rhaid i ni siarad am y seilwaith i drawsgludo'r trydan. Mae'n ymwneud â'r pecyn cyfan; nid yw'n ymwneud ag ynni adnewyddadwy yn unig. Mae sawl targed o'n blaenau, gan gynnwys cynyddu capasiti cynhyrchu ynni o dechnolegau ynni adnewyddadwy a chwrdd â ffigurau carbon isel. Rwy'n siŵr bod hynny yn rhywbeth y byddem i gyd eisiau ei wneud, ond mae'n rhaid inni fodloni disgwyliadau pobl Cymru, nad ydynt eisiau diffodd eu goleuadau.

Y Gweinidog Amgylchedd a Datblygu Cynaliadwy (John Griffiths):

Rwy'n croesawu'r ddadl a'r lefel o gonsensws a ddangoswyd. Wrth agor y ddadl, ymdriniodd Dafydd Elis-Thomas â'r consensws hwnnw. Rwy'n croesawu'r ffaith bod y Pwyllgor Amgylchedd a Datblygu Cynaliadwy wedi penderfynu edrych ar ynni fel rhan o'i waith cynnar. Edrychaf ymlaen at ymwneud â'r pwyllgor yn y gwaith a amlinellodd Dafydd Elis-Thomas. Mae'n bwysig fy mod yn manteisio ar y cyfle hwn i ailbwyseisio ymrwymiad Llywodraeth Cymru i ynni carbon isel ac i ofyn am ddatganoli caniatâd ynni. Mae'r ddadl hon wedi dangos yr ewyllys a rennir gan Aelodau Cynulliad a phleidiau i gefnogi'r datganoli pellach hwnnw.

Eto, fel y dywedodd Dafydd Elis-Thomas wrth agor y ddadl hon, mae'n bwysig ein bod yn cael rhywfaint o eglurhad am ddatganiadau polisi cenedlaethol Llywodraeth y DU a sut y maent yn berthnasol i rai Llywodraeth Cymru. Rydym yn eithaf clir y dylai TAN 8, er enghraifft, gael ei barchu gan Lywodraeth y DU a'r Comisiwn Cynllunio Seilwaith pan fônt yn penderfynu ar ganolbarth Cymru neu unrhyw ardal chwilio strategol arall. Fodd bynnag, ni chawsom unrhyw gysur hyd yma y bydd hynny'n digwydd. Felly, mae'n rhaid i ni aros a gweld, sy'n amlwg yn gwbl anfoddfaol. Byddwn yn dal ati i ddadlau'n gryf i bolisi Llywodraeth Cymru gael ei barchu, ond dim ond drwy'r datganoli pellach y gelwir amdano heddiw y gallwn fod â ffydd

charge of its own destiny on these matters.

mai Cymru fydd yn gyfrifol am ei thranc ei hun o ran y materion hyn.

It is also important to re-emphasise our commitment to a renewable energy mix and TAN 8, and that I make it clear to the local planning authorities in Wales that that commitment continues. That is why I have written to them today, as has been mentioned in this debate. I also welcome the emphasis on communities, which Dafydd Elis-Thomas mentioned in opening this debate. We are committed to ensuring that communities in Wales benefit from renewable energy development in their area. Indeed, Ynni'r Fro is extremely important in taking forward that community benefit, and we will want to say more about how we will further develop community benefit from renewable energy later in this Assembly.

Mae hefyd yn bwysig i ailbwysleisio ein hymrwymiad i ynni adnewyddadwy cymysg a TAN 8, ac fy mod yn ei gwneud yn glir i'r awdurdodau cynllunio lleol yng Nghymru fod yr ymrwymiad hwnnw yn parhau. Dyna pam yr ysgrifennais atynt heddiw, fel y crybwyllwyd yn y ddadl hon. Rwyf hefyd yn croesawu'r pwyslais ar gymunedau, y gwnaeth Dafydd Elis-Thomas sôn amdano wrth agor y ddadl. Rydym wedi ymrwymo i sicrhau bod cymunedau yng Nghymru yn manteisio ar ddatblygu ynni adnewyddadwy yn eu hardal. Yn wir, mae Ynni'r Fro yn bwysig iawn o ran datblygu'r fantais gymunedol honno, a byddwn eisiau sôn mwy am sut y byddwn yn datblygu ymhellach y fantais gymunedol o ynni adnewyddadwy yn ddiweddarach yn y Cynulliad hwn.

6.30 p.m.

It is also clear that the Welsh Assembly Government takes its responsibility to deliver sustainable development in general, and to tackle climate change, very seriously indeed. Energy has taken centre stage more and more in recent times, and that will be ever more the case in future. It is a matter of international significance. We are proud of the role that Wales has played to date in relation to renewable energy, and we want to ensure that we continue to play our part into the future. We will do that recognising the full range of renewable energy technologies and that we need a diverse mix of technologies, something that I know that Members very much support.

Mae hefyd yn glir fod Llywodraeth Cynulliad Cymru yn cymryd ei chyfrifoldeb i gyflwyno datblygu cynaliadwy yn gyffredinol, ac i fynd i'r afael â newid yn yr hinsawdd, yn ddifrifol iawn. Mae ynni wedi dod yn fwy a mwy o ganolbwynt y dyddiau hyn, a bydd hyn hyd yn oed yn fwy gwir yn y dyfodol. Mae'n fater o bwys rhyngwladol. Rydym yn falch o'r rhan a chwaraeodd Cymru hyd yma mewn perthynas ag ynni adnewyddadwy, ac rydym am sicrhau ein bod yn dal ati i chwarae ein rhan yn y dyfodol. Byddwn yn gwneud hynny drwy gydnabod yr holl amrediad o dechnolegau ynni adnewyddadwy a'n bod angen amryw o dechnolegau cymysg, sy'n rhywbeth y gwn fod Aelodau yn ei gefnogi'n frwd.

*Daeth y Llywydd i'r Gadair am 6.32 p.m.
The Presiding Officer took the Chair at 6.32 p.m.*

However, we know that wind power and onshore wind are a significant part of that mix, and TAN 8 seeks to be strategic. Joyce Watson mentioned the important matter of what would happen, if TAN 8 were not available, to ensure that we had a strategic approach to larger scale wind power development. It is clear that without such an approach we would see proliferation right across Wales—what is called a pepper-

Fodd bynnag, gwyddom fod ynni gwynt a ffermydd gwynt ar y tir yn rhan sylweddol o'r gymysgfa honno, ac mae TAN 8 yn ceisio bod yn strategol. Soniodd Joyce Watson am y mater pwysig o ran beth fyddai'n digwydd, pe na bai TAN 8 ar gael, i sicrhau bod gennym ymagwedd strategol at ddatblygu pŵer ynni gwynt ar raddfa fwy. Heb ymagwedd o'r fath, mae'n amlwg y byddem yn ei weld yn lledaenu ledled Cymru—yr hyn

potting approach—and that would not benefit communities in Wales in any way. We need to be strategic, and the Welsh Government needs to be clear about that. We are very much committed to TAN 8's strategic approach, which was arrived at on the basis of strong evidence and effective consultation. Russell George questions whether we can get to our 2 GW target for wind power given our re-emphasis on the maximum outputs involved in TAN 8, but we are confident that we can. The GL Garrad Hassan figures, which state the maximum output for the strategic search areas under TAN 8, involved 1,700 MW. We also know that we already have 150 MW outside the strategic search areas, and that brownfield community schemes and microgeneration play their part. When you add all that up, we are quite confident that we can get to that 2 GW figure, which is important for our energy policy in Wales.

I very much welcome David Rees's emphasis on the renewable energy mix that is required, as set out in our energy policy statement issued in March 2010. That clearly demonstrates the Welsh Assembly Government's thinking around renewable energy. It is about offshore wind as well as onshore wind, and biomass and marine energy. It looks at the whole range of renewable energy technologies, as well as at the economic renewal agenda, which is very important in this area. We have a good record, as I mentioned earlier; we have doubled the amount of low-carbon renewable energy generated in Wales since 2005, and that is testament to the active renewable energy sector that we have developed here in Wales. However, to get to the crux of this debate, we know that many of the decisions relevant to this agenda are not decisions that we can take here in Wales at the moment. Obviously, when we are looking to have a cohesive, strategic approach, which Members here support and on which there is consensus, it is frustrating that we have not got those levers in our hands. However, the First Minister has been crystal clear and very strong indeed in continually making demands of the UK Government for further

a elwir yn ymagwedd wasgaredig—ac ni fyddai hynny o fudd i gymunedau yng Nghymru mewn unrhyw ffordd. Mae angen i ni fod yn strategol, ac mae angen i Lywodraeth Cymru fod yn glir am hynny. Rydym yn llwyr ymrwymedig i'r ymagwedd strategol a geir yn TAN 8, a fabwysiadwyd ar sail tystiolaeth gref ac ymgynghori effeithiol. Mae Russell George yn cwestiynu a allwn gyrraedd ein targed o 2 GW ar gyfer ynni gwynt o ystyried ein hail-bwyslais ar yr allbynnau mwyaf a geir yn TAN 8, ond rydym yn ffyddiog y gallwn. Roedd y ffigurau GL Garrad Hassan, sy'n datgan yr allbwn mwyaf ar gyfer yr ardaloedd chwilio strategol a geir o dan TAN 8, yn cynnwys 1,700 MW. Gwyddom hefyd fod gennym 150 MW eisoes y tu allan i'r ardaloedd chwilio strategol, a bod cynlluniau cymunedol safleoedd tir llwyd a microgynhyrchu yn chwarae eu rhan. Pan rowch yr elfennau hynny at ei gilydd, rydym yn eithaf ffyddiog y gallwn gyrraedd y ffigur 2 GW hwnnw, sy'n bwysig i'n polisi ynni yng Nghymru.

Rwy'n croesawu'n fawr y pwyslais a roddodd David Rees ar yr ynni adnewyddadwy cymysg y mae ei angen, fel y nodwyd yn ein datganiad polisi ynni a gyhoeddwyd ym mis Mawrth 2010. Mae hynny'n dangos meddylfryd Llywodraeth Cynulliad Cymru ar ynni adnewyddadwy yn glir. Mae'n ymwneud â ffermydd gwynt ar y môr yn ogystal ag ar y tir, a biomas ac ynni'r môr. Mae'n edrych ar yr amrediad cyfan o dechnolegau ynni adnewyddadwy, yn ogystal â'r agenda adnewyddu'r economi, sy'n bwysig iawn yn y maes hwn. Mae gennym record dda, fel y soniais yn gynharach; rydym wedi dyblu'r swm o ynni adnewyddadwy carbon isel a gynhyrchir yng Nghymru ers 2005, diolch i'r sector ynni adnewyddadwy fywiog yr ydym wedi ei ddatblygu yma yng Nghymru. Fodd bynnag, i fynd at graidd y ddadl hon, gwyddom nad yw llawer o'r penderfyniadau sy'n berthnasol i'r agenda hon yn rhai y gallwn eu gwneud yma yng Nghymru ar hyn o bryd. Mae'n amlwg, pan geisiwn gael ymagwedd gyfannol a strategol, a gefnogir gan Aelodau yma ac y mae consensws arno, ei bod yn rhwystredig nad oes gennym y pwerau hynny yn ein gfael. Fodd bynnag, mae'r Prif Weinidog wedi bod yn hollol glir ac yn gryf iawn o ran dal ati i

devolution. I am happy to confirm that that is the case. Any doubts expressed at a UK Government level, or anywhere else, are totally misconceived and not factual.

Elin Jones: Are you also able to confirm that you are not limiting your requests to the UK Government to energy applications under 100 MW? As others have said today, a number of the applications in the pipeline for wind energy and other forms of energy are over 100 MW, and will continue to be so in the future.

John Griffiths: We take those points on board, and what we have said is that, at this stage, our primary focus is talking about further devolution of consent for applications up to 100 MW. It is a question of what we consider achievable at this stage. We very much recognise the strength of the points that you and others have made, however, and we would want to go further in due course.

With regard to infrastructure in mid Wales, we have been very clear that, given the maximum indicative figures involved in TAN 8, large pylons and the scale of transport movements that have caused a great deal of concern in mid Wales would not be necessary. We are clear about that, and we have always been clear about the desirability of undergrounding. We have repeatedly made points along those lines over many years, as well as more recently.

It is a matter of being crystal clear about the strength of consensus in Wales for the further devolution of energy consents. We will press the case for further devolution to Wales. We have done that, and we will continue to do that. We very much appreciate the cross-party support on this issue. I believe that the Welsh Government's position is crystal clear, and I hope that we will continue to have Members' support so that we can pursue, and achieve, these powers for the people of Wales.

Yr Arglwydd Elis-Thomas: Diolch i bawb a

alw ar Lywodraeth y DU i ddatganoli ymhellach. Rwy'n fodlon cadarnhau mai dyna yw'r achos. Mae unrhyw amheuon a gaiff eu mynegi ar lefel Llywodraeth y DU, neu yn unrhyw le arall, yn fater o gamddehongli'n llwyr a heb fod yn seiliedig ar ffaith.

Elin Jones: A allwch chi gadarnhau hefyd nad ydych yn cyfyngu eich ceisiadau i Lywodraeth y DU i geisiadau ynni o dan 100 MW? Fel y dywedodd eraill heddiw, mae nifer o geisiadau yn yr arfaeth ar gyfer ynni gwynt a mathau eraill o ynni dros 100 MW, a bydd hynny'n parhau i fod yn wir yn y dyfodol.

John Griffiths: Rydym yn cymryd y pwyntiau hynny i ystyriaeth, a'r hyn yr ydym wedi ei ddweud yw mai ein prif ffocws, ar hyn o bryd, yw siarad am ddatganoli caniatâd pellach ar gyfer ceisiadau hyd at 100 MW. Mae'n fater o beth yr ydym yn ystyried y gallwn ei gyflawni ar hyn o bryd. Rydym yn cydnabod cryfder y pwyntiau a wnaethoch chi ac eraill, serch hynny, a byddem am fynd ymhellach ymhnen amser.

O ran seilwaith yn y canolbarth, buom yn glir iawn, o gofio am y ffigurau dynodol mwyaf a geir yn TAN 8, na fyddai angen y peilonau mawr a'r graddfa o symudiad trafniadaeth sydd wedi achosi cryn dipyn o bryder yn y canolbarth. Rydym yn glir am hynny, ac rydym bob amser wedi bod yn glir am ein dymuniad i osod seilwaith o dan y ddaear. Rydym wedi gwneud pwyntiau dro ar ôl tro am hynny dros y blynyddoedd, ac yn ddiweddar hefyd.

Mater ydyw o fod yn hollol glir am gryfder y consensws yng Nghymru i ddatganoli caniatâd cynllunio ymhellach yng Nghymru. Byddwn yn dal ati i ddadlau dros ddatganoli pellach i Gymru. Rydym wedi gwneud hynny, a byddwn yn dal ati. Rydym yn gwerthfawrogi'n fawr y gefnogaeth drawsbleidiol ar y mater hwn. Credaf fod safbwynt Llywodraeth Cymru yn hollol glir, a gobeithio y byddwn yn dal ati i gael cefnogaeth Aelodau fel ein bod yn gallu mynd ar drywydd a chael y pwerau hyn i bobl Cymru.

Lord Elis-Thomas: I thank everyone who

gymerodd ran yn y ddadl hon am eu geiriau caredig. Pan gyflwynwyd y cynnig hwn, y gobaith oedd y gallem gael arddangosiad o unoliaeth barn yn y Cynulliad, a hynny am ddau reswm. Mae'n bwysig, fel y dywedais ar y dechrau, ein bod yn ymateb i ofnau a chanfyddiadau pobl a chanddynt agwedd tuag at ynni gwynt sy'n wahanol i agwedd rhywun fel fi, a dreuliodd rhan o fore Sadwrn yn syllu mewn rhyfeddod at y tyrbinau gwynt uwchlaw Dyffryn Conwy. Nid yw pawb yn eu gweld yr un fath, fodd bynnag. Yr hyn sy'n bwysig i ni ei wneud yw ennill y ddadl drwy ddangos ein bod yn gallu ymateb yn rhesymegol i ofnau pobl ac y gallwn ddadlau'r dadleuon ynglŷn ag ynni cynaliadwy mewn ffordd agored i bobl allu gwrandao ar y rhesymeg.

Yr wyf felly'n ddiolchgar yn arbennig am yr hyn ddywedodd Russell George am ein hymgyrch i gael consensws. Yn anffodus, ni fedrwn gytuno ar y gwelliant. Byddwn yn cefnogi'r gwelliant a gynigiodd William Powell ar ran y Rhyddfrydwyr.

Yr wyf hefyd yn ddiolchgar i Elin Jones am ei rhesymeg glir o blaid, ac am y coffâd priodol i'r diweddar Dafydd Huws. Diolch i Joyce Watson am ei phwyslais ar y sefyllfa bresennol, sef bod cynifer o brosiectau yn cael eu trin y tu allan i Gymru. Cafodd yr un pwyslais gan Llyr Huws Gruffydd.

Yr unig beth a ddywedaf ynglŷn ag allforio ynni yw bod Cymru wedi bod yn genedl sydd allforio ynni, fel llawer peth arall, dros y blynyddoedd. Ni fyddem yn eistedd yma ym mae Caerdydd heblaw bod Cymru wedi allforio ynni. Yr wyf yn falch iawn o feddwl am faint o ynni trydan a allforiwyd, yn enwedig o ogledd-orllewin Cymru, o ynni niwclear ac o drydan dŵr, dros y blynyddoedd. Yr hyn sy'n bwysig, fodd bynnag, yw ein bod yn gallu, bellach, greu sefyllfa gynaliadwy ar sail y budd a ddylai fod inni o economi werdd. Yn sicr, yr oedd y pwyslais hwnnw'n un derbyniol iawn yn y ddadl.

Diolch i David Rees am ei bwyslais ar gymysgedd ynni—mae'n bwyslais y mae'n rhaid inni gadw mewn golwg wastad rhag sôn am un math o ynni adnewyddadwy yn

took part in this debate for their kind words. When the motion was tabled, the hope was that we could achieve a display of consensus in the Assembly, and that for two reasons. It is important, as I said at the outset, that we respond to the fears and perceptions of people who have an attitude towards wind energy different from that of someone like myself, who spent part of Saturday morning staring in wonder at the wind turbines above the Conwy Valley. Not everyone sees them in the same light, however. What is important for us to do is to win the argument by demonstrating that we can respond rationally to people's fears and that we can make the case with regard to renewable energy openly so that people can listen to the rationale.

I am therefore particularly grateful for what Russell George said about our campaign to achieve consensus. Unfortunately, I cannot agree to the amendment. We will support the amendment moved by William Powell on behalf of the Liberals.

I am also grateful to Elin Jones for her clear rationale in favour of this, and for her paying appropriate respects to the late Dafydd Huws. I thank Joyce Watson for her emphasis on the current situation, namely that so many projects are dealt with outwith Wales. We heard the same emphasis from Llyr Huws Gruffydd.

The only thing that I will say about exporting energy is that Wales has been a nation that has exported energy, along with many other things, over the years. We would not be sitting here in Cardiff bay if Wales had not exported energy. I am very proud to think of how much electricity has been exported, particularly from north-west Wales, in nuclear energy and hydroelectricity, over the years. What is important, however, is that we can now create a sustainable situation on the basis of the benefit that should accrue to us from a green economy. Certainly, that emphasis was seen as very much acceptable in the debate.

I thank David Rees for his emphasis on energy mix—it is important that we should always keep that in mind rather than only talking about one kind of renewable energy.

unig. Yn olaf, diolch i'r Gweinidog am gadarnhau'r hyn a ddywedodd yn gynharach heddiw mewn llythyr, gan ailadrodd ymrwymiad y Llywodraeth i bolisi gwyrdd a chynaliadwy ac hefyd yn dangos parodrwydd i geisio dylanwadu'n glir ar benderfyniadau Llywodraeth y Deyrnas Unedig, ac, yn arbennig, ar benderfyniadau ynglŷn â cheisiadau cynllunio penodol.

Mae gennyf un apêl i'w gwneud wrth gloi. Gadewch inni i gyd gario'r consensws y tu fas i'r Cynulliad hwn, nid yn unig yn ôl i'n hardaloedd a'n rhanbarthau, ond i San Steffan hefyd. Gadewch inni yn arbennig edrych ar sut y gallwn feddwl yn greadigol am gyfundrefn gynllunio a fydd yn galluogi amcanion Llywodraeth Cymru a'n hamcanion ni yma heddiw i weithredu ochr yn ochr â'r newidiadau a fydd yn digwydd flwyddyn nesaf pan fydd yr Arolygiaeth Gynllunio yn cymryd cyfrifoldeb unwaith eto dros y maes hwn. Mae record yr Arolygiaeth Gynllunio o gydbwyso gwahanol ffactorau wrth ddod i benderfyniad mewn ardaloedd sensitif ynglŷn â cheisiadau cynllunio ym maes ynni adnewyddol a meysydd eraill yn un clodwiw. Felly, mae digon o gynseiliau i ni allu gydweithio. Un ffactor arall a ddylai fod yw beth yw anghenion Cymru a barn Llywodraeth Cymru. Yr wyf yn edrych i'ch llygaid, Lywydd, ac yr wyf am eistedd i lawr cyn i'r golau coch ddod ymlaen.

The Presiding Officer: I am looking at you as well. [*Laughter.*] The proposal is to agree the motion without amendment. Is there any objection? I see that there is. Therefore, all voting on this item will be deferred until voting time.

We have come to the end of business. Therefore, I intend to move straight to voting time. Does any Member wish the bell to be rung? I see that no-one does.

*Gohiriwyd y pleidleisio tan y cyfnod pleidleisio.
Voting deferred until voting time.*

Finally, I thank the Minister for confirming what he said earlier today in a letter, reiterating the Government's commitment to a green and sustainable policy and also demonstrating a willingness to try to clearly influence UK Government decisions, and, in particular, decisions with regard to specific planning applications.

I have one appeal to make in concluding. Let us carry this consensus forward outwith this Assembly, not only back to our own areas and regions, but to Westminster. Let us in particular look at how we can think creatively about a planning system that will enable the objectives of the Welsh Government and our objectives here today to work alongside the changes that will happen next year when the Planning Inspectorate takes responsibility once again for this area. The record of the Planning Inspectorate in balancing various factors in coming to a decision in sensitive areas regarding planning applications for renewable energy and in other areas is a praiseworthy one. Therefore, there are plenty of precedents for co-operation. The needs of Wales and the opinion of the Welsh Government should be another factor. I am looking at you, Presiding Officer, and I will sit down before the red light comes on.

Y Llywydd: Rwy'n edrych i'ch llygaid chithau. [*Chwerthin.*] Y cynnig yw cytuno ar y cynnig heb ei ddiwygio. A oes unrhyw wrthwynebiad? Gwelaf fod. Felly, gohirir pob pleidlais ar yr eitem hon tan y cyfnod pleidleisio.

Rydym wedi dod at ddiwedd y trafodion. Rwyf felly'n bwriadu symud yn syth i'r cyfnod pleidleisio. A oes unrhyw Aelod yn dymuno i'r gloch gael ei chanu? Gwelaf nad oes.

Cyfnod Pleidleisio Voting Time

*Cynnig NDM4778: O blaid 12, Ymatal 0, Yn erbyn 42.
Motion NDM4778: For 12, Abstain 0, Against 42.*

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol o blaid:
The following Members voted for:

Asghar, Mohammad
Burns, Angela
Davies, Andrew R.T.
Davies, Paul
Davies, Suzy
Finch-Saunders, Janet
George, Russell
Graham, William
Isherwood, Mark
Millar, Darren
Ramsay, Nick
Sandbach, Antoinette

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol yn erbyn:
The following Members voted against:

Andrews, Leighton
Antoniw, Mick
Black, Peter
Chapman, Christine
Cuthbert, Jeff
Davies, Alun
Davies, Jocelyn
Davies, Keith
Drakeford, Mark
Elis-Thomas, Yr Arglwydd/Lord
Evans, Rebecca
Gething, Vaughan
Gregory, Janice
Griffiths, John
Griffiths, Lesley
Gruffydd, Llyr Huws
Hart, Edwina
Hedges, Mike
Hutt, Jane
James, Julie
Jenkins, Bethan
Jones, Alun Ffred
Jones, Ann
Jones, Elin
Jones, Ieuan Wyn
Lewis, Huw
Mewies, Sandy
Morgan, Julie
Neagle, Lynne
Parrott, Eluned
Powell, William
Price, Gwyn R.
Rathbone, Jenny
Rees, David
Sargeant, Carl
Skates, Kenneth
Thomas, Gwenda
Thomas, Rhodri Glyn
Thomas, Simon
Watson, Joyce
Whittle, Lindsay
Wood, Leanne

*Gwrthodwyd y cynnig.
Motion not agreed.*

*Cynnig NDM4779: O blaid 43, Ymatal 0, Yn erbyn 11.
Motion NDM4779: For 43, Abstain 0, Against 11.*

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol o blaid:
The following Members voted for:

Andrews, Leighton
Antoniw, Mick
Asghar, Mohammad
Black, Peter
Burns, Angela
Chapman, Christine
Cuthbert, Jeff

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol yn erbyn:
The following Members voted against:

Davies, Jocelyn
Elis-Thomas, Yr Arglwydd/Lord
Gruffydd, Llyr Huws
Jenkins, Bethan
Jones, Alun Ffred
Jones, Elin
Jones, Ieuan Wyn

Davies, Alun
 Davies, Andrew R.T.
 Davies, Keith
 Davies, Paul
 Davies, Suzy
 Drakeford, Mark
 Evans, Rebecca
 Finch-Saunders, Janet
 George, Russell
 Gething, Vaughan
 Graham, William
 Gregory, Janice
 Griffiths, John
 Griffiths, Lesley
 Hart, Edwina
 Hedges, Mike
 Hutt, Jane
 Isherwood, Mark
 James, Julie
 Jones, Ann
 Lewis, Huw
 Mewies, Sandy
 Millar, Darren
 Morgan, Julie
 Neagle, Lynne
 Parrott, Eluned
 Powell, William
 Price, Gwyn R.
 Ramsay, Nick
 Rathbone, Jenny
 Rees, David
 Sandbach, Antoinette
 Sargeant, Carl
 Skates, Kenneth
 Thomas, Gwenda
 Watson, Joyce

Thomas, Rhodri Glyn
 Thomas, Simon
 Whittle, Lindsay
 Wood, Leanne

*Derbyniwyd y cynnig.
 Motion agreed.*

*Cynnig NDM4777: O blaid 43, Ymatal 0, Yn erbyn 12.
 Motion NDM4777: For 43, Abstain 0, Against 12.*

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol o blaid:
 The following Members voted for:

Andrews, Leighton
 Antoniwi, Mick
 Black, Peter
 Chapman, Christine
 Cuthbert, Jeff
 Davies, Alun
 Davies, Jocelyn
 Davies, Keith
 Drakeford, Mark
 Elis-Thomas, Yr Arglwydd/Lord
 Evans, Rebecca
 Gething, Vaughan
 Graham, William
 Gregory, Janice
 Griffiths, John
 Griffiths, Lesley
 Gruffydd, Llyr Huws
 Hart, Edwina
 Hedges, Mike
 Hutt, Jane

Pleidleisiodd yr Aelodau canlynol yn erbyn:
 The following Members voted against:

Asghar, Mohammad
 Burns, Angela
 Davies, Andrew R.T.
 Davies, Paul
 Davies, Suzy
 Finch-Saunders, Janet
 George, Russell
 Graham, William
 Isherwood, Mark
 Millar, Darren
 Ramsay, Nick
 Sandbach, Antoinette

James, Julie
Jenkins, Bethan
Jones, Alun Ffred
Jones, Ann
Jones, Elin
Jones, Ieuan Wyn
Lewis, Huw
Mewies, Sandy
Morgan, Julie
Neagle, Lynne
Powell, William
Price, Gwyn R.
Rathbone, Jenny
Rees, David
Sargeant, Carl
Skates, Kenneth
Thomas, Gwenda
Thomas, Rhodri Glyn
Thomas, Simon
Watson, Joyce
Whittle, Lindsay
Williams, Kirsty
Wood, Leanne

*Derbyniwyd y cynnig.
Motion agreed.*

The Presiding Officer: That brings today's business to a close.   **Y Llywydd:** Daw hynny â thrafodion heddiw i ben.

*Daeth y cyfarfod i ben am 6.43 p.m.
The meeting ended at 6.43 p.m.*

**Aelodau a'u Pleidiau
Members and their Parties**

Andrews, Leighton (Llafur – Labour)
Antoniw, Mick (Llafur – Labour)
Asghar, Mohammad (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
Black, Peter (Democratiaid Rhyddfrydol Cymru – Welsh Liberal Democrats)
Burns, Angela (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
Butler, Rosemary (Llafur – Labour)
Chapman, Christine (Llafur – Labour)
Cuthbert, Jeff (Llafur – Labour)
Davies, Alun (Llafur – Labour)
Davies, Andrew R.T. (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
Davies, Byron (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
Davies, Jocelyn (Plaid Cymru – The Party of Wales)
Davies, Keith (Llafur – Labour)
Davies, Paul (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
Davies, Suzy (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
Drakeford, Mark (Llafur – Labour)
Elis-Thomas, Yr Arglwydd/Lord Dafydd (Plaid Cymru – The Party of Wales)
Evans, Rebecca (Llafur – Labour)
Finch-Saunders, Janet (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
George, Russell (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
Gething, Vaughan (Llafur – Labour)
Graham, William (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
Gregory, Janice (Llafur – Labour)
Griffiths, John (Llafur – Labour)
Griffiths, Lesley (Llafur – Labour)
Gruffydd, Llyr Huws (Plaid Cymru – The Party of Wales)
Hart, Edwina (Llafur – Labour)
Hedges, Mike (Llafur – Labour)
Hutt, Jane (Llafur – Labour)

Isherwood, Mark (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
James, Julie (Llafur – Labour)
Jenkins, Bethan (Plaid Cymru – The Party of Wales)
Jones, Alun Ffred (Plaid Cymru – The Party of Wales)
Jones, Ann (Llafur – Labour)
Jones, Carwyn (Llafur – Labour)
Jones, Elin (Plaid Cymru – The Party of Wales)
Jones, Ieuan Wyn (Plaid Cymru – The Party of Wales)
Lewis, Huw (Llafur – Labour)
Melding, David (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
Mewies, Sandy (Llafur – Labour)
Millar, Darren (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
Morgan, Julie (Llafur – Labour)
Neagle, Lynne (Llafur – Labour)
Parrott, Eluned (Democratiaid Rhyddfrydol Cymru – Welsh Liberal Democrats)
Powell, William (Democratiaid Rhyddfrydol Cymru – Welsh Liberal Democrats)
Price, Gwyn R. (Llafur – Labour)
Ramsay, Nick (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
Rathbone, Jenny (Llafur – Labour)
Rees, David (Llafur – Labour)
Sandbach, Antoinette (Ceidwadwyr Cymreig – Welsh Conservatives)
Sargeant, Carl (Llafur – Labour)
Skates, Kenneth (Llafur – Labour)
Thomas, Gwenda (Llafur – Labour)
Thomas, Rhodri Glyn (Plaid Cymru – The Party of Wales)
Thomas, Simon (Plaid Cymru – The Party of Wales)
Watson, Joyce (Llafur – Labour)
Whittle, Lindsay (Plaid Cymru – The Party of Wales)
Williams, Kirsty (Democratiaid Rhyddfrydol Cymru – Welsh Liberal Democrats)
Wood, Leanne (Plaid Cymru – The Party of Wales)